

ŞƏKİ
FOLKLOR ÖRNƏKLƏRİ
I

ŞƏKİ FOLKLOR XƏRİTƏSİ

Azərbaycan Folkloru Antologiyası seriyasından Şəki folklorunun I-II-III cildləri və "Şəki folklor örnəkləri"nin

I cildinin materialları əsasında hazırlanmışdır.

Tərtib edən: **Hikmət Əbdülhəlimov**



1. Əmək nəğmələri (Şəki, Qışlaq, Böyük Dəhnə, Kichik Dəhnə, Baş Küngüt, Oxud)
2. Mövsüm-mərasim nəğmələri (Şəki, Qışlaq, Kiş, Kichik Dəhnə, Cunud)
3. Bəhslər (Şəki, Qayabaşı)
4. Deyişmələr (Şəki, Vərəzəd, Baş Layısqı)
5. Dildemələr-Ağıllar (Şəki, Qışlaq, Aşağı Layısqı, Baqqal, Baş Küngüt, Oxud, Qoxmaq)
6. Atalar sözü və məsəllər (Şəki, Qışlaq, Kiş, Zünud, Baş Göynük, Aşağı Göynük, Biləcik, Baş Zəyzid, Orta Zəyzid, Vərəzəd, Baş Küngüt, Böyük Dəhnə, Kichik Dəhnə, Aydınbulaq, İbrahimkənd, Kəhrizoba, Qayabaşı, Təpəcənət, Dərəcənət, Şirinbulaq, Çayqaraqoyunlu, Baş Layısqı)
7. Tapmacalar (Şəki, Qışlaq, Kiş, Baş Göynük, Biləcik, Baş Zəyzid, Vərəzəd, Bideyiz, Dərəcənət)
8. Uşaq folkloru (Şəki, Qışlaq, Kiş, Baltalı, Baş Göynük, Baş Layısqı, Böyük Dəhnə, Kichik Dəhnə)
9. Yarımtaclar (Şəki, Qaradağlı, Baş Layısqı, Dərəcənət)
10. Miflər (Şəki, Qışlaq, Baş Layısqı)
11. Əfsanələr (Şəki, Qışlaq, Oxud, Baş Layısqı, Baqqal, Böyük Dəhnə, Zünud, Baş Zəyzid)
12. Rəvayətlər (Şəki, Qışlaq, Kiş, Babaratma, Aşağı Layısqı, Aşağı Şabalıd, Baqqal, Biləcik, Baş Zəyzid, Cəfərabəd, Kichik Dəhnə, Baş Göynük, Aşağı Göynük, Böyük Dəhnə, Daşbulaq)
13. Nağıllar (Şəki, Qaradağlı, Baş Göynük, Baş Layısqı, Baqqal, Biləcik, Vərəzəd, Bideyiz, Cəfərabəd, Baş Zəyzid)
14. Dastanlar (Baş Layısqı)
15. Lətifələr (Şəki, Qışlaq, Kiş, Baş Layısqı, Baş Göynük, Aşağı Göynük, Biləcik, Böyük Dəhnə, Kichik Dəhnə, Aydınbulaq, İbrahimkənd, Kəhrizoba, Qayabaşı, Təpəcənət, Dərəcənət, Şirinbulaq, Çayqaraqoyunlu)
16. Məzəli itxilatlar (Şəki, Qışlaq, Dodu, Baş Layısqı, Aşağı Göynük, Biləcik, Orta Zəyzid, Aydınbulaq, İbrahimkənd, Kəhrizoba, Qayabaşı, Təpəcənət, Dərəcənət, Şirinbulaq, Çayqaraqoyunlu, Böyük Dəhnə, Kichik Dəhnə)
17. Gimgə söhbətləri (Şəki, Qışlaq, Kiş)
18. Əhvalatlar (Şəki, Dodu, Baltalı, İncə, Baş Layısqı, Biləcik, Baş Zəyzid, Kichik Dəhnə, Aydınbulaq, İbrahimkənd, Kəhrizoba, Qayabaşı, Təpəcənət, Dərəcənət, Şirinbulaq, Çayqaraqoyunlu)
19. Bayatılar (Şəki, Şəki şəhəri, Kiş, Babaratma, Dərəcənət, Şirinbulaq, Çayqaraqoyunlu)
20. Mahnılar (Şəki, Baş Küngüt, Oxud, Baş Göynük)
21. Vəşflər (Şəki, Şəki şəhəri)
22. Deyişmələr (Şəki, Orta Zəyzid, Vərəzəd, Bideyiz)
23. Qoşqular (Şəki, Şəki şəhəri, Oxud, Zünud, Böyük Dəhnə, Dərəcənət)
24. Şunqurux qoşmaları (Şəki)
25. Aşıq şeiri (Şəki şəhəri, Baş Layısqı, Baş Göynük, Biləcik)
26. Bazarda alqı-satqı ifadələri (Şəki)
27. Xeyir-dualar (Şəki, Qışlaq, Kiş, Oxud, Baş Layısqı, Aşağı Layısqı, Böyük Dəhnə, Kichik Dəhnə, Aydınbulaq)
28. Bədd dualar (Şəki, Qışlaq, Kiş, Oxud, Baş Layısqı, Aşağı Layısqı, Böyük Dəhnə, Kichik Dəhnə, Aydınbulaq)
29. İnanclar (Şəki, Baş Layısqı, Aşağı Şabalıd, Baş Göynük, Şorsu, Qaradağlı, Oxud)
30. Yuxu yozmaları (Şəki, Baş Layısqı, Oxud, Qaradağlı, Şorsu)
31. Sənəmlər, qızıdırmalar (Şəki)
32. Salamlar və sağollaşmalar (Şəki)
33. Öyüd-nəsihatlər (Şəki, Baş Göynük)
34. Ürəkqoppacalar (həyəcan-tələş ifadələri) (Şəki, Baş Göynük)
35. Mərasimlər, adət-ənənələr (Şəki, Baş Layısqı, Aşağı Göynük, Orta Zəyzid, II Biləcik)
36. Uşaq-oyun tamaşaları, uşaq oyunları (Şəki)
37. Az təsadüf olunan şəxs adları (Şəki, Qışlaq, Kiş, Böyük Dəhnə, Orta Zəyzid, Kichik Dəhnə, Biləcik)
38. Açımacalar (Şəki)
39. Andlar (Şəki, Oxud, Baş Layısqı, Aydınbulaq)
40. Zarafatlar (Şəki, II Biləcik, Dodu)
41. Laylalar (Şəki, Baş Göynük, Şorsu)
42. Səyaçı sözlər, holavarlar (Kichik Dəhnə, Baş Göynük)
43. Vücutnamə (Baş Göynük)
44. Bulaq rəvayətləri (Şəki şəhəri, Qışlaq)

№ 2014
149

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

05776

ŞƏKİ FOLKLOR ÖRNƏKLƏRİ

1-ci kitab

M.F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

ARXIV

BAKİ – 2014

100884

III 3 (2 = A₃) - 699

Kitab görkəmli folklorşünas alim, qeyri-adi sadəliyi və təvazökarlığı ilə gözəl mənəviyyat zirvəsini fəth etmiş İsrafil Abbaslının əziz xatirəsinə ithaf olunur.

**TOPLAYIB,
TƏRTİB EDƏNİ:** Hikmət ƏBDÜLHƏLİMOV

REDAKTORU: Ləman SÜLEYMANOVA
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Şəki folklor örnəkləri, 1-ci kitab. Bakı, "Nurlan"
nəşriyyatı, 2014, 414 səh.

folklorinstitutu.com

A 4603000000 Qrifli nəşr
N-098-2014

© Folklor İnstitutu, 2014
© H.Əbdülhəlîmov, 2014

BİR DAHA ŞƏKİ FOLKLORU HAQQINDA

Şəki folkloru örnəklərinin hazırkı cildi ilə tanış olarkən yadıma Səməd Vurğunun

Torpağa düşməsin havayı bir dən,
Çörək bol olarsa basılmaz vətən –

misraları düşdü.

Açıq-aydın görünür ki, Folklor İnstitutu "Xalqın bir sözü də yerə düşməsin" prinsipi ilə fəaliyyət göstərir. Doğrudan da, texniki informasiya vasitələrinin son dərəcə inkişaf etdiyi, dünyada qloballaşma siyasətinin yeridildiyi bir zamanda ancaq dilimizi və bədii sözumüzü yaşatmaqla yenilməkdən, basılmaqdan xilas ola bilərik. Bu, bizim mənəvi çərəyimizdir.

Musiqi və rəqs folkloru digər milli mədəniyyətlərlə daha tez əlaqəyə girir və daha tez dəyişikliyə uğrayır. Xalqın poetik yaradıcılığı isə bu cür qarşılıqlı əlaqələrdən təcrid olunmasa da, milli-bədii təfəkkürün qorunmasında daha əzimidir. Çünki onun əsasında ana dili durur.

Ümumiyyətlə, milli folklor örnəklərinin hər yeni cildi çapdan çıxdıqca məndə belə bir əmniyyət yaranır ki, Folklor İnstitutunun başladığı bu tarixi iş əlli, yaxud yüz cildlə başa çatmayacaq, onu bizim şagirdlərimiz hələ uzun müddət yüksək səviyyədə davam etdirəcəklər. Yazılı ədəbiyyatı ömrünün on dördüncü əsrini yaşayan, dünya poeziyasına böyük təbrizləri, gəncəviləri, şirvaniləri bəxş edən bir xalqın şifahi söz sənəti də şübhəsiz ki, tükənməzdir.

Aydındır ki, İnstitutumuzun buraxdığı örnəklərdən hər biri gələcək tədqiqlər üçün möhkəm zəmin yaradır. Mən isə burada Şəki folkloru və Şəki aşığı sənəti ilə bağlı bəzi fikirlərimi qələmə almaqla kifayətlənəcəyəm.

I

Əvvəlcə kiçik janrlar barədə. "Masqaralar" ("Məsxərələr") bölməsindəki bir neçə nümunəyə nəzər salmaq: Şənbə çərşənbədən uzundu.

Toplayıcının izahına görə, bu məsxərəni alt geyimi üst geyimindən uzun olan, pinti geyinən qadınlara ünvanlayırlar. Xalq

ünvan sahibini incitmək istəmir və birbaşa “pinti geyinmişən” demir, ancaq həmin fikri eyni zamanda həm metaforik, həm də yumoristik şəkildə diqqətə çatdırır. Bu məsxərədəki metafora onu tapmacaya, yumor isə lətifəyə yaxınlaşdırır.

Digər bir məsxərə: “Dəlləhliyi təzə öyrənmişdi, kekili yannan qoyur” (Xalq arasında bunun daha qısa və çevik variantı var: “Təzə dəlləhdi, kekili yannan qoyur”). İş bacarmayan, ancaq özünü usta kimi aparən adamlar haqqında bu məsxərəni işlədirlər. Yaxud yuxudan gec duran adamlar haqqında deyirlər: “Hələ göbəyinə gün düşüydü”.

Bütün bunlara adicə məsxərə kimi baxmaq olmazdı. Burada xalqın söz ustalığı, ciddi tənqidə layiq ola biləcək halları belə poetikləşdirmək qabiliyyəti nümayiş etdirilməkdədir. “Masqaralar” bölməsində bütün Azərbaycanda məşhur olan pəremilər də vardır: “Cındırından cin hürkür”, “Acından günorta durur” və s. Buradakı “Teyvəsiz (Teyvə – Teyyubə) toy olmaz” məsxərəsi Azərbaycanın digər bölgələrində “Bayraməlisiz toy (bayram) olmaz” şəklində işlənir. Hesab etmək olar ki, bu nümunələr düzgün təsnifatda öz yerlərini tapmışlar.

Ancaq həmin bölmədə məhz Şəki ilə bağlı olan elə məsxərələr də vardır ki, mütləq izah tələb edir. Məsələn, “Qudulalı (Qudula – Şəkiddə kənd adı) baxan daniyə oxşiyir”, yaxud “Dəhnə (Şəkiddə kənd) yengəsi kimi ortada oturur”. Yəqin ki, hər şəkilili bunların açıqlamasını verə bilməz. Yaxud “Tırıqqası yerigöyü dağıdır” məsxərəsində Şəki dialektinə aid olan “tırıqqa” (daha düzgünü “tırıqqa”) sözü (özünü çəkmək, ədəbazlıq) izah olunmalıdır.

Qeyd edim ki, məsxərələrin kitabda verilən yumoristik nümunələrindən başqa satirik növü də vardır və şəkiliilər bunlardan gen-bol istifadə edirlər. Məsələn, ev-əşiyini səliqəsiz saxlayan qadınlar haqqında deyirlər: “Öyünə eşşəyh girsə, qıçı sınar”. Yaxud özünü müdrək, ağıllı göstərən, əslində isə müdrəklikdən uzaq olan adamlar haqqında deyirlər: “İki eşşəyin arpasını bölsə, biri inciyyə gedər”. Bu məşhur məsəlin – məsxərənin (“İki eşşəyin arpasını bölə bilmir”) daha tünd formasıdır.

Mən belə hesab edirəm ki, məsxərələr məsələlərin bir hissəsidir və onlara janrdaxili bir qrup kimi baxmaq lazımdır. İstər Azərbaycan, istərsə də rus folklorşünaslığında, adətən, məsələlərdən ümumi şəkildə danışılır. Əsasən, onların atalar sözü ilə ümumi və fərqli cəhətlərindən söhbət açılır. Ancaq məsələlərin əhatə (mövzu) dairəsi o qədər geniş və deyim formaları o qədər müxtəlifdir ki, onların janr daxilində cildlənməsi, təsnif edilməsi hələ çox zəhmət və çox vaxt tələb edəcək, el demişkən, bu xəmir hələ çox su aparacaq. O ki qaldı məsəl-məsxərələrə, onların yalnız Şəkiddə yox, bütün Azərbaycanda böyük sayda nümunələri vardır və onların toplanıb çap edilməsi vacib məsələdir.

Kitabdakı “Halayanma” bölməsi də diqqəti cəlb edir. Bir neçə nümunəyə baxaq:

Yazıx cana, canım qurban.

Allah səni zulumnan öteri yaradıtdı.

Anan səni doğunca daş doğuf daşqorəyə qoyeydi (Daşqorə – Sement və ya başqa yapışdırıcı materialdan istifadə edilmədən, çay daşlarının səliqə ilə düzülməsi nəticəsində tikilən alçaq barı: bu işin xüsusi ustaları olur).

Yaxud belə bir nümunə: Can bala, ölmax dərdinnən yaşıyirsən.

Bu deyimə diqqət edək. Bala necə böyük bir əzaba düçar olmalıdır ki, ana onun ölümünü bir xilas kimi arzulasin?

Halayanmaların deyim tərzində və ümumiyyətlə, ruhunda bayatılarla açıq-aydın görünən yaxınlıq, doğmalılıq var. Bəzi nümunələr isə bayatılarla birbaşa qohumluq nümayiş etdirməkdədir. Məsələn, kitabdakı halayanma:

Dərdoo yarısın maa ver.

Bayatı:

Qəlyanı mən çəkərəm,
Səninlə mən çəkərəm,
Dərdin qoy dərdim üstə,
Onu da mən çəkərəm.

Yaxud:

Dərdin çoxdu, yarı böl,
Çox yarısın bəri böl.
Bizi kimlər qarğadı?
Ağır elli qərib, öl!

Kitabdakı halayanmalar sayca az olsa da, uzunömürlü müstəqil bir janrın mövcudluğundan xəbər verir. Söz yox ki, onlar getdikcə daha çox toplanacaq və folklorşünaslıqda yeni nəzəri fikirlərin meydana gəlməsinə səbəb olacaqdır.

Tərtibçi bu janrın adını üç variantda təqdim edir: halayanma, yazığıgəlmə və yazıqlama. Yəqin ki, Azərbaycan pəremiologiyası bunlardan birini elmi termin kimi qəbul edəcəkdir.

* * *

Bu günə qədər diqqətdən kənar qalan, ancaq diqqət yetirilməsi vacib olan məsələlərdən biri də müxtəlif sənət və peşələrlə, xüsusən incəsənətlə (musiqi, rəqs) bağlı meydana çıxan atalar sözü və məsəllərin öyrənilməsidir. Həmin qəbildən olan pəremilər məcazi mənada geniş işləndiyi və anlaşıldığı halda, hərfi mənada həmişə tam başqa düşülmür. Məsələn, “Dərziyə dedilər: “köç”, iynəsini sancdı yaxasına”. Müasir dünyada fərdi dərziliyin yerinin getdikcə daralmasına baxmayaraq bu sentensiyanın həm hərfi, həm də məcazi mənası rahat anlaşılır. Ancaq Şəkiddə tez-tez işlənən “Nə çarxda ipək var, nə tiyanda barama” məsəlini hərfi mənada anlamaq üçün heç olmasa bircə dəfə baramaçan ustanın işini müşahidə etmək, onun avadanlığı ilə – işlətdiyi əşyalarla tanış olmaq lazımdır. Məcazi mənə isə ayındır: heç nə yoxdur. Bu məsəl “yoxdur”un obrazlı ifadəsidir.

Sənət və peşə ilə, incəsənətlə bağlı olaraq, daha düzgünü, onlardan təkən alaraq meydana gələn atalar sözü və məsəllərin bir sıra hallarda hərfi mənada çətin başa düşülməsinin səbəbi onların müəyyən etnoqrafik tutuma malik olmasındadır. Məhz bu cəhət həmin pəremilərin qiymətini tarixi-mədəni baxımdan qatqat artırmış olur. Məni bu mülahizələrə sövq edən kitaba daxil edilmiş “Mətəh oyniyir, hələ bir əyilib-qalxır da” məsəlidir. Həmin məsəl bəzəndə tam təsəvvür almaq üçün Şəki şəhər dialek-

tində işlənən “mətəh” (bəzi kəndlərdə “mətəh”) sözünə qısa da olsa, diqqət yetirmək lazımdır.

Danışıq dilindən aydın olur ki, “mətəh” yaxşı, əcəb mənasını verir. Amma nədənsə bu söz cümlə daxilində həmişə istehzalı, mənfi fikri ifadə etmək üçün işlədilir və nəticədə “pis” kimi anlaşılır. Məsələn, əgər bakılı “əcəb evləri var” deyirsə, “yaxşı evləri var” kimi başa düşülür. Ancaq bakılı “əcəb də evləri var” deyirsə, bu, artıq istehzadır. Şəkili də istehza edərkən “mətəh da evləri var” deyir. İş burasındadır ki, şəkili istehzaya təkən verən “da”nı işlətmədən “mətəh evləri var” deyirsə, yenə də istehza edir. “Mətəh” sözünün mənasını mən Şəki şəhər dialektinin bir daşıyıcısı kimi, onu daxildən hiss edən, duyan adam kimi izah edirəm. Yəqin ki, bu məsələni dilçi mütəxəssislər professional səviyyədə daha dərinəndən araşdırıb bilərlər.

Göstərilən el məsəlində istehza var: “Çox yaxşı oynayır, hələ bir əyilib-qalxır da”. Bu məsəl-məsxərə birbaşa müraciət şəklində də işlədilir: “Mətəh oyniyirsən, hələ bir əyilib-qalxırsan da”. Onun məcazi mənası ayındır və “Düz yerdə gəzə bilmir, şumda şıllaq atır” məsəli ilə üst-üstə düşür.

Bütün bunlar öz yerində, ancaq haqqında söhbət gedən məsəl xalq rəqs terminini özündə yaşatdığı üçün xüsusi dəyəərə malikdir. Adi danışıqdakı “əyilib-qalxma” ifadəsi xalq rəqs sənətində kişi rəqslərinə xas olan bir hərəkətin adıdır və buna görə də termin vəzifəsi daşıyır.

“Mətəh oynayırısan...” məsəli mənə bir atalar sözünü xatırlatdı.

Şəkiddə Sadıqcan məktəbinin layiqli nümayəndəsi olan müqtədir bir tarzən vardı – Məhərrəm İsmayılov (1910-1985). Çalğı üslubuna görə Sadıqcanın birbaşa şagirdi Qurban Pirimova çox yaxın idi. Məişətinin çox sadə olmasına baxmayaraq daima üzü gülürdü, zarafatından qalmırdı. Sənədəftər xalq müdriki idi. Bir dəfə mənim respublika televiziyası ilə çıxışım zamanı tərda “Şüştər” çalıb “Əmiri” şöbəsinə ixtisar etdiyimin şahidi olmuş və çox narazı qalmışdı (bizim klassik xanəndələrimiz Ələsgər Abdullayev, Cabbar Qaryağdı oğlu və başqaları “Şüştər”i

“Əmiri” ilə başlayırdılar və xanəndələrin dili ilə desək, bu yolla “boğazlarını düzəldirdilər”, onu zildə oxumağa hazırlayırdılar). Bir neçə aydan sonra məni Şəkiddə görəndə bu əhvalatı xatırladı və dedi: “Oynama, oynadın süzməsini də elə!”. Bu o de-mək idi ki, bir işi görürsənsə, onu yarımçıq görmə.

Həmin kələmin didaktik məzmunu öz yerində, ancaq buradakı “süzmə” termini ayrıca diqqətəlayiqdir, çünki o, xalq qadın rəqslərinin quruluşundan xəbər verir. “Bir qayda olaraq Azərbaycan xalq rəqsləri (söhbət qadın rəqslərindən gedir – F.Ç.) üç hissədən ibarət olur: birinci – dövrə boyu sürətlə gediş; ikinci – lirik hissədir. Bir nöqtədə dayanaraq rəqsi davam etdirmək – “süzmək”, bu hissədə ayaqlar demək olar ki, hərəkətsiz qalır, gövdənin yuxarı hissəsi isə özü-özündən nazlanır kimi ədalar göstərir; üçüncü – yenə dövrə boyu sürətlə, təntənə və böyük coşğunluqla gəziş” (“Azərbaycan xalq rəqsləri”. Tərtib edənlər: Qəmər Almaszadə, İ.D.Kaçarlıtskaya, B.A.Məmmədov. Redaktor Əfrasiyab Bədəlbəyli. Bakı – 1959, s.7).

Qeyd etmək vacibdir ki, milli qadın rəqslərimizdəki bu “süzmə” yeri “Tərəkəmə”, “Uzundərə” və yüzlərlə bu kimi xalq rəqs havalarında da öz əksini tapmışdır, daha doğrusu, onların musiqi formasına birbaşa təsir göstərmişdir.

Aşağıdakı məşhur bayatıya diqqət edək:

O gülün birin üzəydim,
Saçlarıma düzəydim.
Qardaşımın toyunda,
Sındıra-sındıra süzəydim.

Göründüyü kimi, xalq qadın rəqslərinə aid olan “süzmə”, “sındırma” anlayışları bu nümunənin poetik toxumasına üzvi element kimi daxil olmuşdur.

Əgər biz yalnız xalq sənəti ilə bağlı meydana çıxmış atalar sözləri və məsəlləri nəzərdən keçirsək, onların arasında bir tərəfdən həm məcazi, həm də hərdən mənada asan anlaşılan “Utanmasan oynamağa nə var ki”, “Oynamaq bilmir, deyir: yerim dardır” kimi nümunələrə, digər tərəfdən isə bu sənətə aid anlayış və terminləri özündə qoruyub saxlayan paremilərə rast gəlmiş olaraq.

Bu sonuncuları tam başa düşmək üçün rəqs sənəti ilə ümumi tanışlıq lazımdır. Onları başqa dillərə tərcümə etmək də çətin olur.

Dilimizdə “oynağan” sözü var. Əslində həmin söz xalq arasından çıxan istedadlı rəqqasları, oynamaqdan doymayanları səciyyələndirmək üçün işlədilən termindir. Zurnaçını nəfəsdən, nağaraçını əldən-qoldan edən, yoran belə adamlar toyların bəzəyidir. Bir atalar sözü onlara verilmiş xasiyyətnamə kimi səslənir: “Oynağan yorulmaz, yorulmasa oturmaz” (məcazi mənası: bir işi sevən adam son gücü tükənənə qədər onunla məşğul olacaqdır).

Ümumiyyətlə, xalq rəqs terminlərinin şifahi söz sənəti abidələrində öz əksini tapması əhəmiyyətli bir folklor hadisəsidir və onu heç vaxtda diqqətdən kənar qoymaq olmaz.

Yuxarıda təsvir olunan mənzərəni xalq musiqisi ilə bağlı yaranmış sentensiyalarda da müşahidə edirik. Əvvəlcə bir neçə atalar sözünə və onların məcazi mənada nə cür ifadə olunduqlarına nəzər salaq.

Zurnanı verərsən naşı əlinə, gen başından püfləyər – ekvivalent: İşi bilənə tapşırırlar.

Tarı ver tarçalana (mənasına görə əvvəlki atalar sözü ilə üst-üstə düşür) – Çörəyi ver çörəkçiyə, bir çörək də üstəlİK.

Tarçalan simi gözlər – Zər qədrini zərgər bilər.

Belə misalları şifahi xalq ədəbiyyatından çox gətirmək olar və burada onları sayını artırmaq niyyətində deyiləm. Ancaq xalq musiqisi ilə əlaqəli elə atalar sözləri və məsəllər də vardır ki, ancaq hərfi mənada və həm də dar çərçivədə – peşəkar musiqçilər arasında işlənir.

Yalnız Şəkinin yox, bütün Azərbaycanın ən qocaman tarzanı Fərrux Əbdürrəhimovun (təv.1920) dilindən yazdığım iki atalar sözüni gözdən keçirək.

1. Cingənə tarın tərəzisiidir.

2. Cingənəsiz tar yağsız aş kimidir.

Məlumdur ki, hələ XIX əsrin ortalarında istifadə olunan köhnə Azərbaycan tarı 5-6 simli idi (keçən əsrin 80-ci illərində Leningrad muzeylərində mən belə tarların tədqiqi ilə məşğul olmuşam). İfaçılıq sənətinin zirvəsində durmaqla yanaşı, həm də

mahir musiqi alətləri ustası olan şuşalı tarzən Mirzə Sadiq Əsəd oğlu (1846-1902) tarın quruluşunda bir sıra dəyişikliklər aparmış, eyni zamanda simlərin sayını 11-ə çatdırmışdır (ətraflı bax: Ə.Bə-dəlbəyli, “İzahlı monoqrafik musiqi lüğəti”, Bakı, 1969, s. 189-207). Ancaq bu say ortaya birdən-birə yox, bir sıra yoxlamalardan və sınaqlardan sonra meydana çıxmışdır. Ustad çoxsimli tarlar da düzəltmiş (bunların arasında həтта 30 simli tarın da olduğunu söyləyənlər var), ancaq nəticədə bugünkü 11 simli yeni Azərbaycan tarının (Sadiqcan tarının) üzərində dayanmışdır. Tarın səslənməsinə çox güc və dolğunluq verən zəng simlər (bunlara cingənə simlər, yaxud cingənələr də deyilir) Sadiqcanın əlavəsidir.

Yuxarıdakı sentensiyaları başa düşmək üçün tarın simlərinin düzülüşünə diqqət yetirmək lazımdır.

Kənarlar üzrə aşağıda birinci oktavanın “do” səsini verən bir cüt ağ sim, yuxarıda isə ikinci oktavanın “do” səsini verən bir cüt zəka sim yerləşir. Bunlar bir oktava fərqlə eyni səsi verdikləri üçün gözəl rezonans yaradırlar.

İkinci sıra üzrə aşağıda kiçik oktavanın “sol” səsini verən bir cüt sarı sim (bu simin məlahəti və zərifliyi dilimizdə “könlümün sarı simi”, “sarı simə toxunmaq”, “sarı simdə qandırmaq” ifadələri ilə əks olunub) və yuxarıda birinci oktavanın “sol” səsini verən ikinci cüt zəng sim qərar tutur. Göründüyü kimi, bunlar da bir oktava fərqlə eyni səsi verirlər və alətin ümumi səslənməsini gücləndirirlər. Ortada qalan üç simin kökü daimi deyil, onlar muğamlara görə dəyişirlər.

Beləliklə, eyni səsi verən simlərin kənarlarda yerləşdirilməsi yeni və mürəkkəb ifa ştrixlərinin əmələ gəlməsinə səbəb olur və ən başlıcası, tarın kökündə, səslənməsində və simlərin gərilməsində tarazlıq yaradır. Elə bu səbəbdən də birinci kəlam meydana çıxır: “Cingənə tarın tərəzsidir”.

Digər tərəfdən, zəng simlər yeni tarın səsini köhnə tarla müqayisədəlməz dərəcədə qüvvətləndirir və dolğunlaşdırır. Bu isə ikinci kəlamın yaranmasına səbəb olur: “Cingənəsiz tar yağsız aş kimidir”.

O da yaxşı məlumdur ki, köhnə tar diz üstə çalınırdı, ancaq Mirzə Sadiq tarı sinəyə qaldırdı. Bu isə sol əl və sağ bilək hərəkətinin sərbəstliyi və sürəti üçün gözəl şərait yaratdı, mürəkkəb və mükəmməl ifaçılıq texnikasının yaranmasına gətirib çıxardı (yeri gəlmişkən qeyd edim ki, təxminən 30 il bundan əvvəl məşhur folklorşünas Sədnik Paşayevlə Gəncə şəhərində söhbətimiz zamanı o dedi: “Tarı sinəyə qaldırmağı Sadiqcanın yadına saz salmışdır”; bu fikir həqiqətə çox yaxındır və bəlkə də həqiqətin özüdür).

Ancaq yeni tarı yaxşı çalmaq üçün onu əldə düzgün tutmaq, sinədə düzgün oturtmaq lazım idi (Əslində düzgün tutuş qaydası hər hansı bir alətdə çalmağın birinci şərtidir) və bu məsələ ilə bağlı atalar sözü şəklində ustad kəlamları meydana gəldi. İki müqtədir sənətkardan misal gətirmək istəyirəm. Bakılı tarzən Bəhram Mansurov (1911-1985) deyirdi: “Tarı düz tutsan, yüz yaşında da çalarsan”. Onun yaşadı, şəkili tarzən Məhərrəm İsmayilov isə xatırladırdı: “Əyri oturub düz danışmaq olar, amma əyri oturub düz çalmaq olmaz”.

Daha bir pəremiyə nəzər salaq: “Tar yaxşı alətdir, amma kökləməyi olmaya”.

Tarı müxtəlif xalqlarda yayılmış simli musiqi alətlərinin əksəriyyətindən fərqləndirən iki əsas cəhət var. Əvvəla, o, çoxsimli (11 sim; Əhməd Bakıxanovun tarında 12 sim var idi) alətdir. İkincisi, tarın üzü bir çox xalqların və elə bizim özümüzün də simli musiqi alətlərində olduğu kimi taxtadan yox (məsələn, saz, ud, tənbur), dəridəndir, həm də çox nazik dəridən. Göstərilən cəhətlər alətin səsinin dolğunluğuna, güclü rezonansın meydana çıxmasına səbəb olursa da, onun köklənməsində müəyyən çətinliklər yaradır: simlərdən biri kökdən düşərsə, ümumən simlərin əks-sədasına pis təsir edir (“təmiz kökləmək anlayışı və “təmiz köklə!” göstərişi həmin məsələ ilə bağlıdır); alətin üzü havanın hərəkətinə qarşı çox həssasdır, onun istidən gərilməsi bütün simlərin zilləşməsinə, nəmdən yumşalması isə bəmləşməsinə gətirib çıxarır.

Şübhəsiz ki, tarın köklənməsi barədəki həmin aforizm – şikayət ilk dəfə peşəkar musiqiçilər arasında yaranmış və sonradan el içinə yol taparaq yumoristik çalar kəsb etmişdir. Bu barədə Şə-

kidə hətta bir lətifə də var. Onu atam İbrahim Nurməhəmməd oğlu 1963-cü ildə mənim tar kökləməyimə baxarkən söyləyib:

Bir toy məclisində rus (bir sıra Azərbaycan lətifələrində “rus” – ümumiyyətlə, avropalı, əcnəbi mənasında işlədilir) qonaq da iştirak edir. Ona çox hörmət göstərilir. Doyunca yeyib-içəndən sonra qonağı daha da razı salmaq üçün toy sahibi tarçalana deyir:

– Usta, bizim qonağa bir “Segah” (azərbaycanlıların ən sevimli muğamı – F.Ç.) çal!

Tarçalan əvvəlcə bir xeyli tarı kökləyir, sonra da yarım saat (dəsgahların uzunluğuna işarədir – F.Ç.) “Segah” çalır.

Çalğı qurtarandan sonra “Segah”dan böyük ləzzət alan ev yiyəsi qonaqdan soruşur:

– Qonaq qardaş, necədir, xoşuna gəldimi?

Qonaq nəzakətlə deyir:

– Əlbəttə, çox yaxşıdır. Amma əvvəlcə bir şey çaldı ha, bax, o lap gözəl idi.

Deməli, qonaq tarın köklənməsini də ayrıca musiqi əsəri kimi qəbul edib və onu “bezdirci” “Segah”dan üstün tutub. Əlbəttə, hiperbolaya əsaslanan həmin lətifə bir tərəfdən tarın köklənməsinin vaxt apardığı barədə elin düzüb-qoşduğu zarafatdırsa, (tarzanə və ya aşığa müraciətlə deyilən “evdə köklə, sonra gəl” zarafatını da bunun üstünə gələk), digər tərəfdən şərqililərin və o cümlədən azərbaycanlıların “avropalılar bizim musiqini başa düşməz” tezisini əks etdirməkdədir. Ancaq zaman göstərdi ki, avropalılar da Azərbaycan muğamını sevə bilirlər.

Kökləmə problemi tarçılarda olduğu kimi aşıqlarda da var. Məşhur aşıqlardan birinin dediyi sözləri burada eynilə verirəm: “Elə ki, başlayırıq sazı kökləməyə bizdən küsürlər. Üç-dörd dəqiqə dözmürsünüz, bəs biz yetimlər ömrü boyu nətəər dözüürük?”

Yuxarıda göstərilən sentensiyaların atalar sözü biçimində olduğu göz qabağındadır. Amma o da bəllidir ki, ümumiyyətlə, atalar sözüne, o cümlədən də musiqi ilə bağlı atalar sözlərinə, hərfi mənadan başqa məcazi mənə da xasdır. Məsələn, “Yetmişində zurna öyrənən gorunda çalar” kəlamı yalnız zurnaçılıq və

ümumiyyətlə, musiqiçilik peşəsinə aid deyil, o eyni zamanda öyrənilməsi böyük vaxt və zəhmət tələb edən digər sənətlərə də şamil edilir. Yuxarıda nəzərdən keçirilən sentensiyalar isə müəyyən bir sənət sahəsinə (burada musiqiyə) və peşəyə (tarzənliyə) aid olub yalnız dar mənada işlənir və öyrədici səciyyə daşıyır. Başqa sözlə desək, bunlar hamısı müəyyən professional alətin yalnız ona məxsus olan atalar sözləridir və ənənəvi şəkildə sənətkarların bir nəslindən başkasına ötürülür. Azərbaycan muğamatçılarının atalar sözləri rəngarəngdir. Muğam haqqında: “Muğam yamaq götürməz”, “Hər muğamın öz yeri var”, “Tar haqqında”: “Tarı düz tutsan”, yüz il çalarsan (variant). “Hər pərdənin öz dili (sirri) var”. “Tar gərək desin ki, “məni çal” (yəni tar həmişə saz olmalı və tarzəni cəlb etməlidir). Tarzən haqqında: “Xanəndəni oxudan tarçı olar”. “Tarçı xanəndəni öldürə də bilər, dirildə də” (yəni xanəndənin müvəffəqiyyəti tarçının müşayiət qabiliyyətindən çox asılıdır). Kamançaçı haqqında: “Kamançaçının qulağı tarçıda olar” (muğam ifası zamanı kamançaçı tarzənin çaldığını azacıq geri qalmaq şərti ilə təkrar edir). Xanəndə haqqında: “Söz ağızdan töküldü, muğamın beli büküldü”. “Tarçının tarı, xanəndənin cavabı”. “Səs Allah vergisidir”. “Dəf çalmayan xanəndənin sənəti yarımçıqdır” və s.

Azərbaycan muğamatçıları arasında yayılmış elə aforistik ifadələr də vardır ki, bunlar atalar sözü və ya məsələn ənənəvi poetik qəlibinə sığmır. Məsələn, M.İsmayılov deyirdi: “Tarçalan dəsgahın yollarını evinə gedən yoldan yaxşı bilməlidir”. B.Mansurov öyrədirdi: “Tarçı xanəndə ilə sual-cavab eləməyi bacarmalıdır”. “Tarzənin çalğısı xanəndənin oxumasına uyğun gəlməlidir”.

Başqa misallar: “Xanəndə muğama görə söz seçməlidir” (seçməyi bacarmalıdır). “Xanəndə dəf çalmağı bacarmalıdır”. “Muğamdan muğama elə keçmək lazımdır ki, isti-soyuğu bilməsin”. “Muğamatçı rədifszəlik (dəsgah tərkibinə əlavə, “gözlənilməz” muğamların – şöbələrin daxil edilməsi) etməyi bacarmalıdır”. Yaxşı xanəndənin özünə layiq müşayiətçisi (tarçısı) olmalıdır. “Dəsgahı elə oxu ki, tarın pərdələri boş qalmasın (yəni tam, başdan-axıra, bəmədən-zilə kimi oxu)”. “Muğamın qol-qa-

birğasını sındırma (muğamı düzgün oxu, muğamdan muğama keçəndə savadlı ol)”.
Kamançasız müşayiət quru çıxar və s.

Bütün bunlar şifahi muğamat nizamnaməsinin maddələridir. Onlar əsrlər ərzində sınaqdan keçirilmiş, sabitləşmiş və qanun hüququ qazanmışlar.

Bir tərəfdən musiqi ilə bağlı meydana çıxaraq məcazi mənada işlənən və atalar sözlərinin ümumi milli fonduna daxil olan sentensiyalar, digər tərəfdən isə birbaşa musiqiyə aid olaraq yalnız hərfi mənada işlənən atalar sözləri, məsəllər və aforistik paremilər rişəsini xalqın musiqi sənətindən alıb, budaqlarını söz sənətinə uzadan qiymətli nümunələrdir. Şübhəsiz ki, bunlar eyni zamanda həm musiqi folklorşünaslığının, həm etnoorqanologiyanın (alətşünaslığın), həm də filoloji folklorşünaslığın tədqiqat obyektinə olmağa layiqdirlər.

Mən burada aşıq musiqisi və ümumiyyətlə, aşıq sənəti ilə bağlı olan sentensiyalardan danışmadım. Zirvə sənətkarları aşıq Hüseyn Cavan, Əkbər Cəfərov, Mikayıl Azaflı, Əmrah Gülməmmədov, Hüseyn Saraclı, Avdı Qaymaqlı, Sadıq Abdı oğlu Qaymaqlı və başqaları ilə uzun illər ərzində davam edən dostluğum bu sahədə qiymətli incilərin toplanmasına səbəb olmuşdur. Ümid edirəm ki, bir vaxt onlar barədə də söhbət açmaq imkanım olacaqdır.

* * *

Kitabda paremiləri əhatə edən bölmələrdən biri də “Tərəkəmə deyimləri”dir. Əvvəla, onu deyim ki, bölmədə yer alan nümunələrin hamısı yalnız kəndlərdə yox, həm də Şəki şəhərində geniş işlənəndir. İkincisi, buradakı paremilərin əksəriyyəti atalar sözü və xüsusilə də məsəllərdən ibarətdir. Burada bir sıra məsəllərin izahı verilmiş, işlənmə məqamı göstərilmişdir. Bu, çox vacibdir. Məsələn, “Bıği parıltılı, qarnı qurultulu kişi qırığı” (əksər hallarda “Bıği parıltılı, qarnı qurultulu” şəklində, “kişi qırığı” olmadan işlədilir) məsəli belə açıqlanır: “Hər gün yağlı xörək yediyini başqalarına göstərmək üçün bığlarını yağlanlar haqqında” deyilib.

Xalq arasında həmin məsəllə qohumluq edən lətifə də vardır: Bığını yağlayanlardan birisi axşam tərəfi doqqaz başında durub qonşu kişilərlə söhbət edirmiş. Bu vaxt onun kiçik oğlu qaça-qaça gəlib atasına çatar-çatmaz həyəcanla deyir:

– Ata, sən qoyduğun bığ yağını pişik dağıtdı.

Yaxud belə bir məsəl-məsxərə də var:

“Acından günorta durur, bığını yağnan burur”.

Nə demək olar? Görünür ki, hər dövrün öz ədəbı var. Nə demək olar? Görünür ki, hər dövrün öz ədəbı var. Xalqın iti gözü həmişə onları görməkdə, iti sözü isə həmişə onları biçməkdədir.

“Tərəkəmə deyimləri” bölməsində janr mənsubiyyətinə görə atalar sözü və məsəllərdən fərqlənən nümunələr də vardır. Məsələn:

Qırmızı tuman vızvızı,

Ölürəm, a sərkar qızı!

(tərəkəmələrdəki “sərkar” – başçı, mala baxanların başçısı – Şəki şəhər variantlarında “dəllək”, “qəssab” və s. ilə əvəz olunur).

Həmin nümunənin hansı janra aid olduğu barədə fikir yürüdərək dilimizdəki “qıza” (ümumiyyətlə, adama) söz atmaq” anlayışlarına diqqət yetirmək lazımdır. Bu məqamda hələ 1950-ci illərin ortalarında Şəkiddə cavanların dilindən eşitdiyim yumoristik bir bayatını xatırlamaya bilmirəm:

Mən gedirəm itim var.

Cibimdə kişmişim var.

Hansı qıza sataşsam,

Yirim (iyirmi) beş il işim var.

“Sataşmaq” felinin çaları var. Burada təhqiramiz söz də ola bilər, yumşaq zarafat da. “Söz atmaq” da beləcə: atılan (ünvanlanan) söz xoş da ola bilər, təhqiredici də.

Haqqında söhbət gedən premissa qıza atılan sözdür, özü də xoş söz. Həmişə deyilmişdir, bu, qıza söz atmağın bədii növüdür və lirik duyğuların ifadəsidir.

1930-cu illərin sonlarında Şəki şəhərinin Qışlaq hissəsində cavanlar xalama söz atmışdılar:

Quranqabı olaydım,

Boynundan asılaydım.

Rəhmətlik xalam yaşlı vaxtlarında həmin hadisəni xatırlayıb gülürdü.

Əgər yuxarıdakı sözatma (Qırmızı tuman) ərzi-haldırsa, bu sözatma arzulamalıdır, özü də bədii cəhətdən daha gözəldir. Adama elə gəlir ki, buradakı misralar hansısa bayatıdan qopmuşdu.

Müşahidələr göstərir ki, xalq mahnılarında da belə sözatmalar yer almaqdadır:

Ay qız, kimin qızısan?

Almadan qırmızısan?

Anan səni bəsləmiş,

Könlümün arzususan.

Bu da ərzi-haldır. Şəkili ustad xanəndə Əbdürrəşid Məcidov məhz belə oxuyurdu: "Könlümün arzususan".

Son iki misranı məşhur xanəndələr radio ilə bu cür oxuyurlar:

Atan, anan bəsləmiş,

Böyüyəndə bizimsən.

Bu məşhur variant hətta kitaba da düşmüşdür (bax: Xalq mahnıları. Top. və tərt. ed. Əlifəğa Bağirov, Bakı, Uşaqgəncnəşr, 1961, s.60).

Əvvəla, "bizimsən" təhqirdir, ikincisi isə belə çıxır ki, sözün ünvanlandığı qız hələ azyaşlıdır.

Xanəndələrin savadsızlığından və məsuliyyətsizliyindən doğan bu eybəcər səhvi başqa bir tərtibçi öz kitabında aradan qaldırıb. Misranı dəyişib:

Anan səni bəsləyib,

Baxtımın ulduzusan.

(Azərbaycan xalq mahnı və təsnifləri. Toplayan və tərtib edən: T.Namazəliyev. Bakı, "İşıq" nəşr. 1985. s.60)

1990-cı illərdə Təbriz radiosu ilə verilən konsertlərdə "Bağban qızı" mahnısı səslənirdi. Həmin mahnının nəqəratı da yuxarıdakı "sözatmalar" qəbilindəndir:

Geydiyin sənini aldı, qumaşdı,

Baxdın, bağban qızı, aqlım dolaşdı.

Nəqərat

Canım, bağban qızı,

Gözüm, bağban qızı.

Yanaqları qırmızı,

Canım, bağban qızı.

Lirik duyğuların ifadəsi kimi meydana çıxan bu bədii sözatmaların nə folklorunda, nə də elmdə xüsusi bir adı yoxdur, onlar heç bir terminlə ifadə olunmurlar. Ancaq aydın görünür ki, bu nümunələrdən hər biri kompliment rolunu oynayır və Azərbaycan folklorunda kompliment janrının mövcudluğunu göstərir.

Azərbaycan folklorunda göz qabağında olan, lakin gözə görünməyən elə nümunələr vardır ki, onlar folklorun mövcudiyəti və daimi hərəkəti prosesində baş verən dəyişiklikləri, müxtəlif janrlararası münasibətləri üzə çıxarır və nəzəri araşdırmalar üçün qiymətli material verir. Şəkidən toplanmış örnəklər əsasında bu məsələyə öteri də olsa, toxunmaq pis olmazdı.

Dünya gülüş mədəniyyətinin ən nüfuzlu personajı, otuzdan çox xalqın, o cümlədən Azərbaycan türklərinin, komik eposunun qəhrəmanı olan Nəsrəddinlə bağlı bəzi nümunələrə nəzər salaq:

Molla Nəsrəddindən soruşdular:

– İyirmi molladan ən yekə papağı kim qoyur?

Sual: Molla Nəsrəddin nə cavab verdi?

Cavab: Başı ən yekə olan.

Əvvəlcə nəzərə alaq ki, Molla Nəsrəddin lətifələri arasında "sual-cavab" şəklində qurulanları az deyil. Bunlardan ikisinə nəzər salaq:

Molladan soruşdular:

– Molla, dünyada ədalət hardadır?

Dedi:

– Rəhmətliyin oğlu, ədalət var ki, sənə yerini də deyim?!

Molladan soruşdular:

– Təzə Ay çıxanda köhnəsini neyləyirlər?

Dedi:

– Doğrayıb ulduz qayırırlar.

Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, bu cür lətifələri görkəmli parremioloq G.Л.Пермяков «одномоментные анекдоты» – "bir

anlıq lətifələr” adlandırır (Г.Л.Пермяков. От поговорки до сказки. Москва, 1970).

Birinci lətifədəki sual, əgər belə demək mümkünsə, fəlsəfi sualdır. İkinci lətifədəki sual isə “elmidir”. Burada tapmacaya yaxınlaşma var, ancaq sırf tapmaca yoxdur. “İyirmi papaq” nümunəsi isə “sual-cavab” formalı Molla Nəsrəddin lətifələrini xatırlatsa da, daxilində yumoristik çalar hiss olunsa da, lətifə deyil, tapmacadır, daha doğrusu, tapmacanın aldatma, çaşdırma yolu ilə yaranmış bir növüdür. Ancaq bu tapmacanın özünəməxsusluğu ondadır ki, lətifəyə və lətifə qəhrəmanına söykənməklə meydana çıxıbdılar.

Digər bir nümunə:

Molla Nəsrəddinin abırsız bir qonşusu vardı. İstədiyi vaxt Mollanın həyatına gələr, istədiyi şeyi götürüb aparardı.

Bir gün Molla pəncərə qabağında oturub çay içirdi. Gördü ki, qonşusu yenə gəldi. Bildi ki, nəyisə götürüb aparacaq. Qorxdu ki, təzə aldığı çatını aparar. Odur ki, elə oturduğu yerdə pəncərədən qışqırdı:

– A qonşu, ora çatı qoymuşam, onu götimiyəsən! Götimiyəsən, götimiyəsən, götimiyəsən!

Göründüyü kimi, burada təhkiyə adı lətifədə olduğu kimi başlayır və davam edir. Ancaq gülməli (və ibrətamiz) sonluqla yox, gülüş doğuran yanıltmacla bitir. Bu yanıltmac eyni zamanda həm də sataşmadır, cıratmadır. Çünki söyləyici “götimiyəsən” (götürməyəsən) sözünün tez-tez təkrarından meydana gələn söyüşü öz dinləyicisinə, müsahibinə ünvanlayır. Müsahibin bu sataşma yanıltmacına yumorlamı, yaxud qəzəbləmi cavab verəcəyi onun xasiyyətindən və hazır cavablığından asılıdır.

Məsələ burasındadır ki, sürətli təkrarlama nəticəsində təhqiredici söz doğuran yanıltmacları (məsələn, “ağacda alma”, “təndirə girdim, sildim, süpürdüm, silkindim, çıxdım” və s.) söyləməyi, (təkrar etməyi) adətən, həmsöhbətin özünə təklif edirlər. Təklifi qəbul edən tərəf nəticədə öz-özünə sataşmış olur. Gözdən keçirdiyimiz nümunədə isə sataşma həmsöhbətlərin birindən digərinə ünvanlanır.

Göründüyü kimi, qarşımızda lətifə, yanıltmac və cıratma janlarının xüsusiyyətlərini, özündə çox məharətlə, təbii şəkildə birləşdirən unikal bir folklor nümunəsi durur.

Molla Nəsrəddin adı ilə bağlı olan hər iki nümunə bir tərəfdən folklor janları arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin maraqlı təzahürlərini nümayiş etdirir, digər tərəfdən isə məşhur lətifə qəhrəmanının obrazının digər janrlara da nüfuz etməkdə olduğunu göstərir.

Folklorumuzun daha bir səhifəsini vərəqləyək. Aşağıdakı nümunə “Azərbaycan folkloru antologiyası”nın III cildinin (“Göyçə folkloru”) “Sicilləmələr” bölməsindən götürülmüşdür (Bakı, 2009, s.639).

Ona girdi, dona girdi.

İyirmi oldu, dəyirmi oldu.

Otuz oldu, toppuz oldu.

Qırx oldu, qırış oldu.

Əlli oldu, bəlli oldu.

Altmış oldu, bitmiş oldu.

Yetmiş oldu, bişmiş oldu.

Səksən oldu, sərsəm oldu.

Doxsan oldu, yoxsan oldu.

Yüz oldu, düppədüz oldu.

Bunun Borçalı variantı da çap olunmuşdur:

On oldun – don oldun.

İyirmi oldun – iyid oldun.

Otuz oldun – toppuz oldun.

Qırx oldun – qırıldın.

Əlli oldun – bəlli oldun.

Altmış oldun – dartmış oldun.

Yetmiş oldun – ağıl başdan getmiş oldun.

Səksən oldun – sərsəm oldun.

Doxsan oldun – nöxsan oldun.

Yüz oldun – yerinə düz oldun.

(Azərbaycan folkloru antologiyası, II cild Borçalı folkloru. Bakı, Azərneşr, 1996, s.131)

İndi də Göyçə və Borçalı sicilləməsinin Şəkidəki qan qar-
daşına nəzər salaq:

Onunda tullan.
İyirmisində evlən.
Otuzunda pullan.
Qırxında ağıllan.
Əllisində hallan.
Altmışında çallan.
Yetmişində dillən.
Səksənində yallan.
Doxsanında çullan.
Yüzündə yollan.

Məgər bunlar ustad aşuqlar tərəfindən qoşma şəkildə ya-
radılan vücutnamələrin folklor versiyası deyilmi?

Bu cür xalq “vücutnamələri” ilə çoxmısralı atalar sözləri
arasında bağlılıq, doğmalılıq hiss olunur. Məsələn:

Hər nə yedin, dadındır.
Hər nə verdin, adındır.
Hər nə qaldı, yadındır.

Yaxud:

Çayın biri qaydadı,
İkisi cana faydadı.
Üçü qəm gətirər,
Dördü dəm gətirər.
Çıxdı beşə,
Vur onbeşə!
Çay nədi,
Say nədi!

Yaxud da:

Pulun oldu on,
Tikdir özünə don.
Pulun oldu əlli,
Adın oldu bəlli.
Pulun oldu yüz,
Gir içində üz.

Pulun oldu min,

Köhlən atı min.

Burada yalnız zahiri bənzəyiş yox, daxili əlaqə də görün-
məkdədir.

Vücutnamələr aşuq poeziyasında sayca azdır, amma var-
dır. Vücutnamə ənənəvi bir janr kimi mövcuddur. Sicilləmə şə-
killi xalq vücutnamələri də sayca azdır, amma vardır. Birçə
qalır gözdə-qulaqda olmaq, onları yazıya almaq.

Folklorumuzun bir səhifəsini də açaq.

2005 və ya 2006-cı ildə Şəki şəhər Rəşidbəy Əfəndiyev
adına 10 sayılı orta məktəbin 8^a sinif şagirdi Xələfova Zərifədən
mənim üçün gözlənilməz, daha doğrusu, ağılagəlməz olan bir
folklor nümunəsini lentə yazdım. Budur o:

Bi dəən kişi olur,
Kişin bi dəən iti olur,
Kişi itin çox isdiyir,
İt öltür.
Qəbriin üsdündə yazıllar ki,
Bi dəən kişi olur,
Kişin bi dəən iti olur ...

Soruşuram: “Bu nədir?” Deyir: “Ardı olmayan nağıl”. Sər-
rast cavabdır. Ardı – yəni davamı olmayan, süjetin inkişaf etmə-
diyini nağıl.

Söhbətdən məlum olur ki, Zərifə həmin nümunəni anasın-
dan eşidib. O da öz vaxtında bu məktəbdə oxuyub. Sonra Zərifə-
dən xahiş edirəm ki, anasının belə nağıllardan yenə də bilib-bil-
mədiyini evdə öyrənib mənə xəbər versin. Axşam zəng vurub
deyir ki, anam elə bunu bilir. Məktəbdə oxuyanda eşidib. Cavaba
heyfslənirəm. Bəs mənə təəccübləndirən nə idi? Məsələ burasın-
dadır ki, məktəbli qızın söylədiyi “davamı olmayan nağıl” Azər-
baycan folklorunda heç izi-tozu da görünməyən, rus folkloruna
məxsus “dokuçnaya skazka” (usandırıcı nağıl, təngə gətirən nağıl)
janrının bir nümunəsi, daha doğrusu həmin nümunənin müvəffə-
qiyyətli tərcüməsi idi. Budur onun rusca variantlarından biri:

У попа была собака,
Он её любил.
Она съела кусок мяса.
Он её убил.
В земли закопал,
И надпись написал:
У попа была собака... (Русские докучные
сказки. Тольятти, 1996, с.63).

Keşişin iti vardı,
O (keşiş) onu sevirdi.
O (it) bir parça əti yedi,
O (keşiş) onu öldürdü.
Torpağa basdırdı,
Üstündə yazdı:
Keşişin iti vardı...

Bu janrın adı onun quruluşu və funksiyası ilə bağlıdır. Burada hər bir nümunəni sonsuz sayda dayanmadan təkrar etmək, "fırlamaq" və dinləyicini təngə gətirmək olar. Əslində, bu, zara-fət janrıdır.

Göstərilən nümunənin Azərbaycan folkloruna düşməsinin səbəbi aydındır – kimsə bunu dilimizə çevirib və məktəb mühitinə daxil edib. Görünür, tərcümə ağızdan-ağıza keçmək üçün vaxt da tapıb, çünki o, danışmaq dilində çox təbii səslənir.

Bəs, görəsən, Azərbaycan folklorunda bu sıradan olan digər tərcümələr də varmı? Onlar yeni zəmində yayıla və variantlaşa biliblərmə? Onların təsirlə milli folklorumuzda yeni nümunələr meydana gəlibmi? Bu suallar hələlik cavabsız qalır.

Yuxarıda gətirilən misallar çox vaxt qarşılaşdığımız, lakin yarımdan diqqətsiz ötürüb keçdiyimiz bir sıra əhəmiyyətli folklor hadisələrini göz önünə gətirir və canlı folklorun daxili aləminə işıq salır.

Müasir dövrdə Azərbaycan folklorşünaslığının ən aktual problemlərindən biri də kiçik janrların öyrənilməsidir. Həmin janrlara aid nümunələr toplanıb nəşr edildikcə bir tərəfdən onların təsnifatında genişlənmələr və dəqiqləşmələr baş verəcək, digər tərəfdən isə biz folklorlarda ən müxtəlif janrlararası və janr da-

xili münasibətlərin şahidi olacağıq. Bu münasibətlərin aşkarlanması folklor prosesini, klassik folklorun bugünkü həyatını öyrənmək üçün vacibdir.

II

Folklor örnəklərini əhatə edən məcmuələrdə aşıq poeziyasına aid bölmənin ayrılması Azərbaycanda yaxşı ənənə halını almışdır və bu ənənə Folklor İnstitutunun buraxdığı kitablarda da davam etdirilməkdədir.

Əslində mən aşıqşünaslığa folklorşünaslığın bir sahəsi kimi baxıram və bu da səbəbsiz deyil. Əvvəla, aşıq musiqisi də ənənəvi musiqinin digər janrları kimi şifahi musiqidir, ikincisi, aşıq şeiri konkret müəllif tərəfindən şifahi şəkildə qoşulmasından (aşiq Ələsgər) və ya yazılmasından (əksər aşıqlar) asılı olmayaraq dildən-dilə düşür və çoxsaylı ifalarda müxtəlif variantlar kəsb edir. Nəticədə həm aşıq musiqisi, həm də aşıq poeziyası (xatırlayaq ki, dastan janrı bunların hər ikisini özündə birləşdirir) folklorşünaslığın tədqiqat obyektı olur. Şəki folklorundan danışarkən Şəki aşıqlarından da danışmaq vacibdir. Vacibdir ona görə ki, əvvəla, hələ də bu mövzu, əsasən, kölgədə qalmaqdadır, ikincisi isə səksən il bundan əvvəl dünyada göz açan, hər biri "sonuncu moçıqan" adlandırılı biləcək iki ustad sənətkar, hələ XX əsrin birin yarısında çay kimi aşıb-daşan Şəki aşıq mühitinin poeziya və musiqi repertuarını, musiqi üslubunu XXI əsrin əvvəllərinə qədər gətirib çıxarmışdır. Bunlardan biri Aşıq İsmayıl, digəri isə Aşıq Siracdır. Onların yaradıcılığı XX əsrin ikinci yarısında parlansa da, gözümüzün qabağında fəaliyyət göstərsələr də, aşıqşünaslığın nəzərindən uzun müddət kənar qalmışlar.

İsmayıl Nəzir oğlu Allahverdiyev 1929-cu il mart ayının 22-də Şəkinin Baş Göynük kəndində anadan olmuşdur və indi də orada yaşayır. Özü bu barədə belə deyir:

Mahalım, millətim böyükdür, böyük,
Daşüz, Köndələn, həm Aşağı Göynük,
Adım İsmayıldır, kəndim Baş Göynük,
Məhləm Qaraqamış, soruşub bilsən.

Bu yerdə Aşıq İsmayılın möhtəşəm və müqtədir sələfi, qonşu Layısqı kəndində olan Molla Cümə yada düşür. O özünü belə nişan verir:

Aşıq anasıyam, şairlər kökü,
Gəzərəm dünyanı divanə təki.
Mahalım Göynükdür, şəhərim Şəki,
Layısqı kəndinin binasıyam mən.

Göründüyü kimi Aşıq İsmayıl da tanışlıq sözünü yəqin ki, heç özü də hiss etmədən Molla Cümə üslubunda söyləmişdir.

İ. Allahverdiyev saz çalması əvvəlcə öz-özünə öyrənib. Baş Göynükdə və ətraf kəndlərdə bütün toyları və el şənliklərini aşıqlar keçirirdilər, gənc İsmayıl da onlardan eşitdiklərini təkrar etməyə çalışırdı. Nəhayət, o, 1945-ci il mayın 9-da, qələbə günü öz həmkəndlisi ustad Aşıq Əhməddən ilk sənət dərslərini aldı. İllər ərzində müəllimindən aşıq havalərini, dastanları öyrəndi, getdikcə təkmilləşdi. Bu məqamda sənətkarlarla 1987-ci ilin yayında etdiyimiz söhbətdən bir parçanı göstərmək yerinə düşərdi.

Aşıq deyir: “Müəyyən şeyləri də göyçəli Aşıq Əlidən öyrənmişəm”.

Soruşuram: “İsmayıl dayı, Göyçə hara, Şəki hara?”

Deyir: “Göyçədən də, Tovuzdan da bura həmişə aşıqlar gələrdilər. Hələ 1938-ci ildə Aşıq Qara, Aşıq Firudin, Aşıq Dombagöz Hüseyn (Aşıq Əlinin kəndindəndir) bizim evdə olublar. Bunlar hamısı göyçəlidir. Aşıq Əli Basarkeçər rayonunun Şişqaya kəndindəndir, Aşıq Rəhimin qardaşıdır, Əliabadda (Şəkinin kəndi – F.Ç.) evlənib. O, sonralar gəlib məni anamdan təhvil aldı, getdik Qazaxıstana. 1960-1961-ci illərdə Alma-Atadan başlayıb, Orta Asiyayı gəzib çoxlu məclislər keçirdik. Aşıq Əli əvvəllər də buraları gəzmişdi, aşıqlıq eləmişdi”.

Bu “aşılıq eləmək” ifadəsinin arxasında dərin mətləb durur. Aşıq İsmayıl “Sazım” müxəmməsində Orta Asiya və Qazaxıstanda (bu yerlərin əsil adı bir sözlə Türkünstandır) çalib-çağırıldığı yerlərin sözlə xəritəsini cızır: Qazaxıstan, Türkmənistan və sonra Alma-Ata, Çimkənd, Sır-Dərya, Teymurləng, Səmərqənd, Daşkənd, Frunze, Buxara, Fərqanə. İstər-istəməz meydana belə

bir sual çıxır: “Sənətkarlarımız Türkünstanda aşıqlığı kimə edirdilər? Qohum türkmən, özbək, qazax, qırğız xalqlarınamı?”

Sözsüz ki, cavab “hə”dir, müsbətdir. Azərbaycan aşıq və müğam sənətinin Türkünstan xalqları arasında çox sevildiyi məlum və məşhurdur. Bu xüsusda yalnız dünya şöhrətli səyyah və alim-şərqşünas Armini Vamberinin 1873-cü ildə yazdığı sözləri xatırlatmaqla kifayətlənirəm: “...təhsilin (elmin) Azərbaycanda yüksək səviyyədə olduğunu türkmənlər həmişə etiraf edirlər. Əgər baxışdan nəşə yaxşı və bənzərsiz bir şey oxumağı xahiş edirlərsə, o həmişə Azərbaycan mahnıları ifa edir” (Арминий Вамбери, “Путешествие по средней Азии”. Перевод с немецкого З.Д.Голубевой, под редакцией В.А.Ромодина. Москва, 2003, с.244).

Bu belədir və ancaq işin bir tərəfidir. Əsas məsələ odur ki, bizim sənətçilərimiz Türkünstanda 1930-cu illər ərzində bütün Qafqazdan və ilk növbədə Azərbaycandan, 40-cı və 50-ci illərdə isə Gürcüstandan bu yerlərə sürgün olunmuş azərbaycanlılara aşıqlıq edirdilər. Bunu mən Aşıq İsmayıldan soruşmadım. Özüm bilirdim. Çünki XX əsrin 80-ci illərində Alma-Ata vilayətini gəzib burada yaşayan azərbaycanlı aşıqların söyləmələrini və ifalarını lentə yazmışdım. Aşıq İsmayıl söhbətini davam etdirir: “Sonra mən Aşıq Əli ilə Göyçə mahalında, Başkeçiddə, Kəlbəcərdə olmuşam. Xalqla ünsiyyət mənə çox şey öyrədirdi. Dağıstanı da dolanmışam, Aşıq Əhmədiyyə vardı, onunla:

Samur vadisinin xəritəsiyəm,
Çiyimdə bu telli sazınan gəzdim.
Dolama yolları, sərt cığıruları,
Ustad kəlamıyan, sözünən gəzdim.

İlk dəfə böyük məclisdə xalq arasına Qaxın Almalı kəndində çıxmışam, 1947-ci ildə. O vaxtdan saz sinəmdədir”.

Göründüyü kimi İ. Allahverdiyevin söhbətləri Şəkiddə aşıq sənətinin yaxın keçmişdəki həyatına, Göyçə və Şəki aşıqları arasındakı münasibətlərə işıq salır.

Aşıq İsmayıl klassik havacatı gözəl bilməklə yanaşı, Şəki aşıqlarına aid olan yerli havalərini də məharətlə çalib-oxuyur. Molla Cümənin havalərini mən ilk dəfə onun ifasında lentə yazmışam.

Aşıq ənənəvi dörd misralı gəraylıdan fərqlənən altı misralı gəraylılar da yazır:

Sinəne inci düzülüb,
Min dil açan tellərin var.
Aşığı şövqə gətirən,
Bülbül kimi dillərin var.
Bir səninlə, bir elimlə,
Açaram meydan, sazım.

Şərin quruluşundakı dəyişiklik sözsüz ki, havanın quruluşuna da təsir göstərir və bunun özü də elmi baxımdan xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Aşıq İsmayıl məclis keçirmək qaydalarından danışır: “Camaat yığılıb gözləyir ki, aşıq dastan söyləyəcək. Aşığın da borcudur ki, yavaş-yavaş ayağa qalxıb, sazını köynəkdən çıxarıb kökləsin. Sonra çıxır meydana.

Məclisi açmaq üçün əvvəlcə camaatın qarşısında bir neçə ustadnamə deyir. Ustadnamə deyəndən sonra “Baş Divanı” oxuyur. Bundan sonra “Təcnis” oxuyur. “Təcnisdən sonra bir qatar söz də “Qaraçı” havası üstə oxuyur. Üç qatar sözdən sonra aşıq xurcununda olan nə ki var, dastan, nağılları, tökülür ortaya. Onları bircə-bircə sadalayır: “Alı xan-Pəri xanım”, nə bilim, “Şah İsmayıl”, “Valeh-Zərniyar” və ilaxır. Camaatın təklifinə tullayır. Camaat hansı nağılı seçib təklif eləsə, aşığın borcudur o nağılı danışmaq. Aşıq bilməlidir hansı yerə gəlib çatanda hansı havanın üstündə demək lazımdı: təcnis – “Təcnis” havasında, divanı – “Divanı” havasında, sonra “Cəlili” üstündə, “Dübeyti” üstündə “Sarıtel” üstündə... Hansı sözün kəlməsinə baxır”.

Sənətkarın sinəsi sözlə doludur. Onun köhnə aşıqlar haqqında maraqlı xatirələri var və bunlar gələcək araşdırmalarda faydalı ola bilər.

Aşıq İsmayıl Allahverdiyev 1997-ci ildən (68 yaşından – ?!) Respublika Aşıqlar Birliyinin üzvüdür.

Aşıq İsmayılın həmyerlisi, qonşu Layısqı kəndindən olan ustad Aşıq Siracın yaradıcılığı tədqiqatçıların nəzərini əsasən

son dövrlərdə cəlb etməyə başlamışdır və həm də onu aşıq kimi yox, yalnız şair kimi öyrənirlər.

Siracı mənə keçən əsrin 80-ci illərinin əvvəllərində nişan verən aşıq sənətinin görkəmli tədqiqatçısı prof. Sədnik Paşayev olmuşdur. Gəncə şəhərindəki söhbətlərimizin birində Şəki aşıqları ilə maraqlandığımı biləndə soruşdu: “Aşıq Siracı tanıyırsanmı?” Dedim: “Tanımıram”. Dedi: “Onda bəs sən kimi tanıyırsan? O, aşıq poeziyasının bütün şəkillərində şeirlər yazır. Onda keç kəsdə olmayan Şəki aşıq havaları var. Özü də burada, Gəncədə yaşayır”. Sonra Sədnik müəllimin vasitəsilə mən aşıq Siracla tanış oldum.

Həbibullayev Sirac Abuzər oğlu 1933-cü ildə Şəkinin Baş Layısqı kəndində doğulub. Atası yüksək savadlı ruhani olub. Sovet dövründə məktəbdə ədəbiyyatdan dərs deyib.

Siracın üç ustası olub: Aşıq Əhməd (Şəki Baş Layısqı kəndi), Aşıq Musa (Şəki, Biləcik kəndi) və Aşıq Məhəmməd (Balakən, İtitala kəndi). Bunların üçü də Molla Cümənin şagirdləridir.

Sirac Molla Cümənin poeziyasını və havalarını öz ustalarından öyrənməklə kifayətlənməyib, Şəkidə və ətraf rayonlarda Cümənin vaxtilə düşdüyü evləri gəzib, onun şeirlərini toplayıb.

Aşıq Sirac 1959-cu ildə Gəncə şəhərinə köçüb. O deyirdi: “Mən Şəkidən gələndə 17 dastan bildirdim. Onlardan biri də “Baxış-Leyla” dastanı idi ki, axır vaxtlarda başqa aşığın ifasından “Məhəbbət dastanları” kitabına düşdü. Mən onu biləkli Aşıq Musadan öyrənmişdim”.

Xatırladım ki, söhbət 1982-ci ildə “Gənclik” nəşriyyatı tərəfindən Rüstəm Rüstəmzadənin tərtibi ilə buraxılmış kitabdan gedir. Bu kitab barəsində tənqidi fikirlərimi mən “Azərbaycan folkloru antologiyasının XVIII cildinə (“Şəki folkloru III”, Bakı, 2009) yazdığım giriş sözündə (s.25-58) bildirmişəm. “Baxış-Leyla” dastanı barəsində isə prof. Paşa Cəfərovun aşağıdakı qeydlərinə nəzər salmaq maraqlı olardı: “1960-cı Balakənin İtitala kəndində Aşıq Məhəmmədlə (Aşıq Siracın ustalarından biri – F.Ç.) görüşümüz zamanı o dedi ki, Molla Cümənin iki dastanını bilir: “Sayad və Sayalı” və bir də “Cümə və Aşıq Könül”. O zaman bu dastanları aşığın dilindən yazıya almaq imkanımız olmadı. İkinci dəfə fərdi

ekspedisiya zamanı “Baxış bəy və Leyla xanım” dastanı haqqında eşitdim, bəzi epizod və qoşmalarını yazıya ala bildim. Həmin dastanı haqqında “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” (1981) dərsliyində məlumat verilmişdir. 1982-ci ildə isə Molla Cümənin “Sayad və Sayalı” və “Baxış bəy və Leyla xanım” dastanları çap olundu (söhbət R.Rüstəmzadənin kitabından gedir – F.Ç.) “Molla Cümə, Əsərləri. Tərtib edən və ön sözün müəllifi P.Əfəndiyev, Bakı, 1995, s.467; ikinci nəşr Bakı, 2006, s.612”.

Şübhəsiz ki, hörmətli alim Aşıq Siracla tanış olsaydı “Baxış bəy və Leyla xanım” dastanını tam yazıya ala bilərdi. Ancaq təəssüf ki, S.Həbibullayevin adı o vaxt tədqiqatçılara məlum deyildi. Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, Siracın çox güclü hafizəsi vardı. Bütöv dastanı bu gün əzbərləyib sabah danışardı.

S.Həbibullayev aşıq sənətinin bütün sahələrində öz qabiliyyətini yüksək səviyyədə nümayiş etdirmişdir. O, bəlli şeir şəkillərindən başqa, ancaq onun özünə məxsus olan formalarda şeirlər yazırdı. Sənətkarlar arasında təcnis ustası kimi məşhur idi. Siracın yaratdığı nöqtəsiz təcnisləri ərəb əlifbası ilə yazarkən, onlarda üstündə nöqtə olan heç bir hərfin iştirak etmədiyinin şahidi olursan. Əgər nəzərə alsaq ki, ərəb əlifbasındakı 28 hərfdən tən yarısının üstündə nöqtə var, nöqtəsiz təcnis yazmağın çətinliyi aşkar olar. Çox rəvan təbə malik olmasına baxmayaraq Sirac həmişə deyirdi ki, “xam (işlənməmiş) qafiyə tapmaq çətinidir”.

Aşıq Sirac “Hümay xanla Sərguşə xanım” (məhəbbət dastanı) və “Aşıq Siracla Kəmsavadın deyişməsi” dastanlarının müəllifidir. İkinci dastan Aşıq Siracla Kəmsavadın şeirləri və olmuş əhvalat əsasında Sirac tərəfindən yaradılmışdır. O deyirdi: “Kəmsavadın əsil adı Məhəmməddir. Əslən Mingəçevirin Bayramlı kəndindəndir. Aşıq deyil, şairdir. Adını şair Bisavad Teymurun adına uyğunlaşdırıb”.

Aşıq Sirac həmişə el toylarının bəzəyi olan ifaçı və istedadlı musiqiçi idi. O, “Sirac gəraylısı” və “Sirac gözəlləməsi” havalarının yaradıcısıdır. Bundan başqa ustad sənətkar Şəki aşıqlarına və şəxsən Molla Cüməyə aid havaları toylarda çalıb-oxuyurdu. Bu sırada “Cümə gəraylısı”, “Cümə gözəlləməsi”, “Cümə müxəmməsi”, “Şəki

dübeyti”, “Şəki Bayramı”, “Layısqa gözəlləməsi”, “Kəkliyi”, “Alı xanı” kimi havalar var. Onun repertuarındakı “Rəcəbi” və “Qasım-kənd” kimi havalar güman ki, azərbaycanca çalıb-oxuyan Dağıstan aşıqları ilə və ilk növbədə Kor Rəcəblə bağlıdır. Dağıstan aşıqları həmişə Şəki aşıq mühiti ilə sıx əlaqədə olmuş, onun təsiri altında inkişaf etmiş və sənətə öz töhfələrini vermişlər. Ümumiyyətlə, Sirac klassik aşıq havalarının ən böyük bilicilərindən biri sayılırdı.

S.Həbibullayev həm də gözəl müəllim idi. O, istedadlı aşıqlar yetirmişdir. Aşıq Yusifov Ziyəddin Rəcəb oğlu (Zaqatalanın Qımır kəndindəndir) 9 il, Aşıq Əjdər Tağıyev (göyçəlidir, Zəd kəndindəndir) 5 il Siracın yanında olublar, ona şeyirdlik ediblər. Siracın digər bir şagirdi gədəbəyli Aşıq Poladdır. Aşıq Şəmşirin şagirdi şəkili Aşıq Sakit Qurbanov da Siracdan çox şey öyrənib.

Gözəl şair, gözəl musiqiçi, gözəl ifaçı və gözəl müəllim olan Sirac həm də gözəl sazəndə olub. Onun düzəltdiyi sazlar yüksək qiymətləndirilir.

Sözün həqiqi mənasında tam sənətkar olan S.Həbibullayev aşıqlığa yarımçıq münasibət bəsləyənləri görəndə əhvalı pozulurdu. O, bir dəfə belə bir rəvayət danışdı: Nizamidən soruşurlar ki, sən böyük şairsən, de görək çətindən də çətin nədir?

Nizami deyir:

– Qanmaz qanana deyir ki, sən qanmırsan. Bundan da çətin nə ola bilər?

Siracın Şəki aşıqları haqqında verdiyi məlumat müasir tədqiqatçılar üçün çox əhəmiyyətlidir. Onun söhbətlərindən parçalara nəzər salaq.

...Baş Layısqıda Aşıq Usuf olub, Molla Cümənin müasiri. Bədəhətən şeir deyərmiş. Molla Cümə ona deyərmiş ki, səninki şeytan vergisidir, sənənə bacarmaq olmaz. Aşıq Usuf həm də dikbaş, həcvbaz imiş.

...Baş Layısqıda Aşıq Hacısalman oğlu Məhəmməd vardı. Təxminən 1910-cu ildə doğulub. Müharibədə öldü. Onun bacısı oğlu Aşıq Nəzir dayısının sazını çalırdu. Nəzir yaradıcı aşıq deyildi, ancaq çox yaxşı ifaçı idi. 1930-cu ildə doğulub, təxminən 1974-cü ildə ölüb.

...Baş Layısqıda Məhəmməd kişi olub, Betdal Məhəmməd. Qoca vaxtında naxıra gedirdi. Yaradıcı deyildi, ancaq şirin söhbətləri vardı. Molla Cümənin məclislərində çox oturmuşdu, sözlərini çox bilirdi. Mən də ondan götürmüşəm.

...Aşağı Şabalıdda Aşıq Əhməd vardı. Sonra mollalıq edirdi. İndi oğlu var.

...Bir balabançı Hüseyin varmış. Çalmağı yox imiş, ancaq yaman qaravəlli deməyi varmış. Mağara girəndə aşığı yorulmağa qoymazmış.

...Məndə Molla Cümənin Aşıq Əhməddən öyrəndiyi şeirləri var, çap olunmayıb.

Aşıq Siracın məclis keçirmək qaydaları haqqında söhbəti Aşıq İsmayılın eyni mövzudakı söhbətini təsdiqləyir və tamamlayır. "Aşıq məclisə daxil olanda mütləq "Divani" çalmalıdır (həm də oxunmalıdır – F.Ç.) bununla o, xalqa öz borcunu verir. Başqa hava çalsa, onu aşıq hesab etməzlər, deyərlər, usta görməyib. Bu havaya "Məclis divanisi", "Şah Xətai Divanisi" də deyirlər. Divanidən sonra "Təcnis" oxunmalıdır. Belə bir misal da var:

– Aşıq, sazın başı haradır, ayağı hara?

– Sazın başı "Divani"dir, ayağı "Təcnis".

"Divani"ni əvvəl oxuyanda aşığın boğazı, sinəsi təmizlənilir. Sonra "Təcnis" növbəti pərdədir. Birdən-birə "Qarabağ şikəstəsi" oxumaq olmaz.

Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Aşıq Siracın yaradıcılığı yalnız son dövrlərdə tədqiqatçıların diqqətini cəlb etməyə başlamışdır. Ancaq təəssüf ki, onun haqqında az yazanlar da düz yazmayıblar. "Azərbaycan folkloru antologiyası"nın XIII cildində ("Şəki-Zaqatala folkloru", Bakı, 2005) Aşıq Sirac barəsində aşağıdakı məlumat verilir: "Aşıq Sirac (Həbibullayev) 1930-cu ildə Şəkinin Baş Layısqı kəndində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur.

1947-ci ildə siyasi şeirinə görə Kənd Təsərrüfatı Texnikumundan qovulan Sirac o zamanlar Zaqatalanın Əliabad kəndində yaşayan 2 Göyçəli (iki rəqəmlə "göyçəli" isə böyük hərflə yazılıb – F.Ç.) ustada – Şişqayalı (yenə böyük hərflə – F.Ç.) Aşıq Rəhim (1873-1976), Aşıq Əli qardaşlarına rast gəlir, onların yanında) 5 il

şəyirdlik edir. 1960-cı ildən Gəncə şəhərində yaşayır. Onun bir dastanı və çoxsaylı hekayələri vardır" (səh.540).

Əvvəla, buradakı rəqəmlər barədə. S.Həbibullayev 1930-cu ildə yox, 1933-cü ildə doğulub, Gəncəyə isə 1960-cı ildə yox, 1959-cu ildə gəlib. Antologiyadakı rəqəmlərlə tanış olanda mənə elə gəldi ki, yəqin Sirac vaxtilə bunları düz deyib, mən səhv yazmışam. Ancaq sənətkarın sağlığında çap olunmuş kitabını vərəqləyəndə aydın oldu ki, səhv antologiyadır (Aşıq Sirac "Gözləyən var yollarımı", "Ağah" nəşriyyatı, Gəncə, 2003, s.4).

Şişqayalı Aşıq Rəhim və Aşıq Əli (onlar Aşıq İsmayılın da söhbətlərində xatırlanır) haqqında isə onu demək olar ki, Sirac, əlbəttə, onlardan öyrənmişdir və ümumiyyətlə gənc aşığın təkmilləşməsində qocaman sənətkarlar əhəmiyyətli rol oynamışdır. Ancaq bu Aşıq Siracın əsas müəllimlərini danmağa, adlarını unutmamağa, Siracın özünü isə bir sənətkar kimi məxsus olduğu məktəbdən qoparmağa əsas vermir.

İstər aşıq, istərsə də muğamatçı öz sənət yolunda əsas müəllimindən (və ya müəllimlərindən) başqa müxtəlif üslublu ustad sənətkarlarla qarşılaşır və onlardan öyrənir. Sənət görüb götürməkdir. Yalnız bir müəllimə (o, dahi olsa da) söykənilən qalan şagird pis şagirdidir. O, heç vaxt öz üslubunu yarada bilməz. Məsələn, böyük xanəndə Seyid Şuşinskinin əsas müəllimi Cabbar Qaryağdı oğlu idi, lakin o, şamaxılı Mirzə Məhəmməd Həsəndən və şəkili Ələsgər Abdullayevdən də öyrənmişdi. Yaxud müqtədir tarzən Bəhram Mansurovun əsas müəllimi Məşədi Süleyman Mansurov idi, ancaq o, Mirzə Mansur Mansurov və Qurban Pirimovdan da öyrənmişdi.

Mən muğamat tarixindən onlarla belə misallar çəkə bilərəm. Ancaq bircə onu deyim ki, təkmilləşmə üsulu aşıq sənətində də muğam sənətində olduğu kimidir. Aşıq yaradıcılıq yolunda qarşısına çıxan hər bir ustad sənətkardan həmişə nəşə öyrənir. Bu mənada, özü də ustad olan Aşıq Sirac istisna deyildir.

Aşıq Siracın anadan olduğu və Gəncəyə gəldiyi illər, həmçinin ustaları haqqında "Azərbaycan folkloru antologiyası"nın XIII kitabında verilmiş məlumat (s.540) eynilə silsilənin XVIII kita-

bında da (“Şəki folkloru”, III cild. Bakı, 2009) təkrar edilmişdir (s.516). Burada deyilir ki, “onun fitri istedadını görəndə ustadlar 5 ildən sonra Aşıq Siraca yekə bir “sillə çəkдилər” (AFA, XIII, s.516).

Qeyd etməliyəm ki, heç bir müəllimi heç bir zaman Aşıq Siraca nə yekə, nə də balaca ustad şilləsi çəkməyib. Onun öyrənməsi ilə sərbəst ifaçılıq fəaliyyəti paralel olub, əgər Sovet dövrünün təbiri ilə desək, “işləyə-işləyə oxuyub”. Siracın fitri istedadı buna imkan verirdi.

Bir neçə kəlmə də Sirac Həbibullayevin Gəncəyə gəlməsi barədə.

Sənətkarın kitabına ön söz yazan Aydın Murovdağlı həmin gəlişin səbəbini belə izah edir: “Yeniyyətlik dövründən aşıq sənətinə, saza-sözə ürəkdən bağlı olduğundan və Şəki rayonunda aşıq sənəti məhdud inkişaf etdiyindən bu sahədə dərinləndirən formalaşmaq üçün 1959-cu ildə respublikanın ikinci mədəniyyət mərkəzi Gəncə şəhərinə köçür” (Aşıq Sirac, “Gözləyən var yollarımı”, “Gəncə, 2010, s.4).

Bu fikri sadəcə olaraq deyib ötmək düzgün olmaz, onu açmaq və dəqiqləşdirmək lazımdır. Peşəkar folklorşünas üçün “vardır” və “yoxdur” anlayışları eyni dərəcədə ciddidir və hər bir halda izah tələb edir.

Şəki rayonunda aşıq sənətinin məhdud yox, əksinə, geniş inkişaf etdiyini göstərmək üçün, sadəcə olaraq, XX əsrdə və xüsusilə də, XX əsrin birinci yarısında kəndlərdə fəaliyyət göstərən aşıqların adlarını sadalamaq kifayətdir. Ancaq hələ XX əsrin 30-cu illərində Şəkiddə tam həyatla yaşayan aşıq sənəti 1941-45-ci illər müharibəsindən sonra, xüsusilə də, 1950-ci illərdən bəri tənəzzülə uğramağa başlamışdır.

Şəki şəhərində muğam sənəti əsas yerdə dursa da, XX əsrin birinci yarısında kəndlərdə aşıq sənəti öz hakim mövqeyini saxlamaqda davam edirdi. Hətta şəhərin özündə də aşıqlar yaşayırdı. Ancaq müharibədən sonrakı illərdə kəndlərə əvvəlcə muğam üçlüyü, qarmon, 60-cı illərdən isə klarnet ayaq açmağa başladı (xanəndə-sazəndə dəstəsi kəndlərə keçmişdə də dəvət olu- nardı, ancaq az-az, əsasən, varlıların məclislərinə). 1960-cı illər-

dən bəri bunlar hamısı mənim gözümlə qabağında, bəzən də bir musiqiçi kimi mənim iştirakımla baş vermişdir.

(Xatırlayaq ki, 1960-cı illərin sonundan başlayaraq Azərbaycanın şəhər toylarında əvvəlcə gitara tarı, sonra isə skripka kamançanı sıxışdırmağa başladı. Artıq 70-ci illərdə ölkənin hətta ucqar kəndlərində də toyda “qırmızı tarı” – gitaranı görməyi arzulayırdılar. Biz öz tədqiqlərimizdə şifahi xalq ədəbiyyatının və xalq musiqisinin hazır nümunələrindən istifadə edirik. Ancaq folklorun canlı həyatı, qalxma və enmə, inkişaf və unudulma prosesləri, onları doğuran səbəblər diqqətdən kənar qalır).

Şəhər musiqiçilərinin kəndə ayaq açması aşıqların sənət meydanını daraldırdı, onların dinləyici auditoriyasını əlindən alırdı. Nəticədə, aşıqlardan bəziləri gündəlik dolanışığını təmin etmək üçün təsərrüfatla məşğul olur, bəziləri isə aşıq sənətinin yüksəkdə durduğu bölgələrə can atırdılar. Beləliklə, Şəkiddə aşıqların funksiyası getdikcə zəifləyirdi. Bu gün çox təəssüf ki, aşıq sənəti Şəki ərazisində öz mövqelərini tərk etmək üzrədir. Ancaq çox sevin-dirici haldır ki, nə qarmon və klarnetin, nə də gitara və skripkanın toylara geniş yol tapması istər Şəki şəhərində, istərsə də kəndlərdə zurnaçılar dəstəsinin mövqeyini zərrəcə sarsıda bilmədi.

O ki, qaldı Aşıq Siracın Gəncəyə “dərinləndirən formalaşmaq üçün” gəlməsinə, burada mübaligə var. Şəxsi söhbətlərimiz zamanı Sirac özü deyirdi ki, “mən Gəncəyə bütöv aşıq kimi gəlmişəm”. Həmin fikri o, kitabında da təsdiq edir: “Mən Gəncəyə gələndən sonra zaman məni burada azman sənətkarlarla qarşılaşdırdı. Bunların arasında sazdan-sözdən, şeirdən, sənətdən söhbət salmaq, meydana girmək böyük cəsarət və hünər tələb edirdi. Hər oğulun işi deyil ki, Məzahir Daşqın kimi böyük sənətkarın, şair Cavadın, Miskin Vəlinin və başqa bu kimi dərin zəka və istedad sahiblərinin mühitində özünü öysün. Gənclik eşqi, sənətə dərinləndirən vurğunluq, bu vaxta qədər öyrəndiklərim, “Qurani-Kərimə” dərinləndirən bələdliyim böyük yazarlarla və aşıqlarla oturmağıma şərait yaratdı. Onlar da hiss elədilər ki, məndə nəşə var, aşıqlıq sənətini və şeir yaradıcılığını o qədər də zəif qavramamışam. Ümumiyyətlə, zəif olsaydım, mənim Gəncə şəhərində ya-

şamağım mümkün deyildi. Axı mən bu şəhərə adi adamlar kimi, elə-belə həyat təzi keçirməyə yox, sənət meydanına, sənət imtahanına gəlmişdim. Buraya gəlişimdə başlıca səbəblərdən biri Məzahir Daşqının dəvəti idi. Mən Gəncədə az bir zamanda qabiliyyətəmlə, *aşiq sənətini hərtərəfli bilməyimlə* (kursiv mənimdir – F.Ç.) tanındım” (yenə orada, s.5-6).

Məncə aşiqin sözlərinin şərhə ehtiyacı yoxdur. Ancaq, əlbəttə, ömrünün yarısından çoxunu yaşadığı, suyunu içib, çörəyini yediği Gəncənin onun yaradıcılığında əhəmiyyətli rolu danmaq heç cür mümkün deyil. Elə həmin kitabın həmin səhifəsində Sirac yazır ki, Gəncə mühiti “məni daha da zənginləşdirdi” (s.6).

Aşiq Sirac çox istedadlı və geniş diapazonlu sənətkardır. Yəqin ki, gələcəkdə onun haqqında daha ətraflı yazmaq lazım gələcəkdir.

* * *

2012-ci ildə dünya şöhrətli Rusiya İncəsənət Tarixi İnstitutunun (Sankt-Peterburq) yüz illiyi qeyd edildi. Yubileydə oxunan məruzələr arasında institutun kino şöbəsinin rəhbərinin çıxışı diqqəti xüsusilə cəlb edirdi. Məruzəçi faktlar əsasında göstərdi ki, Rusiyada kinoşünaslığı yaradanların əksəriyyəti kino mütəxəssisi olmamışdır.

Mən bu hadisəni təsadüfi xatırlamadım. XX əsrin sonuncu rübündən etibarən Şəki folklorunun toplanıb çap edilməsi sahəsində xeyirxah işlər başlandı və maraqlıdır ki, bu işi görənlərin heç biri peşəkar folklorçu deyildi və folklorun nəzəri problemləri ilə məşğul olmurdu. Şəki lətifələrinin məcmuə şəklində çap edilməsində ilk cığır açan Sabir Əfəndiyev yazıçı, jurnalist və etnoqrafiya professorudur. Kiçik kitabçalardan iri həcmli folklor antologiyalarına qədər toplayıcılıq və nəşirlik yolu keçmiş Hikmət Əbdülhəlimov dövlət qulluqçusudur. Solmaz Əbdülhəmid-qızı ingilis dili müəllimidir. Ağəli Mustafayev nəqqaşdır. Bu gün meydana olan məhz bu toplayıcıların kitablarıdır. Sağ olsunlar! Çox maraqlı bir mənzərə alınır və bu mənzərə bizim – peşəkar folklorşünasların qarşısında belə bir sual qoyur: “Bəs biz bu sahədə nə etmişik?” Qoy bu düşündürücü sual hələlik açıq qalsın.

Yeri gəlmişkən deyim ki, Solmaz Əbdülrəhimqızının çox səliqə ilə tərtib olunmuş “Şəki məzəli məzəmləri” (“Mütərcim” nəşr. Bakı, 2006, 188.s) və Ağəli Şəkiliyin (Mustafayevin) “Yeni Şəki lətifələri” (“Nurlan” nəşr. Bakı, 2008, 160s, təkrar nəşri Bakı-2010) və “Təzə Şəki lətifələri. II hissə” (“Nurlan” nəşr, Bakı, 2012, s.136) kitabları tədqiqat üçün lazımlı material verir.

Şəki folkloru toplanmaqda və çap olunmaqdadır. Bəs Şəki aşıqlarının şeirlərinin toplanması və nəşri nə vəziyyətdədir?

2000-ci ildən bəri Folklor İnstitutunun buraxdığı antologiyalarda Şəki aşıqlarının bir sıra şeirləri və dastanları çap olunmuş, aşıqların özləri haqqında fikirlər söylənmişdir. Bu çox yaxşıdır, amma çox azdır.

Biz Şəki aşıqlarının çalıb-oxuduğu havaları artıq heç vaxt yazıya ala bilməyəcəyik, ancaq onların şeirlərini toplamaq mümkündür və vacibdir. Kəndlərdə yaşayan ziyalılar bu sahədə çox iş görə bilərlər. Məsələn, bu yaxınlarda filologiya elmləri namizədi Kamil Adışirinovun Molla Cümənin yerlisi (Baş Layısqı) və şagirdi Aşiq Hacıbalanın əlyazmalarını tapdığından xəbər tutdum. Bu yadigarla tanışlıq zamanı ilk növbədə diqqətimi cəlb edən aşiqin ərəb əlifbası ilə çox səliqəli, bişmiş xətlə yazması oldu. Açıq görünür ki, Aşiq Hacıbala dəftər-qələm əhlinə məxsusdur. İnanmaq istərdim ki, Kamil müəllim bu sahədə fəaliyyətini davam etdirəcək və digər aşıqları da üzə çıxaracaqdır.

Mən “Azərbaycan folkloru antologiyası”nın VI kitabına (“Şəki folkloru”, II cild, Bakı, 2002) yazdığım müqəddimədə (s.3-32) 1983-cü ildən başlayaraq Şəki aşıqlarının çalıb-oxumalarını lentə yazmağım barədə məlumat vermişdim (s.25-31). Bunların içərisində ən istedadlı musiqiçilər, şübhəsiz ki, Aşiq İsmayıl və Aşiq Siracdır (müharibədən sonra doğulanlardan isə mən Aşiq Sakiti qeyd edərdim). Onların ifalarının nota yazılıb təhlil edilməsi Şəki aşiq mühitinin bir sıra özünəməxsus cəhətlərini aydınlaşdırma bilər.

Onu da qeyd edim ki, Şəki aşıqları ilə olan söhbətlərim Şəki və Göyçə sənətkarları arasındakı əlaqələrdən xəbər verməkdir. Bu istiqamətdə axtarışları davam etdirmək lazımdır.

Çox əlamətdardır ki, muğamat Şəki şəhərində yüksək səviyyədə inkişaf etməsinə baxmayaraq, ümumiyyətlə, rayonda aşıq musiqisinin üslubuna və aşıqların repertuarına gözə çarpaq bir təsir göstərə bilməmişdir. Şəki aşıqları qonşu Şirvanda olduğu kimi ansamblla yox, “uzaq” Göycədəki kimi tək sazla çalılıb-oxumuşlar. Balabançının köməyindən isə bir neçə gün davam edən böyük toylara istifadə etmişlər.

Şəki aşıqları haqqındakı qeydlərimin sonunda vacib bir məsələni xatırlamaq istədim. Layısqı və Göynük kəndləri aşıqlar beşiyi olub. Keçən əsrlərdə burada fəaliyyət göstərmiş aşıqların həyat və yaradıcılığın öyrənilməsi yalnız Şəki aşıq mühiti barədə yox, ümumiyyətlə, Azərbaycan aşıq sənəti haqqında bilgilərimizi əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirərdi.

* * *

Yazım başa çatanda gecə yarından keçmişdi. Durub pəncərəyə yaxınlaşıram. Möhtəşəm şəhər işıq dəryasına qərq olub. Küçədə adamlar gəzişir. Gülüş səsləri eşidilir. Deyəsən bayram əhval-ruhiyyəsi hələ davam edir. Qara baxıram. Yaman yağır. Yadıma düşür ki, bizim Şəkinin mərkəzindəki həyatımızın hansı tərəfindən baxsan qarşında dağ görünür. Şəhər dağların əhatəsindədir. Deyirəm, Şəkinin dağlarını da yəqin qar basıb. Fikir karvanı məni aparır uzaqlara:

Dağlara bürünən Şəki,
Mənim səndə nəyim qaldı?
Atam, anam köç eylədi,
Sızıltılı neyim qaldı.
Salamat qal, Şəki!
Övladların qürbətə düşməsin!

Faiq Çaləbi

*sənətsünaslıq doktoru, professor.
Moskva, yanvar, 2013-cü il.*

ŞƏKİ FOLKLORUNUN TOPLANMASI, TƏDQIQI VƏ NƏŞRİ TARİXİ OÇERKLƏRİ

*Milli folklorumuzun toplanması, tədqiqi
və nəşri milli intibahın rəmzi və şərtidir.*

Yaşar QARAYEV

Oçerklərdə son 30 il müddətində Şəkiddə bu sətirlərin müəllifinin bilavasitə səyi və təşəbbüsü ilə müəlliflik hüququ almış folklor topluları və antologiyalarının, həmçinin, hazırkı folklor örnəkləri kitabının işıq üzü görməsi tarixçəsinə bir ekskurs ediləcəkdir, görülmüş işlərə baxış keçiriləcəkdir, bu işin davamı barədə mülahizələr yer alacaqdır. Bu başdan qeyd etməyi lazım sayırıq ki, həmin müddətdə folklorla bağlı Şəkiddə eyni istiqamətdə aparılmış işləri təhlil edərək qiymətləndirmək fikrimiz yoxdur, həm də bu məsələ folklorşünas alim L.Vaqifqızının “Şəki folklor mühiti” adlı dəyərli monoqrafiyasında (L.Vaqifqızı: “Şəki folklor mühiti”, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, Bakı, 2012) əsasən öz qiymətini almışdır, lakin bəzi məqamlarda mövzu tələb edərsə, buna öteri də olsa toxunmağı da istisna etmirik.

Oçerklərə başlamazdan əvvəl mövzu ilə bağlı tarixi məqamlara toxunmağı da faydalı sayırıq. Şəki folklorunun toplanması, onun öz komediyaları vasitəsilə təbliği, nəşri, yenidən həyata, xalqa qaytarılması ənənəsinə, hadisəsinə Azərbaycan dramaturgiyasının banisi M.F.Axundzadənin yaradıcılığında rast gəlirik. Ədibin komediyalarında folklorun lətifə, atalar sözü və zərbi-məsəllər, alqış, qarğış, söyüş, istehza, məsxərə, hədə-qorxular, yalvarış, and, tərifi və s. janr və nümunələrindən bollu-boluna, yerli-yerində, böyük ustalıqla istifadə edilmişdir. Və maraqlıdır ki, bu folklor nümunələri günümüzdə gəlib çıxaraq öz ideya və mövzu aktuallığını – satira və yumor silahı gücünü saxlamış, həyat vəsiqəsini qoruya bilmişdir. “Folklorla, onun köklərinə dərinədən bələd olan ədibin (M.Fətəlinin – H.Ə.) komediya-

larının mövzusu, süjeti xalqla, onun istəkləri ilə bağlıdır... Folklorlara yaxınlıq M.Fətəlidən sonra ədəbiyyata gələn klassiklərin yaradıcılığında da özünü aydın göstərmişdir ki, bu da onun ənənəsi ilə bağlıdır. "F.ü.f.d. dos. Məmmədova L.K.)

M.F.Axundzadədən sonra Şəki folklorunun izini biz CMOMPIK (QƏXTMT) məcmuəsində görürük. Məcmuədə R.B.Əfəndizadənin və onun qardaşı A.B.Əfəndiyevin folklor nümunələrinə, həmçinin Nuxa rus-sünni tatar uçilişinin müəllimi S.Abdurrahmanın, Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasında təhsil alan İ.Əfəndiyevin nəşr etdirdikləri nağıllara rast gəlirik.

Öz böyük həmyerlisinin və himayədarının yaradıcılığından, xüsusən, də onun folklorla bağlılığından bəhrələnən və nümunə götürən yazıçı-pedaqoq R.B.Əfəndizadənin milli folklorumuzun ayrılmaz tərkib hissəsi olan folklorumuzun, həmçinin etnoqrafik məlumatların toplanması, tədqiqi və nəşri cəhətilə böyük xidmətlərini ayrıca qeyd etməliyik. O, istər Nuxa qəzasının Qəbələ (Qutqaşen) kəndində müəllim işləyərkən, istərsə də Şəkidəki fəaliyyəti dövründə müntəzəm olaraq folklorun və etnoqrafik məlumatların toplanması, öyrənilməsi və nəşri məsələləri ilə ardıcıl və ciddi məşğul olmuşdur. R.B.Əfəndizadənin folklor toplanmalarında əfsanələr, rəvayətlər, bayatılar, lətifələr, qoşmalar, deyimlər, atalar sözü və zərbi-məsəllər, vəsfi-hallar, ovsun, fala baxma, Nuxada toy adətləri və s., həmçinin xalqın həyat və məişətinə dair dəyərli etnoqrafik məlumatlara rast gəlirik. R.B.Əfəndizadə topladığı folklor materiallarını qeyd edildiyi kimi həm də CMOMPIK (QƏXTMT)-də nəşr etdirməklə Şəki folklorunun təbliği coğrafiyasını genişləndirir, onun digər xalqlara da çatmasına zəmin yaradırdı. O, təkcə folkloru toplamaqla kifayətlənmir, folklor nümunələrini rusçaya çevirərək yuxarıda qeyd olunan məcmuədə nəşr etdirir, özü də folklor nümunələri – lətifələr, bayatılar, atalar sözləri və s. yaradırdı. Ədib-pedaqoq öz əsərlərində də folklorlardan ustalıqla, yerli-yerində istifadə etməklə onu məharətlə təbliğ edir, bəzi əsərlərinə folklorlardan gələn adlar da qoyurdu ("Qonşu qonşu olsa kor qız ərə gedər", "Bir saç telinin kəraməti").

Biz Şəki folkloru toplularında və antologiyalarda R.B.Əfəndizadənin topladığı folklor irsindən, etnoqrafik məlumatlardan bəhrələnmiş, geniş istifadə etmişik. Elə burada qeyd etmək yerinə düşərdi ki, R.B.Əfəndizadənin elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə bərabər folklorla bağlılığının da elmi araşdırmalara cəlb edilməsi çox qiymətli bir baxımdan iştirakçısı olduğum bir tədbir barədə söz aşımaq istəyirəm. Şəki Zona Elmi Bazasının elmi işçisi U.Bəşirqızı 1998-ci il iyul ayının 23-də elə həmin Bazanın binasında Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elmi Şurasının səyyar iclasında "R.B.Əfəndizadə və folklor" mövzusunda uğurla dissertasiya müdafiə etdi. Bu tədbirdə AAK sədri, akademik A.Mirzəcəzadə, həmin günlərdə Şəkidə istirahətdə olan xlaq şairi, akademik B.Vahabzadə, Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, prof. Y.Qarayev, Prof. T.Hacıyev, prof. N.Cəfərov, prof. İ.Abbaslı, prof. B.Abdulla və b. iştirak etdirdilər. U.Bəşirqızı monoqrafiyasında R.B.Əfəndizadənin folklorşünaslıq fəaliyyətini elmi əsərlərlə, tutarlı faktlarla dəyərləndirdi. Alimlər monoqrafiyaya yüksək qiymət verdilər. Qeyd olunan monoqrafiyada U.Bəşirqızı yazır: "R.Əfəndiyev ömrü boyu mənsub olduğu xalqın folklor örnəklərini toplamaqla məşğul olmuşdur. Professor P.Əfəndiyev yazır: "Lakin R.Əfəndizadə yalnız toplayıcı və təbliğatçı deyildir. Zaman keçdikcə o, folklorun yaradılması, inkişafı, janrları, əhəmiyyəti haqqında çox maraqlı fikirlər söyləyən bir nəzəriyyəçi kimi tanındı".

İpəkçilik üzrə tanınmış mütəxəssis olan və Azərbaycan SSR Yüncül Sənaye Nazirliyində məsul vəzifədə işləyən R.B.Əfəndizadənin qızı Naimə xanım xidməti işi ilə əlaqədar Şəkiyə gələcən mənimlə də görüşərdi. Mən o vaxtlar Şəki Şəhər Mədəniyyət Şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləyirdim. O, Şəkidə olarkən atası evində yaradılmış və fəaliyyət göstərən ədibin ev muzeyinin və onun adını daşıyan kitabxananın fəaliyyətilə bağlı, atasının qəbrinin üstünün rəssamlar tərəfindən səliqəyə salınması, atasının foto-neqativlərinin çıxarılması (R.B.Əfəndizadənin ayna neqativə şəkidiyi fotolar peşəkar fotoqraflar tərəfindən yüksək qiymətləndirildi.) və b. məsələlərlə bağlı kömək alardı. Bir dəfə o, əlində qalın bir kitabla gəldi. Həmişə olduğu kimi hörmətlə qarşıladım, qabaq-

layaraq köməyimi təklif etdim. O, əlindəki SSRİ Elmlər Akademiyasının nəşr etdiyi «История педагогики» kitabını açaraq Azərbaycandan bu kitaba düşmüş üç böyük pedaqoqun – M.F.Axundovun, R.B.Əfəndizadənin və A.A.Bakıxanovun adlarını oxudu, sonra da atasının ədəbi irsinə münasibətdən danışaraq, onun ev-muzeyinin lazımı səviyyədə təmir olunmadığına görə haqlı iradlarını bildirdi, ata və anasının yanında dəfn olunmasını xahiş etdi. Onun vəsiyyətlərinə əməl olundu, indi ata-anası ilə Xoçiq adlanan qədim qəbiristanlıqda əbədiyyətə qovuşmuşdur.

R.B.Əfəndizadənin topladığı və indiki folklor örnəyinə daxil edilmiş, onun baş daşında yazılmış, sanki ziyarətinə gələnlərə ürək-dirək, nikbinlik təlqin edən kəlamları yada salıb ruhuna qəni-qəni rəhmət oxuyaraq barəsində söhbətimizə yekun vururuq:

Gələr bir gün, səni təqdir edər el, naümid olma!

Vəfalı can nisarın göstərər el, naümid olma!

R.B.Əfəndizadədən söz düşmüşkən onun mənsub olduğu yüksək ziyalı səviyyəli ailənin başqa bir üzvü – ədibin kiçik qardaşı Abdulla bəy Əfəndiyevin yerli folklorun toplanması və təbliği sahəsində böyük xidmətləri qeyd olunmalıdır. Yelizavetpol (Gəncə) Mixayilevski sənət məktəbinin müəllimi A.Kalaşevin vaxtilə onun dilindən qələmə alaraq CMOMPIK-da (QƏXTMT) nəşr etdirdiyi atalar sözləri və məsəllər, bayatılar, tapmacalar, laylalar və b. folklor nümunələri A.Əfəndiyevin Şəki folklorunun toplanmasında göstərdiyi cəfəkeşliyin bariz nümunəsidir. Azərbaycan folklorşünaslıq tarixində toplanan və A.Kalaşev tərəfindən rusçaya çevrilən ilk laylanın mətni də A.Əfəndiyevin ağzından qələmə alınmışdır (bax: Səhər Orucova. “Azərbaycan folklorunun toplanma, tərcümə və nəşr problemləri”, “Nurlan” NPM, Bakı-2012, s. 319-324, 385-387, 419-420, 424-425, 441, 443-444, 446-447, 451, 456). Elə burada qeyd edək ki, folklorşünas S.Orucova qeyd olunan monoqrafiyasında Azərbaycandan, o cümlədən Şəkidən (Nuxadan) də folklor nümunələrinin toplanması, tərcüməsi və CMOMPIK-da (QƏXTMT) nəşri ilə bağlı dəyərli elmi araşdırmaları ilə folklorşünaslığımıza qiymətli töhfə vermişdir.

Mədəni irsimizin, o cümlədən folklorumuzun toplanması və qorunub saxlanması S.Mümtazın da böyük xidmətləri danılmazdır. O, Şəki folklorunun toplanması, tədqiqi və nəşri işində də böyük cəfəkeşliyi ilə yadda qalmışdır. Hazırkı örnəklərə daxil edilmiş bayatılar və etnoqrafik məlumatlar da də böyük ziyalının zəhmətinin bəhrəsidir.

Ədalət namınə qeyd etmək yerinə düşərdi ki, tədqiqatçı-alim S.Orucovanın da düzgün göstərdiyi və qiymətləndirdiyi kimi (bax: S.Orucovanın yuxarıda qeyd olunan monoqrafiyası), Azərbaycan folklorunun toplanması, tədqiqi və nəşrində rus ziyalıların da böyük əməyi danılmazdır. Bu baxımdan onların Nuxa (Şəki) folkloruna da töhfələri qeyd olunmalıdır. Yelizavetpol (Gəncə) Mixayilevski sənət məktəbinin müəllimi A.Kalaşevin rus dilinə tərcümə edərək CMOMPIK-da (QƏXTMT) nəşr etdirdiyi yuxarıda qeyd olunan folklor nümunələri, Nuxa rus-tatar sünni uçilişinin inspektoru V.A.Yemelyanovun 1899-cu il noyabrın 10-da Nuxada yazıya aldığı 10 alleqorik nağılın 1930-cu ildə prof. A.V.Baqri tərəfindən tərtib edilmiş 3 cildlik topluya salınması faktı da dediklərimizə dəstək ola bilər: (bax: A.V.Baqriy. «Фолклор Азербайджана и прилегающих стран», I cild, s.22-48).

R.B.Əfəndiyev və S.Mümtazdan sonra keçən 40 ildə Şəki folklorunun toplanması, tədqiqi və nəşri sahəsində böyük bir boşluq, vakuum yarandığını görürük. Zəngin folklor xəzinəsi olan Şəki mühitində belə boşluğun yaranması, uzun illər bu xəzinəyə laqeyd münasibəti anlamaq, dərk və izah etmək çox çətindir. Məşhur Hacı dayının adından danışılan lətifələr (şakilləri haqlı olaraq hacıdayılar adlandırılır), folklorun demək olar ki, bütün digər janr və nümunələrini özündə əxz edən ağız ədəbiyyatının yazıya alınaraq nəşr edilməsi “yaddan çıxmışdır”. (Prof. M.İslamovun aşağıda şərh olunan kitabı, “Şəki (Nuxa) fəhləsi” qəzetində arabir nəşr olunan bir neçə lətifə, folklorla o cümlədən musiqi folkloru ilə bağlı məqalələr istisna olmaqla). Bunu siyasi və ideoloji motivlərlə izah etmək məsuliyyətini də üzərimizə götürmək niyyətindən uzağıq. Sözümlərin bu yerində filologiya elmləri doktoru, prof. M.İslamovun “Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti”

monoqrafiyasının üstündən sükutla keçə bilmərik. Bu dəyərli monoqrafiyada alim Şəki dialektinin, onun kəndlər üzrə və şəhərdə ayrı-ayrı şivə və ləhcə xüsusiyyətlərinin dərin təhlili ilə yanaşı, təmiz yerli şivədə qiymətli folklor nümunələri – nağıllar, rəvayətlər, atalar sözləri, bayatılar, qoşmalar, tapmacalar, deyimlər, etnoqrafik məlumatlar, lüğət (yerli dialektlə ədəbi dilimizin müqayisəli izahı) və b. toplayaraq qeyd olunan kitabda nəşr etdirmişdir. Biz AFA IV kitab, Şəki folklorunun I cildində həmin materiallardan da istifadə etdik. Bundan başqa Şəkinin folklor xəzinəsindən bəhrələnməyə səy göstərən aydınlarımız da var idi. Yadımdadır, 1971-ci ilin yay aylarında Azərbaycan Dövlət Universitetinin professoru Əli Fəhmi folklor fakültəsinin tələbələri ilə Şəkiyə folklor ekspedisiyasına gəlmişdi. Mən o vaxtlar Şəki Şəhər Partiya Komitəsinin təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləyirdim. Xidməti vəzifəmlə əlaqədar onlara yaxından köməklik göstərdim, az müddətdə qonaqlar zəngin materialla Bakıya döndülər.

Nəhayət, xoş bir təsadüf S.Mümtaz və R.B.Əfəndiyevdən sonra keçən müddətdə Şəki folklorına münasibətdə əmələ gəlmiş “buzların” əriməsinə rəvac verdi. 1983-cü ilin aprel ayı idi. Şəki Şəhər Mədəniyyət şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləyirdim. Bakıdan Mədəniyyət Nazirliyindən telefonla zəng edərək tanınmış mədəniyyət xadimi Cahangir Aslanoğlunun gələcəyini və Şəkiddə Respublikada ilk dəfə olaraq gülüş (yumor) bayramının keçirilməsinin qərara alındığını bildirdilər. Cahangir Aslanoğlunun məşhur gülüş ustası olduğunu bildirdim (o, hər il Bolqarıstanın Qabrovo şəhərində keçirilən beynəlxalq gülüş festivalının münisflər heyətinin üzvü seçilirdi), lakin şəxsi tanışlığım yox idi. Uca boyu, saxası, gözəl qədd-qaməti vardı, gur və sıx ağ saçları ona xüsusi yaraşır verirdi. Vaxtilə Şəki Dram Teatrının artisti olmuşdur. Rayon Mədəniyyət şöbəsinin müdiri Z.Mustafayevlə görüşünə getdik. Gəlişinin məqsədini açıqladı, gülüş bayramının proqramı ilə bizi tanış etdi. Şəhər Partiya Komitəsində bayramı keçirmək üçün təşkilat komitəsi yaradıldı.

1983-cü il iyun ayının 11-də Respublikada (həm də Zaqafqaziyada) ilk dəfə Şəkiddə keçirilən gülüş bayramı möhtəşəm

ümumxalq folklor bayramına çevrildi, şəhər və rayonun folklor potensialını nümayiş etdirdi. On minlərlə şəkilli və bayramın qonaqları bu tədbirin fəal iştirakçısı oldular. Bayram haqqında “Pravda”, “Ədəbiyyat və İncəsənət”, “Azərbaycan gəncləri” qəzetlərində, Moskvada nəşr olunan jurnalda geniş hesabat verildi. Təşkilat komitəsi tərəfindən bayramın baş mukafatı üçün müsəbiqə elan edildi. Şəhər Mədəniyyət şöbəsi “Şəkiçə – azərbaycanca lüğət” kitabçasına görə bayramın baş mukafatına layiq görüldü. Kitabça əvvəlcə 1,5m hündürlüyü, 1m enində nəhəng kitab şəklində hazırlandı, içərisinə lüğət yazıldı. Sonra isə kiçik cib kitabçası şəklində çap olunaraq bayram iştirakçılarna paylandı. Duzlu, yumorlu yerli dialektlə ədəbi dilimizin müqayisəsini verən kitabça əldən-ələ gəzir, xoş ovqat yaradırdı. Bayramda iştirak edən istedadlı aktyorumuz Qorxmaz Əlilinin ziyafət zamanı mənə ötürdüyü yazılı qeydi burada verməklə deyilənlərə dəstək vermək istəyirəm: “Hikmət müəllim, deyirlər, yeddi dəfə peyğəmbərə yalvarmaqdasansa bir dəfə Allaha yalvarmaq yaxşıdır. Mümkünsə, mənə bir ədəd “Lüğət”-dən verin. Hörmətlə, Qorxmaz Əlili”. Hətta bayramdan sonra da Bakıdan həmin kitabçanın sorğusu kəsilmirdi. Lüğət hətta “Ədəbiyyat və İncəsənət” qəzetində dərc olundu.

Həmin kitabçanın yaradılmasının ideya müəllifi, materialları toplayan və tərtib edən mən idim. Kitabçanı lətifələr və folklorumuzun digər nümunələri ilə tamamlayaraq toplu halında nəşr etdirmək fikrinə düşdüm və bu məqsədlə folklorun toplanması işinə başladım. Bu işi planlı, mütəşəkkil aparmaq, ona kütləvi xarakter vermək üçün müfəssəl yaddaş hazırlanaraq mədəni-maarif müəssisələrinə, şəhərdə fəaliyyət göstərən Ali məktəblərin filiallarına, orta və orta ixtisas məktəblərinə göndərildi. Eyni zamanda fərdi şəkildə folklor bilicilərindən folklor nümunələrinin toplanmasına başlandı. Az müddət sonra daxil olan materialların üzərində işləməyə başladım. Əsas diqqəti folklor nümunələrinin yerli dialektə, şivələrə mümkün qədər uyğun verilməsinə, o vaxtadək nəşr olunmuş folklor nümunələrinin toplanmış materiallardan çıxarılmasına yönəldik. Bu prosesdə indiyədək tanımadığımız onlarla sinədəftər folklor bilicilərini müəy-

yən edərək onların söz xəzinəsini yazıya aldıq. Kitabda ilk dəfə olaraq Şəkinin ləqəbli xəritəsi də verilmiş, yuxarıda qeyd olunan “Şəkiçə – azərbaycanca lüğət” də yer almışdır. Artıq folklor toplusu üçün kifayət qədər material toplanmışdı. O vaxtlar kitab nəşri yalnız dövlət xətti ilə, müvafiq qaydada senzurdan keçməklə reallaşır. Respublika Mətbuat və Nəşriyyat Komitəsinin sədr müavini, əslən şəkili olan A.Mustafazadə kitabın nəşrinə köməklik göstərərək materialların senzurdan keçirilib “İşıq” nəşriyyatının tematik planına daxil edilməsinə köməklik göstərdi. Giriş sözü yazmaq prof. Ə.Əfəndizadə üzərinə götürmüşdü. Kitaba son söz yazmaq üçün materialları götürüb xalq şairi, folklorumuzun vurğunu olan B.Vahabzadənin Hüsü Hacıyev küşəsindəki mənzilinə getdim. O, məni yaxşı tanıyırdı. Niyyətimi bildirərək materialları verdim. Materiallara sakit şəraitdə diqqətlə baxaraq fikrini bildirəcəyini söylədi. Ayaqüstü kitabın içindəkiləri barədə məlumat verdim. Ləqəblərdən söz açılarda o, şəkili, yaxın dostu, “iki-bir” ləqəbli Əhmədiyyənin, həmçinin mənsub olduğu “Sısqalar” nəslinin ləqəbinin də salınmasını tövsiyə etdi. Mən “Sısqalar” ləqəbinin etimologiyası ilə maraqlandıqda bildirdi ki, onun nəslə arıq adamlar olduğuna görə onlara bu ləqəbi vermişlər. Şair əlavə etdi ki, onun nəslinə “Ətəyinə daş yığanlar” da deyirlər. Guya ki, bərk külək əsəndə bu arıq adamlar ətəklərinə daş yığmışlar ki, yığılmasınlar.

Bu görüşdən bir neçə ay sonra gecə saat 24 radələrində Şəkidəki mənzilimə “07” şəhərlərarası danışiq məntəqəsindən zəng edərək şair B.Vahabzadə ilə danışacağımı bildirdilər. Yadımdadır, həyətdə şiddətli yağış yağırdı. Narahatlıqla şairin nə deyəcəyini gözləyirdim. Nəhayət, danışmağa başladıq. Salamlaşmadan sonra şair birbaşa mətləbə keçərək folklor materiallarını yüksək qiymətləndirib, kitabı nəşr etdirmək təşəbbüsünə görə mənə minnətdarlığımı bildirdi, kitaba artıq son söz yazdığını da söylədi. Və bu işi davam etdirməyi tövsiyə etdi. Mən razılığımı bildirdim.

“İşıq” nəşriyyatında da təşəbbüsümüzü qiymətləndirərək köməklik göstərdilər. Baş redaktor S.Nəzərli kitabın tərtibi ilə

əlaqədar dəyərli fikirlər söylədi və bu, kitabın janrı və məzmun zənginliyinə töhfə oldu.

1987-ci ilin sentyabr ayında ilk Şəki folkloru toplusu olan “Şəkinin gülüş çələngi” kitabı 60 min nüsxə tirajla nəşr edilərək oxuculara verildi. Az sonra oxucuların tələbatını nəzərə alan nəşriyyat daha 100 min nüsxə nəşr etdi və bu da qısa müddətdə satılıb qurtardı. Prof. Ə.Əfəndizadə kitaba yerli ləhcədə yumorla zəngin “Girişvari söz”, şair B.Vahabzadə isə “Ön söz yerinə” yazmışdır. Kitab on illər boyu yazılı Şəki folklorunun həsrində olan oxucuların böyük rəğbəti ilə qarşılandı, yaranmış boşluğu dolduran ilk təşəbbüs kimi dəyərləndirildi, mədəni bir hadisəyə çevrildi, bestseller oldu. Burada haşiyə çıxaraq bir məsələyə münasibət bildirməyi də lazım sayıram. “Şəkinin gülüş çələngi”nin nəşrindən bir neçə ay əvvəl bir kitabda iki kitab – C.Aslanoglunun “Qabrovo lətifələri” və S.Əfəndiyevin tərtib etdiyi “Şəki lətifələri” işiq üzü görmüşdür. “Şəki lətifələri” lətifə toplusu (Folklor toplusu yox!) idi, digər tərəfdən Şəki dialektinə yad bir şivədə yazılmış, şivə xüsusiyyətləri gözlənilməmiş və bu, bəzən araşdırıcıların haqlı iradları ilə qarşılandı (bax: L.Vaqifqızı. Şəki folklor mühiti. s. 9 və b.).

B.Vahabzadə “Ön söz yerinə” də yazırdı: “Şəkinin gülüş çələngi”ni oxudum. Kitabın üstün cəhəti ondadır ki, bu, yalnız lətifə toplusu deyil. Şəkidəki məhəllə adları, ləqəblər və onun xəritəsi elm üçün böyük əhəmiyyəti olan tarixi materialdır... Lətifələrin təmiz Şəki ləhcəsində verilməsini də alqışlayıram. Bu məsələdə də tərtibçi çox doğru yolla getmişdir Azərbaycanın digər şəhər və rayonlarında da hazırlıqlı ziyalılarımız az deyil, əgər bu nümunə onları da bu cür lazımı axtarışlara sövq etsə (və mən inanıram ki, sövq edəcək) dilimizin, tariximizin öyrənilməsi işinə böyük xidmət olar”.

“Şəkinin gülüş çələngi” və ondan sonra nəşr edilən kitablar KİV-də də öz qiymətini almağa başladı. “Şəki fəhləsi” qəzetində S.Əfəndiyevin “Şəkinin gülüş çələngi”(29.10.1987. № 129), Ulduz Bəşirqızının “El qaynaqlarından bəhrələnən kitab haqqında” məqalələri (23.01.1993. № 7) dərc olundu. 2000-ci il yanvar ayının 8-də tanınmış aydınlarımızdan olan Sabir Yanardağın

“Şəki gülməcələri” haqqında kitabı nəşr olundu. (Prof. N.Şəm-sizadə: ...kitab haqqında kitab yazmaq isə daha şərəflidir”).

Ziyalılar, müxtəlif peşə və vəzifə sahibi olan insanlar, tələbə və şagirdlər bu təşəbbüsü dəyərli maarifçilik kimi qiymətləndirir, onun davamını gözlədiklərini bildirirdilər. Bu sırada xalq şairi B.Vahabzadə, professorlar Y.Qarayev, A.Nəbiyev, Ə.Əfəndizadə. İ.Abbaslı, Q.Paşayev, M.Cəfərli, B.Abdulla, f.e.n. T.Fərzəliyev, f.e.n.E.Məmmədli, f.e.n O.Əliyev, sənətsünaslıq namizədi F.Çələbi, Şəki Zona Elmi Bazasının direktoru prof. Z.Əlizadə, “İşıq” nəşriyyatının baş redaktoru S.Nəzərli və onlarla, yüzlərlə başqalarının dəyərli tövsiyələri ilə ruhlanaraq bu sahədə yaradıcılıq – toplama, tədqiqat və nəşr fəaliyyətimizi bir gün belə dayandırmadıq.

Bir maraqlı faktı da qeyd etməyi lazım bilirəm. “Şəkinin gülüş çələngi”nin nəşrindən sonra kütləvi halda ən müxtəlif yerlərdən və adamlardan – folklor bilicilərindən materiallar gəlirdi. Öz toplanmalarından əlavə həmin materialları da tədqiq edir, tərtibə cəlb edirdim. 1992-ci ildə “İşıq” nəşriyyatında 17 min nüsxə tirajla “Saa quzu kəsərəm”, 1994-cü ildə “Azərnəşr”də 50 min nüsxə tirajla “Şəki lətifələri”, 1998-ci ildə “Göytürk” nəşriyyatında 2 min nüsxə tirajla “Şəki gülməcələri” nəşr edildi.

Qeyd olunan kitabların ərsəyə gəlməsində folklor biliciləri – söyləyicilər: Pedaqoji elmlər doktoru, prof. Əziz Əfəndizadə, sənətsünaslıq doktoru, prof, Faiq Çələbi, Naimə Rəşid qızı (yazıçı-pedaqoq R.B.Əfəndizadənin qızı), təqaüdü-əvdar qadın Qaffarova Həyat Hüseyn qızı, müəllimə Qaffarova Hüsniyyə Yaqub qızı, idarə rəhbəri Əli Əliyev, bank işçisi İbrahim Həsənov, rəssam İsmət İsmayılov, tarixçi müəllim Nemət Hacıyev, dövlət qulluqçusu Emin İlyasov, musiqi müəllimi Ələddin Abdullayev, Dərəcənnət kənd məktəbinin müəllimi Hümət Abdurrahmanov, Biləcik kənd orta məktəbinin müəllimi Rəhimə İslamova, təqaüdü müəllim Rəxşəndə İbrahimova, Orta Zəyzid kənd orta məktəbinin müəllimi Bayram (Beyzavi) Məmmədov, Babaratma kənd sakini Məmməd Süleymanov, Kiş kənd orta məktəbinin müəllimi Qüdrət Muradov, Orta Zəyzid kənd sakini Qumru

Abdulkərimova, Bolludərə kənd sakini, 75 yaşlı Məkkə nənə, Şəki şəhər sakinləri – 70 yaşlı Firuzə Osmanova, 70 yaşlı Səyyarə Əliqüzuyeva, təqaüdü müəllim Oruc Məmmədov, Aydınbulaq kəndindən 85 yaşlı Cənnət nənə, Aşağı Şabalıd kəndindən 90 yaşlı Həsən Mahmudov, təqaüdü müəllimlər Lütfuli Vahabov, Razi Əfəndiyev, mədəniyyət işçiləri – aktyor Fərman Abdullayev, Kərim Kərimov, İsmayıl Mirzə oğlu, Heyran Şirəliyeva, jurnalist Teymur Xəlilov, tanınmış aydınlarımızdan Nemət Əliyev, şəhər sakini, əmək və müharibə veterani, 105 yaşlı Molla oğlu Mənaif, Akif Salamov, Kiçik Dəhnə kənd orta məktəbinin müəllimi, filologiya elmləri namizədi Kamil Alxasov, Oqtay (Abdurahman) və Faiq Əmirov qardaşları, Baş Zəyzidli 90 yaşlı Həmidov Mustafa Səməd oğlu, həmçinin folklor nümunələrinin toplanmasında yaxından iştirak etmiş onlarla digər adları bu siyahıya düşməyən folklor fədailərinin əməyi təqdirəlayiq və şərəflidir.

Qeyd olunan folklor bilicilərinin hər biri haqqında ayrıca söhbət açmağa, kitab tərtib etməyə layiq insanlardır, lakin indi buna imkanımız olmadığına görə onların bir neçəsinin fəaliyyətinə işıq salmaqla kifayətlənmək məcburiyyətindəyik. Mahir folklor biliciləri Həyat Qaffarova haqqında mənim tərtib etdiyim “Müdrük sinədəftər”, Lütfuli Vahabov haqqında Ramazan Qafarlının tərtib etdiyi “Lütfuli dayıdan folklor nümunələri” kitabları belə qiymətin təzahürüdür. Folklor biliciləri haqqında belə kitabçaların seriya halında buraxılmasının vaxtının çatdığını düşünürəm.

Bu illəri sözün həqiqi mənasında Şəki folklorunun intibahı dövrü adlandırsaq, yerinə düşərdi. AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, filologiya elmləri doktoru, prof. Y.Qarayev də bu prosesi diqqətlə izləyir, qayğı, köməklik və dəyərli tövsiyələrini əsirgəməirdi. Söhbətlərin birində o, Şəki folkloru antologiyasının yaradılması ideyasını ortaya qoydu. Əslən şəkili olan Y.Qarayev adətən məzuniyyətini Şəkiddə keçirirdi. O, antologiyanın yaradılması məsələsinə baxmaq üçün Elmi Bazada aidiyyəti ziyalıların, alimlərin iştirakı ilə təlimatimetodiki müşavirə keçirdi. Müşavirədə antologiyanın hazırlan-

masının müxtəlif aspektləri müzakirə edildi, antologiya üçün əsas “Şəkinin gülüş çələngi”nin tərtib modeli götürüldü. 1991-ci ilin payızında Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşları – filologiya elmləri doktoru prof. İ.Abbaslı və filologiya elmləri namizədi T.Fərzəliyev antologiya ilə bağlı məsələləri konkret həll etmək üçün Şəkiyə gəldilər, aidiyyatı şəxslərlə bütün məsələləri həll etdik. Onlar da antologiyanın tərtibi üçün “Şəkinin gülüş çələngi”nin tərtibi formasını əsas götürdülər. İnstitutun Elmi Şurasının qərarı ilə kitabın tərtibi f.e.n. O.Əliyevə və mənə həvalə edildi. (Sonralar Elmi Şuranın qərarı ilə f.e.n. R.Qafarlı və V.Aslan da kitabın tərtibçisi təsdiq edildilər). Topladığım materialları O.Əliyevə verdim. Məndən əlavə Şəkiddən şair V.Aslan və f.e.n. R.Qafarlı da ona xeyli dəyərli material vermişdilər. Əslində mənə məlum olmayan səbəblərə görə antologiyanın nəşrə hazırlanması prosesi çox ləngidi. O illərdə mən Şəkiddə yaşayırdım. Və bu prosesə nüfuz etmək imkanım da yox idi. Bir neçə dəfə Y.Qarayev telefonla zəng edərək antologiya üçün əldə olan materialların azlığını bildirərək əlavə materiallar göndərilməsini istədi. O vaxtlar əlimdə olan materialların bir hissəsini də O.Əliyevə göndərdim. Bir müddət sonra Y.Qarayev mənimlə danışıraq (o vaxtlar Bakıya köçmüşdüm) materialları götürərək axırını variantı tamamlamağı məsləhət bildi. Materialları Şəki dialektinə yad ləhcədən təmizləyərək O.Əliyevə qaytardım. Bu arada antologiyaya giriş sözü yazılması məsələsi ortaya çıxdı. Məlim oldu ki, Şəkiddən əyalət məşhurlarından biri (adını çəkmək istəmirəm) giriş sözü üçün material gətirib Y.Qarayevə verərək onu seyfə qoymağı və heç kimə göstərməməyi (?) xahiş etmişdi. Mən bu məsələdən xəbət tutan kimi o günlərdə M.Topçubaşov adına Eksperimental-Cərrahiyyə İnstitutunda ürək infarktından müalicə alan Y.Qarayevin yanına getdim. Həmin vaxtlar ona hər gün baş çəkirdim, bu dəfə həm də giriş sözü məsələsini gündəmə gətirməyi qərara almışdım. Səhhəti ilə bağlı hal-əhvaldan sonra vəziyyətinin xeyli yaxşılaşdığını görərək (O, infarkt sözünün xalq arasında necə deyilişi ilə maraqlandı. Bir müddət sonra qəzetlərdə onun “İnfarkt” adlı böyük məqaləsi

çıxdı) giriş sözünün aqibətinə qayıtdım. Yumşaq təbiətli, bir kimsənin qəlbinə dəyməyən Y.Qarayev bildirdi ki, artıq materialları qəbul edib və onun seyfindədir. Materialları geri qaytarmağa isə üzü kəsmir, bunu özünə sığışdırı bilmirdi. Sabahı gün onun yanına gedəndə mən yenə məsələni gündəmə gətirərək təklif etdim ki, seyfəki materiallar qaytarılmasın, onsuz da həmin materialları təqdim edən folklorçu deyil. Buna paralel olaraq Siz də ön söz yazın, sonra hər şey öz yerini tapacaq. O, bu fikirlə razılaşdı, Şəki folkloru ilə bağlı iyirminci əsrdə nəşr olunmuş materialları toplayıb ona verməyi xahiş etdi.

Y.Qarayev xəstəxanadan çıxdıqdan sonra bir müddət evdə müalicə olunurdu. Mən hər gün ona telefonla zəng edərək səhhətini soruşduqdan sonra ön sözün aqibətilə maraqlanırdım. Hər dəfə deyirdi ki, bütün günü, hətta axşamlar da ön sözün üzərində işləyirəm. Beləliklə, iş məcrasına düşmüşdü, Ustadın qələmindən milli folklorumuza, onun tədqiqinə böyük töhfə olacaq dəyərli söz xəzinəsi gözləyirdik. Nəhayət, həmin gün yetişdi. Azərbaycan folkloru antologiyası, IV kitab, Şəki folkloru, I cild 500 səhifə həcmində 1000 nüsxədə 2000-ci ildə “Səda” nəşriyyatında kiril qrafikası ilə nəşr olundu. Y.Qarayev kitaba “Prototip – şəkilidir, yaxud nəfəsdə zümzümə, tələffüzdə rəqs – Şəki şivəsi...” sərlövhlə 45 səhifə həcmində tutarlı, dərin elmi təhlilə söykənən ön sözündə undiyədək Şəki folkloruna heç kimin verə bilmədiyi qiyməti verdi, təhlil apardı. Bu, alimin Şəki folkloruna, dialektinə, şivəsinə...sərraf gözü ilə baxıçı, bu sahədə undiyədək oxşarı olmayan dəyərli elmi nəticələri idi. Mən kitabın ilk nüsxələrindən birini şair B.Vahabzadənin mənzilinə gedərək ona verdim. Bir neçə gündən sonra o, mənə telefonla zəng edərək antologiyanı mütlahə etdiyini söyləyərək Y.Qarayevin “ön sözü”ndə dayanaraq yüksək dəyərləndirdi, onun nə qədər dərinə getdiyinə heyran qaldığını etiraf etdi. Folklor İnstitutunun elmi şurasının katibi, f.ü.f.d. E.Abbasov “Lətifə poetikası” adlı məqaləsində bu “Ön söz”ün geniş təhlilini və qiymətini verdi.

Filologiya elmləri doktoru, prof. P.Əfəndiyev də Folklor İnstitutunda nəşr olunun “Dədə Qorqud” jurnalında Y.Qarayevin

tövsiyəsi ilə antologiya haqqında geniş rəy yazdı, kitabın dəyə-rini, elm üçün töhfəsini qeyd etməklə bərabər bəzi təklif və mülahizələrini, o cümlədən M.F.Axundzadə ilə bağlı tarixi rəva-yətlərin və R.B.Əfəndizadənin nəvənin tərifi ilə bağlı qiymətli bir bayatı beytinin kitaba salınmamasına təəssüfünü bildirdi. Mən, P.Əfəndiyevlə əlaqə saxlayaraq kitaba verdiyi qiymətə və təkliflərə görə minnətdarlığımı bildirib növbəti nəşrlərdə bunun nəzərə alınacağını söylədim. Və elə həmin gün M. Füzuli adına Respublika Əlyazmalar İnstitutuna gedərək direktor vəzifəsini icra edən, filologiya elmləri doktoru, prof. M.Adilovla görüşüb M.F.Axundzadəyə aid qeyd olunan rəvayətlərin axtarılıb tapıl-masını və əski əlifbadan müasir əlifbaya çevrilməsinə köməklik göstərməsini xahiş etdim. O, İnstitutun elmi əməkdaşı Arif Ra-mazanovu dəvət edərək bu məsələnin həllini ona həvalə etdi. Az vaxt içərisində M.F.Axundov haqqında rəvayətlər – R.B.Əfəndi-zadə: “Mirzə Fətəli barəsində bildiklərim və eşitdiklərim”, “Mir-zə Fətəli Axundovun həyatından epizodlar”, M.Qacarın “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında M.F.Axundzadə haqqında dərc edil-miş bir rəvayəti, həmçinin R.B.Əfəndizadənin nəvə haqqında əş-ğıda verilən bayatı beytini müasir əlifba qrafikasına çevirdilər və bu materiallar AFA VI, Şəki folkloru, II cildə nəşr olundu.

Sarımsağım, soğanım,
Yad qızından doğanım.
Yarısı ilan balası,
Yarısı canım parası.

Antologiyanın bu cildini şəxsən prof. P.Əfəndiyevə verib təkliflərinin nəzərə alındığını söyləyərək bir daha təşəkkürümü bildirdim.

15 il ərzində kütləvi şəkildə folklor toplanmaları nəticəsində yaranmış zəngin folklor xəzinəsini tədqiq edərək yeni nəşrlərə hazırlamaq istiqamətində ardıcıl işləmək lazım gəlirdi. Elə bu-rada qeyd etdim ki, yay aylarında Şəkidə istirahət edərkən fərdi folklor ezamiyyələrinə gedir, toplama və tədqiq işlərini davam etdirirdim. Bir dəfə folklor haqqında gedən söhbətlərin birində Bakı Telefon Rabitəsi İstehsalat Birliyinin baş mühəndisi, əslən

Şəki rayonunun Aşağı Göynük kəndindən olan, dərin mütaliəsi və geniş erudisiyası ilə seçilən ziyalımız Süleyman Əhmədov dedi ki, Şəki rayonunun Baqqal kəndində folklor bilicisi, sinə-dəftər Təslim dayını yaxından tanıyır, onunla görüşüb söylədik-lərini qələmə almaq faydalı olardı. Mən 2001-ci ilin yayında Şəkidə istirahət edərkən 5 yaşlı nəvəm Hüseyni də götürüb Baqqal kəndinə, Təslim dayının yanına getdim. Oğlu Nizamın evində idi. Gəlişimin məqsədini bildirdim. Folklor ezamiyyələ-rindən bilirəm ki, bəzi folklor söyləyiciləri diktafon, qələm-dəftər görürkən həyəcan keçirir, özlərini itirirlər. Lakin Təslim dayı özünü çox sərbəst aparır, bir-birinin ardınca yorulmaq bil-mədən dəyərli folklor nümunələri danışır. Danışığını diktafona yazır, yerli dialektə dediklərini bəzən bir neçə dəfə təkrarla-mağı xahiş edirdim. Onun ayrıca danışmaq üsulu vardı. Şövlə, intonasiya ilə, bəzən çətin anlaşılan yerli şivədə danışır. Bir nağılı qurtaran kimi dərhal o birini başlayırdı. Həmin gün onun dilindən “Haqqı say”, “Halal ömür”, “Qonşu”, “Əsli ho, nəsl-i ho...”, “Bəla”, “Halallıx” adlı nağılları, “Mahmud Axund Ağa ziyarəti” dini rəvayətini, “Molla Cümənin üç gözəllə rastlaşma-sı”, “Axsaq Laçın”, “Nəcəf yüzbaşı”, “Molla Cümə və sərəçələr”, “Molla Cümə və qonaq aşiq” aşiq rəvayətlərini diktafona yazdım. Beləliklə, gərgin işin və səyin nəticəsi olaraq 2001-ci ildə yeni antologiyanın nəşrə hazırlanması reallaşdı. Həmin ilin yay aylarında Şəkidə istirahət edən görkəmli sənətsünas alim F.Çələbi ilə görüşərək antologiyanın yeni cildinin hazırlanması ideyasını bildirdim. Biz o vaxtlar Şəkidə “Gələsən-Görəsən” qa-lasının yaxınlığında eyni adlı istirahət evində ailəsi ilə dincələn prof. Y.Qarayevin yanına gedərək fikrimizi ona çatdırdıq. O, Şəki folkloru antologiyasının birinci cildinin işıq üzü görməsin-dən keçən çox az müddəti yadıma salaraq qeyd olunan kitabın 10 ilə yaxın bir müddətdə hazırlandığını da xatırlatdı. Mən yeni kitab üçün kifayət qədər materialın olmasını, sistemləşdirilməsi və tədqiq olunaraq qısa müddətdə nəşrə hazırlanmasının reallı-ğına onu inandıra bildim. Elə buradaca kitaba elmi redaktorluğu öz üzərinə götürən Y.Qarayev öz söz yazmağı F.Çələbiyə məslə-

hət gördü. Kitabın tərtibi və materialların toplanması məsələləri mənə həvalə edildi. Dağın ətəyində yerləşən istirahət evinin məşəlik həyatında samovar çayı içə-içə ən müxtəlif mövzularda bir neçə saat çox maraqlı söhbət etdik. Ustadın həyat yoldaşı Esmira xanım da burada idi. Mən özümlə götürdüyüm diktafona söhbətimizi yazdım. Yaşar müəllimin arıqlaması, səsinin tonunun zəifliyi nəşə qorxulu bir xəstəliyə mübtəla olmasından xəbər verirdi və bu, bizi narahat etdi. Onun gözümlə qabağında tədricən əridiyi, sağlamlıq potensialının tükəndiyi aydın sezilirdi. Ancaq bu barədə ona nəşə bir söz deməyə və soruşmağa da də ehtiyat etdik. Qayıtdıqdan sonra kitabın üzərində intensiv, ardıcıl işləməyə başladım. Bakıya gedəndə evlərində, yaxud iş yerində görüşər və mütləq kitabın nəşrə hazırlanması gedişinə toxunardıq. Eyni zamanda Sankt-Peterburqda yaşayan F.Çələbi ilə əlaqə saxlayaraq on sözlün yazılması prosesini də nəzarətdə saxlayırdım. 2002-ilin may ayında əl yazmasını tanış bir nəfərlə göndərdi. “Ön söz”ün əlyazmasının alınması barədə dərhal Yaşar müəllimə məlumat verdim və yaxın günlərdə materialları nəşr üçün Folklor Elmi Mədəni Mərkəzinə göndərdiyimi söylədim. Çox məmnun olduğunu bildirdi. Görünür, əvvəllər bu kitabın belə qısa müddətdə çıxmasına çox da inanmırdı. Kitaba redaktor sözünün yazılması ilə əlaqədar materialları götürərək onun yanına getmişdim. Kabinetində olmadığını görə xeyli gözləməli oldum. Nəhayət, gəldi... Gözlərimə inanmadın, çox az müddətdə yaman arıqlamışdı. Görünür, hissələrimi bürüzə vermişdim, o, gözləmə otağında mənimlə görüşərkən təbəssümlə dedi: – Hikmət müəllim, cavanlaşmışam, elə deyilmi? Məni özü ilə kabinetinə apardı. Kitabın hazırlığı gedişini soruşdu. Bütün işlərin başa çatdığını bildirdim. İnstitutun elmi katibi A.Səfiyevi yanına dəvət edərək elmi şurada kitabın nəşrinə qərar verilməsini tapşırırdı. Sonra bildirdi ki, bu gün Bilgəh Kardioloji sanatoriyasına müalicəyə gedir. A.Səfiyevi, prof. Ş.Salmanovu, prof. Teymur Kərimlini və yaxşı tanımadığım bir neçə nəfəri yanına dəvət etdi. Sanatoriyaya gedəcəyini bildirərək vəzifəsinin müvəqqəti icrasını Teymur müəllimə həvalə etdi, tapşırıqlarını ver-

di. Sonra sürücüsü Hacı Ağanı çağırırdı, onunla birlikdə kabinetdən çıxdıq. Sən demə, bu, onun kabinetini son dəfə tərk etməsi, əbədi vidalaşması idi. Sabahı gün Hacı Ağa ilə Bilgəh sanatoriyasına gedərək onun necə yerləşməsi ilə maraqlandıq. Bizi yola salarkən dedi ki, Hikmət müəllim, yeni antologiyada mənə 40-45 səhifəlik redaktor sözü üçün yer saxlayın, buradan çıxan kimi yazacağam. Bir şəhərdən (Şəkidən) iki folklor antologiyasının işıq üzü görməsi bir hadisədir.

Nə yazıq ki, Yaşar müəllimin bu arzusu da gözündə qaldı. Gündən-günə ağırlaşan səhhəti onu hər an zəiflədirdi. Artıq müalicədən əlini üzən doğmaları onu mənzilinə gətirdilər. Görməyə getdim. Sən demə, bu, bizim onunla axırıncı görüşümüz imiş. Qardaçı Ənvər Qarayev və Esmira xanım yanında dayanmışdılar. Görüşdük. Qəhər məni boğdu, özümü ələ almağa səy edirdim. Sanki nitqim tutulmuşdu, bir söz deyə bilmirdim. O, üzünü mənə çevirərək astadan soruşdu: – Hikmət müəllim, kitabın nəşri nə vəziyyətdədir? O qalacaq.

Bu arada vəziyyəti daha da ağırlaşdı. Akademik B.Nəbiyevi yanına dəvət etməyi xahiş etdi. Həmin gecə onu Mərkəzi Klinikaya yerləşdirdilər. Bir neçə gündən sonra bu dünya ilə vidalaşdı.

Bir neçə aydan sonra antologiya nəşr olundu, lakin ürəyimizdə ağır bir nisgil qaldı, Kitabın işıq üzü görməsinə xeyir-dua vermiş Yaşar müəllimin redaktor sözünün yoxluğu sanki onun çəkisini azaltmışdı... Redaktor sözündə deyəcəyi nə qədər müdrik fikirləri, ideyaları özü ilə apardı...Bu kitab da əvvəlki antologiya kimi elmi ictimaiyyət, oxucular tərəfindən böyük maraqla qarşılandı. Kitabda “Azərbaycan Folkloru Antologiyası” seriyasından ilk dəfə “Şəki folkloru xəritəsi” verildi. Ustad Y.Qarayev həmişə folklor xəritələri və folklor atlasının hazırlanmasını tövsiyə edərdi. Bu xəritə də onunə ziz xatirəsinə ehtiram sayılmalıdır. Bu, çətin, ciddi tədqiqat və səy tələb edən faydalı araşdırma. Xəritədə Şəkinin folklor coğrafiyası, şəhər və rayonun folklor potensialı əyani göstərilir. Mənimlə söhbət zamanı BDU-nun folklor kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru, prof. A.Nəbiyev də folklor xəritəsinə yüksək qiymət verərək Azərbaycan-

can folkloru atlasını da hazırlamağı təkidlə tövsiyə edərək, bu məsələdə mənə bütün lazımı köməkliklərin göstəriləcəyini vəd etdi. Lakin mən “Gücün çatmayan daşa gücənmə” – atalar sözü-nə sadıq qalaraq bu təklifdən imtina etdim. Qəribədir ki, o vaxtlar Şəki folklor xəritəsinin nümunəsi əsasında AFA kitablarında digər bölgələrin və rayonların da analoji folklor xəritəsinin hazırlanmasını tövsiyə etsəm də, digər bir sıra təşəbbüslərim kimi bu da Folklor İnstitutunda cavabsız qaldı, laqeyq və sükutla qarşılandı. Az sonra bu kitaba görə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin bədii ədəbiyyatın təbliği şöbəsinin müsabiqəsində folklor nominasiyası üzrə “Yaddaş” milli mükafatına layiq görüldüm. Kitaba böyük marağı nəzərə alan Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşəbbüsü ilə qarşılıqlı müqaviləyə əsasən əlavə 500 nüsxə nəşr olunaraq kitab kollektoru vasitəsilə respublikanın bütün kitabxanalarına göndərildi.

Şəki folklorunun toplanması, tədqiqi və nəşri üzərində iş fasiləsiz olaraq davam etdirilirdi. Xüsusən, folklor toplayıcısı bu işə kollektiv və fərdi ezamiyyələrdən əlavə hən an, hər yerdə – ictimai yerlərdə, gimgə söhbətlərində, toy və yas mərasimlərində, bayramlarda, bazarda (bazar tərifləmələri), küçədə və b. qeydlər götürmək üçün diktafon, avtoqələm, qeyd kitabçası ilə hazır olmalıdır. Burada oçerklərin maraqlı və oxunaqlı olması, həmçinin gələcək folklorçulara istiqamət baxımından bir neçə olmuş hadisələri xatırlamaq istəyirəm. Şəkidə qayınatamın mənzilini təmir etdirirdim. Təmir briqadasına məşhur bənna kimi ad-san çıxarmış, şəhərin Qışlaq hissəsində (Qışlaq şəhərin aşağı hissəsidir) yaşayan Niyazi Abdurahmanov başçılıq edirdi. O və briqadasında çalışanlar – Sahib Məmmədov və Əziz Məmmədovun təmiz Qışlaq ləhcəsində danışan bu insanların söhbətinə qulaq asdıqda çox maraqlı folklor hadisəsinə rast gəldim. Onlar gimgələrdə (məhəllə adamlarının kiçik qruplarla bir-biri ilə ünsiyyət etdikləri yer) gedən yumorla dolu maraqlı olmuş hadisələrdən danışdılar. Mən, məqsədimi onlara bildirmədən qeydiyyat aparır, bəzi söhbətləri dəqiqləşdirir, gündəlik işlərini tamamlayıb evlərinə getdikdən sonra hər bir hadisəni təfsilatı

ilə, elə onların danışdıqları ləhcədə yazıya alırdım. Bu söhbətlərdə folklorun lətifə, deyim, atalar sözləri və məsəllər, cıratma, məsxərələr, məzəli ixtilətlər və b. janr və nümunələri cəmləşdiyinə görə “Gimgə söhbətləri” adlı indiyədək folklor təsnifatına düşməmiş yeni bir folklor qolu, cığırı yarandı və 1998-ci ildə “Şəki gülməcələri” kitabında nəşr olunaraq oxucular tərəfindən böyük maraqla qarşılandı. Yəni, bir təsadüf də folklorumuzun daha bir qatının üzə çıxarılmasına xidmət edə bilər, bunu görmək, dəyərləndirmək və istifadə etmək lazımdır.

Folklorun daha bir mühüm toplama qaynağına da diqqət yetirmək yerinə düşərdi. Bu, folklor kitabı işıq üzü gördükdən sonra öz təşəbbüsləri ilə folklor nümunələri toplayıb gətirən və ya bu nümunələri söyləməyə gələnlərlə aparılan işdir. Biz bunu “Şəki gülməcələri” və sonrakı nəşrlərdən dərhal sonra gördük, dəyərləndirdik və bu, indi də davam edir. Həmin vaxtlar (və sonralar da) elə folklor biliciləri üzə çıxdı ki, həmin günlərdə onların sinələrinin el sözü, el hikməri ilə dolu olduğunu bilmirdik. Məşhur folklor bilicisi Həyat Hüseyn qızı Qaffarovanın dilindən yazıya alınmış folklor nümunələri “Şəkinin gülüş cələngi” və sonralar nəşr olunan bütün toplu və antologiyalarda nəşr olundu. 1988-ci ildə vaxtilə orta məktəbdə müəllimim olmuş Lütfəli Vahabov yanıma gələrək “Gülüş cələngi”ni oxuyandan sonra topladığı xeyli folklor materiallarını verdi, müntəzəm söylədiyi lətifələri, atalar sözlərini, deyimləri qələmə alaraq sonrakı kitablarda nəşr etdirdik. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi folklorşünas alim R.Qafarlı “Lütfəli dayıdan folklor nümunələri” adlı bir toplu tərtib edərək nəşr etdirdi. L.Vahabov həmin kitabın mənə ərməğan etdiyi nüsxəsində avtoqrafda yazmışdır: “Müəllimi olduğum və müəllimim olan hörmətli Hikmət müəllimə yadigar”.

Rayonun ikinci Biləcik kənd sakini, orta məktəbdə ədəbiyyat müəllimi işləyən Ruhəngiz İslamova da ilk Şəki folklor toplusu işıq üzü görəndən sonra müntəzəm olaraq folklorun toplanmasında bizə yaxından köməklik göstərir və onun verdiyi materiallar demək olar ki, əksər toplu və antologiyalarımızda nəşr edilmişdir. Mən bir neçə dəfə onların evində görüşmüş, dilindən yazıya aldığımız ağır

ədəbiyyatı söyləyicisi olan yaşlı anası, 1918-ci il təvəllüdü Münəvvər nənənin söz xəzinəsindən də bəhrələnmişəm.

Daha bir epizod. Şadlıq evlərinin birində toyda idim. Toya masabəyilik edən vaxtilə M.Qorki adına Nuxa şəhər M.Qorki adına 10№-li orta məktəbin 4-cü sinfində ədəbiyyat dərsi aldığım Razi Əfəndiyev idi. O, ədəbiyyat fənnini yüksək səviyyədə tədris etməklə bərabər, gözəl natiq, ağız ədəbiyyatının mahir bilicisi idi. Məclis boyu bol-bol yerli folklor nümunələrindən istifadə etməklə məclisi daha da maraqlı edirdi. Məclisin bir yerində bəyi (təzə yeznəni) nəzərdə tutaraq dedi:

Yeznən yaxşı çıxsa, bir oğlun artdı,

Yeznən pis çıxdısa, qızın da dartdı.

Bu misralar az sonra folklor toplusunda nəşr olunaraq əbədi kitab ömrünü tapdı. Məclisdən az sonra Razi müəllimlə görüşərək ondan folklor nümunələrini yazıya almaq istəyimi bildirdim. O, təklifimdən məmnun qalaraq razılığını bildirməklə, həm də atası, keçən əsrin 30-cu illərində Qızıl Qələmlər İttifaqının üzvü olmuş şair Hidayət Məhzun və onunla bağlı çox maraqlı bir hekayət də danışdı: – Atam, Hidayət Hacı Ağa oğlu Əfəndizadə 1870-ci ildə Şəkiddə anadan olmuş, 1938-ci ildə yanvarın 5-də vəfat etmişdir. Babam – Ağa beş dəfə Həccdə olmuşdur. O, dövrünün tanınmış şəxslərindən hesab olunurdu. Nəslimizin əcdadı Qarsdandır. Atam 1918-ci ildən ömrünün sonuna kimi müəllimlik etmişdir. Şəki maarifçiliyinə aid şəkillər içərisində onun da şəkili var. Rəvan təbli şair olmuş, “Məhzun” təxəllüsü ilə çoxlu şeirlər yazmışdır. “Qızıl qələmlər”in Şəki iştirakçılarından. H.Cavidlə dostluq etmişdir.

Əmim – Fəttah Stalin repressiyası dövründə (1930-cu il) güllələnəsi səbəbdən atam şeir qələmini işlətməkdən uzaqlaşdı.

Ondan – atamdan bu söhbət xatirimdə yaşayır:

– O zaman Maarif Komissarlığında işləyən Əzimzadə adlı birisi Şəkiyə gəlir və müəllimlərin təyinatında iştirak edir. Şəkiddə maarif müdiri Məmmədiyyə Əfəndiyev imiş. Otağa müəllimləri növbə ilə çağırırlarmış. Növbə atama çatır, çağırırlar. Şəkinin Baqqal kəndində cəmi bir neçə ev varmış, məktəb də

yox imiş. Atamı qoca görən Əzimzadə: “Bunu da Baqqala yazın”, – deyir. Atam bədahətən deyir:

Baxmısan ağ saqqala,

Göndərirsən baqqala,

Dərs deyəcəm çaqqala?

Əzimzadə atama hiddətlə baxır. Atam deyir:

Niyə belə baxırsan?

Dur gəl məni saqqala.

Bu vəziyyəti görən maarif müdiri Əzimzadəyə deyir ki, bu, şair Məhzundur. əzimzadə təbəssüm etmiş, atam onun qəlbini almaq üçün

Get Bakıda söylə ki,

Rast gəlmişdim naqqala.

Mən atam Məhzunun şeirlərinin müəllif yazısını Respublikanın Əlyazmalar Fonduna (hazırda Füzuli adına Respublika Əlyazmalar İnstitutu – H.Ə.) təqdim etmişəm.

Onun məzəli satirik şeirlərlə nəql olunan “Təyinat” əhvalatını “Şəki Gülməcələri”ndə nəşr etdirdik.

Şəkiddə mahir lətifə bilicisi həm də lətifə yaradan kimi tanınan Həbibillahzadə Nurəddinlə hər görüşümdə 3-4 lətifə yazıya alırdım. Canlı lətifə xəzinəsi olmaqla yanaşı, onun özünəməxsus lətifə danışmaq xüsusiyyəti də var. Yumorla dolu lətifələrinə qulaq asanlar qəşş edərək ürəkdən güldükləri halda, o, az sezilən təbəssümlə sanki onlara təəccüb edərək hekayətini davam etdirir.

Şəkiddə bir yas mərasimində eşitdiyim “Adamın adamı ola, o da adam ola” atalar sözü əvvəllər folklor təsnifatlarına düşmüş “adamın adamı olması” ilə bağlı deyilənlərdən daha güclüdür. Qeyd olunan Şəki variantında atalar sözünün “...o da adam ola” hissəsi məsələyə tam aydınlıq gətirir, adamın adamının olmasını yox, həm də (əsas şərt kimi) dəyərlə, adama yarayan, arxa duran olmasının əhəmiyyətini qeyd edir.

Səyahət zamanı da ağız ədəbiyyatını qeydə alaraq yazıya köçürmək imkanlarına dəfələrlə rast gəlmişəm. Bu zaman sadəcə olaraq folklordan, onun müxtəlif janrlarından söhbət açmaq

lazımdır. Belə hallarda səfər yoldaşlarından birinin maraqlı bir lətifə, olmuş əhvalat və s. danışdığını görmüş, yaddaşımda, yaxud yanımda gəzdirdiyim bloknotta qeyd edərək və ya diktofana yazaraq sonra təfsilatı ilə yazıya almışam. Şəkiyə növbəti səfərdən qayıdan zaman çoxdan tanıdığım sürücü Məhərrəmlə keçmiş Şəki toyları barədə söhbət açdım. Onun atası Məmmədfatı Nuxa ipək kombinatında toxucu işləyirdi, eyni zamanda o vaxtlar (keçən əsrin 50-ci illərinin ikinci yarısından) respublikada məşhur olan “Nuxa toyu” rəqsinin mahir rəqqaslarından sayılırdı. Məhərrəm qayıtdı ki, bəs atam hərbi idman oyununu xatırladan “Dabanaltı” rəqsinin montyor Tofiqlə əvəzsiz ifaçılarından idi. Daha sonra o, bu rəqsin təfsilatını danışdı. Onun söylədiklərini yazıya alaraq AFA VI kitab, II cildində “Şəkiddə toy adətləri” bölməsində nəşr etdirdim. Yenə Şəkiddən Məhərrəmlə səfərdən qayıdarkən yol yoldaşı olan bir nəfərlə tanış oldum. O, Şəkinin “Ağvanlar” məhəlləsində, mənimlə nisbətən uzaq qonşuluqda yaşayan Bədrəddinin oğlu idi. Mən yenə folklorlardan söhbət açdım, Folklor kitablarının toplayanı və tərtibçisi olduğumu bildirdikdə təəccüblə üzümə baxaraq indiyədək adımlı eşitdiyini, lakin ilk dəfədir ki, üzümü gördüyünü etiraf etdi. Və sonra ehtiyatla qayıtdı ki, nənəsindən eşitdiyi bir nağılı danışa bilərmə? Əlavə etdi ki, bu nağılı nənəmə babam danışmışdır. Ali təhsilli bir gənc idi, nağılı sərbəst, məntiqi ardıcılıqla danışır, arada maraqlı olub-olmaması ilə də maraqlanırdı. Bakıya çatan da ünvanını götürdüm, dedi ki, əgər nağıl xoşunuza gələrsə, əlavə nağıllar danışa bilər. Mən Bakıya çatan kimi dərhal qələmə sarılaraq “isti-isti” nağılı yazıya alaraq indiki “Örnəklər”ə daxil etdim. Əslində təsnifata görə bu, nağıl yox, dini mifdir.

İpək kombinatında tərtibatçı rəssam işləyən İsmət İsmayılova həmin kombinatın komsomol komitəsinin katibi işləyərkən yaxşı tanıyırdım. O, yanıma gələrək kitablarımı oxuduğunu, özünün də folklor bilicisi olduğunu bildirdi. Müxtəlif illərdə onun söylədiyi nümunələri yazıya alaraq nəşr etdirdik.

Şəki rayonunun qaraqoyunlu kəndlərindən folklor nümunələrini yerli (qaraqoyunlu) ləhcəsində toplayaraq ilk dəfə yuxarı-

da qeyd olunan kitablarda nəşr edilməsinə də nail olduq. On illər boyu davam etmiş bu faydalı işin görülməsində Dərəcənnət kənd məktəbinin müəllimi, Qaraqoyunlu folklorunun mükəmməl bilicisi və cəfəkeçi, dəyərli ziyalımız Hümmət Abdurahmanovun böyük xidmətləri təqdirə layiqdir. Bakıya köçdükdən sonra da o, mənimlə müntəzəm əlaqə saxlayır, qiymətli folklor materialları gətirirdi. Mən ona arada zarafatyana deyəndə ki, bu yaxınlarda Bakıda olmusan, amma məni görməmiş getmişən, yəqin əli boş olmusan (folklor materiallarını nəzərdə tuturdum), qayıdırdı ki, ay Hikmət müəllim, Məkkəyə gedib, Kəbəni görməmiş qayıtmaq olar? Gətirdiyi materialların üzərində işləyərək, onları nəşrə hazırlayırdım. O, indi də yorulmadan bu faydalı işini davam etdirir. İndi artıq Şəki qaraqoyunlularının ayrıca folklor toplusunu nəşrə hazırlamaq üçün yetərinə material vardır və bunun reallaşmasına ümid edirəm.

2009-cu ildə daha bir kitab – AFA XVIII kitab, Şəki folklorunun III cildi işıq üzü gördü. Bu cildə materialların toplanması və tədqiqi ilə bağlı bir neçə qeydimizi bildirmək istəyirik. Əvvəlki nəşrlərdən fərqli olaraq bu kitab iki dəfədə 1000 nüsxə tirajla nəşr edildi. Kitab materialların toplanması ilə əlaqədar bir neçə epizodu bu oçerklərdə vermək istəyirəm. Yuxarıda haqqında danışdığımız Baqqal kənd sakini Təslim Abdurahmanovla yenidən 2004-cü ilin yayında görüşdüm. Baqqal kəndi yaxınlığındakı Mahmud Axund Ağa ziyarətinə baxıcılıq edirdi. Görüşümüzdə çox şad oldu. Gəlişimin səbəbini bildirdim. Əvvəlki görüşümüzə onun dilindən yazıya aldığım materialların da daxil edildiyi II cildi ona ərməğan etdim, dilindən yazıya aldığımız yeni folklor nümunələrini – “Xeyirxahlıq” və “Haqq var, divan yoxdur” nağıllarını növbəti Şəki cildinə daxil etdim. Bir il sonra yenidən onun evinə gedərək xeyli materialı diktofona yazdım.

Qeyd etməliyəm ki, Şəki folklorunun III cildində də folklor xəritəsi verildi. II cildin nəşrindən keçən 7 il müddətində toplanmış materiallara əsasən xəritə təkmilləşdirildi, yeni ünvanlar daxil edildi.

Bir neçə söz də hazırkı “Şəki folklor örnəkləri” haqqında demək istəyirəm. Bu, folklorumuzun toplanması, tədqiqi və nəşrinin yeni istiqamətidir və onun faydalı olacağına ümid bəsləyirik. Hazırkı “örnəklər” Allahın (C.C.) müqəddəs adı ilə bağlı kəlamlar, deyimlər, atalar sözləri və zərbi-məsəllər, bayatı və alqışlarla başlayır. Dini mif, deyimlər, qoşmalar və qoşqular, aşıq yaradıcılığı, lətifələr, nağıllar, rəvayətlər, o cumlədən tarixi rəvayətlər, toponim rəvayətlər, bulaq rəvayətləri (folklor təsnifatında ilk dəfə), rənglər haqqında ağız ədəbiyyatı nümunələri, etnoqrafik məlumatlar və s. janr və nümunələr daxil edilmişdir.

Allahın (C.C) adı ilə bağlı ağız ədəbiyyatı nümunələrini ilk dəfə folklor toplusuna daxil etməkdə məqsədimiz insanların Böyük Yaradana bağlılığı, ona inam və iman əqidəsinin yaranmasında vəsəiləlik edən folklorun rolunu sistemli şəkildə göstərməkdir.

Kitabda verilmiş 39 lətifə Şəkiddə bu janrın özünə möhkəm yer tutmasından xəbər verir. Bu lətifələrdə əvvəlki kitablarda olduğu kimi insanları düşünməyə və düşündürməyə dəvət edən duzlu yumor, kəskin satira xüsusi yer tutur. Lətifələrin bir hissəsi şəhərdən, xeyli hissəsi Baş Layısqı, Böyük Dəhnə, Kiçik Dəhnə, Aşağı Göynük kəndlərindən toplanmışdır.

“Örnəklər”ə daxil edilmiş nağılların da maraqlı toplanma tarixçəsi var. Topladığımız 37 nağılın 17-si alleqorik nağıllardır. Bu nağılların 25-i Şəki rayonunun Baş Zəyzid kənd sakini, 90 yaşlı (2011) Həmidov Mustafa Səməd oğlunun dilindən yazıya alınmışdır. O, Şəkiddə 1930-cu il hadisələrilə bağlı bizə məlum olmayan maraqlı bir tarixi hadisəni də danışdı və onu da yazıya alaraq bu kitaba eyni adla daxil etdik. 17 alleqorik nağıldan onu A.V.Baqrinin 1930-cu ildə nəşr edilmiş «Фолклор Азербайджана и прилегающих странъ» 3 cildlik folklor toplusunun I cildində tərə bildik. Onu ruscadan dilimizə çevirərək hazırkı topluya saldıq. Bu nağılları Nuxa rus-sünni-tatar uçilişinin inspektoru V.A.Yemelyanov 1899-cu il noyabrın 10-da yazıya almışdır. Təəssüf ki, A.Kalaşevdən fərqli olaraq V.Yemelyanov qeyd olunan nağılların söyləyicilərini göstərməmişdir. Təəccüb doğuran bir fakt da bundan ibarətdir ki, qeyd olunan nağıllardan

biri – “Yeddi gürzə” (“Yeddi qardaş”) nağılı olmuş hadisə təsəvvürü yaradır. Nağılın başlanğıcında oxuyuruq: “ Bu hadisə müsəlman təqviminə görə 1798-ci il “zülqədə” ayının 17-də olmuşdur.” Daha sonra nuxalı Əkbər və Cabbar qardaşlarının yeddi gürzə tərəfindən başlarına gələn müsibətlər nəql olunur. Nağılın olmuş hadisə üzərində qurulduğu inandırıcı görünür. Uşaq yadlaşma söykənərək demək istəyirəm ki, keçən əsrin 50-ci illərində Nuxada (Şəkiddə) bu, olmuş hadisə kimi dildən-dilə gəzirdi.

A.Kalaşevin Nuxadan A.Əfəndiyevin dilindən yazıya aldığı folklor nümunələrinə də kitabda geniş verdik (bax: S.Orucova “Azərbaycan folklorunun toplanması, tərcüməsi və nəşri problemləri”, “Elm və təhsil nəşriyyatı”, Bakı-2013). CMOMPIK-dən (QƏXTMT) götürülmüş bu qaynaqlar XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Nuxa folkloruna çox dəyərli bir ekskurs, bilgi mənbəyidir. Tədqiqatçı düzgün yolla gedərək qeyd olunan folklor nümunələrinin dialekt və şivə özəlliklərini mənbədə verdiyi kimi saxlamışdır:

Azizim, karalıptı,
Doluptu, karalıptı,
Paçadan bir daş düşdü,
Ocağın karalıptı.

A.Əfəndiyevin dilindən qələmə almış bu cinas bayatını (ətraflı bax: “Örnəklər”ə qeyd və şərhlər (56), bayatıları, həmçinin bayatı-tarəmacaları, laylaları da kitaba daxil etdik. S.Mümtazin (1-171) və R.B.Əfəndiyevin (172-304) topladıqları bayatıları, Baş Layısqı kənd sakini Zahidət Əzizovanın dilindən yazıya aldığımız bayatıları da kitaba daxil etdik. Molla Cümənin nəticələri Həbil və Elman Əzizov qardaşları bu bayatıların, lətifə, məzəli ixtilətlər və digər nümunələrin yazıya alınmasında bizə yaxın köməkçi oldular. Şəkinin Oxud kənd sakini, poçtalyon vəzifəsində işləyən Yaqub Mahir el arasında qəzəlخان, xalq şairi kimi tanınır. Şeirləri vaxtilə ara-sıra “Şəki fəhləsi” qəzetində dərc olunur, özü də qəzetin nəzdindəki ədəbi məclisin fəal iştirakçısı idi. Yaxın tanışlığımız olmasa da, hər halda bir-birimizi tanıyır, salamlaşırıdık. 1997-ci ilin may ayında onu söhbətə dəvət

etdim. Məmnuniyyətlə razılaşdı. Bir neçə saat ərzində onun dilindən qoşmaları, qoşquları, meyxanaları, qəzəlləri yazıya aldım, onların bəziləri indiki “örnəklər”ə daxil edildi.

Oçerklərin yekun akkordunda Şəki folklorunun toplanması, tədqiqi və nəşri ilə bağlı aparılmış elmi araşdırmaların (Y.Qarayev, T.Hacıyev, İ.Abbaslı, P.Əfəndiyev, Q.Paşayev, F. Çələbi, R.Qafarlı, L.Vaqifqızı, U.Bəşirqızı, E.Talıblı, S.Yanardağ, E.Abbasov, O.Əliyev və b., həmçinin bu sətirlərin müəllifinin folklor kitablarına yazdığı ön söz, tərtibçi sözü, KİV-də nəşr olunmuş materialları və b.) mühüm əhəmiyyətini qeyd etmək ədalətli olardı. Bu yaxınlarda gənc folklorşünas S.Abbaslının filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün uğurla müdafiə etdiyi “Azərbaycan lətifələrinin regional xüsusiyyətləri” monoqrafiyasında Şəki lətifələrinin tədqiqinə də əhəmiyyətli yer verilmişdir.

Elə buradaca qeyd edək ki, Şəki folklorunun tədqiqində lətifələrə əsas yer verilmişdir və bu da başa düşüləndir. Lətifə janrı Şəki folklorunun bəzəyi, onun ürəyidir, desək, yanılmarıq. Son 30 ildə Şəki folklorunun tədqiqi ilə bağlı müdafiə edilmiş elmi işlərin də (U.Bəşirqızının “R.B.Əfəndizadə və folklor” mövzusunda namizədlik dissertasiyası istisna olmaqla) və elmi məqalələrin əsasən lətifələrin tədqiqinə həsr olunması dediklərimizə dəstək ola bilər. (F. Çələbinin araşdırmaları istisnadır). Göründüyü kimi Şəki folklorunun tədqiqinə birtərəfli yanaşma göz qabağındadır, lətifələrlə bərabər folklorun digər epik janrları və nümunələri də öz gələcək tədqiqini və qiymətini gözləyir. Bunun üzərində düşünməyə dəyər. Lətifələrin toplanması və tədqiqindən söz düşmüşkən bəzi qara lətifələrin (yas yumorunun) toplanması və nəşri ilə əlaqədar çox həssas bir məqama da toxunmağı vacib sayıram. Bu lətifələri yaradan da xalqdır. Yas mərasimlərində (bəzən yas mərasimləri ilə əlaqədar) insanların düşar olduqları müsibətin müşahidəsinin nəticəsi kimi ağız ədəbiyyatına çevrilən bu nümunələr gülmək və güldürmək üçün yox, daha çox düşünmək və düşündürməyə xidmət edir. Şəki folklor toplularında nəşr olunmuş bir qara lətifəyə diqqət yetirək: Şəhərin “çöçək məhlə” ləqəbi ilə tanınan məhəlləsində yas mərasimi idi.

Cənazəni qaldırarkən mərhumun bacısı özünü qabağa ataraq: “Ox qardaş, habı cinazə heş saa yaraşmır” – deyə vay-şivən edirdi. Burada dayanmış baməzə sofer Qəni üzünü yanındakı adamlara çevirərək astadan donquldandı: – Cənnətdiyyin qızı, cinazə kimə yaraşır ki? İlk dəfə qara yumorun (yas yumorunun) bizim tərəfimizdən dövrüyyəyə buraxılması faktını prof. F.Çələbi gördü və qiymətləndirdi: “Hələ “Şəki folkloru”nun ikinci cildinin (AFA VI, 2002) “Lətifə” bölməsində qışlaqlı qəbirqazan Gülünün və digər zarafatçı qışlaqlıların (Qışlaq, Şəki şəhərinin aşağı hissəsi sayılır – F.Ç.) lətifələrini verməklə folklorşünas Hikmət Əbdülhəlimov bir sıra qara yumor nümunələrini ilk dəfə olaraq elmi dövrüyyəyə daxil etmiş oldu. Xalqın gündəlik həyatından irəli gələn və məhz xalq zehniyyətinin məhsulu olan bu nümunələr şübhəsiz ki, nə vaxtsa tədqiqatçı (bəlkə də filoloqdan daha çox psixoloq) qələminə düşar olacaqdır.” (AFA, XVIII, s. 45).

Son 30 il müddətində Şəki folklorunun toplanması, tədqiqi və nəşr problemləri kütləvi informasiya vasitələrində də öz qiymətini almaqdadır. Sənətsünaslıq doktoru, prof. F.Çələbinin Sankt-Peterburqda Azərbaycan Milli Muxtarıyyətinin “Azəri” qəzetində, həmçinin “Ədəbiyyat” qəzetində Azərbaycan folklorunun, o cümlədən Şəki folklorunun təbliği və tədqiqi ilə bağlı məqalələri, yazıçı Əfqanın, yazıçı-jurnalist F.Xəlilzadənin, f.ü.f.d. S.Murtuzayevin və b. həmçinin bu sətirlərin müəllifinin “Ədəbiyyat”, “Naxçıvan” və b. mətbu orqanlarda nəşr etdirdikləri tədqiqi materiallar Şəki folklorunun öyrənilməsinə mühüm töhfələr vermişdir.

Bu sətirlərin müəllifinin toplayıb tərtib etdiyi folklor örnəklərinin yayılma arealına da bir nəzər salmaq yerinə düşərdi. Yuxarıda qeyd olunan müddətdə 237 min nüsxə tirajla nəşr olunan bu kitablar yalnız ölkə daxilində yox, dünyanın bir çox ölkələrində də yayılmışdır. “...Hikmət Əbdülhəlimovun kitabları yalnız Azərbaycanda yox, həm də türk dilinin işlək olduğu Yaxın Şərq ölkələrində həvəslə oxunur və ləndən-ələ gəzir” (F.Çələbi). bu kitabların sorağı ABŞ, Türkiyə, Rusiya, Almaniya, İngiltərə və d. ölkələrdən də gəlir. Londondakı Azərbaycan Evinde (AZERBAIJAN HOUSE in LONDON) milli ədəbiy-

yatımızı, mədəniyyətimizi və tariximizi təmsil edən kitablar arasında 16-cı sıra nömrəli ilə “Şəki lətifələri” də (Bakı, Azərneşr, 1994) oxucuların istifadəsinə verilmişdir.

Şəki folklorunun toplanması, tədqiqi və nəşri zamanı mühüm bir məsələnin – yerli dialekt və şivənin bəkirəliyinin və özəlliyinin qorunması, gözlənilməsi kimi çox həssas bir məsələni də nəzərdə saxlamağa maksimum səy göstərmişik və bu, elmi-ictimai rəydə də öz qiymətini almışdır (B.Vahabzadə, Y.Qarayev, İ.Abbaslı, F.Çələbi, S.Abbaslı, E.Talıblı, L.Vaqıf-qızı və b.). Bu mühüm məsələyə yanaşma zamanı S. Mümtaz və R.B.Əfəndizadənin, həmçinin CMOMPIK (QƏXTMT) məcmuəsində nuxalı folklor söyləyicilərinin təcrübəsindən bəhrələnməmiş, prof. Aşmarinin, prof. Y.Qarayevin, prof. T.Hacıyevin, prof. M.İslamovun və b. alimlərin Şəki dialekti və şivəsi ilə bağlı tədqiqatlarını izləmiş, istiqamət götürmüşük və bunun davam etdirilməsini çox önəmli sayırıq.

Bir məsələyə də toxunmağı vacib sayıram. “Şəkinin gülüş gələngi” işıq üzü gördükdən sonra ona verilən yüksək qiymətlə yanaşı, ara-sıra tərtibçinin (mənim) ünvanıma irad söyləyənlər, bağırma daş atanlar da tapılırdı. Onlar kitabdakı lüğətdə yerli dialektə verilmiş bəzi sözlərə irad tutur, bu sözlərin və nümunələrin digər şəhər və rayonlarda da dövriyyədə olmasını göstərirdilər. Bu naşı adamların cavabı o vaxtlar elmi ictimaiyyət tərəfindən layiqincə verildi. O fikirdə olanlara R.B.Əfəndizadənin dilindən deyilmiş aşağıdakı sətirləri xatırlatmaq yerinə düşərdi:

– “Etnoqrafik nöqtəyi-nəzərdən bir yerin ədəbiyyat nümunəsi başqa yerdə mövcud olsa, onu ixtisara salmaq xətdir. Hər vilayətin şivəsi, ləhcəsi, tərz-i-ifadəsi müxtəlifdir. Mətbuatda təkrar qəbahət hesab edilməz” (R.B.Əfəndizadə: “El ədəbiyyatı və yaxud el sözləri”, “Azərbaycanı öyrənmə yolu” jurnalı, 1928-ci il, № 1.)

Xalq biliyi, xalq hikməti sayılan folklor **ULU YARADAN-LA** insanlar arasında bir vəs ilə, kökümüzə, keçmişimizə, özümüzə qayıdış, milli mənlüyümüzü tanımaq yolu, gələcəyə məşəl, işıq tutan bir istiqamətdir. Böyük Öndər M.K.Atatürkün aşağıdakı fikri bu

baxımdan nə qədər dəyərlidir: “Kültür baxımından milli mənlüyü bilməyən millətlər başqa millətlərin şikanıdır.”

“Şəki folklor örnəkləri”nin işıq üzü görməsi zəngin mənlüyə xəzinəsi olan folklorun bu qədim diyardakı tükənməz qatlarından daha birinin açılmasıdır. İnanırıq ki, bu, özümüzü daha dərinə dərk etməyə, tanımağa, mənlü saflığıımıza xidmət göstərəcəkdir. Şəki folkloru kimi möhtəşəm mənlüyyat abidəsinin ucaldılmasında zəhməti olan hər kəsə münnətdarlığımızı bildirir, əbədiyyətə qovuşanlara Allah-təaladan qəni-qəni rəhmət diləyirik. Onların əməyini N.Q.Çerişevskinin aşağıdakı sözlərlə dəyərləndirmək ədalətli olardı. “Öz ömrünü xalq ədəbiyyatı əsərlərinin toplanmasına həsr etmək isə gözəl bir qəhrəmanlıqdır”.

Hikmət ƏBDÜLHƏLİMOV

P.S. Bu kitaba tərtibçi sözünü yuxarıdakı başlıqla yazdığı görkəmli folklorşünas alim, prof. İ.Abbaslı tövsiyə etmiş və dəyərlı istiqamət də vermişdir. Mən böyük alimin və dostumun tövsiyyələrindən bəhrələnərək sözümü dedim, kitabı isə onun əziz xatirəsinə ithaf etməklə qismən də olsa təsəlli tapdım. Allahdan ona qəni-qəni rəhmət diləyirəm.

I. ALLAHIN (C.C.) MÜQƏDDƏS ADI İLƏ BAĞLI
KƏLAMLAR, DEYİMLƏR, ATALAR SÖZLƏRİ,
ZƏRBI-MƏSƏLLƏR, BAYATI VƏ ALQIŞLAR...

1

Allah birdi, Rəsul haqq.
Allah Kərim padşahdı.
Allah Kərimdi.
Allah Kərimdi, Kərimin quyusu dərinə.
Allah, kərəminə şükür!
Allah sənə ömür-dövlətini artıq eləsin!
Təkəbbürlük eyliyən Allah sevməz.
Qaçan da "Allah" diyitdi, qoan (qovan) da.
Allah verməz quluna, qalar vurnuxa-vurnuxa.
Səbr Allahdan, səbrsizlik şeytandan.
Allahdan buyruq, ağzıma quyuq.
"Allah" diyən namurad qalmaz.
Allahın işinə qarışmaq olmaz.
Allah bilən məsləhətədi.
Göydə Allah, yerdə sən (siz).
Allah səni Tur dağına döndərsin.
Allah səni bizə çox görməsin.
Allah sənə üstümdən (üstümdən) əskiyh eləməsin.
Allah saxlasın!
Allah balalara saxlasın!
Allah saxlamış.
Allah balalara gözəa işıq eləsin!
Allahın əli həmişə üstündə olsun!
Allah murado versin!
Əlhəmdülillah, sən yetir Allah, halalınnan, hasandınnan.
Allaha təvəkkül, (təvəkkül Allah).
Şükür Onun (Allahın) böyüklüyünə!
Şükür O Kişinin (Allahın) böyüklüyünə!

Sənə min şükürlər olsun, ey mıxı mismara döndərən Allah!
Allah adamıdı.
Allah başınnan aşağı tökür.
Allah saa (sənə) yar olsun!
Allah amanında!
Allah zavalıdan saxlasın!
Allah kişi başmağını arvad başmağına qatmasın!
Allah adamı sorakı (sonrakı) ayıvınnan qorusun!
Allah dəviyə qənət (qanad) verməsin!
Ayıvo (ayıbını) Allah örtsün!
Allah hağlo (ağlını) alınca, cano (canını) alıydı.
Salam Allahın kəlamıdır.
Səmada ayı görəkən əli üç dəfə üzə çəkərək: Allahu-
Məsəlli, – diyəllər.
Ya Allahın adı!
Ya Allah, sənnən kömək!
Allah verənə qane olan qəni olar.
Bəndə yaradan dəyirmanın boğazı boş qalmıytdı, Allah
yaradan bəndənin də boğazı boş qalmaz.
Haqq-təala diyitdi ki, mən yıxanı aləm yığılsa tikə bilməz,
mən tikəni aləm yığılsa dağıda bilməz.
Evinizi Allah yıxsın.
Namərd namərddən kəsər, Allah da hər ikisinnən.
Siftə sənnən, bərəkət Allahdan.
Allah doğruya yardır.
Allah sağ əli sol ələ möhtac eləməsin!
Toox (toyuq) da su içəndə Allaha baxır.
Tezdən durmağınan döyül, Allah verəməsin.
Məəm könlüm arıdır, Allah maa sarı.
Mərd Allahdan, namərd yoldaşdan görər.
Allahın əli hər əldən ucadır.
Kor leyləyin yuvasını Allah tikər.
Mıxı mismar eyləyən Allah var.
Sən saydığın say, gör fəlak nə sayır.
Çəkmə, çəkə bilməzsən, bərkdir fələyin ürəyi.

Yaxşılığı elə, at dəryaya, balıq bilməsə də Xaliq bilər.
Allah bir, söz bir.
Allah ona qatır versin, dırnaq verməsin.
Allah yel də verir, yol da verir.
Xeyirxahlıq diləyən də. Xeyirxahlıq göstərən də diyər:
Allah rızası üçün!

2

Yataram sağıma,
Dönərəm soluma,
Sığınnam Allahuma.
Allahımın rəhməti,
Töküldü dörd yanıma.
Dörd yanıma hasar,
Qıfılı əlhəm,
Açarı qülfü-vallah.
Yataram, ya Allah,
Duraram İnşallah.
Dursam da, durmasam da,
La-ilahə-illəllah,
Məhəmmədi-Rəsul Allah,
Allah birdir, Rəsul haqq!

3

Ərkim qarğı-qamışa,
Yağışdır qar qamışa.
Yüz min alqış neyləsin,
Bir fələk qarğamışa.

II. MİF

Aşkar yuxu

Peyğəmbər əleyhissəlamlardan biri (adını nə babam bilirdi, nə də mən, təxmin edə bilmərəm, adı Qurani-Kərimdə çəkilən və çəkilməyən hər hansı peyğəmbər ola bilər) uzaq səfərə çıxmalı olur. Bir neçə həftəlik yolun mənzil başında, hər gecə Peyğəmbər əleyhissəlam bir yerdə gecələyib, səhərlər isə yoluna davam edirdi. Bir gün Karvansarada, bir gün kənddə, bir gün qalaşəhərdə, bir gün karvanla sarvanın daldalandığı çadırda, bir gün isə mağarada gecələyirdi. Günlərin bir günü Tanrının elçisini gecə ucsuz-bucaqsız çöllükdə yaxalayır. Çöllükdə nə bir ağac olur altında gecələməyə, nə də başqa daldalanacaq. Peyğəmbər əlini açaraq, Tanrıya dua edir:

– Ya Rəbbim, ya yerin-göyün sahibi, sübhədək daldalanmaq üçün mənə bir yer işarə etməyini xahiş edirəm.

Peyğəmbərin qulağına səs gəlir:

– Ya Peyğəmbər, ya Tanrının sevimli bəndəsi, bir az irəlində qəbiristanlıq var, addımlarını iti et və qaranlıq zülmətə çevrilməmiş oraya var. İstənilən qəbrə yaxınlaş və Tanrının rızası üçün gecələməyə yer istə. Pərişan olmayacaqsan və nagüman qalmayacaqsan.

Peyğəmbər Tanrıya şükür edib, üz tutur yeri işarə edilən qəbiristanlığa. Doğrudan da, irəlində qəbiristanlıq göründü və peyğəmbər qəbirlərdən yenisinə yaxınlaşıb dedi:

– Ey qəbir əhli, mənə Tanrı rızası üçün gecələməyə yer verin.

Qəbirdən səs gəldi:

– Tanrının qonağını qəbul etmək savabdır. Lakin, ya Peyğəmbər, mən sənə gecələmək üçün bu qəbri layiq bilmirəm. Ona görə ki, qəbir yarısına qədər su ilə doludur. Xahiş edirəm ki, başqa qəbir evində gecələyəsən.

Peyğəmbər üzünü çevirib qəbiristanlığın dərinliyinə doğru addımlayır və bir qəbirdən başa düşülməyən səslər eşidib həmin qəbrə yaxınlaşır.

Peyğəmbər yenə də eyni şəkildə qəbir sakininə müraciət edərək deyir:

– Ey qəbir əhli, mənə Tanrı rızası üçün gecələməyə yer verin.

Qəbirdən yenə də anlaşılmaz səslər gəlir və Peyğəmbər zənn edir ki, qəbir sakinini diri olarkən lal olmuş və danışa bilməmiş, dili topuq vurmuşdur. Ona görə də, başqa qəbrə yaxınlaşaraq gecələməyə yer vermələrini xahiş etmək qənaətinə gəlir.

Peyğəmbər qəbiristanlıqda gəzərkən, qəbirlərdən birindən it hürməsini eşidir və maraq ona güc gəldiyindən, həmin qəbrə yaxınlaşaraq deyir:

– Ey qəbir əhli, mənə Tanrı rızası üçün gecələməyə yer verin.

Qəbirdən səs gəlir:

– Ya peyğəmbər, səni qəbul etmək və razı yola salmaq bizim üçün xoşdur. Buyur gəl.

Bu zaman qəbrin ağzı açılır və Peyğəmbər torpaq pillələrlə içəriyə doğru düşməyə başlayır. Peyğəmbər görür ki, qəbirdə 40-45 yaşlı kişi var. Qəbrin küncündə isə zəncirdə it bağlanıb. Peyğəmbər ürəyində fikirləşir ki, bu nə olan işdir, ya Rəbbim, bir qəbirdə heyvanla insanın uyuması mümkün deyil. Peyğəmbər səbr deyib, gəlişinin məqsədini qəbir sakininə danışır.

Qəbir sakinini peyğəmbərdən ac olub-olmamasını soruşur.

Peyğəmbər ac olsa belə, qəbir evində yemək yeməyin düzgün olmadığını deyir və qəbir sakinindən narahat olmamasını rica edir.

Qəbir sakinini əlini açıb Tanrıya yalvarır:

– Ya Rəbbim, ya yerin, göyün sahibi, Peyğəmbər qonağımdır, ona təam göndər, ac yuxlamasın.

Tanrı duanı qəbul edib, göyərçin şəklində olan mələklərin dimdiklərində süfrə, süfrənin ortasında isə bir dövrə aş göndərir.

Peyğəmbər bunu görərək, Tanrıya yalvarır:

– Ya Rəbbim, qəbir sakinini mən yemək yeyərkən baxacaq, göz haqqı var, mən bu qidanı tək qəbul edə bilmərəm. Yalvarıram, bir müddətlik vəfat etmiş şəxsi diri halına qaytarasan və mənimlə süfrəni paylaşsın. Sonradan yenə də, özün bilən məsləhətdir.

Tanrı duanı qəbul edir, 40-45 yaşlı kişini dirildir.

Süfrə başında bardaş qurub oturan Peyğəmbər yenə də əlini yeməyə uzatmır. Qəbir sakinini Peyğəmbərdən səbəbini soruşanda, o, qəbir evində itlə insanın bir yerdə uyumasının düzgün olmadığını, bunun səbəbini başa düşə bilmədiyini bildirir. Qəbir sakinini peyğəmbərə bunun səbəbini izah etməyəcəyini deyərək, utandığını bildirir.

Peyğəmbər belə olan halda, itin də göz haqqının olduğunu deyərək, yeməyə əl uzatmayacağını bildirir.

Qəbir sakinini belə olduğunu gördükdə buyurur:

– Ya Peyğəmbər, bunu deməyə utanıram, xəcalət çəkirəm. Amma qarnınızı doyurub sonra qəbri tərk edəsiniz deyə, danışmağa məcburam. Bu qəbir atamın qəbridir. Qəbiristanlıqda yer olmadığından, məni atamın qəbrində dəfn ediblər. Qəbrin küncündə zəncirlənmiş it mənim atamdır. Tanrının qabağında günah sahibi olduğundan Qiyamət gününə qədər bu şəkildə qalacaq. Səbəbini soruşmayın və xahiş edirəm ki, yeməyinizi yeyin.

Peyğəmbər eşitdiklərindən təəssüf hissi duyaraq, əlini Tanrıya açıb dua edir:

– Ya Rəbbim, ya yerin-göyün sahibi, qəbrin küncündə it şəklinə salıb zəncirə bağladığın adama rəhmin gəlsin, əgər mümkündürsə, onu əvvəlki vəziyyətinə qaytar, bizimlə yemək yesin, sonra yenidən öz bildiyin məsləhətdir. Sənə qarşı gəlmirəm, məsləhətinə şükür, ürəyimi və niyyətimi bilirsən.

Rəbbimiz olan uca Allah peyğəmbərin duasını qəbul edir və it şəklinə saldığı bəndəsini insan şəklinə qaytarır.

Zəncir insandan qırılıb yerə düşər-düşməz naşükür bəndə deyir:

– Nə o dünyada rahat buraxmadılar, nə bu dünyada.

Tanrının qəzəbi tutduğu bəndənin ağzından son kəlmə çıxan kimi, həmin bəndəsini yenidən itə çevirib zəngirlə bağlayır. Peyğəmbər və qəbir sakinini eşitdiklərinə və gördüklərinə çox pərişan olurlar. Könülsüz olaraq əllərini süfrəyə uzadıb düyünü yeməyə başlayırlar. Yemək yeyib qurtaran Peyğəmbər və qəbir sakinini Tanrıya şükür deyib, səhərin açılmasını gözləyirlər.

Peyğəmbərin gözünə yuxu getmir və səhər obaşdan durub, qəbir sakini ilə vidalaşib, qəbirdən çıxır və yoluna davam etməyə başlayır. Bir neçə yüz metr yol qət etdikdən sonra qəbiristanlıqda uyuyanların eşitməyəcəklərinə əmin olaraq deyir:

– Ya Rəbbim, ya yerin-göyün sahibi, mən yuxumu gördüm, gecə gördüklərim həqiqətənmi mənim başıma gəlib? Gördüklərim yuxu deyildisə, bütün bunların mənası nədir? Səhərə qədər başa düşə bilməmişəm görüb, eşitdiklərimi. Başa düşmədiyim, mənə pünhan olanları mənə ayan et, ya Rəbbim! Yoxsa bütün ömrüm boyu gördüklərimin izahını tapmağa çalışacağam və bu, mənim ürəyimə və fikirlərimə rahatlıq verməyəcək.

Rəbbi Peyğəmbərin duasını qəbul edir və qeybdən Peyğəmbərin qulağına səs gəlir:

– Ya Peyğəmbər! Bil və agah ol ki, gördüklərin və eşitdiklərin yuxu deyildi, aşkardır. Qəbiristanlıqda yaxınlaşdığın birinci qəbir evində çox gənc bir insan uyuyur. Onun vəfatından heç qırx gün keçməyib, amma ata-anası övladının üstündə o qədər ah-nalə edib, ağlayıblar ki, qəbir yarısına qədər göz yaşları ilə doludur. Ona görə də, qəbir sakini sənə orada gecələməyi məsləhət görmədi.

Ya Peyğəmbər, ikinci qəbirdə yatan və lal olduğunu zənn etdiyini qəbir sakini lal deyil, diriylən Tanrı ona eşidən qulaqlar, görənlər və danışmaq qabiliyyəti olan dil vermişdi. Həmin bəndə günahkarlar günahkarı oldu. Qəbir sakini bütün insanlara iftira atır, kişilərin və zənənlərin dalınca həqiqətə uyğun olmayan, görmədiyi və bilmədiyi iftiralar yağdırır, pozğunçuluq etməyənlərə pozğun, oğurluq etməyənlərə oğru, qatil olmayanlara qatil deyir, ağzından küfr əskik olmurdu. O, hamını söyür, qarğayır və başqa insanlar barəsində iftira uydururdu. Qəbir evində olarkən heç kimi dili ilə incitməsin deyər, Tanrı onun dilində əqrəbin oturmasını əmr edib və həmin qəbir sakini kimisə söymək, barəsində iftira uydurmaq istədikdə əqrəb onun dilini sancmaqla qorxudur və o, danışa bilmir, lal kimi «pəpə-pəpə» edir. Ona görə də, qəbir evindən heç bir cavab, yaxud söz eşitmədin.

Ya Peyğəmbər, üçüncü qəbirdə zəncirə bağlanmış it də Tanrının qəzəbi tutduğu bəndələrdən biridir. O, diriylən Tanrının qonağını gözü belə görmək istəmir, qonağı gələndə Tanrının yetirdiyi ruzidən verməyə, sudan içirməyə əli gəlmir, deyir və günah işlədirdi. Bəni-adəmin qarşısında Tanrının adı bir itin də hörməti var, bəndə itin qabağına su və yal qoyur ki, Tanrı rızası üçün etdiklərinin əvəzini Tanrı artıqlaması ilə Qiymət günü qaytarsın, lakin qəbirdə zəncirə bağlanmış bəndə Tanrının digər bəndələrinə adi bir itə qoyulan hörmət qədər hörmət qoymamış, Tanrının qonaq üçün öncədən yetirdiyi ruzini qonaqdan kəsmiş və beləcə günahkar olmuşdur.

Ya Peyğəmbər, ölənin üçün ağlamaq başa düşüləndir, lakin göz yaşından göl yaratmaq olmaz.

Ya Peyğəmbər, başqa bəndələr haqqında iftira uydurmaq, barələrində həqiqətə uyğun olmayan söz danışmaq, küfr və bəddua etmək olmaz.

Ya Peyğəmbər, Tanrı ruzini yetirəndə hər bir bəndəsinə görə ruzini düzgün bölüşdürür, bəndəyə düşən ruzi onun özünün, ailəsinin, övladlarının və qonağınındır. Tanrının yetirdiyi ruzi əmanətdir və əmanəti sahibinə çatdırmamaq günahdır.

Peyğəmbər eşitdiklərini yadında saxlayıb, Tanrıya səcdə edib, Onun böyüklüyünə şükür edərək, rahat döyünən ürəyi və ağır fikirlərdən azad beyni ilə yoluna davam edir.

III. ƏMƏK NƏĞMƏLƏRİ (1)

Nehrə havası

Nehrəm ol, ol, ol!
Öyümə qonax gəlirdi,
Aşım yavan qalırdı,
Nehrəm ol, ol, ol!

Aşağıdan bir qarı gəlir,
Donquru qalxa-qalxa.
Ayrıyı çalxa, çalxa,
Nehrəm ol, ol, ol!

IV. LİRİK MAHNILAR

Gəl, maralım, gəl (2)

Oyna qabax-qabağa,
Canım sənə sadağa.
Dodax qoyax dodağa,
Gəl, gəl, gəl,
Gəl, maralım, gəl,
Sağ yaralım, gəl.

Mahnı Sarıbaşındı,
Söz oynadan qaşındı.
Oynamadı, yaşındı, (3)
Gəl, gəl, gəl,
Gəl, maralım, gəl. *Nəqarət*
Gəl, gəl, gəl,
Sağ yaralım, gəl.

Gəl oynayaq, qol-qola,
Gözləri göyçək bala.
Mənlə gedək bir yola,
Gəl, gəl, gəl,
Gəl, maralım, gəl,
Sağ yaralım, gəl.

Dilbərim nar alar

Dilbərim bazardan nar alar,
Ox ilə sinəmi paralar.
Dilbərim bənzəyir dağda marala,
Dərdimi bilirsən, niyə dimirsən?

Evinin qabağı yastı, yumrudur,
Dilbəri sevirəm, mənə qohumdur.
Əgər ki, sevməsə, mənə qohumdur,
Dərdimi bilirsən, niyə dimirsən?

Bilirəm atan var, anan var,
Gecələr dərdinə qalan var.
Gəncənin bağında yarı var qızın,
Dərdimi bilirsən, niyə dimirsən?

V. ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR

1

Ana övlad dərdinnən həmişə dərdəcər olur.
Həsən xəstə, Hüseyin xəstə, Məmməd həsən can üstə!
Varlığa nə darlıq.
Hər dərinin çaqqalı bir cürə uluyir.
Qaz uşdu (uçdu), qarğa qondu.
Yaxşılıq eləməmişəm ki, pislik görəm.
Nisiyə, girməz kisiyə.
Ay doğar, aləm bilər.
Yanan da mən, yaman da mən.
Hər quşun öz dəni var.
Daz dazla olar, o da şıllaq atar.
Qızılı qoy, qızımı götür.
Dəmir qapının taxta qapıya işi düşər.
Hacıdı, bucuđu, ağrısın aldığım bacıdı.
Qapını döyməsən, cavab verməzlər.
Qurd didim, qulağı çıxdı.
Yel vurub yengələr oyniyir.
Qəpəyin qəpəyə sökəyi var.
O başdan pis olmaq darsa, bu başdan pis olmaq yaxşıdır.
Molla bilir kürkün qolunda nə var.
Qazanın altını qızışdırmasan, daşmaz.
İşin azdırsa gəlin gətir, dərdin azdırsa qız köçür.
Hər quşun öz dəni var.
Qızım qızıla dönüdü, xəvəri yox oğlanların.
Cərrahın canı həmişə kəsiyin yanında olar.
Dağda axtarırdım, aranda tapdım.
Mən diyirəm “həmnən həmə”, sən diyirsən “dəmnən dəmə”.
Bala, başa bəla, dala şəla. (4)
Bu su, bu dərmanı (dəyirmanı) işdətməz.
Kamal ata kürkü döyül ki, irs ilə övlada keçə.
Qonşu qonşu olsa, kor qız ərə gedər. (5)
Ucunnan tutuf ucuzluğa getmə.

Yaman yiyənin olsun, yaman diyənin olmasın.
Yaxşı mal qalınca yaman qarın cırılınsın.

2 (6)

Qızıldan çarix qüisən, gənə' adi çarixdi.
Arxalı köpək kurt basar.
Eşşəq nə bilir, xurma nədi?
Kor, ya burda, ya Bağdadda.
Xançal yarası sağalar, dil yarası sağalmaz.
İt nədi ki, yunu nə ola?
İt də yuxa yiyər, türməyini (dürməliyə) bilsə. (7)
Tülkü tülkülüyünü bildirincə, dərisini boğazınnan çıxardallar.
Əl əli yuyar, əl də üzü.
İstiyənin bir üzü kara, vermiyənin iki üzü kara.
Eşşəq eşşəqi boş kaşiyar.
Toxun ajdan xəbəri olmaz.
Adam adama gərəkti.
Ac tavuq yuxusunda darı görər.
İt hürər, karvan keçər.
Eşşəqə dedilər: "Mərifətini görsət!" – yıxıldı gülə, ağnadı.
Kuş var – ətini yiyəllər, kuş var ət yidirəllər.
Pişiyin ağzı ətə çatmaz, diyər: "Nə iylənip"! (8)
Dəliyə hər gün bayramdı.
Karğa, kaz yerişini yerisə, öz yerişini də yanqılar. (9)
Adam var, adamların naxşısı, adam var, eşşəq ondan yaxşıdı.
İt itin ayağını basmaz.

3

Çörəyi çörəkçiyə ver, bir çörək də üstəlik.
Yüz ölç, bir biç.
Qynaşa ümid olan ərsiz qalaq.
Qonşuya ümid olan şamsız qalar.
Bu gün qızını döyməyən sabah dizini döyər.
Anası çıxan ağacı qızı budaq-budaq gəzər.
Anasına bax, qızını al, tumanına bax, bezini al.

VI. ƏFSANƏLƏR, RƏVAYƏTLƏR

Şəhmir xanın sarayı

Şəhmir xanın sarayı haqqında o kənddə (Şəki rayonunun Baş Layısqı kəndi nəzərdə tutulur. H.Ə.). bir "ləqənda" dəxi məşhurdur. Bu kənddə Şəhmir adında bir qəleyçi var imiş. Şah Abbas Gürcüstan padşahı Pəri Sultanı özünə arvad gətirmək niyyətilə elçi göndərmiş. Qız rəddi-cavab edib, Şah Abbasın elçisini geri qaytarmışdır. Şah Abbas da zorla o qızı ələ keçirmək üçün qabaqca Layəskiyə (10) gəlib xəlvət Şəhmirə yaxınlaşır, bu adamın hər il gürcü padşahının sarayına qab qalaylamağa getdiyini bilir. Şəhmirin yanında qalayçı şagirdi sifətilə saraya getməyi qət edər. Şah Abbas təbdil-libas edib, qalayçı Şəhmir ilə bərabər Gürcüstan ölkəsinə gedər və padşahın sarayında qab qalaylamaqla məşğul olar.

Bir gün Şah Abbas paltarını dəyişdiyi zaman saray xadimələrindən biri alt libasında padşahlıq əlamətini sezir və Pəri Sultana bu sirri xəbər verir. Pəri Sultan bunları tutdurmaq istədiyi zaman bunlar atlarına minib, qaçmağa başlayırlar. Gürcü qalasından kənara çıxan kimi bir tərəfə çəkilib atlarını tərsinə nallamaqla Layisqiyə salamat gəlmək bunlara müyəssər olur, bunları təqib edən gürcülər bunların atlarının izini geri dönmüş hesab edib qayıdırlar.

Bu səbəbə görə Şah Abbas Şəhmirə xəzinələr bağışlayır və xanlıq ləqəbi verər. Bundan əlavə onun üçün İrandan ustalar göndərilib cəlalılı saraylar tikdirər və onu bu yerlərə hakim edər.

Şəhmir xanın tükənməz xəzinələri və dəfinələri sarayının ətrafında basdırılmışdır. Xanlığın etiqađınca bu dəfinələr cin padşahının zəbtindəndir. Kimsə cəsəət edib, o yerlərə yaxın düşə bilməyir. Bu vaxtadək saray xarabalıqlarının altını qazmaq və dəfinə axtarmaq fikrinə düşən adamların hər biri bir bəlaya düşər olmuşdur. O xarabalar bir dərənin yaxasındadır; o yerləri qurdalayanların bəziləri dərə aşağı yuvarlanıb tələf olmuşlar. Bir dəfə kəndin mollası əlində Quran oxuya-oxuya, bir neçə mömin adamlar ilə o yerə gəlmişlər və dəfinəni qazıb çıxarmaq istəmişlər, lakin məyus olub qayıtmışlar. Bir dəfə məşhur cindar-

lardan bir neçəsini buraya gətirmişlər ki, bu cindarlar vasitəsilə cin padşahından xəzinəni qazıb çıxarmaq üçün izn alsınlar. Cindarlar tas qurub, cinlərin ən böyüyünü çağırırlar. Bu vasitə ilə də yenə izn ala bilməmişlər. Dəfinələr üzərində şahmar ilan sifətində cinlər qıvrılıb yatarlar və insan əlinə keçməmək üçün hər vaxt dəfinələri mühafizə edirlər.

Etibar

Günlərin bir günü bir əkinçi sahədən evə qayıdarmış. Görür ki, bir kişi yer şumlayır, özü də kefi yaman kökdür; şumun əvvəlində və axırında rəqs edir. Buna yaxınlaşıb belə sevindiyyənin səbəbini soruşanda, o da deyir ki, mən dünyanın ən xoşbəxt adamıyam. İki arvadım var, mənə elə baxır, elə qayğı göstərirlər ki, dünyanın bütün qəmini unudur, dərdi-sərim yadımdan çıxır. Şumçuya həmsöhbət olan kişi də deyir ki, mənim isə üç arvadım var, üçündən də narazıyam, onları heç güərə düz yola gətirə bilmirəm. Necə edim ki, arvadlarım mənə də sənəin arvadların kimi baxsınlar. Çox götür-qoydan sonra belə razılığa gəlirlər ki, müsəlman qaydalarına, şəriətə uyğun olaraq arvadlarını dəyişsınlər; Şum edən iki arvadını verib əvəzində həmsöhbətinin üç arvadını alır. Şumçu yenice aldığı üç arvadla evə qayıdanda bunların yolu bir çaydan keçir. Çaya yaxınlaşanda dördü də oturur qayığa və başlayırlar çayı keçməyə. Kişi sorğu-suala başlayır; birinci qadından soruşur ki, sənəin eybin nədir ki, ərin səndən bu qədər narazıdır? Qadın qayıdır ki, mən oğruyam, əlim dinc durmur. Kişi deyir, yaxşı, keç arxa tərəfə. Arvad keçib arxa tərəfdə oturur. Kişi ikinci qadından soruşur ki, sənəin eybin, pis əməlin nədir? Qadın deyir ki, ayağı sürüşkənəm, həyatı, kişiləri çox sevənəm. Deyir, yaxşı, sən də keç bu tərəfə. Üçüncü qadından soruşur ki, bəs sənəin eybin nədir? Deyir, mən həyasızam. Kişi deyir, yaxın gəl. Qadın yaxınlaşanda əlindən və ayaqlarından tutaraq çaya atır, çay bunu aparır. Kişi iki qadını evə gətirir. O, oğru qadını yanına çağıraraq deyir ki, bax, mənim gündəlik gəlirim budur, al bu pulları, bu gündən evi sən idarə edəcəksən. Kişinin nəyi varsa verir buna. Bu da baş-

layır evi idarə etməyə. Kişi ayağı sürüşkən qadının yaşadığı otağa arxa tərəfdən ikinci qapı açır. Arvad bunun səbəbini soruşanda kişi qayıdır ki, bazarlıqla evə gələndə mənə uzaq olduğuna görə ikinci qapını açdım... Günlərin bir günü qadın fikirləşir ki, sən bu kişinin etibarına bir bax, ayağı sürüşkən olduğumu bildiyi halda otağıma ikinci qapı da açdı. Sən bu kişidəki ürəyə bax, iradəyə bax. Gör necə mərd kişidi, mən buna necə xəyanət edə bilərəm. Heç bu insana yaraşan sifətdirmi? Bu yolla bu qadın da pis yoldan uzaqlaşır, düz yola qayıdır, ərinə həddindən artıq məhəbbət göstərir. Oğru qadına gəldikdə isə o, əvvəllər kişinin evə gətirdiyi pulları oğurlaymış. Bir gün, iki gün, on gün, əri ondan heç nə soruşmur, oğurluğun üstünü vurmur. Qadın fikirləşir ki, kişi onsuz da qazandığı pulları mənə etibar edir, axı mən kimdən oğurlayıram, özüm özümdən. Bu ki, insana yaraşan hərəkət deyil. Qadın da oğurluğun daşını atır. Kişi qadınlara onların bəd əməlləri barədə heç nə demir, qətiyyəni üstünü vurmur. O, öz əlincənlığı, insaniyyəti ilə hər şeyi yerli-yerində anladır, dərs verir. Nəticədə hər iki qadın ona ehtiram və hörmət göstərir, sevirlər.

Bunlar xoşbəxt və gözəl yaşamaqda olsunlar. Günlərin bir günü bu kişi yenə şum edirmiş. O, əvvəllər öküzləri saxlayaraq şuma başlayanda və qurtaranda rəqs edirdisə, indi şumun ortasında da rəqs edirdi. Bu mənzərəni seyr edən vaxt ilə arvadlarını bu kişiyyə verməmiş kişi təəccübdən donub qalır, yaxınlaşaraq bunun səbəbini soruşur. Şumçu kişi deyir ki, sən demə, bu arvadlar o biri arvadlarımdan da yaxşı imiş. Bu yerdə yaxşı demişlər ki, arvadı əri saxlar, pendiri dəri. Qadınlara əvvəlki əri soruşur ki, sən bunlara nə etdin ki, belə dəyişdilər. Kişi qadınlara münasibətini danışır. Deyir, bəs o həyasız arvadımı necə yola gətirdin? Cavab verir ki, həyasızla, əstəxfürullah, heç Allah da bacarmaz, onu atdım suya, axıb getdi.

Bəhanə

Rəvayətə görə, günlərin bir günü şəhəri sel basır, qarşısına çıxan hər şeyi dağıdıb aparır. Elə olur ki, bir xoruzla bir tülkü seldən qorunmaq üçün taxta parçasının üstünə çıxaraq birlikdə se-

lin ötüşməsinə gözləyirlər. Bir sutka ötür, iki sutka ötür, tülkünü acliq üzür, nə qədər su içsə də, xeyiri olmur. Xoruz da dayanıb yanında, yemək istəyir, yeyə bilmir, ürəyi gəlmir, neçə gündür suyun üstündə qalıblar, əlləri heç nəyə çatmır, dar günün dostlarıdır... Axırda tülkü özünü saxlaya bilmir, fikirləşir ki, nə olursa olsun bir bəhanə tapıb xoruzu yeməlidir. Deyir, xoruz, yaman toz eliyirsən, haa... Xoruz da təəccüblə tülküyə baxıb deyir ki, tülkü qardaş, ikimiz də neçə gündür suyun üstündəyik, yaşlıq, burada toz nə gəzir. Tülkü qəzəbli səslə çıxır ki, bax, mən sənə deyirəm toz eliyirsən, sən isə mənə üzümə qayıdırsan. Bəhanədir axı... bəhanə tapıb yeməyə. Bir anda tullanaraq xoruzu parçalayır.

Cəhrə daşı

Rəvayətə görə, günlərin bir günü dindarlar məscidə yığılarkən molla məclis əhlinə müraciətlə deyir ki, kim arvadından narazıdırsa ayağa dursun. Bütün məclis əhli dərhal ayağa qalxır. Lakin bir nəfər oturduğu yerdən qalxmır. Molla ona deyir ki, a kişi, sən nə xoşbəxt adamsan ki, arvadından razısan. Kişi yerindən dillənir ki, yox, mən də arvadımdan narazıyam, sadəcə olaraq yerimdən tərpnə bilmirəm, bu gün səhər evdən çıxanda adıti üzrə yenə bərk qəzəblənmişdi, cəhrə daşını belimə elə vurub ki, qalxa bilmirəm, yoxsa hamıdan tez qalxardım.

Ərəbin xeyir-duası

Bir ərəb səhrada qasırğa vaxtı dəvəsini itirir, keyli axtarsa da tapa bilmir və təbii fəlakətin sonunu gözləməli olur. Haçandan qasırğa ötüb keçir, qum dumanı dağılır, Ay işığı ətrafi nurlandırır və ərəb görür ki, dəvəsi lap yaxınlıqda sağ-salamat otlayır. O, üzünü Aya tutaraq deyir ki, sənə uca ol deyim, – ucasan; işıqlı ol deyim, işıqlısan, yol göstərən ol deyim, – bu da səndə var... Bəs nə deyim ki, sənə yaraşsın? Səni görüm həmişə belə uca, işıqlı, yol göstərən olasan. Amin!

Tək məzar

Şəki-Oğuz magistrat yolundan Vərəzət kəndinə ayrılan yolun (təxminən 1 km) sol tərəfində yerli əhali arasında “Tək məzar” kimi tanınan naməlum məzar haqqında müxtəlif rəvayətlər gəzir. Belə rəvayətlərə görə bir neçə əsr bundan əvvəl ərəblər dəvələrlə Ərəbistandan Şəki şəhərinə və kəndlərinə duz və neft gətirər, bu zaman qarşılıqlı sövdələşməyə görə yerli əhalinin vəziyyəti nəzərə alınaraq satılan malın pulunu növbəti səfərlərində alardılar. Belə səfərlərin birində ərəb gətirdiyi neft və duzunu nisyə satdıqdan sonra geri qayıdarkən indiki “Tək məzar” adlanan yerdə banditlər tərəfindən qətlə yetirilir. Onlar ərəbin üstündə satdığı neft və duzun pulu olduğunu güman edərək soyğunçuluq məqsədilə öldürmüş, lakin onun cibindən bir neçə baş soğan çıxmışdır. Zəyitlilər və vərəzətlilər yaxşı tanıdıqları və hörmət etdikləri bu günahsız insanı qətlə yetirildiyi yerdə dəfn edərək, “Tək məzar” adı ilə tanınan qəbrini indiyədək ziyarət edirlər.

Pişiyyə birinci gecə öldürəllər

Belə rəvayət edirlər ki, iki evli kişi ailə həyatı, arvadla münasibət qurmağın bəzi sirrləri barədə dərhləşirlərmiş. Kişilərdən biri deyir ki, gərək pişiyyə birinci gecə öldürəsən, yoxsa arvadın qabağında dura bilməzsən. Tərəf müqabili bu fikrin açılmasını xahiş edir. Kişi qayıdır ki, mən toy gecəsi gəlinin yanına gedərkən evdəki pişik elə hey özünü ayağıma sürtür, miyoldayır, əsəbilik yaradırdı. Bir neçə dəfə üstünə çıxırsam da, nəticəsi olmadı. Bu zaman cin vurdu başıma, masanın üstündəki xörəklə dolu boşqabı götürüb pişiyyə başına elə çırpıdım ki, yazıq yerindəcə canını tapşırırdı. Özünü itirmiş gəlinin rəngi ağappaq ağardı və nəsə deməyə cürət etmədi. O gecədən arvadım dərslərini götürdü, indiyədək üzümə ağ olmayıb, bir sözümlü iki eləməyib. Söhbətə qulaq asan ikinci kişi öz-özlüyündə qərara alır ki, o da bu fəndi arvadına tətbiq etsin. Onlar uzun illər idi ki, birgə həyat sürürdülər və arvadı onun qabağında “at oynadırdı”. Növbəti axşam yeməyi zamanı

evin pişiyi ac olduğuna görə özünü kişinin ayağına sürtür, aramsız miyoldayır, özünü masanın üstündəki yemək tərəfə atırdı. Kişi əlindəki dolu boşqabı pişiyin başına çırpdı, boşqab xırda paralara bölünüb ətrafa cəpələndi, lakin pişik sağ-salamat qaldı, özünü otağın bir küncünə verərək yazıq baxışları ilə sahibinin növbəti hərəkətini gözləyirdi. Vəziyyəti görən arvad dərhal özünü kişinin üstünə ataraq onunla əlbəyaxa olur, “dəlisən, get dəlixanaya ağıldan quray” və b. təhqiramiz ifadələrlə onu alçaldır. Bu hadisədən sonra kişi olub-qalan nüfuzunu da itirir, arvad onu heç saymır. Yalnız bu zaman kişi dostunun sözlərinin əsl mahiyyətini dərk edir: Pişiyi birinci gecə öldürəllər.

Müqəddəs “Qırqlar” nəslə haqqında dini rəvayət

Müsəlman dünyasında müqəddəs sayılan “Qırqlar” haqqında müxtəlif əfsanə və rəvayətlər gəzir, fərziyyələr, mülahizələr yayılır...

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, ilahiyyat üzrə elmlər doktoru, professor V.Məmmədəliyevin söylədiyinə görə “Qırqlar” bütün müsəlman dünyasında yayılmışlar. Onlar qırx nəsəl, qırx soydur və bir-birlərini tanımır, aralarında heç bir əlaqə yoxdur. “Qırqlar”ona görə müqəddəs sayılır ki, onlar Allahın (C.C.) qırx sevimlişi, yarı hesab olunur və bu fərziyyəyə Yunus İmrənin “Güldəstə” şeirlər toplusunda “Yenə sordum çiçəkdən” adlı şeirindən aşağıdakı beytdə aydınlıq gətirildiyinin şahidi olacağıq:

Yenə sordum çiçəkdən,
Bilirmisən Qırqları.
Çiçək dedi, ey dərviş,
Qırqlar Allah yaradır.

“Qırqlar”ın Şəki şəhərində də bir nəslə vardır. Bu nəsil şəhərin “Otaq eşiği”məhəlləsindən təxminən 100 metr məsafədə, Şəki-xanovların evi ilə qonşuluqda məskunlaşmışlar. Bu nəslin son üç arxadənəni haqqında məlumatımız var. Bunlar Qaffar, oğlanları İbrahim, Həsən İbrahimin oğlu Yaqub, qızı Səyyarə, Həsənin oğlu Əyyub, qızları Firuzə, Sürayə və Zərif. “Qırqlar” nəslinin oğlan

övladlarına Allah və peyğəmbərlərin adları qoyulardı: Qaffar, İbrahim, Yaqub, Əyyub və b. Bu nəslin sonuncu mögikanı (11) Yaqub İbrahim oğlu Qaffarov idi. Onun mənsub olduğu “Qırqlar” nəslini Şəkidə “Yar uşağı”, “Yarlar”, özünü isə “Yaroğlu” ləqəbi ilə tanıyırdılar. Yuxarıda Yunus İmrədən iqtibas etdiyimiz beytdə “Qırqlar”ın “Allah Yarı” kimi dəyərləndirilməsini gördük. Deməli, bu müqəddəs nəslin Şəkidəki qolunun “Yar uşağı”, “Yarlar”, Yaqub Qaffarovun isə “Yaroğlu” ləqəbi ilə tanınması tamamilə aydın və başadüşüləndir. Yar oğlu Yaqub son dərəcə pak, diniman sahibi olub, Allaha (C. C.), onun yer üzündəki sonuncu elçisi Məhəmməd peyğəmbərə (s.ə.s.), müsəlman dininə əqidəcə möhkəm tellərlə bağlı və sədaqətli olan mömün bəndə idi. Müqəddəs Qurani-Kərimi əlindən yerə qoymazdı. Məscidi – Allah evini and yeri, müqəddəs, doğma məkan sayır, onun idarə olunmasında fəal iştirak edirdi. Hətta Bakı şəhərinə, qızlarının, nəvələrinin, qohum-əqrabalarının yanına gedəndə mütləq məscidlərə baş çəkər, bu zaman “əli boş” getməz, xalça, özünün aşılacağı qoyun dərilərindən hədiyyə edərdi. Qafqaz Müsəlmanları Dini İdarəsinin Müftisi, əslən Şəkili olan Hacı İsmayıl Hacı Qədir oğlu Əhmədovla möhkəm, təmiz əqidəyə söykənən əsl dostluq əlaqələri vardı. Qeybətə qətiyyətlə rədd edər, kimliyindən, tutduğu vəzifədən asılı olmayaraq sözlünü mərdi-mərdanə, cəbbarı, (12) hər kəsin üzünə deyərdi. Sanki Məhəmməd peyğəmbərin (s.v.s.) “Haqqqədələtin tapdalandığı yerdə susan dilsiz şeytandır,” kəlamını qulaqlarında sırğa etmiş, ömrü boyu həqiqətin, haqqın keşiyində durmuş, onu inkar edənlərin cavabını heç nədən çəkinmədən yerindəcə vermişdir.

Məşhur fransız yazıçısı A.Düma “Qafqaz səfəri” kitabında yazırdı “Azərbaycanlı ilə bir şey barədə sövdələşəndə ondan imzalanmış sənəd tələb etməyə ehtiyac yoxdur” (Çübhəsiz, o, azərbaycanlı kişiləri nəzərdə tuturdu – H.Ə.), söz verdi, qurtardı. Yar oğlu əsl kişi, kişi adama xas olan belə gözəl xüsusiyyətləri özündə əxz etmişdi, mənsub olduğu müqəddəs nəslə ləyaqətlə təmsil edirdi. Burada “Ot kökü üstə bitər” atalar sözü yüzdə-yüz üst-üstə düşür.

Respublikanın sayılıb-seçilən ziyalıları haqqında akademik B.Budaqov və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru S.Murtuzayevin

tərtib etdikləri "Ağsaqqalın hikmət işığında" kitabında Y.Qaffarov haqqında da söz açılır. Bir tarixi rəvayətə görə generalissimus şeyx Şamilin əsl kişiliyə və igidliyə görə təsis etdiyi nişanların birinin üstündə "Bu nişanı gəzdirən kişi adamdır" sözü yazılıbmış. Yar oğlu Yaqub belə nişanı gəzdirməyə layiq nadir kişilərdən sayıla bilər.

"Qırqlar"ın Şəkidəki qolu haqqında rəvayətimizi bir inancla tamamlamaq istəyirik. Bu nəsilə gəzən inanca görə "Qırqlar"ın özlərinə məxsus məşhur qarğış-alcıqında deyilirmiş ki, "Sizi gördüm ürüyüp artmiyəsooz, heç kimə də möhtac olmiyəsooz". (13) Doğrudan da bu nəslin son üç arxadönənini izlədikdə hər nəslə bir və ya iki oğlan övladının (iki oğlu olmuş İbrahim istisnadır), yaxud nəslin sonuncusu Yaqub Qaffarovun altı qızının olması, İbrahim adlı kiçik oğlunun isə göz dəyməsindən vaxtsiz dünyasını dəyişməsi, onun əmisi oğlu Əyyubun yeganə bir qızının olması, oğlanlarının olmaması da bu inanca işiq tutmurmu?

Tarixi rəvayətlər

Şəki xanı Hacı Çələbi xanın "Nə olur-olsun, Kür keçmək içində olsun" məşhur kəlamı ilə bağlı tarixi rəvayət

Milli folklorumuzu toplayıb ruscaya tərcümə edərək СМОМПК (QƏXTMT) məcmuəsində nəşr etdirən Mahmud bəy Mahmudbəyovun təqdim etdiyi məsəllər içərisində maraqlı bir folklor mətni də vardır. "Nə olur olsun, Kür keçmək içində olsun" – «Что бы ни было, лишь бы переправа через Куру непременно была» məsəli də, tarixdə baş vermiş məşhur bir əhvalatla bağlı yaranaraq dillərə düşmüşdür. Toplayıcı-tərcüməçi müəllif haqlı olaraq rus oxucusu üçün bu məsələyə belə bir şərh verir: «Однажды Генджинский хан былъ взятъ в пленъ грузинскимъ царемъ. Все ханы и беки Ширвана, Шеки, Карабага и Генджи собрались на левый берегъ Кура, у Минге-чаурской переправы, и держали советъ о томъ, какъ освободить хана. Но болшенство бековъ не хотели участвовать въ

поход; только Гаджи-Челеби ханъ шекинский и ширванский, съ немногими настаивалъ на походъ. Вожди противной партии, не желая обидеть уважаемого старика Гаджи-Челеби, попросили его позволить имъ посоветоваться между собою. «Идите посоветоваться; но каковы бы ни были решения ваши, переправа черезъ Куру непременно была въ числе решений» – сказалъ имъ Гаджи-Челеби. Съ техъ поръ слова Гаджи-Челеби хана вошл в пословицу».

M.Mahmudbəyov qeyq olunan atalar məsəlinin açmasını da verir. Bu atalar məsəlinin əsasında duran tarixi hadisə əslində belədir: "1743-cü ilin sonlarında Şəki xanlığının ilk başçısı (əslində yaradanı – H.Ə.), Qara Keşiş oğlu nəslindən olan Hacı Çələbi Qurban oğlu olmuşdur. ... Beləliklə, Şəki xanlığı bu dövrdə Azərbaycan xanlıqları içərisində güclü feodal dövləti oldu. Şəki xanlığının qüdrətinin artması, onun Gəncə və Qərb torpaqları uğrunda mübarizəsi Azərbaycanın digər xanlıqlarını, xüsusən, Qarabağ xanlığını, həmçinin Kartli-Kaxetiya çarlığını da ciddi narahat edirdi. ... II İrakli hiylə ilə Pənah xanla danışığa girdi və ittifaq bağlamağı təklif etdi. Bu ittifaqa Gəncə xanı Şahverdi xan, Qarabağ xanı Kazım xan, İrəvan xanı Hüseynəli xan, Naxçıvan xanı Heydərqulu xan da daxil idi. 1752-ci ilin martın 21-də müttəfiqlər müşavirə üçün Gəncə yaxınlığındakı düşərgəyə topladılar. Gürcü çarları Azərbaycan torpaqlarında çoxlu hədiyyələrlə qarşılandılar. Lakin bu görüş heç də xanların gözlədiyi kimi nəticələnmədi. Gürcü çarları hədiyyələri alandan sonra, danışıq aparmaq üçün xanları çadıra dəvət etdilər. Çadır qəfildən gürcü qoşunları tərəfindən mühasirəyə alındı. Teymuraz və II İrakli onları əsir elan edərək Gürcüstana tərəf yola düşdülər. ... Rəvayətə görə, xanlar əsir alınan zaman Pənah xanın oğlu İbrahimxəlil xan da orada olub. Lakin o, imkan tapıb qaçmış və bu bərdə Hacı Çələbiyə xəbər aparmışdır. Hacı Çələbinin adamları, sərkərdələri, bəyləri xanların bu xəyanətinə görə onları xilas etmək istəməmiş, xandan məşvərət üçün bir gecəlik vaxt verməsini xahiş etmişlər. Hacı Çələbi xanın "Nə olur-olsun, Kür keçmək içində olsun" məşhur kəlamı da burada yaranmışdır.

Hacı Çələbi böyük bir ordu ilə düşməni təqib etmiş və arxadan gözlənilməz zərbə endirərək düşməni dağıtmış, xanları əsirlikdən xilas etmişdir. Beləliklə, Hacı Çələbi xanın əleyhinə gürcü çarları ilə ittifaqa girib tələyə düşən Azərbaycan xanları Hacı Çələbi xanın köməyi ilə əsirlikdən azad oldular”.

Şəkiddə 1930-cu il hadisələrinə dair tarixi rəvayət

1920-ci ildə Azərbaycanda Şura hökuməti qurulsa da, illər keçdikdən sonra Azərbaycanın bir sıra ərazilərində vəhşiliklər törədilir, əhaliyə divan tutulur, olmazın işgəncələr verirdilər. İmperyanın yaranmasından on ilə yaxın bir vaxt keçməsinə baxmayaraq, təəssüf ki, hələ də, baş verənlərdən xəbərsiz olan kəndlərimiz vardı. Əsrarəngiz təbiəti ilə insanı valeh edən, qoynunda boya-başa çatdığım Şəkinin Baş Zəyzid kəndi də belələrindən idi. Amma, çox çəkmədi ki, səs-soraq bizim kəndə də yetişdi.

İndi yaşım doxsanı keçsə də, yaxşı yadımdadır.1930-cu ilin yay ayları idi. Xəbər gəldi ki, rus qoşunlarının üç yüz nəfərdən ibarət heyəti kəndimizə soxulub günahsız camaata divan tutur. Elə bu anda, gördüm ki, əsgərlərdən bir neçəsi bizim evimizə tərəf yaxınlaşır. Bəlkə də, yaşda çox kiçik olduğuma görə mənə toxunmadılar. Amma atamı və böyük qardaşımı, sonra isə məhəlləmizdə nə qədər başı papaqlı vardısı, hamını qol gücünə kəndin mərkəzi meydanına sarı apardılar. (Onu da deyim ki, həmin meydan lap elə mənim yaşadığım həyətdədir). Orada baş verənlərdən danışanda, hadisələr bir kino lenti kimi gözümün qarşısından keçib gedir: Təhqir olunaraq döyülən insanlar və günlərlə davam edən işgəncə. Bu səhnəni sözlə ifadə etmək çətindir.

Aclıq və susuzluqdan bir neçə nəfərin dünyasını dəyişməsi də düşmənin ürəyini yumşaltmağa, kənd əhalisinə qarşı törədilən bu vəhşiliyin qarşısını almağa yetərli olmadı. Yağışlar başladığından bütün əsirlər su içində qalmışdılar. Bu hadisə bir aydan da çox davam elədi.

Baş verənlər azmış kimi, heyətə rəhbərlik edən əli pulemyotlu «Zakiroviç» deyilən adam yeddi nəfər həmkəndlimizə zorla

quyu qazdırdı. Daha sonra hamının gözü qarşısında həmin yeddi nəfəri vəhşicəsinə qətlə yetirərək, qazdırdığı quyuya atdırdı. Elə o gün də kəndimizi tərk etdilər. Həmin quyu indi mənim yaşadığım həyətdədir. Onu da deyim ki, evimizi qərargaha çevirmişdilər. Bu hadisə baş verən gündə atam Səməd kişini özləri ilə gedər gəlməzə apardılar. O gündən sonra atamdan xəbər çıxmıdı.

Həmin gün bütün kənd camaatı sanki donmuşdu. Bir az keçdikdən sonra hamı yavaş-yavaş evlərinə qayıtdı. Ancaq bu ağrını, bu vəhşilikləri heç kim unutmadı.

Necə deyərlər, həyat davam edir. Amma biz Baş Zəyzidlilər heç vaxt kəndimizdə törədilən bu cinayəti yaddan çıxarmayacağıq.

Bu hadisədən bir müddət sonra kəndimizin camaatı Rayon Partiya Komitəsi qarşısında tələb qoyaraq meydanda şəhid olan günahsız zəyzidililərin şərəfinə elə həmin yerdə, onların dəfn olunduğu yerin üstündə əbədi abidə ucaldılar.

Şəki xanı Cəfərqulu xan Xoyskinin nəsil şəcərəsi və həyatına dair tarixi rəvayətlər (14)

Birinci rəvayət

Tarixi rəvayətə görə, Azərbaycanda çox məşhur olan və Şəki xanlarına bağlılığı ilə bilinən Xoyski soyadının kökləri Cənubi Azərbaycanın Dünbüllü tayfasından gəlir. Mənbələrdə bu fəmilianı ilk dəfə Xoy xanı Cəfərqulu xanın götürdüyü yazılır. Cəfərqulu xan Dünbülü Xoy şəhərində anadan olmuşdu. Doğum tarixi dəqiq məlum deyil. O, mükəmməl saray təhsili almış, yüksək səviyyədə yetişdirilmişdi.

1786-cı ildə atası Əhməd xan öldürüləndən sonra Cəfərqulu xan qaçıb canını qəsdçilərdən qurtarmışdı. Qəsdçilərin əlində qalan qardaşı Hüseynqulu xan İbrahim xan Cavanşirin kürəkəni olduğundan öldürülmədi. Amma başqa qardaşları qılıncdan keçirildi. Hünər və cəsarətdə məşhur olan Batmanqılınc ləqəbi ilə tanınan Cəfərqulu xan qısa bir müddətdə böyük qoşun toplayaraq qisas almaq və xanlığı xilas etmək üçün müharibəyə girişdi. Ona Marağalı Əhməd xan, Urmiyalı Məhəmmədqulu xan (Əh-

məd xanın kürəkəni) yardım edirdilər. Gürcü çarı II İrakli Dünbülü tayfasının hörmətini qazanmaq və Xoy xanlığı ilə gürcü çarlığı arasındakı münasibətləri nizama salmaq məqsədilə Cəfərqulu xanın sərəncamına (1786-cı ildə) 800 nəfər məharətli döyüşçü göndərdi. Beləliklə, qonşu xanlıqların və gürcü çarının yardımı ilə Cəfərququ xan qısa bir vaxtda düşmənləri cəzalandırdı. Bundan sonra həbsdən azad etdiyi böyük qardaşı Hüseynqulu xanı da Xoy xanlığının taxtına oturtdu.

Bu dövrdə məşhur sərkərdə ilə bağlı tarixi araşdıran publisist-tədqiqatçı Ənvər Çingizoğlu yazılarında onun həyatının tam mənzərəsini əks etdirib. O, arxiv materiallarına əsaslanaraq yazır ki, Cəfərqulu xanın qələbəsinə baxmayaraq, Əhməd xanın hakimiyyəti dövründə Xoy xanlığından asılı olan bir sıra ölkələr onun ölümündən sonra asılılığa son qoydular.

O zaman Əskər xan Əbdülməlik-Avşar Urmiya hakimi Məhəmmədqulu xan Qasımlı-Avşarın əlindən qaçıb Xoya sığımışdı. O, yaxını Əhməd bəyi Xoya göndərmişdi ki, Xoy xanının eşikağası İbrahim xanı tapıb, qardaşı Mirzə Əbdülhəsən bəyin xilas edilməsinə yardım göstərsin. Hüseynqulu xan Məhəmmədqulu xanın təsirindən çıxmaq üçün fürsət gəzirdi. Buna görə də, qoşun hazırlanması üçün sərkərdələrinə göstəriş verdi. Qoşun bir neçə gün ərzində hazır oldu. Hüseynqulu xan qardaşı Cəfərqulu xanı qoşun başçısı təyin etdi. Əmr verdi ki, Urmiyaya gedib, əvvəlcə xoşluqla Əskər xanın qardaşı Mirzə Əbdülhəsən bəyi Məhəmmədqulu xandan istəsin. Əgər verməsə, zor işlədib, Urmiyanı dağıdıb qayıtsın. Beləliklə, Cəfərqulu xan qoşunla Salmasa daxil oldu. Əskər xan onun qoşununu orda qarşıladı. Məhəmmədqulu xan bu hadisəni eşidib, qardaşı Qasım xanı qoşunla Salmas tərəfə yola saldı. Savaş başlandı. Avşarlar Əskər xana görə cani-dildən vuruşmurdular. Ona görə də məğlub olub, geriye qaçdılar. Cəfərqulu xanın qoşunu avşarları Urmiyanın ətrafındakı Qız qalasındək izlədi. Bu vəziyyəti görən Məhəmmədqulu xan qalanın qapısını bağlatdırıb, içəridə gizləndi. Xoy qoşunu Urmiyanı mühasirəyə aldı. Avşar bəyləri Xoy qoşununun azlığını görüb qaladan çıxdılar. Savaş əsnasında sərkərdə Hacı İbrahim Xoylunun atı ürküb

avşarlara tərəf qaçdı. Onun ardınca da bir neçə nəfər sərkərdə getdi. Bu sərkərdələr Cahangir bəy, Ağası bəy, Əsəd bəy Dünbülü idilər. Avşarlar onları tutub, öldürdülər. Avşar bəyləri Dünbülü sərkərdələrinin başını Məhəmmədqulu xana ərməğan apardılar. Məhəmmədqulu xan Məhəmmədhəsən bəy Mahmudlu-Avşara və vuruşmada seçilən digər avşar bəylərinə ənam-ərmağan payladı. Əskər xan bu savaştan mütəəssir oldu. O, qardaş qırğınına dayandırmmaq üçün el böyüklərinə məktub yazdı. Xəbər göndərdi ki, Urmiyaya qardaş üçün gəlib. Mirzə Əbdülhəsən bəyi alıb, qayıtmaq fikrindədir. Əfrasiyab sultan Zərza barışıq olduğunu görüb, məktubun xana yetişməsinə mane oldu. Avşar bəylərini növbədən götürüb kürdlərlə əvəzlədi. Xana bildirdi ki, onlar Əskər xana görə sənə xəyanət edəcəklər.

Mühasirənin üçüncü günü Cəfərqulu xan Dünbülü qala divarlarına yaxınlaşıb bildirdi ki, Mirzə Əbdülhəsən bəyi verin, qayıdıb vilayətimizə gedək. Əfrasiyab sultan ətraf mahallardan yardım çağırdığından, Cəfərqulu xandan üç gün möhlət istədi. Üç gündən sonra ətrafdakı avşarlar və zərzalar gəlib yetişdilər. Məhəmmədqulu xanın qoşunu güclənib, savaşa hazır oldu.

Bu zaman Əskər xan Xoy qoşunundan aralanıb, avşar qoşununun önünə tək çıxdı. Onu görən avşarlar utanıb, başlarını aşağı dikdilər. Bayraqdar Məhəmmədsəfi bəy Yorğanlı bayrağını əlindən yerə saldı. Xoyun Heydəranlı tayfası bayrağın yerdə olmasını görüb, hücum keçdi. O, Zərza cinahına girişib, oranı dağıtdı. Nəticədə, Urmiya qoşunu məğlub olub, qalaya çəkildi.

Cəfərqulu xanla Əskər xan mühasirənin 12-ci günü yenidən Məhəmmədqulu xana məktub göndərdilər. Onlar əvvəlki istəklərini təkrar etdilər. Məhəmmədqulu xan onları aldatdı. Mirzə Əbdülhəsən buraxacağına söz verdi. Onlar qayıtdıqdan sonra isə Təbriz hakimi Xudadat xan Dündülinin öyrətməsi ilə Mirzə Əbdülhəsən bəyi öldürdü. Əskər xan yenidən sarsıldı. O, Məhəmmədqulu xana qarşı mübarizəsini fəallaşdırdı. Yeganə inandığı adam Cəfərqulu xan Dünbülü idi. O dönmədə İranda güclənən Ağaməhəmməd xan Qovanlı-Qacar birər-birər müstəqil xanlıqları məğlub edib, bir bayraq ətrafında birləşdirirdi. O, 1792-ci

ildə Azərbaycanca hücum etdi. Sərab xanlığının hakimi Sadiq xan Şəqaqi məğlub olub, Qarabağa, İbrahimxəlil xanın yanına qaçdı. İbrahimxəlil xan Ağaməhəmməd xanın qüdrətindən çəkinsə də, ona itaət etmədi.

İkinci rəvayət

Ağaməhəmməd şah Qarabağda öldürüləndən sonra Cəfərqulu xan müstəqil olmaq fikrinə düşdü. Belə olduqda, azad olmaq istəyən digər xanlar, Sadiq xan Şəqaqi və Məhəmməd xan Avşar da ona qoşuldu. Müstəqillik hərəkatı Xoyda başladı. Hüseynqulu xan Dünbülü qasidi Süleyman bəy vasitəsilə Urmiyaya, Məhəmmədqulu xana xəbər göndərirdi ki, fəallaşsın. Məhəmmədqulu xan Avşar elinin ağsaqqallarını bir yerə toplayıb, məsləhət istədi. Avşar başçıları ona məsləhət verdilər ki, özü həmin xanların yanına gedib, işi dərinədən öyrənsin. Sadiq xan Şəqaqi də qoşunu ilə Xoya gəldi. Hüseynqulu xan onu təntənəli qəbul etdi. Məhəmmədqulu xanın dəstəsi Xoyun “Dağbağı”nda yerləşdi. Hüseynqulu xan, Cəfərqulu xan və Sadiq xan hamısı bir ağızdan Məhəmmədqulu xanı özlərinə rəhbər seçdilər. Onun sözündən çıxmayacaqlarına vəd verdilər. Ətraf xanlara məktub göndərərək, ittifaqa dəvət etdilər. İrəvan hakimi Məhəmməd xan Ziyadlı-Qacara, Naxçıvan hakimi Abbasqulu xan Kəngərliyə, Meşkin hakimi Ata xan Şahsevənə, Marağa hakimi Əhməd xan Müqəddəmə çaparlar göndərərək Təbrizə çağırtdılar. Məhəmmədqulu xan, Cəfərqulu xan və Sadiq xan Təbrizə yollandılar. Xoy xanının müttəfiqi Əskər xan Avşar Sadiq xan Şəqaqi ilə birləşib, özlərinə həmfikir tapmaq üçün Təbrizdən Marağaya gəldilər. Əhməd xan Müqəddəmin və Mahmud xan Qasımlı Avşarın onlara qoşulacağını zənn edirdilər. Amma gözlədiklərinin əksinə onlar üsyançılara qoşulmadılar. Əskər xan və Sadiq xan Marağanı mühasirəyə aldılar. Marağa 12 gün mühasirədə qaldı. Fətəli şah Qovanlı-Qacarı ordusu Nikpey adlı yerə çatanda Cəfərqulu xan Dünbülü Əskər xanla Sadiq xanı öldürmək fikrinə düşdü. Əskər xan bu qəsdədən duyub düşdü. Sadiq xanı da xəbərdar etdi. Hər ikisi qaçıb şahın ordusuna qoşuldular. Sadiq xan Süleyman xan Etizaddövlə Qacarı aracı sal-

di ki, şah onları bağışlasın. Hər ikisi bağışlandı. Əskər xan Fətəli şah Qovanlı-Qacar tərəfindən ordunun bir bölməsinə sərkərdə təyin edildi. Üsyançı Cəfərqulu xan Dünbülüyə qarşı vuruşdu.

Üçüncü rəvayət və ya rusların təyin etdiyi Şəki xanı

Bir müddət sonra Cəfərqulu xanın 300 nəfərlə ova getməsindən istifadə edən düşmənləri Xoya qoşun göndərərək xanın oğlunu, qardaşını və arvadını girov götürdü. Cəfərqulu xan İrəvana getdi. Lakin tezliklə, vəliəhd Abbas Mirzə ordusunun oraya üz tutduğunu eşidib həmin şəhəri də tərk etməyə məcbur oldu. 1804-cü ildə ruslar İrəvanı ələ keçirdikləri vaxt Cəfərqulu xan 200 nəfərlə onların qərargahına gəlib sədaqət andı içdi. Əvəzində general-leytenant rütbəsi və Çar Aleksandrın adından qiymətli hədiyyələrlə mukafatlandırıldı.

1806-cı ilin axırlarında isə ruslar Şəkinin xanı olmaq üçün Cəfərqulu xanı “dilə tutdular” və Çar Aleksandrın 10 dekabr 1806-cı il tarixli fərmanı ilə onu rəsmi şəkildə Şəki xanı təyin etdilər. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Cəfərqulu xan hələ 1802-ci ildə, o vaxtki Şəki hakimi Məhəmmədhasən xanla müttəfiqlik nümayiş etdirmişdi. Onun yeni təyinatı ilə əlaqədar 10 minə yaxın tərəfdarı, yaxud rəiyyət və qohum-əqrəbası Şəki xanlığı ərazisində məskunlaşdı. Ə.Çingizoğlunun araşdırmalarına görə, tarixşünaslıqda Cəfərqulu xanla bağlı bir qədər inandırıcı olmayan bir müddəa da var. Guya o, Xoydan xeyli erməni köçürmüş və bunlar Şəki xanlığı ərazisində 4-5 yeni kənd salıblarmış. Əslində isə 1824-cü il Şəki əyalətinin siyahıyaalma aktlarında yalnız Cəfərabad kəndi üzrə 93, Nuxa şəhəri üzrə isə xoy mənşəli erməni ailəsinin qeydə alınmadığını görürük. 1804-1813-cü illər birinci Rusiya-İran müharibəsi zamanı rus qoşunlarına qoşulan Cəfərqulu xan Dünbülü imperator I Aleksandr tərəfindən bahalı brilyantla bəzədilmiş qızıl medal və qızıl lələklə təltif edilərək, 8 ilə yaxın Şəki xanı olduqdan sonra 22 avqust 1814-cü ildə isitmə xəstəliyindən ölmüşdür. Cəfərqulu xanın vəfatından sonra Şəki xanlığını onun oğlu İsmayıl xan idarə etmişdir. Şəki xanlığı

1819-cu ildə ləğv edilmişdir. Cəfərqulu xanın quzeydəki törəmələri Xoyski soyadını daşıyırdılar.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ilk Baş Naziri olmuş Fətəli xan Xoyski də bu nəsiləndir.

Məşhur xanəndə şəkili Ələsgər haqqında tarixi rəvayətlər

Ustad Keştazlı Həşimin tələbəsi

Azərbaycan musiqi tariximizin inkişafında mühüm xidmətləri olan görkəmli sənətkarlardan biri də xalq arasında şəkili Ələskər (Ona Böyük Ələskər də derərdilər. H.Ə.) adı ilə şöhrət qazanmış Ələsgər Abdullayev olmuşdur. Yaşadığı dövrdə onun şöhrəti Azərbaycandan uzaqlara da yayılmış, İranda, Türkiyədə, Orta Asiyanın bir çox şəhərlərində verdiyi konsert proqramları dillərə dastan olmuş, əfsanə və rəvayətlər yayılmışdır.

Ələsgər Abdullayev 1806-cı ildə Şəki (Nuxa) şəhərində anadan olmuşdur. Uşaqlıqdan xalq musiqisinə böyük marağı olsa da, kasıb valideynlərinə kömək məqsədilə gənc yaşlarında bəna köməkçisi işləmişdir.

Xanəndə Keştazlı Həşimlə təsadüfi görüş Ələsgərin həyatında dönüş yaratmış və onun köməyi ilə məclislərə, toy şənliklərinə yol tapmış, zil və məlahətli səsi, muğamatı mükəmməl bilməsi ilə münəşirlərin etimadını qazanmağa müvəffəq olmuşdur. Ustad xanəndə Həşimin yaradıcılığı ilə tanış olub, ondan oxumağın qayda və qanunlarını öyrənən Ələsgər yeri düşəndə isə onunla birlikdə el şənliklərində çıxış edirdi. Cabbar Qaryağdı oğlunun yazdığına görə, Ələsgər Bakıya gələndə qədər Keştazlı Həşimdən “Bayatı-Şiraz” və “Segah” muğamlarını mükəmməl öyrənmişdi.

Tacir Ağa Səid oğlu Ağabalanın müğənni Ələsgəri “kəşf” etməsi

Ələsgər Abdullayevin ikinci müəllimi Bakı tacirlərindən Ağa Səid oğlu Ağabala olmuşdur. Ağa Səid oğlu həvəskar xanəndə idi. Bir gün Ağa Səid oğlu Şəkiyə qonaq gəlir. Fayton sə-

hərə daxil olarkən Ağa Səid oğlu bir gəncin divar tikdiyi yerdə yanıqlı sislə “Segah” oxuduğunu eşidib faytonçuya atları saxlamağı əmr edir. Bəna “Segah”ı oxuyub qurtardıqdan sonra tacir onu yanına çağırırdır və xanəndəlik təlimi almaq üçün onunla birlikdə Bakıya getməyi təklif edir.

Ağa Səid oğlunun təklifini qəbul edən Ələsgər bir neçə gündən sonra tacirlə birlikdə Bakıya gəlir. Gənc Ələsgər müəllimi Ağa Səid oğlundan təlim alır və yorulmaq bilmədən musiqi təhsilini artırır. O, hər bir muğamı öyrənmək üçün aylarla vaxt sərf edir. Bir müddət sonra Ələsgər nəinki Bakıda, hətta Azərbaycanın şəhər və kəndlərində ustad bir xanəndə kimi məşhur olur. Qurban Pirimov söyləyirdi ki, Ələsgəri toya və məclisə dəvət edən şəxs bu barədə ona məclisə iki ay qalmış xəbər verməli idi.

Seyid Şuşinskinin nəql etdiyi əhvalat

“Şəkili Ələsgər zəhmətkeş xalqın içərisindən çıxdığına görə həmişə xalqa yaxın olmuş və oxuduğu qəzəllərdə xalqın istək və arzularını tərənnüm edirdi. Buna görə də xalq öz sənətkarını sevir və yüksək qiymətləndirirdi.” Məşhur xanəndə Seyid Şuşinski belə bir əhvalat nəql edirdi: Bir gün Bakı məclislərinin birində Cabbarı, Ələsgəri və mənə də dəvət etmişdilər. Məclis qızıxmışdı, nahara qədər Cabbar, nahardan sonra Ələsgərlə mən oxumalı idim. Onu da deyim ki, Cabbardan sonra oxumaq asan deyildi. Rəhmətlik Cabbarın bir dəstgah oxumağı üç-dörd saat çəkər, bəzən bir muğamatdan o birisinə elə ustalıqla keçərdi ki, nəinki dinləyicilərin, hətta mahir musiqişünasların ruhu belə inciməzdi. Sözüün qıyası, Cabbar “Mahur”u qurtardı. Amma xəbər gəldi ki, nahar iyirmi-iyirmi beş dəqiqə gecikəcək. Mən firsətdən istifadə edib Ələsgərə dedim:

– Cabbardan sonra oxumaq mənasız olsa da, əlac yoxdur, nahar vaxtınadək oxumalıyıq. Başla görək nə olar? Usta şirin tərini köklədi. Ələsgər bir “Segah” oxudu, nə deyim... Xanəndədə belə yağlı səs, belə gözəl guşələr, xallar, belə xırdalıqlar və belə də ayaqlar olardı? Bütün məclis Ələsgərin oxumağından sanki bihuş olmuşdu...”

Ələsker təkcə “Segah”ı deyil, bütün muğamları böyük bir məharətlə oxuyardı. Xüsusilə “Şur”u con dərəcə lirik tonda, özünəməxsus əlavə zəngülərlə dinləyiciyə çatdırardı. Şəkili Ələsgər istedadlı xanəndə idi, onun olduqca şirin və yağlı səsinə başqa bu sənət sahəsində gözəl, orijinal xüsusiyyətləri vardı. İncə duyğulu, minor havaların misilsiz ifadəsi olan Ələsgərin oxuduğu muğamlar bizim mədəni irsimizin nadir incilərindəndir.

Şəkili Ələsgər 1902-1903-cü illər Bakı şəhərində verilən “Şərq konsertləri”ndə yaxından iştirak etmişdi. Birinci “Şərq konserti”ndə (11 yanvar 1902-ci il) Ələsgər “Cahargah” muğamını məharətlə oxumuşdur. Bu barədə “Kaspi” qəzeti yazırdı: “Konsertin ikinci şöbəsində xanəndə Ələsgər öz dəstəsilə çıxış etdi. O, çətin hava olan “Cahargah” muğamını düzgün və ustalıqla oxudu”.

Ələsgər Abdullayev eyni zamanda ikinci və üçüncü “Şərq konserti”ndə çıxış etmiş, bu konsertlərdə “Bayatı-Şiraz”, “Şüştər” muğamlarını və gürcü mahnılarını ustalıqla ifa etmişdir.

Ələsgər Abdullayev uzun illər məşhur tarzən Şirin Axundov ilə birlikdə fəaliyyət göstərmişdir. Onun ansamblı təkcə Azərbaycanda deyil, Ermənistanda, Gürcüstanda, Dağıstanda, İranda da məşhur idi. Rəvayətə görə, bir dəfə İran məclislərinin birində elə zövqlə və ustalıqla oxumuşdur ki, məclisdə olan xanəndələr ondan sonra oxumaqdan imtina etmiş, yalnız Ələsgərə qulaq asmaq istədiklərini bildirmişlər.

Cabbardan sonra ikinci xanəndə

1910-cu ilin fevral ayında məşhur türk müğənniləri Mubar Əfəndi və Mələk xanım Qafqaza qastrol səfərinə çıxarkən Bakıda da konsert vermişlər. Türk müğənniləri öz konsertlərinə Ələsgəri də dəvət etmişlər. Konsertin ikinci şöbəsində Ələsgər tarzən Şirin Axundovun və kamançaçı Saşa Oqanezaşvilinin müşayiəti ilə əvvəl “Mahur”, sonra isə “Heyratı” ritmik muğamını oxumuşdur. Tamaşaçılar və xüsusilə qonaqlar tərəfindən məhəbbətlə qarşılanan Ələsgər türklərin ikinci konsert tamaşasında da çıxış etmişdir.

Şəkili Ələsgər artıq görkəmli xanəndə olaraq 1912-1918-ci illərdə dəfələrlə Orta Asiyanın, İran və Türkiyənin bir çox şəhərlərində konsert proqramları ilə çıxış etmiş, tamaşaçıların böyük rəğbətini qazanmışdır. Təsadüfi deyildir ki, İran məclislərinin birində gözəl ifaçılıq qabiliyyətinə görə şah onu qızıl medalla təltif edib.

Ələsgər Abdullayev 1913-1914-cü illərdə “Sport-Rekord” və “Ekstrafon” səhmdarlar cəmiyyətləri tərəfindən Tiflis və Kiyev şəhərlərinə dəvət olunaraq, “Cahargah”, “Rast”, “Mahurhindi”, “Zabul-Segah”, “Rahab”, “Şüştər”, “Hasar” və b. muğamları, bir sıra mahnıları vala yazdırmışdır. Ələsgərin “Rahab” muğamı xüsusilə məşhur idi və musiqi tariximizdə xanəndə Dəli İsmayıldan sonra Ələsgər “Rahab” oxumaqda birinci sayılırdı.

Ələsgəri yaxından tanıyan məşhur tarzən Qurban Pirimov deyirdi: Mən Cabbardan sonra ikinci bir xanəndə Ələsgəri gördüm. Ələsgərin çox yağlı və ipək kimi yumşaq “boğazı” var idi..”.

İslam Abdullayev söyləyirdi ki, “Ələsgərdə elə bir ustalıq vardı ki, həmişə məclisdə oturanların musiqi zövqünü nəzərə alar, məclis əhlinin ruhuna uğun muğam və qəzəllər oxuyardı”.

Rəhmətlik Cabbar həmişə deyərmiş: “Əgər Ələsgərin boğazı məndə olsaydı, bülbülü ağacdan yerə endirərdim”. Musiqi tarixçisi F.Şuşinski “Azərbaycan xalq musiqiçiləri” kitabında yazır: “Ələsgərin dəfn mərasimində Cabbar Qaryağdı oğlu demişdir: “Ələsgər, biz səni yox, “Rahab”ı dəfn edirik”. T.Əliyevin “Elm və həyat” jurnalının 1982-ci il 6-cı nömrəsində dərc edilmiş “Səs-söz sintezi” adlı məqaləsində oxuyuruq: “Ələsgər öləndə Cabbar başına döyə-döyə deyibdi: “Ələsgərlə “Rahab”da öldü, “Segah” da”.

Ələsgər Abdullayev Azərbaycan radiosunun musiqi verilişlərində də yaxından iştirak edərdi.

Görkəmli sənətkar Bakıda vəfat etmişdir.

Toponim rəvayətlər

Şəki haqqında bir neçə qeyd

Əsgri zamandan bəri “Şəki” ismi ilə məşhur olan Noxu şəhəri dağ ətəyində su ötəri bir vəziyyətdə salınmışdır. Bunun üç

tərəfi dərəli, təpəli dağ silsiləsilə bağlı olub, yalnız gün batan səmti Aran səhrasına tərəf açıqdır. Qafqaz qol-budaqları arasında yerləşmiş bu şəhər dəniz səthindən 2,454 fut yüksək bir mövqedədir; şəhərin içindən axan sular bunlardır: Böyük Qurcana, Kiçik Qurcana, Su dərəsi, Dəyirmanlar çayıdır.

Şəhərin ortasında böyük bir qala vardır. Bunun möhkəm burc barısı var və bu halda da xarab olmamışdır. Hasarı təxminən 500 sajinə qədər olar. Xalq arasında söylənən rəvayətə görə, iki yüz il bundan əvvəl tikilmişdir və hasarının vəziyyəti Məhəmməd Həsən” kəlməsini təşkil edir. Məsələn, Məhəmməd kəlməsinin üstünə Həsən kəlməsi qapanmışdır. Əhəngdən və daşdan tikilmiş qala hasarından əlavə qalanın ətrafında geniş xəndək qazılıb. Bunun içini su ilə doldururlarmış. Bu halda su kəmərinin xəndəyi aşkar bəllidir. Çar hökumətinin ixtiyarına keçəndən sonra qalanın dörd küncünə dörd ədəd böyük dairəli burc tikilibdir və təpəsində top qoymağa çeşmələr tikilmişdir. Qalanın iki darvazası vardır və hər darvazanın içəri qoltuğunda içi daş barı ilə hörülmüş su quyuları mövcud idi. Xan zamanından qalma qalanın içərisində iki tikili mövcuddur: biri xanın məscididir, o biri Xan sarayıdır.

Şəhərin nə zaman və kimlər tərəfindən bina olunması barəsində əlimizdə heç bir tarixi məlumat yoxdur. Ağızlarda danışılan fərziyyələr üç yüz ildən qabaq zaman göstərməyə müqtədir deyildir. (15)

Qədim evlərdə zirzəmilərə və içi dolmuş quyulara təsadüf olunur. Deyilənə görə, əhali Şəki üstə hücum edən düşməninə özünü mühafizə etmək üçün şəhəri boşaldıb əyallarını “Gələsən-Görəsən”ə (16) göndərərtilər, ev əşyalarını isə o quyulara basdırdılar. Əli silah tutanlar səngərlərə çəkilib, qalanı müdafiə edərtilər. Düşmən şəhərə daxil olub, qalanı zəbt edəndən sonra da xan özü, əyanı və qoşunu ilə bərabər “Gələsən-Görəsən”nin istehkamına çəkilib, düşmənin dəfinə müvəffəq olurdılar. Camaatın dediyinə görə, o yer Hacı Çələbi xan tərəfindən İran şahı Təhmasib Mirzəyə göndərdiyi hədə ilə adlanmışdır. Qocalar nəql edirlər ki, hər il müharibə hücumuna qarşı qaçaq zühur etdiyi üçün evlərimizdə bir yatacaq, bir yeyəcəkdən başqa qeyri

heç nə saxlamazdıq. Hər kəsin evində yatacaq və yeyəcək-giyəcəkdən başqa savayı heç bir şey olmamağının səbəbi bu idi ki, mis qablarını quyuya basdırıb sair şeyləri hər kəs öz çiyinə yükləyə bilsin...İkinci səbəbi bu idi ki; o zaman komforta əhalidə həm ehtiyac, həm də xərcləməyə artıq pul da yox idi. Misal var idi: “Pulun oldu yüz...düş içinə üz... Borcun oldu yüz...dünyadan əlini üz.” İkinci bir misal: “Yanında nəqd pul saxlama! Apar pulunu nə yerə ver, nə nirə. Yəni, misə: yeri düşməni aparmaz, mis də qiymətdən düşməz və yer altında çürüməz.” (17) O zaman Şəki şəhərinin dərəcəlik zamanını andırır...

Şəki kəlməsinin nə ərəb, nə fars, nə də türk dillərində heç bir mənaya daxil yoxdur. Bu yerlərdə ərəblərin hökumət sürdüyü dövrlərində ərəb müvərrixlərindən Əhməd-İbn-Yəhya Fətu-hulbilden kitabında (hicrinin 200-ci sənəsinə aiddir) “Əbva-bulşəqi” – deyə bu yerləri zikr etmişdir. Və sair tarixlərin bəzində “Şəqqi” və yaxud “Şəqqin” kimi qeyd edilmişdir. Bu kəlmənin mənasını bilmək üçün mənim zənnimcə, ərəblərdən mü-kəddəm bu yerlərdə hökumət sürən qövmələrin dillərinə müraciət etmək lazım gələcəkdir, çünki, bunun kimi, mübhəm ismlərə çox təsadüf olunur. Məsələn, çayların, dərələrin, dağların, kəndlərin, hətta Noxu şəhərində mövcud olan məhəllələrin adları vardır ki, nəyə işarə olduğu bəlli deyildir. Bu kəlmələri araşdırmaq-la bəlkə tarixdə qeyd edilən əski hökumət sahibi olan millətlərin (əlbanla, ajıran, udinlər) lisanına yanaşmaqla hansı əsrdə və kimlər tərəfindən Şəkinin binası qoyulduğu aşkar olar, zənnindəyəm. Məsələn, Qafqaz dağ silsiləsinin Şəki qəzasına tərəf açılan axar-baxarına “Aran” deyilir. Aran kəlməsi Ardan hökumətinə tabe olmasından meydana gəlməzmi?

Bu şəhərin ən qədim məhəllələrinin birinin adı Ağvanlar məhəlləsidir. Albanların bu yerlərdə qədim zamanlarda hökumət sürdükleri yəqindir. Strabon coğrafiyasında göstərir ki, “Xabala” Şəki qəzasındadı, Çuxurqəbilə kəndinin yanında mövcud olan Gavur qalasıdır.

Ən qədim millətlərin biri də udinlərdir. Udinlərin Şəki qəzasında bəkiyyəindən iki kənd qalmışdır: biri Vartşın, o biri Nicdir.

Bunlar özlərinə məxsus bir dilə malikdirlər. Danışdıqları haman əski lisanıdır. Bunların lisanını və tarixini araşdırsaq Şəki haqqında qiymətli məlumat əldə etmiş oluruq, zənnindəyəm.

Mənası anlaşılmayan dərə, təpə, çaylar, düzənlər adları şəhərdə çoxdur. (Məsələn: Xuçik, Əmcərək, Nuyl yol (18) (yəqin ki, Nöyül yol H.Ə.), Toy yol, Qurcana çayı, Kiş çayı, Dudu məhləsi, Baydun məhləsi, Məncərri məhləsi) və bundan əlavə qəzamızda olan bəzi kəndlərin adı belədir: Quxmux (Qoxmuq), Kiş, Ziqrid, Gəknuq (Göynük), Cunut, Zunut, Xaçmaz, Xalxal, Berm, Vəndam, Kəldək-Nic, Layisqi, İncə, Muxas, Kusunət, Sumağal, Laza, Miçix kimi və çaylardan: Turyatçay, Elciyan (Əlican) çay, Dəmə – dərə – çay və sairləri.

Bu halda Şəki qəzasında əhali beş dildə danışır: 1) türk. 2) erməni, 3) udi, 4) ləzgi, 5) vartaşın cühudlarının dili (tat dilinə bənzər pozulmuş fars lisanıdır). Yuxarıda göstərdiyimiz adları bu dillərdən araşdırmaq mənfəətdən xali olmaz zənnindəyəm.

Eşşək qalası

Bu kəndin (Şəki rayonunun Baş Layisqi kəndi nəzərdə tutulur H.Ə.). Yavığında olan asari-qədimənin məşhəri “Eşşək qalası”dır. Əhali arasında danışılan rəvayətlərə görə, “Şin çayı”nın daşlarını bu qədər yüksək dağın başına çıxartmaq və oraya qala hasarı və sayir tikililəri əhəng palçığı ilə çatdırmaq o zamanın hakiminə belə bir vəsilə ilə müəssər olmuşdur. Hakim ətraf əhali rəiyyətinə bu yerə toplayıb, dağın başından dağ döşü aşağı “Şin çayı”nın ortasına qədər sıx səflər iki cərgə düzdürmüşdür. Çaydan qaldırılan daşı adamlar sıra ilə bir-birinə ötürməklə kifayət miqdarda dağa daş və palçıq çıxartmışlar və bunun palçığını da yumurta ağı ilə qatıb, bu böyüklükdə qalanı tikmişlər.

Bu qalanın adı “Eşşək qalası”dır. Bu xüsusda əhali arasında bəzi əhvalat və “leqenda”lar mövcuddur. Qalanı fəth etmək heç bir düşməne müyəsər olmazdı. Qalanın mühafizə qoşunu öz yerində durseydi, qala düşmənin hər bir qism hücumuna davam edib durardı və süquta uğramazdı. Qalanı mühasirəyə alan zorlu düşmənin

biri bir gün bir eşşəyi al-əlvan bəzəyib və buna gözəlgə bir sifət verib, “Şin çayı” tərəfindən qalaya sarı yürüməyə məcbur edir. Qalanı qoruyan qoşun bunu əcaib bir məxluq hesab edib, hər tərəfdən bunun tamaşasına axışib gəlirlər və məkanlarını boşlayırlar. Düşmənin firsətdən istifadə edib, arxadan qalaya doluşur; bu hiylə ilə düşmənin qalib gəlib, qalaya “Eşşək qalası” adını vermişdir.

Zivər qalası

Danışılan rəvayətlərə görə, Zivər qalası ən möhtəşəm qalalardan biri imiş. Burada xaçpərəstlərin ən qüvvətli qoşunları yerləşirmiş. Qalanın bir neçə yeraltı çıxışı, girişi və gizli yolları varmış.

Əli adlı bir pəhləvan, böyük qoşunla hücumla keçsə də, Zivər qalasını ələ keçirə bilmir. İkinci cəhdi də boş çıxan Əli pəhləvan düşmənlə döyüşü dayandıraraq qoşununu geri çəkir və məmləkətinə dönür. Baş verənləri qayınatası Məhəmməd şahı danışır:

– Ey mənim hökmdarım, düşmənin çox hiyləgər və güclüdür, qüvvətli qoşuna malikdir. Çox cəsarətlə vuruşduq, ancaq tabe edə bilmədik. Əsgərlər çox yorulub. İndi gəlmişik istirahətə. Bir az istirahət edib, yenə də döyüşməyə gedəcəyik. Bir neçə gün istirahətdən sonra Məhəmməd şah Əlini yanına çağırıb deyir:

– Ay mənim Pəhləvanım, istəyirəm bu dəfə döyüşə mən gedim. Əli pəhləvan cavab verir:

– Ey mənim şahım, düşmənin çox qüvvətli, qorxuram ki, sən də məğlub olasan/ Padşah qayıdır ki, elə bir nəre çəkərəm ki, sən mənim nəməmi dünyanın o başında da olsan eşidərsən. Dərhal da mənə köməyə gələrsən. Bir neçə gündən sonra Məhəmməd şah güclü qoşunla yola düşdü və gəlib həmin mahala çatdı. Bir az istirahət etdikdən sonra Zivər qalasına qalxdılar. Elə həmin gün döyüş başladı. Məhəmməd şah iki gün döyüşdükdən sonra düşmənin çox güclü orduya malik olduğunu görüb geri çəkilmək əmrini verdi. Gəlib uca bir yerdə elə nəre çəkdi ki, yer -göy titrədi. Qayınatasının ucadan çəkdiyi nərəsini eşidən Əli pəhləvan böyük bir ordu ilə köməyə gəlmək üçün yola düşdü. Bir neçə gün yol getdikdən sonra gəlib köməyə yetişdilər. Güclü döyüşlər başladı. Bu dəfə düşmənin

məğlub olduğunu görüb, geri çəkilmək əmrini verdi. Vəziyyətin ağır olduğunu görən düşmən tərəfin qoşun başçısı əsgərlərindən bir neçəsini keşişin yanına göndərir ki, məsləhət alsınlar.

Keşiş məsələnin nə yerdə olduğunu biləndən sonra gələnlərə dedi:

– Doğrudan da, çətin vəziyyətdir. Bircə çıxış yolu var. Gərək siz islam dinini qəbul edəsiniz. Yoxsa onlar sizi öldürüb, axırınıza çıxacaqlar.

Keşişə xəbər gətirənlər dərhal geri dönüb əhvalatı ordu başçısına danışdılar. Qoşun başçısı əlacsız qalıb, keşişin məsləhəti ilə razılaşdı. Onlar İslam dinini qəbul etmək üçün hamılıqla «La İlahə İlləllah, Muhəmmədən Rəsulallah» dedilər. Gördülər ki, Məhəmməd şahın əsgərləri tərəfindən bir ağızdan La İlahə İlləllah, Ya Allah, Ya Muhəmməd, Ya Əli səsləndi və bununla da döyüş dayandı.

Zivər qalası çox möhtəşəm qala idi. Bu qalanın orta Zəyzid kəndində indi də nişanələri var. 1950-1960-cı illərdə onun qalan hissələrini də yerlə-yeksan etmək istəsələr də, bu qalanın müqəddəsliyi onun dağıdılmasına imkan verməyib. Hal-hazırda həmin qalanın üstündə Nəzir adlı bir kişi yaşayır. Şəkinin Küngüt kəndində dağların qoynunda Həzrəti Əliyə aid olduğu güman edilən qalanın nişanələri indi də var. Rəvayətə görə, Həzrəti Əli Əley-hisalam günorta namazını Küngüt dağında, yastı daşın üstündə qıllarmış. Əl və diz qoyduğu yerlər indi də aydın görünür.

Sonralar Zivər adı dəyişdirilərək qala yerində yerləşən kəndlərə Zəyzid adı verilib.

Bulaq rəvayətləri

Nöyül bulağı

Qoşa Nöyül bulağı Şəki şəhərinin Qışlaq hissəsinin Dağdibi adlanan (bura Qəbələ yolu, Nüyi yol da deyilir) sahəsindədir. Bura Kiçik Qafqaz sıra dağlarına lap yaxın, bəzi yerlərdə isə bitişik olduğuna görə “Dağdibi” adlandırılır. Azərbaycanda qadın hərəkatının görkəmli təşkilatçılarından sayılan Səidə xanım İmamverdiyeva, filoloq alim Sabir İmamverdiyev (Sabir Yanar-

dağ), filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Abdurahman Abdullayev (Trubka Abdurahman), respublikanın əməkdar artisti Könül Xasiyeva, filologiya üzrə elmlər doktoru, şair Arif Abdullazadə, məşhur hüquqşünas, Bakı şəhər xalq məhkəməsinin hakimi vəzifəsində işləmiş Şahin..., məşhur xanəndə Şəmsəddin, Hacı-hümmətlər və Daşdəmirilər nəslinə b. “Dağdibi”ndəndirlər.

Nöyül bulağı dağın lap yaxınlığındadır. Bulağın buz kimi sərin, yayın ortasında dişləri göynədən göz yaş kimi dupduru şəfaf suyu onun şöhrətini göylərə qaldırır. Bulağın “gözü” yay aylarında açılır, sanki isti yay günlərində insanlara məlhəm olmaq üçün onların dadına çatır, sonra batır. Bu müəmmalı proses hər il təkrar olur. Xalq arasında gəzən rəvayətə görə, bulağın mənbəyi Zəyzit dağlarındakı “Bulaqlıq” adlanan yerdəki qaynama bulaqlardır. Bu bulaqlar yayda batır və bu zaman Nöyül bulağının “gözü” açılır. Nöyül batanda isə “Bulaqlıq”ın “gözü” açılır. Bu müəmmalı hadisə hər il təkrar olunur. “Bulaqlıq” Nöyül bulağının söykəndiyi dağın zirvəsindədir və görünür, burada xalq rəvayətinə dəstək olacaq amillərin mövcudluğunu fərz etmək olar.

Ceyran Məcidin bulağı

Şəhərin Qışlaq hissəsindəki Ceyran Məcidin bulağı haqqında gəzən rəvayət belədir: Günlərin bir günü Məcid adlı bir qışlaqlı Yevlaxdan Şəkiyə gələrkən “Turud düzü” adlanan sahədə yaralı ceyrana rast gəlmiş, onu evlərinə gətirərək müalicə etdirib, yenidən həmin sahəyə buraxmışdır. Məcidin bu xeyirxahlığı qışlaqların gözündən qaçmamış, ona “Ceyran” ləqəbini vermiş, evlərinin yanındakı bulağa isə “Ceyran Məcidin bulağı” adını qoymuşlar.

Co bulağı (19)

Baş Zəyzit kəndinin yuxarı hissəsində, dağın ətəyində, gözəl mənzərəli guşədə axan buz kimi qaynama bulaqları buranı yerli sakinlərin, kəndin və şəhərin qonaqlarının sevimli istirahət yerinə çevirmişdir. Yerli sakinlərin rəvayətinə görə, vaxtilə burada çoxlu sayda alça ağacları olmuş, kənd camaatı alçadan xüsusi qaydada co (xüsusi üsulla hazırlanan alça turşusu) qayıрмаq üçün elliklə

buraya gəlmişlər. Həmin vaxtlardan buradakı bulağın adı Co bulağı, bulağın yerləşdiyi əraziyə isə Co deyirlər.

Qaçaq Abbasın bulağı

Qaçaq Abbas tarixi şəxsiyyət kimi Şəkiddə çox məşhurdur. Vaxtilə Covet quruluşuna qarşı çıxdığına görə repressiyalardan canını qurtarmaq üçün öz dəstəsilə dağlara çəkilərək qaçaq düşmüşdür. Şəhərin “Giləhli” məhəlləsini keçərək Taclıq adlanan dağda “Qaçaq Abbasın bulağı” var. Xalq arasında gəzən rəvayətə görə, Qaçaq Abbas öz dəstəsilə su içmək və ehtiyat su götürmək üçün buraya gəlmiş. Bu faktdan yararlanmaq qərarına gələn hakimiyət nümayəndələri guya onunla barışıq barədə danışığa başlamaq üçün həmin bulağın başını görüş yeri təyin edirlər. Lakin onlar vədlərinə xəyanət edərək pusqu quraraq Abbası və yoldaşlarını qəfildən güllələyirlər. Həmin vaxtdan bulağı Qaçaq Abbasın bulağı adlandırılıb, bu yerə də “Abbas öln” adını verdilər.

Qeyd: İndi də həmin bulaqdan yerin altı ilə dulus borular vasitəsilə Taclıqdakı “Mustafa bəyin yeri” adlanan (20) istirahət bağ sahəsinə göz yaşıtı, buz kimi, dupduru, dişləri göynədən şəfali su axır.

Calğalı bulaq (21)

Şəki şəhərinin mərkəzində, şəhər maliyyə şöbəsinin və fotoatolyenin qabağında, vaxtilə hədiyyələr mağazası yerləşən binanın yanında içməli su bulağı şəhər sakinlərinə ehsan kimi ərməğan edilmiş, bu zaman bulağı çəkdirən xeyirxah onun lap yaxınlığında calğa (tut ağacı) da əkdirmiş, həmin ağac bulağın “vizit kartı” olmuşdur. O dövrdən bu günədək məşhurlaşan “calğalı bulaq” indi də sərin suyu ilə insanlara məlhəm olmuşdur. Rəvayətə görə, bulağı çəkdirən xeyirxah çox təvazökar adam olmuş, bulağı elə “Calğalı bulaq” adlandırmağı tövsiyə etmişdir.

Saxsı bulaq

Bu bulaq Şəki rayonunun Böyük Dəhnə kəndindən təxminən 1400 metr məsafədədir. Kənd ağsaqqallarının rəvayətinə gö-

rə Nikolay dövründə Cəlal adlı varlı bir dəhnəli kişi həmin məsafədən saxsı (dulus) borular vasitəsilə kəndə içməli su çəkirmiş, kənd camaatının böyük xeyir-duasını qazanmışdır. Bulağa isə “Saxsı bulaq” adı verilmişdir.

Qara bulaq

Bu bulaq da Böyük Dəhnə kəndindədir. Qara bulaq qaynama bulağıdır. Ağsaqqalların rəvayətinə görə, ta qədimdən izahı mümkün olmayan səbəbdən bu qaynamanın suyu qara rəngdədir. Bu səbəbdən bulağa “Qara bulaq” adı verilmişdir.

Qaratoyuq bulaq

Böyük Dəhnə kəndinin təxminən 3 kilometrliyindədir. Dərədə yerləşir. Buz kimi sərin suyu var. Rəvayətə görə, ilin müəyyən aylarında qaratoyuqlar bu dərəyə köç edərək bulağın suyundan içir, bir müddətdən sonra uçub gedirlər. Bu ənənə hər il təkrarlanır. Yerli sakinlər qaratoyuqların bu müəmmalı kökündən yadigar olaraq həmin bulağa “Qaratoyuq bulağı” adını vermişlər.

Alıxanlı bulağı

“...Ağqoyunlularla döyüşlərdə məğlubiyyətə uğrayan qaraqoyunlular (1468-ci il) Araz çayını keçib Şimala üz tutmuş, müxtəlif ərazilərə səpələnmişlər. Əsrlər, illər keçəndən sonra onların bir qismi əvvəlki məskənlərindən də başqa bölgələrə köçmüşlər. Belə böyük dəstələrdən biri Alı xanın qohum-qardaşı, əyal-əşrəfi olmuşdur ki, onlar XIX əsrin birinci yarısında gəlib Şəki qəzasına çıxmış, onun Güllübağ adlanan və maldarlıq üçün çox əlverişli olan bir ərazisində məskunlaşmışlar. Burada onlar daha yaxın qohumluq əlaqəsinə görə yenidən qruplaşmış, həmin ərazinin müxtəlif yerlərini özlərinə daimi yaşayış yeri seçmişlər. Onu da qeyd edək ki, həmin ərazilərdəki bir çox bulaq, kənd, yer adları tayfanın ağıllı və nüfuzlu başçının adını indi də yaşadır”. (AFA, VI. s.489) Alıxanlı (Kəhrizoba) kəndindəki Alı xanın adını daşıyan əsrlər boyu axan “Alıxanlı bulağı” da müdrik ağsaqqalın ruhuna əbədi rəhmət gətirir.

VII. NAĞILLAR

ŞAHZADƏ

Biri vardı, biri yoxdu, bir padşah var idi. Onun gürbəcür üzüm növləri olan gözəl bir bağı var idi. Bir dəfə padşah bağda gəzirdi və üzümlərə baxıb fərəhlənirdi. Birdən o, gördü ki, orda-burda tənəklər sındırılıb və üzümlər də xarab edilib. O, bağbanını və nökrələrini çağırıb soruşdu: "Padşahın bağını xarab etməyə kim cəsarət edib?" Onlar hamısı cavab verdilər ki, bu bərədə heç nə bilmirlər. Padşahın üç oğlu var idi. O, böyük oğlunu göndərdi bağa qaravula. Amma şahzadə özünü saxlaya bilməyib yatdı. Səhər məlum oldu ki, gözəgörməz düşmən yenə də bağa girmiş, tənəkləri qırılmış, üzümləri də xarab etmişdir. Padşah ortancıl oğlunu göndərdi, amma bu da heç nə bilmədi. Axırda qaravula kiçik şahzadə gedir. Səhərə qədər ayıq-sayıq qalmaq üçün gənc şahzadə barmağını kətdi və ağrısı daha da çox olsun deyə, yarasının da üstünə duz səpdi.

Şahzadə əlində ox-kaman, oturub səbirlə düşməni gözləyir. Budur, görün, nəhəng və əcaib div gəlir. Bağın içi ilə gedir, tənəkləri qırır və üzüm yığır. Şahzadə yayı dartıb oxu buraxdı, amma dəymədi. Div bağda insan əməlini hiss edən kimi qaçmağa başladı, şahzadə isə cumdu onun dalınca.

Onlar xeyli müddət qaçdılar, şəhərdən xeyli uzaqlaşdılar və bir səhraya yetişdilər. Nəhayət, div böyük bir daşa yetişib onu qaldırdı, düşdü quyuya, və gözdən itdi. Şahzadə evə döndü, uzun kəndir götürdü, qardaşlarını çağırırdı və onlarla birlikdə daşın yanına qayıtdı. Qardaşlardan heç biri daşı tərpedə bilmədi, amma kiçik şahzadə bir dəfə əlini vurmaqla onu götürüb kənara atdı. O, kəndiri belinə sarıdı və qardaşlarına göstəriş verdi ki, onu quyuya sallasınlar və gözləsinlər. Qardaşlar şahzadəni quyuya salladılar, orda oturub gözlədilər. Quyuya çox dərin idi. Şahzadə elə ki, onun dibinə çatdı, kəndiri özündən açdı və başladı irəliləməyə. O, yerin altında xeyli getdi. Nəhayət, gördü ki, üç gözəl qız taxtda oturub. Şahzadəni görən kimi ona qışqırdılar:

– Ay bədbəxt! Bura necə gəlmisən? Bu saat div durar, o sənə rəhm etməz, səni öldürər.

Şahzadə isə onlara dedi:

– Mən eşitmişəm ki, divlər canlarını şüşədə saxlayırlar. Siz mənə göstərin ki, sizin divin həmin şüşəsi hardadı, mən isə onu öldürüm və sizi də azad edim.

Hamısından ən qəşəngi olan gənc qız, şahzadəyə istədiyi şüşəni göstərdi və yenə qaçdı öz yerinə. O, divin canı olan şüşəni götürdü. Div hiss eliyən kimi ki, onun canı düşmənin, Adəm övladının əlindədir – həmin dəqiqə nəre çəkdi və çıxdı döyüşə. O, şahzadənin üstünə atılıb onu parçalamaq istədi. Amma şahzadə şüşəni daşa çırpdı və nəhəng yıxılıb öldü. Bu işdən şad olan qızlar şahzadəni əhatəyə alıb, qalib gəldiyinə görə onu təbrik etdilər. O, qızların hamısını düşdüyü yerdəki kəndirin yanına gətirdi və bunu əvvəlcə yaşca ən böyük qızın belinə sarıyıb qardaşlarına qışqırdı ki, dartsınlar. Onu dartıb çıxardılar. Sonra ikinci qız çıxarıldı. O zaman ki, növbə kiçik qıza çatdı, bu, şahzadəyə dedi:

– Mən o biri qızlardan qəşəngəm. Əgər sən qardaşların məni görərlərsə, onda səni burdan çıxarmazlar və sən quyunun dibində həlak olarsan. Qoy əvvəl səni çıxarsınlar, sonra isə məni.

Şahzadə cavab verdi ki, yox, birinci sən çıx, sonra isə mən çıxaram. Qardaşların məni burda qoymazlar.

– Yaxşı, amma yadında möhkəm saxla, əgər onlar səni çıxarmasalar, onda bu tərəfə get, əvvəlcə iki qoyunla rastlaşacaqsan, biri qara, biri ağ. Əgər sən ağ qoyunun belinə otura bilsən, o səni işıqlı dünyaya aparacaq, əgər çasıb qara qoyunun belinə otusan, o səni qaranlıq dünyaya atacaq. Qara qoyundan qaç və yalnız ağ qoyunun belinə min, onda, tezliklə bizə qovuşarsan!

Bundan sonra qızı quyudan çıxardılar. O vaxt ki, növbə şahzadəyə çatdı, qardaşları onu quyunun ağzına azca qalana qədər qaldırıb, birdən kəndiri kəsdilər və bədbəxt şahzadə quyunun dibinə yuvarlandı. Özləri isə qızları evə apardılar və atalarına dedilər ki, guya, onların kiçik qardaşları quyuya birinci düşüb və divlə davada həlak olub. Bundan sonra isə özləri quyuya düşmüş, divi

öldürmüş, həmin qızları xilas etmiş və evə gətirmişlər. Padşah da kiçik oğlu haqqında böyük qardaşlarının dediklərinə inandı.

Kiçik şahzadə isə quyunun dibində özünə gəldikdən sonra durub, gözəl qızın göstərdiyi tərəfə getdi. O, orada ağ və qara qoyunu tapdı və istədi ağ qoyunun belinə minsin, amma qara qoyun onu çaşdırdı və o, bunun belinə sıçrayaraq qaranlıq dünyaya düşdü. Həmin dünyada xeyli gəzib-dolaşdı. Nəhayət, gördü ki, bir qız əlində yemək aparır. O, qızdan soruşdu:

– Bu nədir?

Qız cavab verdi:

– Bu, plovdur.

– Hara aparırsan onu?

– Orada bir əjdaha var. O, çayın başında oturub və bizə su vermir. Mən bu plovu aparıram ona. Əjdaha plovu yeyən vaxt, mən səhəngimi doldurub evə gətirəgəyəm. Bizdə hamı hər gün belə edir.

O, plovu qızın əlindən alıb yedikdən sonra əjdahanın yanına getdi və onu öldürüb suyu buraxdı. Bunu görən qız əllərini əjdahanın qanına boyayıb şahzadənin kürəyinə basdı. Bundan bir neçə adam xəbərdar olub getdilər o yerin padşahına xəbər verməyə ki, guya onlar imiş əjdahanı öldürənlər və onun camaatının canını qurtaranlar.

Bundan sonra şahzadə yoluna davam etdi və qollu-budaqlı bir ağac gördü. O, dincəlmək üçün ağacın kölgəsində yatdı. Birdən yuvada olan quş balaları elə haray-həşir saldılar ki, şahzadə diksinib yuxudan ayıldı. O, gördü ki, uzun və əcaib bir ilan quş balalarını yemək üçün ağaca dırmaşır. Onlar isə hay-küy salıblar. O, ilanı öldürüb atdı, qayıtdı öz yerinə və yenə yatdı. Şahzadə yatan zaman, yuvaya böyük bir quş – quşcıqazların anası qondu. Şahzadəni görən kimi “deməli, budur hər gün balalarımı bir-bir yeyən düşmən” – deyə, fikirləşib, şahzadənin üstünə şığırdı. İstədi ki, qanadı ilə onu vursun, o saat balaları yuvadan qışqırdılar:

– Anaa! Ona dəymə. O, bizim düşmənimizi – ilanı öldürdü və bizi xilas etdi!

Onda, quş böyük qanadlarını şahzadənin başının üstündə geniş açdı və onu günəş şüasından mühafizə etdi. O vaxt ki, şahzadə yuxudan doydusu və ayağa qalxdı, quş ondan soruşdu ki, balalarımı ilandan xilas etməyin əvəzində nə istəyir? Şahzadə isə heç nə istəmədi, bircə, xahiş etdi ki, onu işıqlı dünyaya çıxarsın. Quş göstəriş verdi ki, bir qoyun və bir bardaq su gətirsin. Şahzadə o yerin padşahının yanına yollandı və bildirdi ki, o, əjdahanı öldürüb və onun təbəələrinə su verib. Padşah ona inanmadı. Onda, şahzadə dedi ki, bunu filan qız görüb. Qız isə şahzadənin sözünü təsdiq etdi. Onda padşah qıza sual verdi ki, bunu necə sübut edə bilər? Qız şahzadənin kürəyindəki qanlı işarəni göstərərək dedi ki, bunu öz əli ilə vurmuşdur. Hamı inandı və soruşdular ki, öz zəhmətinin müqabilində nə istəyir? “Bir qoyundan və bir bardaq sudan başqa heç nə”, – deyə, şahzadə cavab verdi. Həmin saat tələb olunan şeyləri ona verdilər. O, qoyunu kəsdi, ətinə və bir bardaq südün hamısını gətirdi quşun qabağına. Quş ona dedi ki, nə vaxt “qağ”, – deyə qışqırsan, onda, ona bir tikə ət verməlidir, “çağ”, – deyə, qışqırdıqda isə süd. Şahzadə əti və südü götürüb quşun belində oturdu. Quş öz yükünü qaldırdı yuxarı və yuxarıda öz “qağ” və “çağ”larını qışqıran vaxt, şahzadədən ət və su alır. Onlar artıq xeyli yüksəyə qalxmışkən, işıqlı dünyaya çatmağa azca qalmışkən isə ət qurtardı. Amma quş qışqırdı: “Qağ”. Nə etməli? Şahzadə belə etdi, bıçağını çıxarıb öz ayağından bir tikə ət kəsdi və verdi quşa. Quş o saat başa düşdü ki, bu, insan ətidir və onu udmayıb dilinin altında saxladı. O, son gücünü toplayıb içiqli dünyaya çıxdı. Quş şahzadəni yerə qoydu və ona təklif etdi ki, ayağa durub getsin. Amma şahzadə ağrısını quşdan gizlətmək üçün, guya yorulub və dincəlməlidir deyə getməkdən imtina etdi. Quş dayanıb xeyli gözlədi. Şahzadə isə ayağa duran kimi o saat yığıldı, səhhəti hərəkət etməyə imkan vermədi. Quş dilinin altından əti çıxarıb onu şahzadənin yarasına qoydu və öz qanadları ilə bunu sıxdı. Ondan sonra onun ayağı tamamilə sağaldı.

Şahzadə ayağa durdu və öz ölkəsini axtarmağa getdi. Xeyli axtarıqdan sonra nəhayət, öz vətəninə tapdı. Getdi anasının yanına və öz qardaşlarının etdikləri haqda ona danışdı. Ata – pad-

şah, öz böyük oğlanlarını çağırıb onları edam etdirdi. Kiçik oğlunu isə vəliəhd təyin etdi və onu kiçik qızla evləndirdi.

ZIRRAMA

Biri var imiş, biri yox imiş. Bir ölkənin şahı və vəziri varmış. Şah baş vəziri ilə çox yaxın münasibətdə olurmuş. Təklidə olanda bir-birlərilə həтта şit zarafatlar edər, bir-birini cıratmaq, acıqlandırmaqdan ləzzət alardılar. Keyflərinin duru olan bir yay günündə bağda əl-ayaqdan uzaq bir yerdə ağacın altında quraşdırılmış taxtda oturub mərclə şahmat oynayırmışlar. Gərgin keçən bu oyunda şah qalib gəlir və əlini-əlinə vurub şaqqanax çəkərək şəstlə vəzirin sinəsinə bir yumruq vurur. Demə, vəzir də taxtın lap kənarında oturubmuş. O, yumruq dəyən kimi arxası üstə aşır, başı yerə dəyərək huşunu itirir. Nökər, qarabaş su gətirib üzünə, gözüne çırparaq vəziri bir təhər ayırdılar. Gözünü açan vəzir ilk gördüyü şah olduğundan elə bilir ki, yenə də şahla ikisidir. Ətrafda heç kim yoxdur. Odur ki, özünü saxlaya bilməyib yavaşca deyir:

– Əyə, sən lap yekə zırramasanmış. Bəlkə öləydim, a zırrama...

Şaha deyilən bu sözləri orada olanlar da eşidir və yerlərində donub qalırlar. Çıxılmaz bir vəziyyətdə qalan şah vəzirə deyir:

– Sənə üç gün vaxt verirəm. Zırrama necə bir adama deyildiyini mənə başa sala bilməsən boynunu vurduracağam.

Əlacsız qalan vəzir neçə kənd gəzib dolaşdı, Zırramanın nə demək olduğu haqqında deyilənlərin heç biri onu tam qane etmədiyindən üç gün kor-peşman gəzib dolaşaraq əldən, ayaqdan düşdü. O, yaxşı başa düşürdü ki, hələ-mələ cavabla şahı razı sala bilməyəcək və dar ağacından asılacaq. Vəzir şahı da qınamırdı. Sonuncu hadisə saray adamlarının gözü qarşısında baş verdiyindən şahın əlacsız qalaraq verdiyi əmr başa düşülən idi. Vəzir bu fikirlə götür-qoy edərək dolaşanda qulağına zurna səsi gəldi. Ətrafa boylananda dağın döşündə qoyun sürüsü otaran səllim çobanı gördü. Çoban bir ağacın kölgəsində uzanaraq zurnasını püfləyirdi. Vəzir öz-özünə fikirləşir ki, əşi, bu zırrama sözünü bir

bu çobandan da soruşum, görək nə deyir. O, çobana yaxınlaşıb salam verir, çoban isə salamı almadan elə hey zurnasını püfləyirdi. Vəzirə elə gəlir ki, yəqin çoban bir az ağır eşidir. Odur ki, salamı bir də ucadan təkrar edir. Çoban isə öz kefində, dünyasında idi, zurnasını çalmaqda davam edirdi. Əlacsız qalan vəzir əyilib ağzını çobanın qulağına dirəyərək ucadan deyir:

– Ədə, çoban qardaş, üç dəfədir sənə salam verirəm, Allahın salamını almırsan. Belə müsəlmançılıq olar?

Çoban heç yerindən qımıldanmadan zurnanı ağzından çıxararaq deyir:

– Əyə, zırrama köpəkoğlu, tutax ki, bu da əleyküməssəlam, nə olsun ki! Sora?

Bunu deyib çoban uzandığı yerdəcə yenə zurnasını çalmağa başladı. Vəzirin qırış-bürüşüyü xeyli açılır və ürəyində deyir ki, deyəsən əsl zırramanı tapmışam. İndi bunu saraya necə aparmalı? Vəzir elə bunu götür-qoy edirdi ki, onun getdiyi cığır-la bir atlının gəldiyini gördü. Tez atlının qabağına gedərək onun kimliyi ilə maraqlandı. Atlı yaxın kəndlərin birindən olduğunu söylədi. Vəzir də özünün kimliyini ona bildirərək tələb etdi ki, görünən sürünün çobanı tez şahın hüzuruna aparılmalıdır. Qarşısındakı adamın vəzir olduğunu bilən adam tez atdan yerə atılaraq ikiqat olub vəzirə təzim edərək dedi:

– Bə çeşim, qibleyi-ələm, hər əmrinizə müntəzirik. Ancaq birəcə şeyi nəzər-diqqətinizə çatdırım ki, o çobanı bütün hamı yaxşı tanıyır. Onu tikə-tikə doğrasan da çomaqsız bir yerə belə gedən deyil. Əsil zırramadı. Nə şah qanar, nə dilənçi. Ailəsinə də hörmət edərik, sürüsünü də o qayıdana qədər salamat saxlayarıq. Amma qabağınızda ölüm, böyük insan, çomaqla getməsinə izin verin, nə vaxt desəniz, nökrəiniz onu şahın hüzurunda hazır eləsin.

Naəlac qalan vəzir razı oldu və çobanın səhəri gün tezdən şahın hüzuruna gətirilməsini tapşırıb yoluna davam etdi.

Şah sarayının həyətinə dar ağacı qurulmuşdu, insan dalğası meydanı lərzəyə gətirirdi. Vəzir də boğazında ip keşikçilərin və cəlladın əhatəsində rəngi-ruhu qaçmış vəziyyətdə güclə

ayaq üstə dayanırdı. Çobanı şahın hüzuruna gətirdilər, əlində də çomax. Şah sözə başladı:

– Ə, çoban, bu çomax nədi belə, şahın hüzuruna da çomaqla gələrler?!

Çoban soyuqqanlıqla dilləndi:

– Şah sağ olsun, mən körpəlikdən bu çomağa öyrəmişəm. Bir də ki, dünya dolu zırrama, dağ-daş div, canavar, çaqqal. Olara görə ehtiyatımı əldən vermirəm. Yeri gəldi ilişdirirəm kəlləsinə. Dünən elə birini boğazına ip keçirdiyiniz o zırramanın kəlləsinə ilişdirdim.

Padşah özünü gülməkdən zorla saxlayaraq soruşdu:

– Yaxşı, bəs onu niyə vurdun?

– A kişi, gəlib çıxıb dağın kolun-kosun kəlləsinə, özü də mənə dirənif ki, mən şahın vəziriyəm dur saraya getməliyik. Mən də çomağı qoydum kəlləsinə ki, əyə, zırrama köpəkoğlu, vəzirin-vüzürün bu kimsəsiz biyabanda, it hürməz, çaqqal çagırmaz dərədə nə ölümü var?

Şah yenə də özünü gülməkdən zorla saxlayaraq dedi:

– Sorası nə oldu bəs?

– Ayılannan sora məyə deyir ki, dəyan, aparallar səni şahın yanına, gör başıya nə oyun açajax. Mən də dedim ki, səən kimi zırrama vəzirin də zırrama şahı olar. Şah yenə də ürəyində “əstahfürullah” deyib əli ilə üzünü örtüdü ki, gülməyini görənlər olmasın. Hamının fikri şahla çobanda olduğundan vəzir tamam unudulmuşdu. Vəzirin özü də gülməkdən özünü güc-bəla ilə sal alıb deyir:

– Ədə, çovan kişi, o şah mən özüməm axı.

– Nə olsun sənsən, şah zırrama ola bilməz ki? Sənin də başın diyəsən çomax istiyir.

Çoban bunu deyif çomağını qaldırif istədi ki, şaha tərəf getsin. Tez onu yığışdırıb istədilər ki, əzişdirsinlər. Padşah buna yol verməyərək dedi:

– İşiniz yoxdu o çobanla. Aparın onu sürüstünün yanına. Ona yaxşı bir at da verin. İpi də çıxarın vəzirin boynundan. Qoyun gəlsin mənim otağıma.

Onlar birlikdə içəri girib qapını bağladılar, olmuş əhvalatı yada salaraq doyunca gülüşdülər.

ÇOBAN İBRAHİMİN NAĞILI

Biri var idi, biri yox idi. Qədim zamanlarda Şirvan mahalında Xanəhməd adlı bir bəy yaşayırdı. Onun saysız-hesabsız qul-qaravaşları, eləcə də, qoyun-quzusunu, ilxısını otaran çobanları, qırx incəbelli kənizi, çoxlu var-dövləti vardı və o, böyük malikanəsində firavan ömür sürürdü. Çobanları hər səhər gün çıxandan sürülərini otlığa aparar, gün batanda isə axura gətirərdi. Həmin il Şirvan mahalında yağış az olduğundan, torpəq cadar-cadar olmuş, yaşıllıq azalmışdı. Odur ki, çobanlar qoyun-quzunu ancaq dərə qırağında otarırdı. Bu çobanların arasında özgə vilayətdən gəlmiş İbrahim adlı bir çoban da vardı. Yenə də qoyunları otlığa gətirdiyi bir gün, İbrahimin gözü parıldayan bir əşyaya sataşır. Əyilib baxanda görür ki, bu, qızıl üzükdü. Dərhal götürüb onu barmağına taxır.

Axşam düşür. İbrahim sürünü geri gətirən zaman, evin həyətidə Xanəhməd bəylə rastlaşır. Bəy İbrahime yaxınlaşıb, hal-əhval tutur. İbrahim tapdığı üzüyü bəyə göstərmək istəyirdi ki, birdən üzük çevrilir və bəy söhbətini yarımçıq saxlayır. İbrahim üzüyü düzəldib yenidən bəyə göstərmək istəyəndə üzük ikinci dəfə çevrilir. Bəy, yenə sözünü yarımçıq kəsir. İbrahim yenə üzüyü düzəltmək istəyəndə bəy dillənir:

– Ay İbrahim, sehrbaz olmusan, nədi, gah gözümə görünürsən, gah da yox.

İbrahim işin nə yerdə olduğunu başa düşməsə də, bəyə bir söz demir. Bəy ondan uzaqlaşandan sonra İbrahim çoban dostlarının yanına gedir. Onlar da İbrahimin gah görünüb, gah yox olduğunu deyirlər. İbrahim başa düşür ki, üzükdə nəsə qeyri-adi bir qüvvə var. Üzüyün sehri olduğu daqiqəşdirəndən sonra, İbrahim belə qərara gəldi ki, doğulduğu torpağa qayıdıb, oranın zalım şahına yaxşı bir dərs versin. Səhər açılır. İbrahim xəstə

olduğunu bəhanə edib, çobanlarla birgə örişə getmir. Onlar gedən kimi nəyi varsa toplayıb, öz vilayətinə üz tutur.

Bir neçə gün yol getdikdən sonra, gəlib yaşadığı yərə çatır. Bir-iki gün dincələndən sonra əvvəlcə bir dərviş paltarını geyinir və yollanır saraya. Oraya çatanda üzüyün qaşını çevirib görünməz olur və şahın istirahət otağına qədər gəlib çıxır. Yenidən üzüyün qaşını çevirir və dərhal gözə görünür. Birdən-birə otaqda kiminsə peyda olduğunu görən şah təşvişə düşür və qorxa-qorxa ondan soruşur:

– Sən kimsən, mənim otağında nə iş görürsən?

İbrahim şahın başına siğal çəkərək deyir:

– İndi bilərsən mən kiməm! Mən sənin canını almağa gəlmişəm.

Şah İbrahimə yalvara-yalvara deyir:

– Gəl, bu daşı ətəyindən tök. Bilərsən ki, böyük bir vilayətin şahıbiyəm. Sən nə istəsən onu da edəmə. Ancaq mənim canımı alma. Cavan canıma yazığın gəlsin, imkan ver yaşayım.

İbrahim:

– De görüm, çapıb taladığın dövlətinin zəkətini niyə çıxartmırsan?

Şah cavab verir:

– Bağışla, bu mənim ən böyük səhvimdir.

İbrahim qəzəbli halda şahı deyir:

– Eybi yox, hələ cavansan, səhvlərini bağışlayıb sənə bir az ömür vermək olar. Amma sən mənim dediklərimə yaxşı-yaxşı qulaq as. Bu axşam saray əhlini yanına topla, eşidib gördüklərini onlara nağil elə. Sonra isə yığdığın sərvətin zəkətini mən sənə göstərdiyim ünvana çatdırarsan.

Şah İbrahimə “baş üstə”, – deyib ondan daha sonra nə istəyəcəyini gözləyir. Amma İbrahim onunla sağollaşmaq istədiyini bildirir və üzüyün qaşını çevirib dərhal gözdən yox olur. Şah bir vaxt ayılıb görür ki, otaqda heç kəs yoxdur. Tez vəzir-vəkilini yanına çağıraraq başına gələn əhvalatı onlara danışır və əmr edir ki, bu gecə nəyin bahasına olursa-olsun bu dövlətin zəkətini çıxarıb onun dediyi ünvana aparsınlar. Vəzir “baş üstə”

– deyib, tapşırığı icra etməyə başlayır. Səhər açılanadək şahın tapşırıqlarına əməl edib, geri döndür.

İbrahim ertəsi gün həmin yerdən şahın göndərdiyi qızilları götürüb şad, xürrəm ömür sürməyə başlayır. O, bu minvalla iki il yeyib-içib kef edir. Günlərin bir günü görür ki, qızıl tükənmək üzrədir. Düşünür ki, nə etsin, yadına şah düşür. Yenə dərviş libasını geyinərək şahın sarayına üz tutur. Nəhayət, gecə yarısı üzüyün qaşını çevirib şahın qapısını döyür. Şah qapını açır və dərviş paltarında bir nəfərin durduğunu görür. Şah ondan soruşur:

– Sən kimsən, nə lazımdır?

İbrahim cavab verir:

– Şah, deyərsən, məni tanımadın. İki il bundan əvvəl gəlmişdim sənin canını alam.

Şah bu sözləri eşitcək dərhal dillənir:

– Əlbəttə, tanıdım. Buyurun, keçin içəri, istədiyiniz yerdə aylaşın. Gözüm üstə yeriniz var.

İbrahim keçib şahın yerində oturur. Yeyib-içdikdən sonra üzünü şahı tutub deyir:

– Daha sənə vaxt verə bilmərəm. Ya canını alacağam, ya da taxt-tacını. Şah qorxa-qorxa deyir:

– Amanın günüdür, mən hələ cavanam, gəl sən mənim canımı alma. Qoy bütün varidatım, taxt-tacım hamısı sənə olsun, bircə mənim canıma dəymə.

İbrahimə də elə bu lazım idi ki, şahın dilindən eşitsin. Dərhal dillənib şahı deyir:

– Onda gəl otur, mən nə deyirəmsə, sən də onu yaz. Yaz ki, mən filan şah könüllü olaraq taxt-tacımı İbrahimə təhvil verib bu ölkəni tərk edirəm.

Şah dərhal İbrahimin dediklərinə əməl edib fərmanı imzalayır və ondan qalan ömrünü yaşamaq üçün bir az var-dövlət istəyir. İbrahim də xurcununu qızılla doldurub onu yola salır və başlayır öz məmləkətinə şahlıq eləməyə.

Bu söz-söhbət bütün vilayətlərə yayılır. Günlərin bir günü qonşu məmləkətin şahı vəzirini yanına çağıraraq deyir:

– Ay vəzir, nədəndir bilmirəm, amma bir neçə gündür ki, mənim qanım yaman qaradır. Bəlkə bir kef məclisi qurasan, yeyib-içək, şən-lənək, yaqın onda əhvalım yaxşılaşar.

Vəzir dərhal şahın istəklərinə əməl edir. Gölün kənarında gözəl bir məclis qurur. Gün batnadək yeyib-içib şən-lənirlər. Birdən şahın yadına nəsə düşür, üzünü vəzirə tutub deyir:

– Sən mənimlə uzun illərdir ki, birlikdə bu ölkəni idarə edirsən. Dünyadan da yaxşı xəbərdarsan. De görüm, heç mənim kimi yaxşı şah görmüsən?

Vəzir o dəqiqə İbrahimin əhvalatını ona xatırladır və deyir:

– Hökmdarım, çox döşünə döyüb özünü öymə. Qarşına İbrahim kimi bir çoban çıxıb səni də taxtdan sala bilər. Gəl birlikdə başbaşa verib ədalətlə öz xalqımıza xidmət göstərək, onların hörmətini qazanaq.

İSGƏNDƏRİN HEKAYƏTİ

Makedoniyalı İsgəndəri tanımayan yoxdur. Amma onun gizli bir sirri var ki, onu hamı bilmir. Deyirlər, İsgəndərin başında buy-nuzu varmış. Və o, buynuzunu hamıdan gizlədirmiş. Amma bir gün, bir dəllək İsgəndərin buynuzunu görür. O, dəlləyi hədələyir ki, əgər bu sirri kiməsə açsa, onu öldürəcək. Dəllək söz versə də, dözə bilmir. Gedib su dolu bataqlığa üzünü tutub qışqırır:

– İsgəndərin buynuzu var, buynuzu.

Bataqlıqda bir qamış bitir. Uşaqlar həmin qamışı qırıb, tütək düzəldirlər. Elə ki, tütəyi çalmağa başlayırlar, ondan belə bir avaz eşidilməyə başlayır: “İsgəndərin buynuzu var, buynuzu”.

Beləliklə, İsgəndərin bu sirri aləmə yayıldı. Amma onun haqqında deyilənlər, İsgəndərin yer üzünə ağalığ etmək istəyinə mane olmadı.

Bir gün İsgəndər qoca atasının yanına gəlib:

– Ata, icazə ver, gedib “dirilik suyu”ndan içim, – deyir. Atası tərəddüdlə başını bulayır:

– Ay oğul, sənin kimi neçə neçə aslanlar gəlib gedib bu dünyadan, amma heç kim dirilik suyunu içə bilməyib.

İsgəndər çox israr edir və nəhayət, atasını razı salır. Səfərə çıxmağa az qalmış atası İsgəndəri yanına çağırır deyir:

– Sözümə qulaq asmayıb səfərə çıxırsan. Hərçənd ki, belədir, onda məni yaxşı dinlə. Bil ki, gedəcəyin yol çox çətinidir. Həmin yolda qarşınıza bir dağ çıxacaq. Ora çatanda bütün əsgərlərinə tapşır ki, atların nallarını çıxarıb, ayaqlarına qara keçə bağlasın.

İsgəndər böyük bir qoşunla yola düşür. O, yuxu yozanı və vəzirini də özüylə aparır. Bir neçə gün yol getdikdən sonra yolun bir dağa tərəf qalxdığını görürlər. İsgəndər atasının dediyi kimi bütün atların nallarını çıxartdırıb ayaqlarına qara keçə bağladır və dağı asanlıqla aşır. Bir iki gün istirahət etdikdən sonra yollarına davam edirlər. Bu minvalla bir neçə gün yol getdikdən sonra bir qayaya rastlaşırlar. Gecələmək üçün İsgəndər yekə bir daşın yanını seçir. Burada dayanıb, yeyib-içdikdən sonra İsgəndər həmin daşın yanında möhkəm yuxuya gedir və yuxuda görür ki, qara daşın üstündə yatıb can verir. Hövlnak yuxudan ayılır. Özü ilə apardığı yuxu yozana gördüklərini nağıl edir. Yuxu yozan bu yuxunu keyrə yozmur və İsgəndərə deyir ki, gəlin dərhal geri qayıdaq!

İsgəndər yuxu yozanın sözüne qulaq asmır. Yenidən yoluna davam edir. Bir neçə gün getdikdən sonra görür ki, halı yaman pisdidi. Gecənin bir yarısı vəziri yanına çağırır deyir:

– Mənim halım yaxşı deyil. Əgər ölsəm, bu xəbəri atama deməyin. Məndən ona şad xəbər aparın və çatdırın ki, İsgəndər “dirilik suyu”nu içib qayıdır. Deyin ki, məni böyük qoşunla qarşılamağa gəlsin. Bir istəyim də var. Öləndən sonra məni tabuta qoyanda sağ əlimi çöldə saxlayarsınız. Harda əlimi çəksəm, məni orda dəfn edərsiniz.

Vəzir İsgəndərin dediklərinə əməl etdi və atasına xəbər verdi ki, İskəndər “dirilik suyu”nu içib və geri qayıdır. Atası həmin xəbəri eşidən kimi pərişan oldu, gözündən damla-damla yaş tökdü. Bunu gören İsgəndərin anası dedi:

– Oğlun “dirilik suyu”nu içib qayıdır, sevinmək əvəzinə ona paxıllığın tutur?

Kişi arvada cavab verdi:

– Ay arvad, nə paxıllıq. Oğlun bizə ölüm xəbərini göndərüb və bu sözlərlə bildirib ki, ölümün qabağını heç nə ala bilməz, nə güclü qoşun, nə də var-dövlət.

Bir neçə gün keçdikdən sonra İsgəndərin əsgərləri və yuxu yozanla vəzir gəlib onun evinə çatdılar. Qayda-qanunla İsgəndəri yuduqdan sonra qoydular tabuta. Vəsiyyət elədiyi kimi sağ qolu da çöldə. Bütün camaat İsgəndərin tabutunu gəzdirməyə başladı. Axşam düşürdü, artıq hamı haldan düşmüşdü. Amma İsgəndərin əli hələ də çöldəydi. Elə bu vaxt, nurani bir kişi onların qarşısını kəsdi və soruşdu:

– Bu kimin cənəzəsidir belə, əli də çöldə qalıb?

Camaat cavab verdi:

– Ay qoca, bu Makedoniyalı İsgəndərin cənəzəsidir. Özü vəsiyyət eləmişdi ki, onun sağ əlini çöldə qoysunlar. Nurani kişi dedi:

– Tabutu yerə qoyun!

Qoca yerdən bir az torpaq götürüb qoydu İsgəndərin ovucuna. İsgəndər dərhal əlini çəkdi. Tabutu gəzdirən adamlar qocadan xahiş etdilər ki, bu sirri onlara da açıqlasın.

Nurani qoca cavab verdi:

– İsgəndər cavən yaçında dünyasını dəyişdiyinə görə gözü torpaqdan doymamışdı.

Qoca bu sözləri dedikdən sonra, bir göz qırpımında qeybə çəkildi. Hamının iştirakı ilə İsgəndəri vəsiyyətinə uyğun olaraq, əlini çəkdiyi yerdə dəfn etdilər.

CAVAN OĞLAN VƏ ŞAH

Biri var idi, biri yox idi. Bir zamanlar bir vilayət şahının iki oğlu vardı. Şah hər iki oğlunu naz-nemət içində böyüdüb boya-başa çatdırmışdı. Şahın oğlanları artıq mədrəsə təhsili də almışdılar. Bir gün şah böyük oğlunu yanına çağıraraq ovucunda tutduğu dəmir parçasını ona tərəf uzadıb dedi:

– Ay oğul, mənim əlimdəki nədir?

Oğul cavab verdi:

– Ay ata, əlbəttə, dəmirdi.

Şah dedi:

– Aydındır ki, əlimdəki dəmirdir, amma de görüm bu dəmir nə ola bilər?

Oğlu dedi:

– At nalıdır.

Şah qəzəblənərək oğlunu otağından qovur. Sonra balaca oğlunu yanına çağırır. Əlində tutduğu milçəyi oğluna göstərüb deyir:

– Oğlum de görüm, əlimdə tutduğum nədir? Oğlu dərhal cavab verir:

– Ata, sənin əlindəki milçəkdir.

Şah deyir:

– Oğlum, bəs qanadlı nə ola bilər?

Oğlu:

– Ördək, – deyə, dillənir.

Ata qəzəblənib bu oğlunu da otaqdan qovur.

Şah vəzirini yanına çağırır deyir:

– Hazırlaşın, səhər tezdən səfərə çıxacağıq. Qabağımıza kim çıxsın onun başını vuracağam. Vəzir deyir:

– Şah sağ olsun, günahsız insanların başını vurmaqda məqsədiniz nədir? Kiminsə boynunu boş yerdən vurmaq olarmı?

Şah vəzirin sözündən sonra daha da qəzəblənib ona deyir:

– Az danış, yoxsa sən də boynunu vuraram.

Vəzir çox ağıllı idi. Dərhal bir neçə inandığı adamları çağırır onlara deyir:

– Sabah səhər tezdən şah bu yolu səfərə çıxacaq. Xahiş edirəm, camaata xəbər verin heç kəs yola çıxmasın. Şahımız yaman qəzəblidir. Qarşısına kim çıxsın, boynunu vuracaq.

Bütün vilayətə yayılan bu xəbəri məmləkətdə yaşayan kəsib bir kişinin həddindən artıq ağıllı bir oğlu da eşidir. Həmin oğlan atasına yaxınlaşıb deyir:

– Ay ata, icazə ver mən səhər gedim şahın yoluna çıxım. Atasını oğluna deyir:

– Oğul, xalq bilir ki, şahımız çox hirslidir, hamı ondan qaçır, sən isə bilərəkdən ölümə gedirsən? Oğlu atasından əl çəkmir və onu razı salır.

Səhər açılır, oğlan gedib şah gələn yolun üstünü kəsdirir. Başlayır yolda olan tozu əlləriylə bir yerə yığmağa. Elə bu vaxt görür ki, şah öz əshabələriynən gəlir. Şah baxır ki, bir oğlan yolun düz ortasında qumu bir yola toplayır. Oğlana yaxınlaşıb kim olduğunu soruşur. Qılıncını çəkib onun başını vurmaq istəyəndə oğlan dərhal əllərini yuxarı qaldırır deyir:

– İlahi, sənə şükür, Allah, sənə şükür.

Şah oğlanın bu hərəkətini görüb əlini saxlayır və oğlana deyir:

– Ay oğlan, mən sənənin boynunu vurmağa hazırlaşırım. Sən isə Allaha şükür edirsən?

Oğlan şaha cavab verir:

– Ey böyük hökmdarım, bizim elə, obaya yayılmışdı ki, siz həddindən artıq çirkinsiniz, hətta camaat sizin üzünüzə belə baxmaq istəmir. Mən biləndə ki, siz bu yolla gələcəksiniz, çıxdım görüm camaat düz deyir, yoxsa yalan. Sən demə, bu heç də belə deyimiş. Şahım, mən gördüm ki, sizin üzünüzdən, gözünüzdən nur yağır. Ona görə də mən Allahıma şükür elədim.

Bu sözlərdən ürəyi yumşalan şah qılıncını qınına qoydu və üzünü vəzirinə tutub dedi:

– Bu oğlana bir kisə pul ver getsin. Şah yenidən yoluna davam edir. Bir neçə saat yol getdikdən sonra şahın hirsini tamam soyuyur və vəzirinə deyir:

– Daha bəsdir, gəlin qayıdaq geri.

Şahın geri qayıtmağından xəbər tutan oğlan, özü ilə bir xəlbir də götürüb gəlir həmin yerə. Bu dəfə gətirdiyi xəlbirlə başlayır tozu ələməyə. Şah oğlanın bu hərəkətini görüb ondan soruşur:

– Ay oğlan, indi nə iş görürsən?

Oğlan cavab verir:

– Böyük hökmdarım, siz verdiyiniz pulun bir neçəsini burada itirmişəm.

Şah oğlana deyir:

– Ay oğlan, mən sənə az pul verməmişəm ki, olmasın pulun bir ikisi.

Oğlan şaha çox ağıllı bir söz deyir:

– Mərhəmətli şah, verdiyiniz pulun üstündə sizin şəkliniz var. Mənim qəlbim götürməz ki, o, ayaq altında qalıb tapdalansın.

Şah vəzirə deyir:

– Vəzir, bu oğlana bir kisə də pul ver və onun ünvanını götür.

Vəzir yenidən həmin oğlana bir kisə qızıl verir və onlar saraya yola düşürlər. Bir neçə gün istirahətdən sonra şah vəziri çağırır deyir:

– Ay vəzir, o gün yolda gördüyümüz oğlanı və atasını çağır gəlsin yanıma.

Vəzir xəbər göndərərək, oğlanı atası ilə birliktə saraya çağırtdırır. Şah onları böyük təmtəraqa qarşılayır. Yemək vaxtı gələndə şah əyləşməyib gözləyir ki, gələn qonaqlar harada oturacaq. Bir yer şahdan yuxarıda, iki yer isə aşağıda olur. Oğlanın atası görür ki, üç yer boşdur. Keçib oturur lap yuxarı başda.

Oğlan atasının böyük səhvə yol verdiyini görür və bu səhvi düzəltməkdən ötrü keçib lap aşağı hissədə oturur. Bütün bunlara fikir verən şah, bir söz demədən vəzirin yanında əyləşir və onun qulağına pıçıldayır ki, bu oğlan çox ağıllıdır. Amma atası heç də yerini bilmir. Oğlan məsələnin nə yerdə olduğunu duyub, əlini qaldırır şahdan söz istəyir. Şah oğlana söz verir. Oğlan ayağa qalxıb şaha deyir:

– Hökmdarım, xahiş edirəm ki, atamın günahından keçəsiniz. Atam atasını görmədiyindən bu günədək harada oturacağını bilmir. Amma özü mənə oturacağım yeri yaxşı tanıdıb. Şah oğlanın sözlərini qəbul eləyib, onun ağılına heyran qalır və oğlana sarayda qalıb məsləhətçi işləməyi təklif edir. Amma oğlan razı olmur və evlərinə dönmək üçün icazə istəyir. Şah da çoxlu hədiyyələr verib, ata və oğulu təmtəraqa evlərinə yola salır.

FƏRASƏTLİ İSMAYIL

Biri var imiş, biri yox imiş. Məmləkətlərin birində zalım bir şah var imiş. O, başqa insanlara zülm etsə də, gözünün ağı-qarası bircə oğlu İsmayılı çox istəyirdi. O qədər istəyirdi ki, onu bədnəzərdən qorumaq üçün qaranlıq bir otaqda saxlayırdı. Bu min-

valla, İsmayıl dünyada olub, bitəndən xəbərsiz, gəlib yetkinlik yaşına çatır.

Günlərin bir günü, İsmayılı yemək gətirən qulluqçu qapını bağlamağı unudur. İsmayıl da fürsətdən istifadə edib çölə çıxır. Bağa gəlib görür ki, nə, gül-gülü çağırır, bülbül-bülbülü. Güllərin ətrindən bihuş olub, başlayır bağı dolanmağa. Gəzə-gəzə bağı ən gözəl yerinə çatır. Birdən gülüş səsi eşidir. Diqqətlə baxanda görür ki, çiçəklərin arasındakı oturacaqda, elə burada olan çiçəklər qədər gözəl qızlar oturub. İsmayıl onlara yaxınlaşıb kim olduqlarını soruşur. Qızlardan biri cvavab erir:

– Mən Türkmən Məliyin qızıyam. Adım Gülzardır.

İsmayıl bu qızın gözəlliyinə heyran olur. Elə qızın da İsmayıldan xoşu gelir. Onlar birlikdə bağı gəzməyə başlayırlar. Gülzar xanımın barmağında, üstündə öz adı yazılan bir üzük vardı. O, bu üzüyü İsmayılı uzadıb:

- Al, məndən sənə yadigar olsun, – deyir. İsmayıl da öz üzüyünü çıxarıb, qıza hədiyyə edir. Onlar bağda şirin-şirin söhbət etməkdə olsun, görək sarayda nə baş verir.

İsmayılın xidmətində duran qulluqçular, onun otağına gələndə, görürlər ki, İsmayıl otaqda yoxdur. Hər yerə xəbər yayılır ki, şahın oğlu saraydan qaçıb. Hər kəs həyəcanla başlayır İsmayılı axtarmağa. Sarayın hər yerini gəzsələr də, onu gördüm deyən olmur. Nəhayət, gəlib bağa baxanda görürlər ki, İsmayıl gözəl bir qızla yanaşı oturub, şirin-şirin söhbət edir. Qulluqçular yaxına gəlib, şahın hər yerdə onu axtardığını deyir və İsmayılı atasının yanına aparırlar. Şah İsmayılı heç bir söz demədən, onu yenə otağa salıb, qapısını qıfılayır. İsmayıl günlərini dörd divar arasında, qəm-qüssə içində keçirməkdə olsun, görək Türkmən Məliyin başına nələr gəlir?

Təbii ki, bu əhvalat Türkmən Məliyin də qulağına çatır. O da, el arasında rüsvay olmaqdan qorxub, ailəsi ilə birgə şəhəri tərk edib başqa bir vilayətdə məskən salır və qızını qardaşının oğluna nişanlayır.

İsmayıl bağlı qapı arxasında tək-tənha qalmaqdan bezib, qərara alır ki, bir yolunu tapıb saraydan qaçsın və gedib Gülzarı

axtarsın. Qulluqçulardan birini tovlayıb açarı ələ keçirir və gecə ikən saraydan uzaqlaşır. Gedəndə atasının atını, silahını və bir qədər də pul götürür. Gülzargilin evinə çatanda görür ki, lələ köçüb, yurdu qalıb. Türkmən Məliyi tanıyanlar İsmayılı onların çoxdan başqa vilayətə köçdüyünü bildirirlər. İsmayıl yenə də Gülzarı tapmaq fikrindən dönmür və başlayır diyar-diyar gəzməyə. Gəlib bir mahala çatır. Görür ki, yolun qırağında bir qala var. Qalanın qapısında üç qız oturub, hönkür-hönkür ağlayır. İsmayıl yaxınlaşıb onlardan soruşur:

– Ay qızlar, nə üçün ağlayırsınız?

Qızlardan biri dillənir:

– Ey igid, bax, o qarşıda gördüyün dağın arxasında düşmənlərimiz yaşayır. Bizim üç qardaşımız var. İndi hər üçü dağın o biri üzündə düşmənlərlə savaşırlar. Nə vaxtdır gözləyirik, amma qardaşlarımızdan bir xəbər yoxdur. İgid, bəs sənün yolun hyanadır? İsmayıl onlara bayatıyla cavab verir:

Eşqə salıbdır məni

Türkmən Məliyin qızı.

Ondan ötrü inanın,

Qopararam mən göydən

O parlayan ulduzu.

Yarımın adı Gülzar,

Al yanaqlı bir qızıdır.

Sanki göylərdə yanan,

Parlayan bir ulduzdur.

Soraq gəzdirir məni.

Ağlamayın ay qızlar!

Darıxmayın ay qızlar!

Adım da İsmayıldı.

Atılaram meydana,

Od kimi yana-yana. –

deyib İsmayıl qılıncını çəkdi və dağı aşdı, qızların qardaşlarına köməyə getdi. Birlikdə düşməni məğlub edib geri qayıtdılar. Qardaşlar düşündü ki, İsmayılı necə minnətdarlıq eləsinlər ki, onun yaxşılığının əvəzini ödəsinlər. Nəhayət, qərara aldılar ki, ən kiçik və ən gözəl bacıları Pərixatunu İsmayılı ərə versinlər. Amma İsmayıl yarını axtarmağa getdiyinə görə oğlanlardan möhlət istədi və dedi:

– Uzun bir səfərə çıxıram. Əgər, sağ-salamat geri qayıtsam, bacınız Pərixatınla evlənib, onu da öz məmləkətimə aparacağam. İsmayıl oğlanlardan izn istəyib, yola düzəldi. Xeyli getmişdi ki, qarşısına qaranlıq və dar bir yol çıxdı. O, dayanmadan bu yolla irəliləməyə başladı. Elə, bir az getmişdi, gördü ki, nə-

həng bir pəhləvan ayağının birini bu taya, birini də o taya qoyub yolu kəşib. Həmin yekəpər İsmayıl dedi:

– Ey yuxulu cavan, hara gedirsən? Məgər, bilmirsən ki, buralar Ərəbzəngi yurduudur? Görmürsən ki, burada adam başlarından qala tikilib?

İsmayıl, “Görürəm”, – dedi. Yekəpər:

– Bəs onda, nə cürətlə bu torpaqlara ayaq basmısan? Canından bezmisən?

İsmayıl kefini pozmadan:

– Mən sevgilimin eşqi uğrunda ölümə də gedərəm. Bəs sən görmürsən ki, sevgilimin həsrəti məni dağa-daşa salıb? Mənim adım İsmayıldı. Kəsərəm başını, tökərəm qanını, alaram canını.

Yekəpər:

– Bu meydan, bu da şeytan. Buyur görək. Hər iki cəngavər atıldı meydana. İki də eyni gücdə olduğundan çox döyüşdülər, amma qalib gələn olmadı. İsmayı, yaman çətin vəziyyətə düşdüyünü anladı. Fikirləşdi ki, axşam bu pəhləvanı yuxuya verib, buradan qaçsın. Amma, yatmadan öncə yekəpərin otağına yaxınlaşanda gördü ki, sən demə, özünü yekəpər kimi göstərən adam nazənin bir qadın imiş. İsmayıl fikrini dəyişib, qaçmadı. Səhər açıldı. Bunlar yenə meydana atılıb, güləşməyə başladılar. Bu dəfə İsmayıl yekəpər sandığı qıza qalib gəldi və onu qorxutmaq üçün qılıncını çəkib dedi:

– Bu dəqiqə boynunu vuracağam.

Qız, əllərini qaldırıb titrək səslə yalvarmağa başladı:

– Ey oğlan, icazə ver bir arzumu söyləyim. Adım Ərəbzəngidir. Mənim əhdim var idi ki, döyüşdə hansı oğlan mənə qalib gəlsə, onun arvadı olacağam. İndi məsləhət sənindir, istəyirsən mənimlə evlən, istəyirsən boynumu vur.

İsmayıl gülərək dedi:

– Ey nazənin dilbər, heç mənim əlim gələr ki, sənə kimi qoçaq bir qızı öldürüm? Amma, mənim başqa gözələ sözüüm var. Türkmən Məliyın qızı Gülzar xanımın sorağına düşmüşəm. Söz verirəm, sağsalamat qayıtsam, səni də özümlə götürüb, məmləkətimə qayıdacam.

Ərəbzəngi:

– İgidim, bu yollar çox təhlükəlidir, səni tək buraxa bilmərəm. Mən də sənənlə gedəcəm. Sənə kömək edib, yol yoldaşı olaram.

İsmayıl çarəsiz razılaşdı və yaraqlanıb yola düşdülər. Hava qaralanda bir mahala çatdılar. Yol yorğunluğunu olduqlarından qarşılarına çıxan bir evin qapısını döydülər.

Evdən yaşlı bir qadın səsi gəldi:

– Kimdir?

İsmayıl dilləndi:

– Ay ana, Tanrı qonağıyıq.

Qarı:

– Ay oğul, mən kasıb bir qarıyam, yeməyə də heç nəyim yoxdur.

İsmayıl:

– Eybi yoxdur, ay ana, bizə bir gecəlik yatmağa yer lazımdır.

Qarı bu sözlərdən sonra qapını açıb, İsmayılı və Ərəbzəngini evə dəvət elədi. Bir az oturmuşdular ki, hardansa musiqi səsi eşidildi. İsmayıl üzünü qarıya tutub dedi:

– Bu səs haradan gəlir?

Qarı yaxınlıqda bir bəyin qızına toy çalındığını bildirdi. İsmayıl:

– Ay ana, bilmirsən toy kimin toyudur?

– Ay oğul, bizim eldə Türkmən Məlik deyilən bir bəy var.

Qırx gün, qırx gecədir ki, onun qızına toy çalınır. Amma qırx gündür ki, nə qədər çalışırlar, bəyin qızına gəlinlik donunu geyindirə bilmirlər.

İsmayıl qarıya deyir:

– Ay ana, xahiş edirəm get bəyin evinə və dediklərimi bəyə çatdır. Ona de ki, mənim bir qonağım var, deyir ki, qızı geyindirə bilərəm.

Qarı dedi:

– Ay oğul, məni heç evin kəndarına da buraxmazlar.

Bu zaman İsmayıl barmağındakı üzüyü çıxarıb qarıya uzadıb dilləndi:

– Ana, al bu üzüyü, əgər səni evə buraxsalar, çalış üzüyü gəlinə göstər.

Qarı razılaşdı və gəldi bəyin evinə. İsmayılın tapşıracağı sözləri dedi. Bu sözləri eşitcək, dərhal onu evə dəvət etdilər. Qarı gəlib qızın qapısını döydü və üzüyü ona göstərdi. Qız o dəqiqə üzüyü tanıdı və qarını otağına dəvət eləyib, qonağın kimliyi ilə maraqlandı. Qarı olanları qıza danışdı. Qız qarıya dedi:

– Qarı nənə, qonağımıza çatdırın ki, gecə yarısı gəlib mənə buradan aparsın.

Qarı gəlib qızın dediklərini İsmayıla danışdı. İsmayıl Ərəbzəngiyə birgə bəyin evinə gəldi və Gülzarı qaçırdı. Bunu eşidən bəy, qəzəblənib otuz atlısını onların arxasınca yolladı. Ərəbzəngiyə İsmayıl bəyin adamları döyüşməyə başladılar və İsmayıl qalib gəldi. Muradına çatan İsmayıl Gülzar və Ərəbzəngiyə birgə geri qayıtmağa qərar verdi. Dağı aşıb, üç bacı və üç qardaşın yaşadığı qalaya çatdılar. Qardaşlar İsmayılı təmtəraqla qarşılayıb, kiçik bacıları Pərixatunla ona yeddi gün, yeddi gecə toy elədilər.

İsmayıl hər üç arvadını götürüb, ata yurduna üz tutdu. Yarı yolda Ərəbzəngi İsmayıla dedi:

– İgidim, gəl atanın sarayına getməyək. Çünki atan səni görsə məhv edəcək. Üstəlik, yanında üç gözəl arvadını görüb, lap qəzəblənəcək.

İsmayıl Ərəbzənginin sözünə qulaq asıb, saraya getmədi. Öz torpağında, amma başqa bir evdə məskən salıb, üç arvadıyla birgə yaşamağa başladı.

İsmayılın üç gözəl qadınla mahala qayıtdığını eşidən şah çox qəzəbləndi və qısqanclıqdan hiylə işlədib, onu dəfələrlə öldürtməyə çalışsa da, heç nə alınmadı. Nəhayət, İsmayıla üz-üzə döyüşməyi təklif elədi. İsmayıl isə atasına əl qaldırmayacağını bildirdi ki, bəlkə atası xəcalət çəkib, etdiyi səhvi anlayar. Amma şah dediyindən dönmədi. İsmayıl da məcbur olub döyüşməyə razılıq verdi. Atasını məğlub edib taxtdan saldı və o gündən öz ölkəsinə ədalətli bir şah kimi rəhbərlik etməyə başladı.

DOSTLUQ DASTANI

Bir zamanlar ayrı-ayrı məmləkətlərdə Nadir və Abbas adlı iki gənc yaşayırdı. Onların hər ikisi mədrəsədə təhsil almaq üçün başqa məmləkətə üz tutmuş və eyni mədrəsədə oxumağa başlamışdılar. Mədrəsənin binası ilə üzübüz bir evdə gözəl bir qız yaşayırdı. Günlərin bir günü Nadir bu qızı görür və ona bir könüldən, min könülə aşiq olur. Dərhal məmləkətinə xəbər verib, atasını qızgile elçi göndərir. Qızın ata-anasından «hə» cavabını alan Nadirin sevincinin həddi olmur. Günlər ötür. Bir gün dərs zamanı Abbas özündən gedir. Həkim çağırırsalar da, o, Abbasda heç bir xəstəlik olmadığını söyləyir. Bir müddət keçir. Dərslərin birində Abbas yenə də özündən gedir. Təkrar həkim çağırırlar. Həkim bu dəfə də Abbasın ciddi bir xəstəliyinin olmadığını deyir.

Elə bu anda Abbas çölə boylanır. Pəncərənin qarşısında duran qızı görür və əhvalı yenə pisləşir. Bu hal həkimin də gözündən qaçmır. O, əlini qızın baxdığı pəncərəyə uzadır və üzünü Nadirə tutub deyir:

– Pəncərənin qarşısında duran o qız hər kimdirsə, Abbasın dərmanı ondadır. Əgər o, bu qızla evlənməsə, ölə bilər. Çünki həmin qıza vurulub. Nadir bu xəbərdən məyus olsa da, qərar verir ki, nişanlısından ayrılınsın və dostu Abbasla onları birləşdirsin. Xəbər qıza da çatır. O, Nadirdən ayrılmaq istəmədiyini desə də, Nadir dostunu ölümdən xilas etməli olduğunu bildirir və qızı tərək edir.

Abbasla həmin qızı nişanlayıb, məktəbi bitirəndən sonra onlara toy edirlər. Toydan sonra Nadir qızın gözünə görünməsin deyə başqa vilayətə köçür. Burada o, yaxşı iş tapıb, xətir-hörmət sahibi olur. Abbas isə öz məmləkətində arvadı ilə ömür sürməyə başlayır. Nadir çoxlu pul qazanıb varlandıqca, Abbas bir işin sahibi ola bilmir və güzəranı gündən-günə pisləşir. Abbas məktub yazıb dostundan yardım istəyir. Nadir yenə də dostunu darda qoymur.

Bir neçə il keçir. Abbasın işləri yavaş-yavaş düzəlməyə başlayır. Yaxşı iş, vəzifə sahibi olur. Güzəranı yaxşılaşdıqca Nadirlə əlaqələri yavaş-yavaş kəsilir. Nadir isə bu zaman ərzində işini itirmiş və çox kasıblamışdı. Dəfələrlə Abbasla ağır vəziy-

yətə düşdüyü haqda məktub yazsa da, o, nəinki bu məktublara məhəl qoymur, heç cavablandırmır da. Nadir məktublarının Abbasa çatmadığını düşünüb, düşür yola və gəlir dostunun yaşadığı vilayətə. Soraqlaşib Abbasın evini tapır. Qapını bir qulluqçu açır. Nadir qulluqçuya Abbasın dosyu olduğunu bildirir, gəlişini ona xəbər verməyi xahiş edir.

Qulluqçu gedir və geri qayıdıb Abbasın onu qəbul etməyəcəyini bildirir. Nadir çox pis olur və çar-naçar geri dönür. Fikirlilikli yolla gedərkən dörd nəfər ona yaxınlaşıb üstündə nə qədər qiymətli əşya varsa çıxarmağını tələb edir. Nadir cibində bir qəpik də pulu olmadığını desə də, oğrular onu tutub öz yaşadıqları yerə gətirirlər. Evdə yaşlı bir qadıncıdan və bir neçə əşyadan başqa heç nə yox idi. Nadir bura niyə gətirildiyini başa düşməsə də, çox yorğun və ac olduğundan heç nə soruşmur. Qarının onun üçün hazırladığı yeməyi yeyib, yatır. Oyananda görür ki, adamlardan biri başının üstünü kəsdirib.

Nadir:

– Sən kimsən? Bilmək olar mənə bura niyə gətirmisiniz?

Adam:

– Sən çox fərasətli adamın birinə bənzəyirsən. İstəyirəm ki, bizə qoşulub oğurluq edəsən.

Nadir:

– Mənim əlimdən oğurluq gəlməz. Buraxın mənə gedim!

Adam:

– Yox! Biz səni heç bir yana buraxmayacağıq. Oğurluq etmirsənsə, onda heç olmasa bu yaşlı qadıncıya və evə göz-qulaq olarsan. Biz də əməyinin qarşılığında sənə pul verərik.

Nadirin geri qayıtmağa pulu olmadığından razılaşır. Bu minvalla Nadir evdə keşik çəkir, oğrular isə gündüz yatıb, gecə oğurluğa çıxırdılar. Burada qaldığı müddətdə Nadir qarını anası kimi sevməyə başlayır və ona başına gələn bütün əhvalatı danışır. Yenə belə günlərdən birində yaşlı qadın Nadirə deyir:

– Ay oğul, nəyə özümü pis hiss edirəm. Bəlkə gedib şəhər kənarındakı çayın qırağında bir az təmiz hava udaq?

Nadir qadını götürüb çay qırağına gətirir. Bura çatanda görürlər ki, çay qırağında bir neçə göyçək qız oturub. Nadirin onlardan ən gözəlinə diqqətlə baxdığını görsə də, yaşlı qadın ona heç nə demir. Bir-iki saat sonra evə qayıdırlar. Qadın görür ki, Nadir yamarı bikefdi. Ona yaxınlaşıb soruşur:

– Nə olub, ay bala? Niyə belə bikefsən? Bəlkə xəstələnmişən?

– Nadir utana-utana dilləndi:

– Yox, ay ana, xəstə filan deyiləm. Amma deyəsən bu gün çay qırağında gördüyüm qızlardan ən gözəlinə vurulmuşam. Amma kimdir onun kimi gözəl bir qızı mənim kimi evsiz, eşiksiz, kasıb bir oğlana verən. Qarı Nadirə dedi:

– Narahat olma oğul, mən elçi gedib, o qızı sənə alaram. Amma əvvəl bilmək lazımdır ki, həmin qız harada yaşayır. Nadir qızı axtarmaq üçün şəhərin mərkəzinə gedir. Gəlib şəhər meydanına çatanda meydanda asılmış bir elan görür. Elanda yazılmışdı: “Bu ölkəni idarə etməyə ağıllı, fərasətli, ədalətli bir şah axtarılır”. Meydanda şahlıq iddiasında olan onlarla insan arasında Nadir öz ağılı və fərasəti ilə qalib gəlir və şah seçilir.

Şah seçildəndən sonra evlərində yaşadığı və oğru bildiyi həmin dörd nəfərin hər birinə vəzifə verdi ki, daha oğurluq etməsinlər. Qarını isə öz yanında saxlayıb, ona analıq etməsini xahiş elədi. Bir neçə vaxt sonra qızın da ünvanını tapıb, tezliklə analığını ona elçi göndərdi. Toy gününə az qalmış qarı Nadirə dedi:

– Ay oğul, sən toyuna ən yaxın insanları çağırımsan.

Amma sənin yaxın bir dostun da var. Bilirəm, o səni çox incidib, amma sən ədalətli bir şahsan, ürəyin genişdir. Dostunu bağışlamaq sənin böyüklüyün olar. Onu da toyuna dəvət elə.

Nadir qarının sözlərini diqqətlə dinlədi və vəzirinə əmr etdi ki, Abbasa da dəvətnamə göndərsin.

Nəhayət, toy günü gəlib yetişdi. Nadir baxıb gördü ki, qonaqlar arasında dostu Abbas da var. Hər kəsə təbrik üçün söz verildi. Növbə Abbasa çatanda o sözə başladı:

– Bu gün mənim ən yaxın dostumun toyudur. Bilirəm, mən onu çox incitmişəm. Amma əminəm ki, indi danışacağım əhvalatdan sonra o məni bağışlayacaq.

Dostum mənə məktub yazıb güzəranının pis olduğunu bildirsə də, mən onun məktublarına bilərəkdən cavab yazmadım ki, göndərəcəyim heç bir pul, onun yaxşılığının əvəzini ödəməyə yetmirdi. Həm də bilirdim ki, dostum o qədər saf ürəkli ki, o məni mütləq axtarmağa gələcək. Gəldi də. Evimin qapısını döyəndə onu içəri dəvət etmədim. Çünki köhnə nişanlısının onu kasıb və aciz vəziyyətdə görməyini və buna görə dostumun utanmağını istəmədim.

Ey dost! Bil və agah ol ki, səni evinə aparən o dörd nəfər oğru deyil, mənim qardaşlarım idi. Yanında saxladığın və sənin qayğına qalan o yaşlı qadın mənim anamdır. Hal-hazırda hamımız sənin toyuna yığılmışıq. Evləndiyin o qız isə mənim bacımdır. Mən sənə yaxşılıqlarını heç zaman unutmadım.

XIZIR VƏ TƏRKİ-DÜNYA

Günlərin bir günü, Tərki dünya düşdü yola, eli obanı gəzməyə. Xızır da enmişdi yerə, o da el-obanı gəzirdi. Bir gün onlar rastlaşdılar. Salamlaşdılar, sonra Tərki-dünya qabaqda, Xızır da onun arxasınca başladılar yolu birlikdə getməyə. Bir az gəndən sonra Tərki-dünya Xızıra dedi:

– Ay qardaş, hara gedirsən?

Xızır dedi:

– Dünyanı gəzməyə çıxmışam, bəs sən hara gedirsən?

Tərki-dünya:

– Elə mən də çıxmışam bu dünyanı dövr eləyəm.

Xızır dedi:

– Səninlə o şərtlə yoldaş olaram ki, neyləsəm, məndən heç nə soruşmayasan. Tərki-dünya razılaşıdı.

Yolda gedərkən gördülər ki, bir gözəl oğlan ata minib, çiynində tüfəng, bayatı deyə-deyə onlara tərəf gəlir. Bir neçə addım aralandıqdan sonra Xızır çevrildi və dedi:

– Nə öləsi cavandır.

At bir neçə addım getdikdən sonra yıxıldı, oğlan başı daşa dəyərək ağır yaralandı və öldü. Tərki -ək, bir neçə addım aralandıqdan sonra əlini açaraq Allaha dua elədi:

– Ya Rəbbi, bu qocaya yaşadığı qədər də ömür ver.

Bir az getdikdən sonra xaraba bir kəndə çıxdılar. Gördülər ki, kənd tamam dağılıb, bir neçə ev var, o da bərbad haldadır.

Evin birinə yaxınlaşanda gördülər ki, səs gəlir. İçəri girəndə gördülər ki, iki uşaq həm soyuqdan, həm də aclıqdan əsir. Evdən çıxanda Xızır yenə dilləndi:

– Kaş ki, bu ev tamam uçub dağılaydı.

Bayaqdan bəri səbrini basan Tərki-dünya daha dözə bilmədi və acıqlı–acıqlı dilləndi:

– Ay kişi, sən nə edirsən?

Xızır:

– Nə edirəm ki?

Tərki-dünya:

– Daha neyləyəcəksən ki, yaşamağı lazım olan cavanı öldürdün, öləsi qocaya isə dua elədin ki, bu qocaya uzun ömür ver. İndi də gəlmisən bu uşaqların yaşadığı evə və dua edirsən ki, bu ev dağılsın. Evləri dağılsa bəs bu uşaqlar hara gedəcək?

Xızır dedi:

– Ay qardaş, mən sənə demişdim ki, nə etsəm, mənə sual vermə. Hərçənd ki, sən sözünə əməl eləmədin, amma mən sənə suallarına cavab verəcəm. Ondan sonra isə bizim yoldaşlığımız bitəcək.

Gördüyümüz o cavan oğlanın cəmi iyirmi beş yaşı vardı. Amma beş yüz evi viran qoyub, işığını söndürüb. O yaşasaydı, mahalı, eliobanı viranə qoyardı. Qocanı gördün?

Tərki-dünya cavab verdi:

– Bəli!

Xızır dedi:

– O, bu yaşacan neçə yüzlərlə insana əl tutub, kömək edib. İndi bu uşaqları görürsən?

Tərki-dünya:

– Bəli, görürəm, – dedi.

Xızır:

– Tufan qopub evi dağıtsa da, uşaqlara heç nə olmayacaq. Həm də, bu uşaqların yaşadığı evin altında sərvət var.

Ev dağıldandan sonra onlar bu sərvətə yiyələnəcək və aclıqdan qurtaracaqlar.

Tərki-dünya dediklərinə çox peşman oldu, istədi ki, kişidən üzrxahlıq etsin. Amma baxıb gördü ki, ətrafında heç kim yoxdur.

MƏSCİD ƏHVALATI

Vilayətlərin birində böyük bir məscid vardı. Bir gün camaat sübh namazına gedəndə görülər ki, məscid yerində yoxdu. Hər yer sadəcə çəmənlikdi. Şaha xəbər verdilər. Şah gəldi və gördüklərinə inanmadı. Geri döndü və taxtına çıxaraq vəzirə tapşırıq verdi ki, ən savadlı insanları toplusın. Vəzir də şahın dediyi kimi elədi. Şah camaata elan elədi:

– Ay camaat, mənim sizi yığmaqda məqsədim budur ki, kim bu məscid haqqında nə bilir danışsın. Gələnlərin hərəsi bir fikir söylədi. Şah bu söhbətdən belə anladı ki, heç kimin nə baş verdiyindən xəbəri yoxdur. Birdən insanların arasında heç bir söz danışmayan yaşlı bir kişi şahın nəzərini cəlb elədi.

Qocaya dedi:

– Ey mənim ölkəmin ağsaqqalı, bəs sən nə üçün dillən-mirsən?

Qoca cavab verdi:

– Ay oğul, bu mahalda bu işdən bizə xəbər verə biləcək adam yoxdur. Heç mən də bilmirəm. Amma başqa uzaq bir vilayətdə Tərki-dünya adlı bir nəfər var. Onu tapıb gətirsən, o nəse deyə bilər.

Şah dərhal əmr verdi ki, həmin adamı tapsınlar. Dörd nəfər yola düşüb, həmin Tərki-dünyanı axtarmağa getdi.

Bir neçə gün getdikdən sonra gedib kişi yaşayan yerə çatdılar. Adamlar gördü ki, düzü dünya qoyundur, nə ev var, nə eşik. Bir ağsaqqal, nurani qoca ağacına söykənib durur. Qoyunlar gedib otlayır və yenə gəlir həmin qocanın ətrafına. Adamlar:

– Ay baba, deyərək yaxınlaşıb qocaya salam verdilər. Baba salamı aldıqdan sonra soruşdu:

– Oğlanlarım, kimsiniz, məqsədiniz nədir?

Oğlanlar dilləndi:

– Baba, biz filan şahın əmriylə gəlmişik. Şah bizə tapşırıq verib ki, səni onun hüzuruna aparaq. Baba oğlanlara dedi:

– Girin sürünün içinə, altı dənə erkək çıxarın.

Oğlanlar belə də elədi.

Baba dedi:

– Bala, indi də erkəkləri kəsin, hər itin qabağına birini qoyun.

Oğlanlar erkəyi kəsib hər itin qabağına birini qoyanda, yeddi canavar gəlib ağız-ağıza durdular.

Baba oğlanlara dedi:

– Canavarların hərəsinə də bir erkək çıxarın, onları da kəsin, hər canavarın qabağına birini qoyun və gedin. Mən sizdən sonra özüm şahın yanına gələcəm. Oğlanlar yola düşdülər, bir neçə müddətdən sonra çatdılar öz mahallarına. Üz tutdular şahın sarayına, içəri daxil olanda gördülər ki, kişi artıq saraydadır. Həm oğlanlar, həm də kişi daxil oldular şah oturan otağa. Şah oğlanlara işarə etdi ki, otaqdan çıxsınlar və üzünü kişiye tutub dedi:

– Bizim böyük bir məscidimiz bir gecədə yoxa çıxıb və yerində göy çəmən bitib. Bilmirsən, bunun sirri nədədir? Yaşlı kişi cavab verdi:

– Şah sağ olsun, sənin filan şəhərinin filan küçəsində beş mərtəbəli evin ikinci mərtəbəsində Əhməd adlı cavan var, onu bura gətir. Şah vəziri çağırdı və dedi:

– Ay vəzir, baba deyən ünvana get, orada Əhməd adında bir cavan var, onu bura gətir. Vəzir adamlarıyla düşdü yola və həmin ünvana gəldilər. Oğlanı tapıb qocanın və şahın yanına gətirdilər. Şah soruşdu:

– Baba, həmin oğlan budur?

Baba cavab verdi:

– Bəli, odur.

Şah dedi:

– Baba, indi sözün nədir?

Baba dedi:

– Çağır cəlladları bu oğlanın başını vursun.

Şah təəccüblə dedi:

– Baba, bu oğlanın təqsiri nədir axı? Təqsirsiz yerə baş vurmaq olmaz.

Baba dedi:

– Hökmdarım, məscidə nə olduğunu bilmək istəyirsənsə, onda bu oğlanın başını vurmalısən.

Şah çarəsiz qalaraq oğlanı edam etdirir və kişiyyə deyir:

– Ay baba, bəlkə bu sirdən bizi agah edəsən? Niyə oğlanı günahsız yerə öldürtdün.

Baba:

– Hökmdarım, axşamın xeyrindən sabahın şəri yaxşıdır. Bir az döz, biləcəksən.

Şah vəziri çağırırdı ki, babaya qulluq edin, sabah açılısın, görək nə olur. Səhər açıldı, xəbər xəbər üstə gəldi şaha ki, ay şah, məscid öz yerindədi, heç bir tozu da tərpanməyib. Şah çox sevindi və yenə kişidən soruşdu:

– Baba, nədir bunun hikməti?

Baba üzünü şaha çevirərək dedi:

– Ey şahım, Əhməd sevginin yox, xəyanətin meyvəsi idi. İki gündür məscidə gəlirdi. O, sənin torpağında yaşasaydı, nəinki məscid, bu torpağın bütün bərəkəti çəkiləcəkdi. Ona görə də, mən onun boynunun vurulmağını istədim, – dedi və qeyb oldu.

OVÇU PİRİMİN NAĞILI

Biri var imiş, biri yox imiş. Keçmiş zamanlarda Pirim adlı bir ovçu varmış. Bu ovçu bütün canlıların dilini bilirmiş. Bir gün, Ovçu Pirim arvadıyla möhkəm dava edir və acıq edib, tufəngini götürüb, evdən çıxır. Və düşünür ki, bir daha bu evə qayıtmayacaq.

Başlayır dağları, daşları, yaylaqları gəzməyə. Bir az gedəndən sonra Ovçu Pirimin qabağına mübahisə edən, biri ağ, biri qara iki qoç çıxır. Yaxına gəlib qulaq asır. Görür ki, qara qoç ağ qoça deyir:

– Mən ovçu Pirim deyiləm ki, arvada acıq eləyib evimdən qaçım. Və arxaya çəkilib ağ qoça elə bir kəllə vurur ki, ağ qoç yumalanaraq gəlib düşür qayanın dibinə. Ovçu Pirim başlayır özünü danlamağa ki, mənim heç qoç qədər də aqlım yoxdur. Mən niyə öz evimi tərk edib, dağda– daşda gəzirəm. Qayıdır evə və arvadını çağırıb dönə-dönə tapşır ki, bir də onun sözündən çıxmasın. Arvad da Pirimlə razılaşır və başlayırlar mehriban yaşamağa.

Bu hadisədən bir neçə il keçdi. Yaz təzəcə qədəm qoymuşdu. Bir gün ovçu Pirim arvadını çağırıb ona dedi ki, hazırlaşın, yaylağa köçəcəyik. Yola çıxmamışdan əvvəl tədarük gördülər. Ovçu arvadını da, uşağını da ata mindirib yola düşdü. Atın yenicə doğulmuş balası da ana atın dalınca düşüb asta-asta gəlirdi. Elə bu vaxt bala at başladı kişnəməyə. Ana at da balasına qoşuldu. At kişnəyəndə ovçu Pirim narahat oldu. Arvad ondan nə olduğunu soruşanda ovçu Pirim cavab verdi:

– Ay arvad, bilirsən ki, mən bütün canlıların dilini bilirəm. Balaca at kişnəyib anasına dedi ki, heç mənim yayğıma qalmırsan. Ana at da ona cavab verdi ki, ay axmaq, görmürsən ikisi belimə minib, birini də qarnımda aparıram. Bala, heç olmasa sənin mənə rəhmin gəlsin, özün düş dalımca gəl. Görmürsən bu insafsızları? Görüm onları daşa dönsün.

Bu vaxt göy guruldadı, şimşək çaxdı. Tanrı atın bu qarğısını eşitdi və Ovçu Pirimin özünü də, arvad-uşağını, atını, qoyun, quzusunu da daşa döndərdi. Bu abidə hələ də durur. Kəlbəcərə yolu düşən hər kəs gedib bu abidəni görə bilər.

ŞƏDDATIN HEKAYƏTİ

Bir zaman dənizdə içi adamlarla dolu gəmi gedirdi. Dənizdə bir tufan qopur ki, gəl görəsən. Gəmidəkilərin hər biri suya qərq oldu. Təkcə, bir hamilə qadını dalgalar vurub quruya çıxardı. Elə bu vaxt qadının sancıları başladı. Və dünyaya gözəl bir oğlan uşağı gətirdi. Qadın çox çətinliklə də olsa, uşağı bir neçə vaxt saxladı.

Zaman keçdi, bir müddətdən sonra ana vəfat elədi. Uşaqsız, adada təkbaşına, sadəcə Allahın ümidinə qaldı. Günlər, aylar,

illər gəlib keçdi. Tanrının köməkliyi ilə uşaq hələ də sağ idi. Bir gün, ticarət üçün buradan keçən ərəb karvanının başçısı uşağı gördü. Yiyəsiz olduğunu bilib, özüylə şəhərə aparmağa və şaha təslim etməyi qərara aldı. Şəhərə çatdılar. Karvanbaşı uşağı da götürüb, gəldi şahın yanına və əhvalatı ona danışdı. Şah gördü ki, uşaq Ay parçası kimi bir oğlandı. Şahın iki oğlu olsa da, bu uşağı da övladlığa götürdü. Onun adını Şəddat qoydular. Vaxt keçdi, vədə yetişdi. Şəddat həddi-buluğa çatıb, həmyaşıdları arasında da öz bacarığı və zirəkliyi ilə seçildi. Elə bu qabiliyyətinə görə də şah öləndə vəsiyyət etmişdi ki, ondan sonra taxta Şəddat çıxsın. Şəddat taxta çıxan kimi, vəziri çağırıb dedi:

– Bu şəhərdə əlli yaşdan yuxarı nə qədər ağıllı, savadlı adam var, hamısını çağır saraya.

Adamlar yığılan kimi Şəddat sözə başladı:

– Sizi bura ona görə çağırmışam ki, mənə bir işdə yardım edəsiniz. Elə bir bağ salmaq istəyirəm ki, cənnətdən də gözəl olsun. Ölçüb, biçin görək, bizim xəzinəmizdəki pul cənnət bağını salmağa bəs edir? Hesablayıb gördülər ki, pul yetərincədir və baği sala bilirlər. Şəddat onlara iki il vaxt verdi ki, cənnət kimi bir bağ düzəlsinlər.

Axşam oldu. Şəddat öz otağına gəldi ki, yatıb dincəlsin. Elə bu vaxt, qapı döyüldü. Şəddat qapını açanda, gördü ki, qapının ağzında duranı tanımır. Onun kim olduğunu soruşanda adam cavab verdi ki, mən sənin qardaşınam. Şəddat dedi:

– Mənim sənin kimi qardaşım yoxdur axı?

Adam dedi:

– İcazə ver keçim içəri, hər şeyi danışaram. Adam içəri daxil olub oturdu və sözə başladı:

– Mən vaxti ilə oddan yaranmış mələkə idim. Amma Allah-təalanın qəzəbinə tuş gəldim. Adımı Şeytan qoyub cənnətdən qovdu məni. Amma, qiyamətə kimi ömür verdi. İndi mən də yolumu azmışam və tək-tənhayam. Nə olsun ki, şahsan. Bilirəm ki, sənin də heç bir doğman yoxdur. Mənim kimi yolunu azıb, tənha qalmısan. Odur ki; biz bu cəhətdən səninlə qardaş sayılırıq. Eşitmişəm ki, cənnətdən də gözəl bağ saldırmaq istəyirsən. Sənin

saldıracağın bağın planından xəbərim var. O, Tanrının heç bir cənnətinə bənzəmir. İstəyirəm sənə kömək edim. Bura ona görə gəlmişəm ki, cənnətin sirrini sənə açım ki, sənin cənnətin Tanrının yaratdığından gözəl olsun. Şəddat çox sevinir. Şəhər açılan kimi adamları bir də çağırıb fikrinin dəyişdiyini bildirir. Bu dəfə onlara Şeytanın verdiyi bağ planını və üç il də vaxt verir ki, cənnət bağını hazır eləsinlər. Üç il tamam olur. Şəddat həyəcanla baği görməyə gedir. Bağın darvazasına on addım qalmış, Tanrının hökmüylə Əzrayıl onun canını alır. Əzrayıl bu vaxta qədər çox canlar almışdı. Amma Tanrı görür ki, bu dəfə Əzrayıl bikefdir. Onu hüzuruna çağırıb niyə bikef olduğunu soruşur. Əzrayıl deyir:

– Mən bu vaxta qədər çox canlar almışam. Amma iki nəfərin canını almaq mənə çox pis təsir edib.

Tanrı:

– Onlar kimdir elə?

Əzrayıl:

– Biri bu oğlanın anası idi ki, övladımı gözü dolusu görmədən, tək-tənha buraxıb getdi. Biri də bu cavan özüdür ki, üç il çəkdiyi zəhmətin bəhrəsini görməyə on addım qalmış canını aldım.

Allah-təala Əzrayılə dedi:

– Mən ona möhlət verdim, hər bir bələdan qorudum. Min bir naz-nemət yetirdim, o isə mənim yolumla yox, şeytanın yolu ilə getmək istədi. Yolunu azanların isə mütləq cəzası olmalıdır.

ATANIN OĞLUNA NƏSİHƏTİ

Biri var imiş, biri yox imiş. Şahlıq dövrü imiş. Ölkələrin birində şahlar-şahı yaşayırmış. Bu şahın da aman-zaman bir oğlu var imiş. Oğlan yaşa dolub, kamala çatanda, şah arvadını çağırıb deyir:

– Ay arvad, mən daha qocalmışam. Artıq oğlumuzun taxta oturmağa yaşı çatır. Amma təcrübəsi çox azdır. Odur ki, qərar vermişəm, onu səfərə göndərim. Başqa diyarlar, başqa şahlar görüb təcrübə toplansın. Amma yola çıxmamışdan öncə, oğluma bu sözləri deməyi unutma. «Süfrə salıb, yemək yeyəndə, kimsə ondan yemək istəsə, yaşından asılı olmayaraq həmin adamı süfrəyə dəvət etsin.

Əgər həmin insan özü onu süfrəsinə dəvət etsə, onda diqqət yetirib, baxsın ki, adam yeməyi ona yedirtməyə çalışır, yoxsa özü tək yeyir. Əgər ona yedirtməyə çalışırsa, onda o adamdan ayrılmasın. Yox, özü yeyirsə, onda xətrinə dəymədən ondan uzaqlaşsın».

Anası şahın dediklərini oğluna çatdırır və oğlan xəzinədən bir miqdar pul götürüb yola düşür. Bir neçə gün gedəndən sonra qəbiristanlıqdan keçməli olur. Görür ki, iki nəfər təzə basdırılmış meyidi qəbirdən çıxarıb, taxta parçasıyla döyür. Yaxınlaşıb onlara salam verir və deyir:

– Ay qardaşlar, nə edirsiniz? Adam da meyidi döyər? Adamlardan biri cavab verir:

– Onun mənə min manat borcu var idi. Sağlığında nə qədər istədimsə, borcunu qaytarmadı. İndi mən də qisasımı almaq üçün onun meyidini döyürəm.

Bu vaxt ikinci adam dillənir:

– Bu öləninin mənə də beş yüz manat borcu var.

Oğlan hər iki adamın pulunu verdi. Pulu alan kimi, adamlar yol aldılar ki, getsinlər, bu zaman oğlan dedi:

– Ey qardaşlar, hara gedirsiniz? Gəlin kömək edin bu kişinin meyidini basdıraraq. Yazıqdır, çöldə qalsa, qurd, quş yeyəcək. Narahat olmayın, zəhmət haqqınızı da verəcəm.

Adamlar qayıtdı. Köməkləşib kişini dəfn elədilər. Sonra hər kəs öz yoluna davam elədi. Bir neçə gün gedəndən sonra oğlanın yolu səhradan düşdü. Xeyli yol qət etdi, amma susuzluq onu yaman əldən salmışdı. Birtəhər gəlib bir ağaca çatdı. Yaxınlaşanda gördü ki, ağacın dibindən su axır. Doyunca sudan içib, süfrəni açdı ki, oturub yemək yesin. Bu zaman kimsə arxadan ona yaxınlaşıb salam verdi və ağacın kölgəsində daldalanıb, yemək yeməyə gəldiyini bildirdi. Oğlan:

– Buyur, otur, – dedi və onu süfrəsinə dəvət etdi.

Kişi dedi:

– Oğul, mənim çörəyim qurudur, həsir isə su. Gəl, öncə mənim çörəyimi yeyək, sonra sənin süfrəndən yeyərik.

Oğlan razılaşıb süfrəsinə yığışdırdı. Baba xurcununda gətirdiklərini yerə qoydu. Oğlan gördü ki, burada hər cür naz-nemət

var. Başladılar yeməyə. Yemək boyu oğlan fikir verirdi ki, kişi yeməyin yaxşı tərəfini oğlana yedirməyə çalışır. Bu zaman atasının dediyi sözlər yadına düşdü. Nahar bitəndən sonra kişi sağollaşib getmək istəyəndə oğlan dedi:

– Baba, səfərin haradır?

Kişi:

– Oğul, mən dünyanı dolaşmağa çıxmışam.

Oğlan: – Baba, məni də özünə yoldaş elə.

Kişinin oğlanın ədəbindən çox xoşu gəlmişdi. Odur ki, razılıq verdi. Bir xeyli gedəndən sonra gəlib bir şəhərə çıxdılar. Gördülər ki, o şəhərdə hamı qara geyinib. Kişi yoldan keçən bir nəfərə yaxınlaşıb bunun səbəbini soruşdu. Adam cavab verdi:

– Bizim çox ədalətli şahımız var. Onun da aman-zaman bir oğlu var idi. Yeddi yaşında dünyasını dəyişdi. Ona görə də bütün şəhər onun yasını saxlayır.

Kişi dedi:

– Əgər siz doğrudan da o uşağı belə istəyirsinizsə, onu dirildə bilərəm.

Adam kişinin dediklərini şaha çatdırdı. Şah qulaqlarına inanmadı. Kişini və oğlanı saraya çağırtdırıb deyilənlərin doğru olub, olmadığını soruşdu. Kişi adama dediklərini eynən təkrar etdi. Şah təəccüblə:

– Ölü də dirilər? – deyə soruşdu.

Kişi:

– Yaşayarıq, görərik, – dedi. Səhər açıldı. Kişi və oğlan şahla birlikdə üz tutdular uşağın qəbrinə. Şah kişinin istəyi ilə uşağın qəbrini açdırdı və uşaq dirildi. Şah sevindiyindən bilirdi ki, nə etsin. O, kişiye dedi:

– Bilmirəm sizə necə təşəkkür edim. Necə bir yaxşılıq edim ki, sizin xələlətinizdən çıxım? Diləyin məndən, nə diləyirsiniz!

Kişi dilləndi:

– Oğlumla mən uzaq yoldan gəlmişik. Burada isə heç kimimiz yoxdur. Bizə qalmağa bir yer versəniz şad olarıq. Bir müddət qalıb gedəcəyik. Şah şəhərin ən yaxşı yerində onlara bir ev ayırdı.

Bu şahın bir qızı da var idi. Bir gün yaşlı kişi oğlana dedi:

– Ay oğul, istəyirəm şahın qızına elçi gedib, onu sənə alım. Nə deyirsən?

Oğlan utanıb başını aşağı dikdi və dedi:

– Məsləhət sənindir, baba.

Kişi şahın sarayına elçi getdi. Şah razı olduğunu bildirdi və toy edib gəlini evə gətirdilər.

Getmək vaxtı çatanda, kişi gəldi şahla vidalaşmağa. Bu zaman şah dedi:

– Qızımın yeddi yaşı olanda o da möhkəm xəstələnmişdi. O, ölməsin deyər dua etmiş və əhd eləmişdim ki, qız həddibuluğa çatanda, onunla evlənəcək adama çoxlu qızıl hədiyyə edəcəm. Odur ki, istəyirəm bu hədiyyəmi qəbul edəsiniz.

Kişi və oğlan qızı və qızilları götürüb, yola düzəldi. Gəlib kölgəsində süfrə açıb, yemək yedikləri ağacın yanına çatdılar. Kişi dedi:

– Biz burada tanış olmuşduq, gəl hər şeyi tən yarı bölüşüb, elə burada da ayrılacaq.

Oğlan razılaşdı və qızilları çox hissəsini kişiye verdi. Kişi heç qızillara baxmadan dedi:

– Oğul, dedim axı, hər şeyi tən bölək.

Oğlan gülümsəyib, payına düşən qızilları götürdü. Ayrılib getmək istəyəndə, kişi yenə dilləndi:

– Oğul, mənim payım elə sənənin payındı. Mənə heç nə lazım deyil. Bütün qızilları sənə halal edirəm, götür. Amma bir mənə diqqətlə bax. Gör sənə tanış gəlirəm?

Oğlan çiyinlərini çəkdi. Bu zaman kişi:

– Yadındadır, sən qəbiristanlığın yanından keçəndə iki kişi bir meyidi döyürdü? Həmin kişi mənəm, – dedi və yoxa çıxdı.

Oğlan bir anlıq özünü itirdi. Amma tez də toparlanıb, qızı və qızilları götürüb ata ocağına qayıtdı. Anası oğluna atasının bu qədər qızılı necə qazandığını soruşduğunu dedi. Oğlan isə anasına cavabında:

– Get, atama de ki, qızilları mənə yox, atamın nəsihəti qazandı.

Atalar deyib ki;

– Yaxşılığı at dəryaya, balıq bilməsə də, Xaliq bilər.

Biri varmış, biri yoxmuş, vilayətlərin birində bir rəncbər öz arvadıyla mehriban ömür sürürmüş. Amma onların hər ikisinin bir dərdi varmış. Tanrı bu rəncbərlə arvadına övlad payı verməmişdi. Bir gün rəncbər yenə Tanrıya dua edirdi ki, onlara övlad bəxş eləsin. Birdən qapı döyülür. Rəncbər qapını açıb görür ki, yaşlı bir kişidir. Yaşlı kişi rəncbərə deyir:

– Mən bir Tanrı qonağıyam. Məni evinə qəbul edərsən?

Rəncbər:

– Əlbəttə, baba. Tanrıya da qurban olum, qonağına da. Yaşlı kişi evə daxil olur. Yeyib-içib, bir az oturandan sonra rəncbərə deyir:

– Ay oğul, görürəm ki, bu evdən uşaq səsi gəlmir. Sənin bu xeyirxahlığına görə istəyirəm ki, sənə kömək edəm. Al bu almanı. Yarısını sən ye, yarısını da ver arvadına. Vaxtı gələndə sizin bir oğlan övladınız olacaq. Adını Arif qoyarsınız.

Kişi bu sözləri deyib getmək istədiyini bildirir. Rəncbər kişini yola salıb, arvadının yanına gəlir. Almanı bölüb yeyirlər. Vaxt-vədə yetişir, doğrudan da, onların bir oğlan övladı dünyaya gəlir. Adını Arif qoyurlar. Uşağın bir yaşı olanda anası dünyasını dəyişir. Qohum, qardaşın məsləhəti ilə rəncbər uşağın qayğısına qalmaq üçün başqa bir qadınla evlənir. İllər keçir. Uşaq yavaş-yavaş böyüyür. Amma oğlunun ögey ana əlində böyüməsi rəncbərin heç ürəyincə olmur. Günlərin bir günü rəncbər evə gələndə görür ki, oğlu bir az bikefdi. Başlayır ağlamağa. Arif atasından soruşur:

– Ay ata, nə üçün ağlayırsan?

Rəncbər cavab verir:

– Heç, ay oğul. Gördüm ki, bikefsən, ona görə kövrəldim. Niyə bikefsən oğlum? Analığın xətrinə dəyməyib ki?

Arif:

– Yox, ay ata. Analığım mənə heç nə deməyib. Amma, deyəsən, sənə başqa dərdin var. Məndən gizlətmə.

Rəncbər:

– Yox, ay bala. Səndən heç nə gizlətmirəm. Sabah tarlaya gedəndə istəyirəm səni də özümmlə aparım. Mənimlə gedərsən?

Arif:

– Əlbəttə, ata.

Səhər açıldı. Arif atasıyla tarlaya getdi. Rəncbər öküzləriylə birgə yeri şumlayır, Arif isə bacardığı qədər ona kömək edirdi. Bir az işləyəndən sonra Arif oturdu ki, dincini alsın. Bu zaman yolla bir atlının gəldiyini gördü. Elə bu an, at möhkəm kişnədi və az qaldı ki, sahibini yerə çırpsın. Atın sahibi yerə enib ata bir-iki qamçı ilişirdi. Və ata minib yenidən yoluna davam elədi. Atlı daha da yaxınlaşanda, Arif dilləndi:

– Ey atlı, atı əylə!

Atın sahibi atın yüyənini çəkib dayandı. Arif dedi:

– Ay dayı, nə üçün atı belə bərk vurdun?

Atlı hirsə cavab verdi:

– At mənimdir özüm bilərəm. Sənə nə?

Arif:

– Ay dayı, atı elə möhkəm vurdun ki, onun qarnındaki balasının sağ gözü çıxdı, arxa ayağı da sındı.

Kişi təəccüblə:

– Sən bunları haradan bilirsən?, – dedi.

Arif:

– Mənə inanmırsansa, düş, atı kəs. Onda görəcəksən ki, haqlıyam. Əgər dediklərim düz çıxmasa, onda tarlada gördüyün o iki öküz ki, var, verirəm sənə. Razısan?

Kişi bir az düşüncə:

– Razıyam, dedi.

– Atı kəsib, qarnını yardılar. Doğrudan da, Arifin dediyi düz çıxdı. Kişi kor-peşman atın üstündəki yaraq-yasağı öz kürəyinə şələləyib, piyada yola düşdü. Gəlib kəndə çatanda, kəndin mollası ilə rastlaşdı. Molla kişidən bu qədər əşyanı nə üçün kürəyində gətirdiyini soruşdu. Kişi başına gələn əhvalatı olduğu kimi mollaya danışdı. Molla oğlanın harada qaldığı ilə maraqlanıb, həmin ünvana gəlir. Bir bəhanə tapıb Ariflə söhbət edir. Görür ki, o, həqiqətən də çox ağıllıdır. Dil töküüb Arifin atasına yalvarır ki,

onu özünə övladlığa versin. Mollanın övladı yox idi. Ona görə də bir oğlan uşağını övladlığa götürmüşdü. Arif isə ağı ilə onu valeh etdiyinə görə, istəyirdi ki, onu da özünə övlad eləsin. Arifin atası isə tək övladı olduğundan, oğlunu mollaya vermək istəmirdi. Molla oğlanın çox ağıllı olduğunu görərək onu oxudub savad verərək geri qaytaracağını deyir və nəhayət, kişini razı salır.

Arif mollanın evinə köçür. Günlər keçir. Molla görür ki, bu oğlana nə deyirsə, oğlan onunla razılaşmır və heç bir sözüne tabe olmur. Cəzalandırmaq da bir işə yaramır. Odur ki, günlərin bir günü o biri oğulluğu Kamili xəlvətə çəkib, ona Arifi meşəyə aparıb öldürməyi tapşırır.

Səhər açılır, oğlanların hər ikisi meşəyə yola düşür. Arif görür ki, Kamil yaman fikirlidir. Ondan nə olduğunu soruşur, amma, Kamil cavab vermir. Bu zaman Arif deyir:

– Deməsən də, mən bilirəm ki, sən niyə bikefsən. Atalığımız sənə tapşırır ki, məni öldürsən, düzdür?

Oğlan çox təəccüblənir və Arifə deyir:

– Doğrudur, atalığımız mənə tapşırır ki, səni öldürüm, amma mənim ürəyim gəlməz ki, sənə əl qaldıram.

Arif gülümsəyib deyir:

– Əziz qardaşım, sən məni öldürsən də, mən yox olmayacam. Vaxt gələcək, mən yenə üzə çıxacam. Odur ki, sən atalığının əmrini yerinə yetir. Qorxma. Nə zaman çətinliyə düşsən, gəl məni elə bu yerdə durub çağır. Mən sənə mütləq kömək edəcəm. Oğlan Arifi öldürüb, qanlı köynəyini və bıçağı atasına gətirdi. Molla Arifin qanlı köynəyini almaqda olsun, görək bu zaman vilayətin şahının başına hansı hadisələr gəlir.

Vilayətin şahı evə gəlib arvadlarına dedi:

– Hazırlaşın, gedirik gəzməyə.

Şahın arvadları sevincək, bəzənib-düzənib düşürlər yola. Dəryanın qırağına çatanda, şah görür ki, su dumdurudur, balıqlar da ki, dəryada sıx düzülüb. Şah heyretlə onlara baxanda, birdən balıqlar gülümsəyib, dənizin dərinliyinə üzdülər. Şah arvadlarına dedi:

– Hazırlaşın, saraya qayıdırıq.

Onlar dərhal qayıtdılar saraya. Şah vəzirini çağırıb dedi:

– Vəzir, bizim mahaldakı ən ağıllı adamı yanıma çağır. Vəzir dərhal əmri yerinə yetirdi. Şah başına gələn əhvalatı həmin alimə danışdı və ondan bunun sirrini soruşdu. Alim düşünmək üçün vaxt istədi, amma bir nəticəyə gələ bilmədi. Şah qəzəblənib alimin boynunu vurdurdu. Bu minvalla, şah mahalda nə qədər savadlı adamlar vardısı hamısını çağırırdı, amma, heç bir nəticə olmadı. Bu xəbər mollaya da çatmışdı. Birdən yadına düşdü ki, əgər Arifi öldürtməsəydi, indi o bu sualın cavabını tapardı və şah da onlara qiymətli hədiyyələr verərdi. Gördüyü əmələ görə çox peşman olsa da, gec idi. Kamil atalığının bu halını görüb, üz tutdu meşəyə və Arifi səslədi. Yer ayrıldı və Arif gəlib durdu qardaşının yanında. Qucaqlaşib görüşdülər. Arif Kamildən gəlişinin səbəbini xəbər aldı. Kamil şahın başına gələn əhvalatı Arifə danışdı. Arif dedi:

– Apar mənə şahın yanına. Mən bu sirri bilirəm. Birlikdə şahın sarayına gəldilər. Arif qapıda duran gözətçilərə dedi ki, şahə xəbər versinlər ki, bir nəfər gəlib və həmin sualın cavabını bilir. Gözətçilər şahə xəbər verdi. Şah dərhal Arifi və Kamili öz yanına çağırırdı. Üzünü Arifə tutub dedi:

– Sən bu sualın cavabını bilirsən? Deyə bilərsən dəryadəkə balıqlar mənə niyə güldü? Arif cavab verdi

– Bəli şahım, bilirəm. Amma, öncə bir şərtim var. Qəbul etsəniz sirri açaram.

Şah:

– Nədir şərti?

Arif:

– Şah sağ olsun, deyə bilərsiniz neçə arvadınız var?

Şah:

– On iki.

Arif: – Şah sağ olsun, əmr edin ki, onların hər biri soyunub, tək-tək bizim yanımızdan keçsin. Şah qəzəbləndi. Arif:

– Qəzəblənmə, şahım. Əgər belə olmasa, sirri açə bilməyəcəm.

Şah ələcsiz qalıb Arifin dediyinə əməl etdi. Arvadlar soyunub, bir-bir şahın qarşısından keçəndə Arif onları saymağa başladı.

Amma arvadların on iki yox, on bir nəfər olduğunu gördü və şahə dedi:

– Ey hökmdarım, arvadların sayı on birdir.

Dönüb arxaya baxanda, gördülər ki, bir nəfər də oğlan var. Arif üzünü şahə tutub:

– Ey şahım, dəryadakı balıqlar sənə ona görə güldü ki, arvadlarının kişi ya da qadın olduğunu təyin edə bilməmişən, – dedi və o anda qeyb oldu.

YƏHUDİ ZƏRATAN VƏ MÜSƏLMAN QIZI

Bir zaman ölkələrin birinə aclıq üz verir. Aclıq ucbatından dünyasını dəyişən bir müsəlman ailəsinin tək-tənha körpə qızı qalır. Əzizlərini itirən bu qız, dilənçilik etməklə özünü dolandırmağa çalışır. Günlərin birində bir yəhudi zəratan bu qızı görür. Yaxınlaşıb ondan soruşur:

– Qızım, kimlərdənsən? Niyə dilənçilik edirsən?

Qız cavab verir:

– Mənim kimsəm yoxdur. Məcburam ki, dilənçilik edib, çörək pulu qazanım.

Yəhudi dilləndi:

– Ay qızım, mənim də övladım yoxdur. Gəl, səni aparım mənə qızlıq elə.

Qız razılaşıb. Bir müddət birgə yaşayırlar. Vaxt gəlir, vədə yetişir, qız böyüyüb dünya gözəli bir afət olur. Çoxdan idi ki, yəhudinin gözü övladlığa götürdüyü qıza düşmüşdü. Elə ki, arvadı dünyasını dəyişir, yəhudi öz çirkin niyyətini qıza da bildirir. Qız bu məsələyə çox hirsələnir və yəhudiyə rədd cavabı verir. Qız yəhudini rədd etsə də, o, öz niyyətindən əl çəkmək istəmir. Bunu görə qız canını qurtarmaq üçün evdən çıxıb, üz tutur meşəyə. Böyük bir ağacın koğuşunda sığınacaq tapanda, artıq axşam olmuş, qız isə tamam haldan düşmüşdü. Yəhudi qızı nə qədər axtarsa da tapa bilmir. O, qızı axtarmağında olsun, sizə kimdən xəbər verək, şahlar şahı Abbasdan. Axşam əshabələriylə birgə ova çıxan Şah Abbas gəzə-gəzə gəlib həmin ağacın ya-

nında dayanmışdı. Birdən ağacın oyuğundan ağlayan bir qadının səsinə eşitdi. Vəzirylə birgə yaxınlaşdı ağaca və gördü ki, burada bir qadın var. O, qadıdan kim olduğunu soruşdu. Qız da başına gələn hər şeyi səha danışır. Şah əlini qıza uzadıb oyuqdan çıxmasını istəyəndə, qız titrəyib kənara çəkildi. Şah Abbas dedi:

– Qorxma, gözəl qız. Biz Məhəmməd ümmətiyik. Bizdən sənə zərər gəlməz.

Məşədə qaçanda qızın paltarı tamam cırılmışdı. Amma bu nimdaş paltarda da çox gözəl görünürdü. Şah yaxınlaşıb qızın paltarından yapışdı və onu atın tərkinə aldı. Gəlib çıxdılar şahın sarayına. Bir müddət sonra şah qıza xəbər göndərərək onu qardaşının oğluna almaq istədiyini bildirdi. Qız razı olmadı. İkinci dəfə qıza yenə xəbər göndərərək bildirdi ki, bu dəfə onu oğluna almaq istəyir. Qız yenə razı olmadı. Üçüncü dəfə isə artıq qızdan özünə arvad olmağını xahiş elədi. Qız bu dəfə onu ölümdən qurtaran adama yox deməyəcəyini bildirərək razı olduğunu dedi. Günlər gəlib keçdi, qız Şah Abbasa bir oğlan övladı bəxş elədi. Xoş günlər bir-birini əvəz edirdi, o günə qədər ki, bu qızı əvvəllər övladlığa götürmüş yəhudi zəratan qızın soracağına düşüb, onun harada yaşadığını öyrəndi. Yəhudi qızın şahın sarayında olduğunu bilib, tez özünü yetirdi bura. Şah Abbasa yalvardı ki, sarayda onu işə götürsün. Şah Abbas ondan hansı işi bacardığını soruşanda, yəhudi zər atıb, fala baxdığını bildirdi. Nəhayət, yəhudi niyyətinə çatıb, sarayda işə düzəldi. Çox keçmədən hiylə işlədib, şahın inamını da qazandı.

Gecələrin birində yəhudi oyanıb, şahın oğlunun başını kəsdini və həmin bıçağı aparıb qızın yatdığı otaqdakı yastığın altına qoydu. Səhər açılanda saraya səs yayıldı ki, şahın oğlunun başını kəsiblər. Şah yəhudini çağıraraq dedi:

– Ey zəratan, de görüm bu işi kim tutub, nə qədər axtarırsan, oğlumu öldürəni gördüm deyən olmadı. Bir zər at. Bəlkə oğlumun qatilini sən tapa bilərsən.

Yəhudi zər atıb dedi:

– Şah sağ olsun, uşağın başını anası kəsib. Ağ saplı bıçağı da yastığın altında gizlədib. İnanmırsansa, yoxlaya bilərsiniz.

Gəlib baxdılar. Gördülər ki, doğrudan da belədir. Şah əmr verdi ki, qızın boynunu vursunlar. Vəzir çox ağıllı adam idi. O, bu deyilənlərə inanmadı. Odur ki, cəlladlara tapşırırdı ki, qadını öldürməsinlər. Bir su quyusuna salıb, orada saxlasınlar. Cəlladlar belə də edir. Qadın günlərlə quyuda oturub ağlasa da, səsinə səs verən olmur. Bir gün, buradan ticarət üçün keçən ərəb karvanı su götürmək məqsədiylə quyunun yanına gəlir. Su qabını quyuya sallayanda, oradan bir qadının səsinə eşidirlər. Qadını quyudan çıxarıb, karvanbaşının yanına aparırlar. Karvanbaşı qadının kimliyini soruşur. Qadın başına gələnləri karvanbaşıya danışır və ondan səfərlərinin haraya olduğunu soruşur. Karvanbaşı Məkkə şəhərinə getdiklərini bildirir. Qız ağlayaraq karvanbaşıya deyir:

– Yalvarıram sənə, ay ata, mənə də apar qurban olduğum Məhəmmədin ziyarətinə.

Karvanbaşının qıza yazığı gəlir və onu da özü ilə götürüb Məkkə şəhərinə gətirir. Qız burada oturub, gününü dua etməklə keçirir. Günlərin bir günü qızın ürəyi gedir. Həkim çağıraraq özünə gətirirlər. Məlum olur ki, qız hamilədir. Vaxt keçir, vədə dolanır, qız yenə bir oğlan uşağı dünyaya gətirir. İllər ötür. Oğlan on beş yaşına çatır. Onlar burada yaşamaqda olsun, görək bu arada Şah Abbas nə edir. Bu illər ərzində Şah Abbas xeyli yaşlanmışdı. Bir gün vəziri çağıraraq deyir:

– Hazırlaş, səfərə çıxırıq.

Onlar yollarını Məkkə şəhərindən salırlar. Bura çatanda məsciddə günorta azanı verilirdi. Şah Abbas azan səsinə eşidib, atı saxlayır və adamlarına əmr edir ki, azan oxuyan kim olduğunu tapsınlar. Oğlan azan oxumağı bitirib çıxanda, Şah Abbas onun qarşısında dayandı və bir kisə qızıl uzatdı. Oğlan da axşam qızilları anasına verəndə, o, oğlundan bu qədər qızılı haradan aldığını soruşdu. Oğlan gələnləri tanımadığını bildirdi. Qadın oğluna həmin adamları evə qonaq çağırmağı tapşırırdı. Oğlan da anasının dediyi kimi, gələnləri evə dəvət elədi. Qonaqlar süfrə başına keçdi. Anası xəlvətcə nəzər yetirib gördü ki, gələnlər Şah Abbas və onun adamlarıdır. Qadın aşı siniyə çəkib, oğluna uzatdı və dedi:

– Oğul, süfrənin başında oturan adam sənin atandır. Apar bu aşı, qoy onun qarşısına və otaqdan çıx. O, sən olmasan, yeməyə əl uzatmayacaq. Səni yanına çağıranda birinci dəfə getmə. İkinci dəfə yenə çağırırsa, onda bu sözləri de:

– Şah sağ olsun, məni belə çox istəyirdinsə, onda niyə o yəhudinin dediyini elədin?

Şah oğlanın kim olduğunu başa düşdü. Və etdiklərindən çox peşiman oldu. Öz xanımından üzr istəyib oğlunu və arvadını götürüb qayıtdılar vilayətlərinə. Oğlan oldu şah oğlu. Onlar yetdi muradına. Siz sağ, biz isə salamat.

YAZIYA POZU YOXDUR

Bir zamanlar bir mahalda Nuh adlı tacir yaşayırdı. Tacirin gözünün ağrı-qarası tək bir qız övladı vardı. Qız həddi-buluğa çatsa da, heç kimin ona elçi düşməməsi tacir Nuhu çox narahat edirdi. Nəhayət, bir gün dözməyib arvadına deyir ki, falçıya gedib qızlarının bəxtinə baxdırsın. Arvad da eləmə tənbəllik, gəlir falçının yanına.

Falçı arvada deyir:

– Sənin qızının bəxti evinizdəki adla açılır. Arvad gəlib əhvalatı olduğu kimi tacir Nuha danışır. Nuh eşitdiklərindən qəzəblənərək deyir:

– Nə? Mənim evimdə qara quldan başqa heç kim yoxdur. Mən hara, qara qul hara? Dünya dağılsa da, qara qula qız vermərəm.

Bir neçə il də keçir. Qızın bəxti açılmaz ki, açılmaz. Tacir Nuh çar-naçar yenə arvadını falçının yanına göndərir və ona tapşır ki, əgər falçı yenə də desə ki, qızın bəxti qara quldadır, onda həmin falçıdan başqa bir falçının ünvanını istəsin. Arvad belə də edir. Falçı yenə eyni sözləri təkrar edir və deyir:

– Heç özünüzü dağa-daşa salmayın. Bu qızın bəxti qara quldadır. Madam ki, başqa falçının yanına getmək istəyirsən, onda mən bir nəfərin yerini deyərəm. Bəhlul adında bir kişidi. Dəryanın o biri tayında yaşayır. Oraya kim gedə bilərsə göndər, gedib qızının bəxtinə baxdırsın.

Arvad falçının dediklərini ərinə çatdırır. Tacir Nuh, bir cırıq pulun üzərinə «imkan varsa bu yazını poz və təzədən yaz» sözlərini yazır verir qara qula ki, aparıb Bəhlula yetirsin. Bəlkə o, qızının bəxtini açə bilər.

Qul düşdü yola. Bir neçə gün gedəndən sonra axşamüstü bir kəndə çatdı. Yaman yorulmuşdu. Dincini almaq üçün daşdan yarıya qədər hörülmüş bir hasara yaxınlaşdı, ona söykəndi. Elə bu anda bir kişi:

– Ay qardaş, amandı, söykənmə, – deyə-deyə çatdı qara qula.

Kişi:

– Qardaş incimə, nə zaman ki, bu hasarı yarıya qədər götürürəm, yer silkələnir və hasar uçur. Artıq üçüncü dəfədir ki, hasarı yenidən tikirəm. Sən söykənəndə qorxdum ki, yenə yer silkələnib hasarı sənün üstünə uçurar, həlak olarsan. De görüm, hardan gəlib, hara gedirsən? Qara qul dilləndi:

– Tacir Nuhun quluyam. Bəhlul adında bəxt açan biri var. Onu axtarmağa gedirəm.

Kişi:

– Ay qardaş, evin tikilsin. Bəhlulun evi dəryanın o tayındadı. Ora necə gedib çıxacaqsan?

Bu yolda ölsəm də, qalsam da Bəhlulu tapmalıyam, – deyə qul cavab verdi.

Kişi:

– Qardaş, onda gəl bir az bizdə istirahət elə, sonra yoluna davam edərsən.

Qul razılaşıdı. Bir neçə gün yeyib-içib dincələndən sonra yenə yola düşdü. Az getdi, üz getdi, axırda gəlib bir dəryaya çatdı. Buranı başdan-ayağa gəzməkdən tamam haldan düşmüşdü. Birdən dənizdəki balıqlardan biri dil açıb quldan soruşdu:

– Ey yazıq bəndə, yolun haradı?

Qul:

– Qismət yazan Bəhlulun yanına gedirəm.

Balıq dilləndi:

– Bəhluldan mənim başımın ağrısına əlac olacaq bir dərman alıb gətirsən, səni dəryanın o biri tayına keçirərəm.

Qul dedi:

– Baş üstə. Əgər onda dərman olsa, mütləq gətirərəm.

Qul balığın tərkinə minib dərmanın o biri üzünə keçdi.

Sahilə çatanda, balıq dedi:

– Ay çara qul, bu yolu görürsən?

Qul dilləndi:

– Görürəm.

Balıq:

– Bu yolla dümdüz gedirsən. Bir səhraya çıxacaqsan. Tənha bir ev görəcəksən. Bəhlul o evdə yaşayır. Elə ki, evi tapdın, onun qarşısında otur və gözlə. Nəbadə, Bəhlulu çağırma. Əgər çağırırsan, o səni qəbul etməyəcək.

Qul balıqla sağollaşdı onun dediyi yolla getdi. Gəlib, tənha bir evə çatdı. Səssiz, səmirsiz oturub başladı gözləməyə. Bir gün gözlədi, iki gün gözlədi, nəhayət, üçüncü gün bir nəfər evdən çıxıb qula yaxınlaşdı və ondan soruşdu:

– Ey adəm övladı, burada nə işin var? Kimi gözləyirsən?

Qul cavab verdi:

– Məni buraya bəxtaçan Bəhlulun soracağına göndəriblər. Məndə ona çatacaq bir əmanət var.

Bəhlul dilləndi:

– Xeyir ola, əmanət kimdəndi?

Qul Nuhun verdiyi pulu Bəhlula uzatdı. Bəhlul pulu alıb gördü ki, pulun üzərində «imkan varsa, bu yazını poz və təzadən yaz» sözləri var. Bəhlul qula dedi:

– Ey çara qul, qalx ayağa.

Qul ayağa durdu. Bəhlul əlindəki açarları qula uzadıb, yaxınlıqdakı möhtəşəm bir sarayı göstərdi və dedi: – Bu sarayı görürsən? Əlindəki açarlar onundur. Açarları götür, get o saraya. Yuyun, üstündəki paltarları çıxarıb təzəsini geyin və yanıma gəl. Qul Bəhlulun dediyi kimi yuyundu və təzə qiyafədə gəldi onun hüzuruna. Bəhlul qulu başdan-ayağa süzüb, qaynar su ilə dolu olan stəkani ona uzatdı və dedi:

– Götür bu stəkani, içindəki sudan ağzına doldur və mən səne icazə verənə kimi də udma. Əgər udsan, öləcəksən. Su qaynar olsa

da, qul onu udmadan ağzında saxlamağı bacardı. Bir az keçmiş qul tamamilə dəyişib, oldu gözəl bir oğlan. Bəhlul qulun ona verdiyi pulun arxasına bir cümlə söz yazıb özünə qaytardı və qula bərk-bərk tapşırırdı ki, bu pulu ağasına özü evlənib bir uşaq sahibi olandan sonra versin. Qul yola düşməyə hazırlaşanda dedi:

– Ey bəxtaçan, mən sənin yanına gələndə bir kişi ilə rastlaşdım. Neçə vaxtdır o kişi, hasarını tikib başa çatdırıb bilmir. Nə zaman ki, hasarı yarı edir, o vaxt yer silkələnir və onu uçurur. Ona necə kömək edə bilərik? Bir də, məni dərindən bu sahilə bir balıq keçirib. Onun isə başı ağrıyır. Bəlkə, səndə onun başının ağrısına bir əlac olar?

Bəhlul çox düşünmədən cavab verdi:

– O balığı görəndə de ki, taxdığı tacı çıxarsın. Başındakı ağrı, o tacın üstündəki daşqanın ağırlığındandır. Hasarını tikməyən kişini görəndə isə söylə ki, gəl bu hasarın yerini qazaq. Onda daha sənin hasarın uçmayacaq. Amma bir şərt qoy ki, oradan nə çıxsın yarısı sənin olacaq, yarısı onun. Razılığa, həmin yeri qaz. Oradan çoxlu qızıl çıxacaq. Yarısını ona ver, yarısını da özünə götür.

Qul sevincək yola düşür. Dərindən çatıb balığın əlacını deyir və yenə onun tərkinə atlanıb dənizin o biri tayına keçir. Gəlib kişi olan kəndə çatır və görür ki, kişi yenə hasarını tikməklə məşğuldur. Bəhlulun dediyi kimi ona yaxınlaşdı şərtini deyir. Kişi razılışır. Doğrudan da qazdıqları yerdən xeyli qızıl çıxır. Qul öz payına düşən qızılı götürüb, yollanır Nuhun evinə. Səhərə yaxın gəlib evə çatır.

Hamı yatmış olduğundan evə girməyə cəsarət etmir. Elə həyətdəcə qızıl kisələrini başının altına atıb yatır. Səhər açılır. Nuhun arvadı görür ki, həyətdə yad bir adam yatıb. Yaxınlaşdı onu oyadır və soruşur:

– Ay bala, sən kimsən? Burada niyə yatmışsan?

Qul kimliyini gizlədib deyir:

– Tacirəm, xanım. Deyəsən yolu azmışam. Arvad görür ki, oğlan çox gözəldi. Ona görə də deyir:

– Ay bala, ata, anan kimdi? Evlisən, subay?

Qul cavab verir:

– Heç kimim yoxdu, xanım. Özüm də ki, subayam.

Arvad sevincək deyir:

– Ay oğul, bizim də bir qızımız var. Bəlkə bizə oğul olasan.

Biz də sənə ailə olarıq. Qul dərhal razılaşır.

Nuhun qızı ilə qara qula toy edirlər. Doqquz ayın tamamında onların bir oğlan övladı dünyaya gəlir. Nuh öz nəvəsinə baxır və təəccüblə deyir:

– Bu uşaq bizim qara quldan da eybəcərdir ki! Görəsən indi qara qulumuz haradadı? Elə bu vaxt qul cibindən Bəhlulun yazısı olan pulu çıxarıb Nuha uzadır. Nuh həmin pulu tanıyır və görür ki, pulun üzərində bu sözlər yazılıb: «Yazıya pozu yoxdur!»

ATA VƏ OĞUL

Sizə kimdən deyim, nədən danışım. Deyilənə görə, obaların birində qarısı və iki oğluyla firavan ömür sürən yaşlı bir kişi varmış. Günlərin bir günü, bu kişi böyük oğluna toy edib evinə gəlin gətirir. Toydan sonra çox keçmir ki, kişinin qarısı rəhmətə gedir. Elə hadisələr də bundan sonra başlayır. Qarısı öləndən sonra gəlin də qayınatasına baxmaqdan imtina edir. Böyük oğul bu vəziyyəti görüb arvadından soruşur:

– Nə üçün atama baxmaq istəmirsən?

Gəlin:

– Mən sənə ərə gəlmişəm, yoxsa atana nökrə olmağa?, – deyər acıqlı, acıqlı cavab verir.

Böyük oğul:

– Ay arvad, mənim bacım yox, anam yox. Sən gəl daşı tökətəyindən, atama yaxşı bax, – desə də, gəlini razı sala bilmir ki, bilmir.

Evdə böyük qalmaqal çıxır. Bunu görən kiçik qardaş atasının yanına gəlib deyir:

– Ay ata, sən bu evdə olan davanı eşitdin?

Yaşlı kişi:

– Eşitdim oğul, eşitdim, – deyər gileylənir. Kiçik oğul:

– Madam ki, eşitdin, bəs onda niyə payımıza düşəni verib, böyük qardaşımınla bizi ayırmırsan?

Yaşlı kişi:

– Hələ tezdi oğlum, sənə də toyunu edim, sonra.

Kiçik oğul:

– Yox ata, bizi elə indi ayır. Yoxsa belə getsə, bu evdən qalmaqal əksik olmayacaq.

Kiçik oğul çox dil tökür. Nəhayət, atasını razı sala bilir.

Axşam bütün ailə bir yerə yığılanda yaşlı kişi üzünü böyük oğluna tutub deyir:

– Oğul, istəyirəm illərdir yığdığım var-dövləti sənə və qardaşımın arasında bölüm və arvadınla sənə başqa evə köçürüm. Razısan?

Böyük oğul tərəddüd etmədən deyir:

– Əlbəttə, razıyam .

Yaşlı kişi:

– Lap yaxşı. Amma bir şərtim var. İstəyirəm, kimə nə qədər pay düşəcəyinə kiçik qardaşın qərar versin.

Böyük qardaş susaraq, başını aşağı dikir.

Bu zaman kiçik qardaş dillənir:– Mənə atamın var-dövlətindən heç nə lazım deyil. Qoy, sərvətin yarısı atamın, yarısı isə qardaşımın arvadının olsun. Belə bölgü acgöz gəlinin xoşuna gəlmir. O qədər deyir ki, yaşlı kişi öz payına düşən pulu da onlara verib, evdən qovur.

Əllərində heç nə qalmadığını görən kiçik qardaş atasına deyir:

– Atacan, gəl bu kənddən başqa bir yerə köçək. Bəlkə orada özümüzə bir gün ağlaya bildik. Atası onunla razılaşır. Beləliklə, yaşlı kişi kiçik oğlu ilə birgə, kənd-kənd gəzərək, tamam başqa bir vilayətdə məskən salırlar. Kiçik oğul kərpic kəsərək qazandığı pulla yaşlı atasına baxmağa başlayır. Beləcə günlər keçir...

Yenə kərpic kəsdiyi günlərin birində, kiçik oğlun çiyinə bir göyərçin qonur. Elə bu zaman 3 nəfər yaxınlaşıb onun kimliyini soruşur. Kiçik oğul kərpic kəsən olduğunu və yaşlı atasıyla birgə yaşadığını bildirir. Gələnlər göyərçini götürüb get-

mək istəyəndə, quş yenə də pərvazlanıb kiçik oğulun çiyinə qonur. Gələnlərin üçüncü cəhdi də boşa çıxır. Bu dəfə də quş kiçik oğulun çiyinə qonur. Bu zaman həmin adamlar oğlana bura vilayətin başçısını seçməyə gəldiklərini və onu başçı seçmək istədiklərini bildirirlər. Kiçik oğul təəccüblə niyə məhz onu seçdiklərini soruşur. Adamlardan biri deyir:

– Bizim yerlərdə adət var. Bu vilayətə başçı seçmək istəyəndə göyərçin uçururuq. O, gedib kimin çiyinə qonsa, onu da başçı elan edirik. Bu dəfə uçurduğumuz göyərçin düz üç dəfə sənin çiyinə qondu. Odur ki, əllərini yu, gəl bizimlə gedək. Kiçik oğul dilləndi: – Sizinlə gedərəm, amma, əvvəl atamdan icazə almalıyam. Adamar razılaşdı. Kiçik oğul atasının yanına gəlib əhvalatı danışdı. Yaşlı kişi sevincək:

– Get oğlum, Allah yolunu açıq, işini uğurlu etsin, – dedi.

Atasının xeyir-duası ilə kiçik oğul həmin vilayətə başçı seçilir. Elə ilk gündən etibarən ətrafındakı köməkçilərinə kənd camaatına qarşı ədalətli olmağı tapşırır və əhalini üç illik vergi borcundan azad edir. Həmçinin onlara elan edir ki, qarşıdan çətin aylar gəlir, ona görə də hər kəs lazımınca ehtiyat azuqə yığsın. Kimsə kiminsə namusuna pis gözlə baxsa sağ qolu, oğurluq eləsə sol qolu kəsiləcək.

Beləcə vaxt keçdi, vədə dolandı, yaşlı kişi kiçik oğlunu yanına çağırıb dedi:

– Ay oğul, görürəm ki, kənd camaatını ədalətlə idarə edirsən, amma artıq mən çox yaşlanmışam. Sənin də toyunu görəydim, bu dünyadan nigaran köçməzdim.

Kiçik oğul atasının sözünü yerə salmur. Tezliklə gözəl bir qıza elçi gedirlər. Qızın ata-anasından razılıq alınandan sonra kiçik oğul deyir:

– Mən sizin qızınızın xoşbəxt olmağı üçün əlimdən gələnlən hər şeyi edəcəm. Lakin bir şərtim var. Əgər nə vaxtsa mən işdən gələndə atamı qaşqabaqlı görsəm, onda elə həmin gün sizin qızınızı asdıracam. Qızınız da mənim bu şərtimlə razıdırsa, onda toya hazırlaşa bilərik. Qızı çağırıb şərti ona da deyirlər və qız razı olduğunu bildirir.

Nəhayət, toy edib bu qızı evə gəlin gətirirlər. Bir müddət keçir. Gözəl günlərin birində, kiçik oğulun qapısını bir dilənçi döyür. Qapını gəlin açır. Dilənçinin səsi yaşlı kişiye tanış gəlir. Ona görə də gəlinə deyir ki, onu içəri dəvət etsin. Bir az danışdırandan sonra başa düşür ki, bu gələnlərin böyük oğludur. Oğlana pay verib yola salır və başlayır ağlamağa. Kiçik oğul evə gələndə görür ki, atası ağlayır. Ağladığını görsə də, ona heç nə demir və köməkçilərinə kəndin hər yerinə başçının bir saat sonra öz arvadını meydana asdıracağını yaymağı əmr edir.

Çəlladların gəlişi ilə yaşlı kişi hadisədən xəbər tutub, oğlunun yanına gəlib deyir:

– Ay bala, niyə mənim gəlinimi asdırmaq istəyirsən? Onun ki, heç bir günahı yoxdur?

Kiçik oğul qəzəbli halda cavab verir:

– Necə yəni yoxdur? Yadındadır, biz onlara elçi gələndə mənim bir şərtim vardı və gəlinin də ona əməl etməyə söz vermişdi. Amma mən bu gün evə gələndə sən ağladığını gördüm. Ona görə də, gəlini cəzalandıracam.

Yaşlı kişi:

– Səhv edirsən, bala. Məni ağladan gəlinim deyil. Ondan çox razıyam.

Kiçik oğul:

– Bəs onda niyə ağlayırdın?

Yaşlı kişi:

– Məni ağladan sən qardaşının aqibətidir.

Kişi olanları kiçik oğluna danışır və yenə gözləri dolur.

Kiçik oğul:

– Ağlama, ata! Bu, qardaşımın öz günahıdır. Əgər o səndən aldığı var-dövlətin qadrini bilsəydi, bütün ömrü boyu ehtiyac nədir bilməzdi. Amma o, nəfsinə qalib gələ bilmədi.

Yaşlı kişi:

– Yox, oğul! Günah məndədir. Dilim quruyaydı. Çünki mən ona qarğış edib, verdiyim heç nəyi halal etməmişdim. Ananın ah-naləsi övlada yetişməz. Ata qarğışından özünüzü qoruyun!

ÜÇ QARDAŞ

Biri var idi, biri yox idi. Bir şahın boylu-buxunlu, yaraşlıq oğlu var idi. Şah oğlunun hər üçünə də gözəl tərbiyə və təhsil vermişdi. Bir gün, şah böyük oğlunu yanına çağıraraq dedi:

– Ay oğul, daha mən qocalmışam. İstəyirəm taxtı sənə təhvil verim.

Böyük oğlul cavab verdi:

– Ay ata, mən oxumuşam, səndən çox şey öyrənmişəm, amma, dövləti sən kimi idarə edə bilmərəm. Şah ikinci oğluna da eyni sözləri dedi. İkinci oğul da böyük qardaşının dediyini təkrarladı.

Bir gün qardaşlar bir yerə yığılıb söhbət edirdi. Sözə birinci ortancıl qardaş başladı:

– Əziz qardaşlarım, gec ya tez hansımızsa taxta oturmalıyıq. Amma şah olmaq üçün təcrübəmiz azdır. Təklif edirəm ki, atamızdan icazə alıb səfərə çıxaq. Gedib başqa diyarın şahlarıyla tanış olaq. Nə deyirsiniz?

O biri oğlanlar da ortancıl qardaşın bu təklifini bəyəndi və qərara aldılar ki, icazə almaq üçün atalarının yanına böyük qardaşı göndərsinlər. Böyük qardaş atasının hüzuruna gedib icazə istədi. Şah hər üç oğlunu yanına çağıraraq dedi:

– Əziz oğullarım, səfərə çıxmağınıza narazı deyiləm, amma sizə bir məsləhətim var. Hara gedirsinizsə gedin, amma bu sözlərimi unutmayın;

“Yol böyüyün, su ortancılın, söz isə kiçiyin olmalıdır”.

Oğlanlar hazırlaşdı yola çıxdılar. Diyar-diyar gəzib, nəhəyat, bir yerdə məskən saldılar. Oğlanların ağı, fərasəti, gözəlliyi qısa müddətdə bütün ölkəyə yayıldı. Xəbər bu ölkənin şahına da çatdı. Şah istədi ki, görsün bu oğlanlar kimdir. Ona görə də vəzirə onları tapıb, saraya gətirməyini əmr elədi. Vəzir də oğlanları soraqlaya-soraqlaya şəhəri gəzdirdi. Nəhayət, oğlanların üçünü də tapıb şahın hüzuruna gətirdi. Oğlanlar gördü ki, otaqda onlardan başqa heç kim yoxdur. Min bir naz-nemətlə dolu bir süfrə açılıb. Yemək vaxtı idi. Şah oğlanları yoxlamaqdan ötrü dedi:

– Əziz qonaqlarım, bizim eldə belə bir adət var. Evə qonaq gələndə, qonağı narahat etməmək üçün onların yemək yediyi otağa keçmir. Rahatca yeməyinizi yeyin. Sonra danışarıq.

Şah qapını örtüb gözlədi ki, görək oğlanlar öz aralarında nə danışacaq. Atalarının dediyi kimi süfrəyə birinci böyük qardaş əl uzatdı. Stolun üstündəki kababdan bir tikə götürüb dişləmək istədi, amma dərhal da yerə tüpürdü. O biri qardaşlar onun niyə belə etdiyini soruşanda, böyük qardaş cavab verdi:

– Qardaşlarım, bu kabab it ətindən bişirilib.

Ortancıl qardaş istədi ki, bir qədəh şərab içsin. Qədəhi do-daqlarına yaxınlaşdırıb, tez də çəkdi. Ondan da niyə belə etdiyini soruşanda, ortancıl qardaş cavab verdi:

– Bu şərab deyil, insan qanıdır.

Bu zaman kiçik qardaş dilləndi:

– Bir aşpaz oğlundan nə gözləyirsiniz?

Əşitdiklərindən qəzəblənən şah dərhal içəri daxil oldu və dedi:

– Siz nə danışsınız? Əgər dedikləriniz düz olmasa, boynunuzu vurduracam.

Şah ilk olaraq çobanı çağıraraq soruşdu:

– Bizə nə əti gətirmisən?

Çoban cavab verdi:

– Şah sağ olsun, sürüdən bir qara qoç ayıraraq, ətini kəşib gətirmişəm.

Şah qəzəblə:

– Sənə bir saat vaxt verirəm. Otur, düşün!

Çoban çox fikirləşdi və birdən yadına düşdü ki, iki il bundan öncə qoyunları otarmağa aparmışdı. Birdən qoyunların içindən lap təzə doğulmuş quzunu bir diş itini yedizdiriyini gördü. Bəlkə də gətirdiyi ət həmin heyvanın ətidir. Olanları şahı danışdı. Şah onu azad eləyib, şərab çəkən kişini çağıraraq soruşdu:

– Bu nə şərabıdır bizə gətirmisən?

Kişi dilləndi:

– Şah sağ olsun, bu sənin üzüm bağından dənələdiyim üzüm şərabıdır. Ancaq sənin üzüm bağının yeri vaxtilə qəbiristanlıq

idi. Sənin atan oranı düzləyib üzüm bağı saldı. Şah şərab çəkən kişiyə dedi:

– Dur, sənə də yaxşı yol.

Kiçik qardaşın dediyi sözün düz olub-olmamasını bilmək üçünə anasını çağırdı və dedi:

– Ana, bu oğlanların dediklərinin ikisi düz çıxdı, qaldı biri. İndi sən mənə de görüm, mən kimin oğluyam? Düzünü deməsən, boynunu vurduracam.

Anası dedi:

– Ay oğul, sənin anan da sarayda aşpaz işləyirdi, atan da. Mənim həmişə qız övladım olurdu. Sonuncu dəfə hamilə qalanda ərim mənə dedi ki, bu dəfə oğlum olmasa, boynunu vuracam. Onda sənin anan da boyluydu. Mənim yenə qızım oldu. Amma həmin gecə sən də dünyaya gəldin. Ananın mənə yazığı gəldi və gecəyənən heç kim bilmədən səni mənə verdi. Mən də qızımı sənin anana. Sən bizim aşpazın oğlusan.

Şah oğlanlardan üzr istədi və öz taxtını onlara verməyi təklif elədi. Oğlanlar razılaşmadı. Nəhayət, belə qərara gəldilər ki, torpaqları birləşdirlənsinlər. Böyük oğul şah oldu, aşpazın oğlu da onun vəziri.

HƏDİYYƏ

Biri var imiş, biri yox imiş. Uzaq, ucqar kəndlərin birində bir ana və bala yaşayırmışlar. İki nəfərdən ibarət bu ailə çox kasıb ömür sürürdülər. Günlərlə bir tikə çörək belə tapa bilmirdilər. Bir gün ana oğluna deyir:

– Əli, daha aclıq bizi üzdü. Evin altında qoyduğum odunları bazara apar, bəlkə sata bildin. Qazandığın pulla isə çörək alıb gələrsən. Görək başımıza nə gəlir.

Əli çox ağıllı və tərbiyəli oğlan idi. O, həmişə kəndlərində və qonşu kəndlərdə yer belləyər, qazandığı pulla həm anasını, həm də özünü dolandırardı. Amma bu son neçə həftə idi ki, hara baş vururdusa, iş tapmırdı. Həm də havalər çox soyuq keçdiyindən heç kəs yer bellətdirmirdi.

Əli:

– Baş üstə, anacan, deyib, həyəətə düşdü. Yağış yavaş-yavaş damcılایırdı. Əli odunların üstünü örtüdü ki, islanmasın. Sonra qaldırıp çiyinə qoydu. Həyətin qapısından çıxırdı ki, anası:

– Oğlum, yoldan ehtiyatlı ol. Satılma da, satılmasa da, gecəyə qalma, gördün alan yoxdur, evə gəl, mənim balam, – dedi. Əli anasına «sağ ol» deyib, bazara yollandı. Bazar çox uzaq olduğu üçün, xeyli yol getməli idi. O, yolun yarından çoxunu artıq dəf etmişdi. Yolun kənarında meşəlik olan yerdə dayandı və yaxınlıqda kötüyün üstündə oturdu ki, dincəlsin. Elə bir az dayanmışdı, yaşlı bir nənənin əlində balta sürüyə-sürüyə getdiyini gördü. Əli nənəyə yaxınlaşıb, salam verdi. Nənə onun salamını alıb, dedi:

– Oğlum, deyərsən uzaqdan gəlirsən.

Əli:

– Bəli, nənə, deyərək tez ara vermədən nənədən soruşdu:

– Nənə, bu balta ilə hara gedirsən? Görürəm, balta sizə çox ağırdır. Bəlkə sizə köməyim dəyər?

Nənə:

– Bala, odun qırmağa edirəm, – dedi.

Əli belə bir yağışlı havada və belə bir beli bükülmüş bir nənənin necə odun yığacağını düşündü. Axı, nənə heç baltanı qaldıra bilmir. Bəs görəsən odunları necə qırıb, daşıyacaq?! Yox, mən mütləq bu nənəyə kömək etməliyəm. Əli çiyindəki odunları nənəyə vermək qərarına gəldi:

– Nənə, istəyirsən mən öz odunlarımı sənə verim?

Nənə:

– Yox, bala. Sənin də yaqın evdə gözləyənlərin var.

Əli:

– Mən yenidən odun yığaram, – deyə təkid etdi.

Nənə:

– Yox, bala, indi meşədə odunlar yaş olar. Onları bazara aparsan, heç kəs səndən almaz. Bir də mənim sobam odunla doludur. Axşama kimi bəsimdi. Bir də ki, mən soyuğa dözümlüyəm.

Əli:

– Nənə, onda odun yığmaqda sənə kömək etməsəm, heç bir yerə gedən deyiləm. Onsuz da hələ bu vaxt bazara az-az adam gəlir.

Nənə Əlinin bu sözündən sonra razılaşdı. Onlar ikisi də meşəyə üz tutdular. Əli öz odunlarını çiyindən yerə qoydu və başladı yerə tökülmüş qoca budaqları baltayla qırmağa. Beləcə, xeyli odun yığdı. Yığıdığı odunları bərk-bərk bağladı. Sonra nə-nəyə, bir baltaya və bir də odunlara baxdı. Nənə nə oduna, nə də baltaya gücü çatana oxşamadığını görüb, nə-nəyə dedi:

– Nənə, bu odunları sizin yaşadığınız evə aparım?

Nənə:

– Bala, sənə çox əziyyət verdim.

Əli:

– Heç bir əziyyəti yoxdur, – deyib işinə davam etdi.

O, odunları üst-üstə qoyub, nənənin evinə yollandılar. Əli nənənin odunlarını qoyub, öz odunlarını götürdü. Nənə:

– Əli, gözlə, sənə bir fincan su verim, iç, canın isinsin.

– Yox nənə, çox sağ ol, – deyərək Əli çıxmaq istəyirdi ki, nənə bir əlində parçaya bükülmüş bağlamayı Əliyə verdi. Əli «sağ ol», – deyib, nənənin evindən uzaqlaşdı. O, artıq bazarda idi. Bir nəfər də olsun odun almadı ki, almadı. Bazarın vaxtı da artıq qurtarırdı. Hamı satışa qoyduqları mallarını yığıb gedirdi. Əli də məcbur olub odunlarını çiyinə yükləyib, evə yollandı. Əli yol boyu anasını düşünürdü: «Görəsən, indi bizi nə gözləyir? Görəsən, anam nə yedi? Bəlkə evdə nə isə tapa bilib? Yox, axı evdə heç nə qalmayıb! Anam ac qaldı. Mən nə edim, ya Rəbbim?».

Bu düşüncələrlə Əli yol gedirdi. O qədər fikirli gedirdi ki, səhərdən heç nənənin verdiyi hədiyyəni açıb baxmamışdı da. Birdən ayağı balaca çuxura düşdü və yıxıldı. Bu vaxt əlindəki parçaya bükülmüş hədiyyə açıldı. Parçadan sarı parıltılı nə isə torpağın üstünə düşdü. Əli:

– Deyəsən elə də əzilmədi, – dedi. O, başını qaldırıb baxanda gözlərinə inanmadı. Cəld qalxıb yerə düşmüş qızılı götürdü, diqqətlə baxdı və gördü ki, qiymətli bir biləzikkidir. Qalın

olan bu biləzik çox ağır idi. Üstündə də iri qiymətli daşlar var idi. Əli sevincindən qışqırdı:

– Anam ac qalmayacaq!

Bu qışqırıqdan qorxmuş quşlar, uçuşub səs saldılar. Əli qaçaraq özünü evlərinə yetirdi: «Ana, ana!».

Anası:

– Nə olub, ay bala?. Əli anasını qucaqlayaraq, «qızıl, ana, qızıl!», dedi.

Ana:

– Nə danışırısan, nə qızıl?

Əli, əlində tutduğu parçanı açıb, içindəki qızılı anasına göstərdi. Anası təəccüblə qızıla baxıb, əlinə aldı:

– Lap əsl qızıldı ki! Sonra birdən nə isə fikirləşib, ciddi sifət alıb dedi:

– Haradan tapmışsan bu qızılı?

Əli:

– Ana, tapmamışam, Allah yetirdi.

Ana:

– Necə yəni, bir məni başa sal görüm.

Əli səhər baş verən hadisəni anasına danışdı. Bir az rahat olan ana yenə də bir narahatlıqla səhəri açdı. Səhər anası Əlini də, qızılı da götürüb düz nənənin evinə yollandı. Nənənin evinə yetişdilər. Evin kənardan çox kasıb görünməsi Əlinin anasını daha da şübhəyə saldı. Bu kasıb evin sahibi, necə ola bilər ki, bu bahalıqda qızılı başqasına hədiyyə versin?! Elə bu vaxt nənə bilirmiş kimi çıxıb onları qarşıladı:

– Salam, xoş gəlmisiniz. Keçin içəri, keçin.

Əli və anası salam verib içəri keçdilər.

Nənə:

– Siz keçin, otaqda əyləşin. Mən də gedim təzə çay dəmləmişəm, gətirib bu saat gəlirəm.

Onlar otağa keçdilər. İçəri girəndə Əli və anası təəccübdən donub qaldılar. Gördüklərinə inanmadılar. Bu ev ləl kimi parpar parıldayırdı. Onlar ağ yumşaq dərinin üstündə əyləşdilər. Nənə onlara çay gətirib, buyurdu:

– Hə, hər bir şey həyatda ətrafdan göründüyü kimi deyil, hətta insan da bu cürdür. Ola bilər köhnə paltar geyinsin, amma onun qəlbi ən zəngin qəlblərdən olsun. Allah bizləri o bəndlərdən qərar versin.

Əli və anası:

– İlahi, amin! – dedilər.

Hər ikisi də ürəklərində düşündükləri sözlərə, suallara cavab tapmışdılar. Sanki nənə onların nə düşündüyünü bilirdi. Nənə onlara «çayınızı için, soyutmayın!», – dedi. Əli və anası yaraşlıq fincanda çaydan içib, təşəkkür etdilər.

Nənə:

– Buyurun, sizi eşidirəm deyərək sualedici nəzərlərlə onları süzdü.

Əlinin anası bu sözdən sonra özünü toplayıb dedi:

– Nənə, biz, yəni mən, bura bu qızıl üçün gəlmişəm. Bilirsiniz, nənə, bu qiymətdə hədiyyənin çox olduğunu düşünüb, gəldim ki, geri qaytarım.

Nənə:

– Qızım, verilən hədiyyəni geri qaytarmaq ədəbdən deyil. Mənim bu iki günlük tanıdığım Əli balam başqa ağbırəklərə öz anası, nənəsi kimi qayğı göstərdiyinə görə bundan artığına layiqdir. Mənim qızım, narahat olma. Çünki Allah sənə bu ağılda və bu mərifətdə, imanda övlad nəsib edib. İndi isə gedin bazara, bu qızılı satın və əvəzində nə istəyirsinizsə alın.

Əli və anası nənə ilə sağollaşıb ondan ayrıldılar. Əli bir az evdən uzaqlaşmışdı ki, yadına düşdü ki, axı bu nənəyə adını deməmişdi. Necə oldu ki, nənə onun adını bildi?

Əli və anası qızılı bazarda çox baha qiymətə satıb, özlərinə gözəl ev, həyət-baca tikdilər. Dolanışlıqları üçün xeyli taxıl alıb, əkdilər. Satdığı buğdalardan xeyli pul əldə etdilər. Beləcə, həm özlərinin dolanışığını təmin edir və həm də qohuma, qonşuya əl tutur, onların da dolanışığına böyük köməklər edirdilər.

Günlərin bir günü Əli yolunu nənənin evi tərəfdən saldı ki, hal-əhval tutsun. Amma həmin yerdə tamam başqa insanları gördükdə yaxınlaşıb onlardan nənəni soruşdu. Ev sahibləri burada

belə bir insanın yaşamadığını söylədilər. Əli bilmədi gözüylə gördüklərinə inansın, yoxsa bu insanlara. Daha bir söz deməyib, oradan uzaqlaşdı. Əli öz-özünə:

– Görəsən? bu nə hadisəydi? Bu nə sirdi? Nənə kim idi? – kimi suallar verdi.

Bəs sizcə bu sualın cavabı nədir?

ANANIN ÖYÜDÜ

Biri var idi, biri yox idi. Qədim zamanlarda Azərbaycanın gözəl guşələrinin birində bir ailə yaşayırdı. Bu ailə ata, ana və Əkbər, Əhməd, Sübhan adlı üç oğuldan ibarət idi. Hər gün səhər onların atası işə gedər, anası ev işləri ilə məşğul olar, uşaqlar isə bağda oynayırdı. Bu minvalla aylar keçir, uşaqlar da böyüyürdü. Bir gün ata bərk xəstələnib yatağa düşür. Bir həftə onlar evdəki ehtiyat yığdıqları pulla dolanır. Amma bu pul da çurtardıqdan sonra ailənin vəziyyəti lap pisləşir. Həm də atanın sağlması üçün yeni dərmanlar almaq lazım idi.

Əkbərin atası kimi ticarətə marağı var idi, həm də babasından dulmuşluq sənətini öyrənmişdi, Sübhan isə anası kimi gözəl naxış vurmağı bacarırdı. Vəziyyətin çətin olduğunu görən uşaqlar ananın yanına gəlib belə söyləyilər:

– Anacan, biz artıq böyümüşük və atamız kimi ruzi dalınca getmək istəyirik. Bizə icazə ver, gedək bazara bir iş görüb pul qazanaq. Gələndə də həmin pulla atamız üçün dərman, evə isə azuqə alağ.

– Axı, siz nə bacarırsınız ki, bu yaşda bazara gedib iş axtarasınız?, – deyər ana narahatlıqla soruşdu.

– Mən atamla neçə dəfə bazara gedib onun necə ticarət etdiyini görmüşəm, bacararam, – deyib Əkbər sinəsini qabağa verdi.

– Mən babamla birgə küp, dolça və başqa əşyalar düzəltmişəm. Onlardan bir neçə dənəsini bazarda sataram. Bu asandır, – deyib Əhməd arxayınasına əlini yellədi.

– Mən də səndən, ay ana, ən gözəl naxışları öyrənmişəm. Artıq nəqqaş işləyə bilərəm! – sevinərək Sübhan dedi.

Bəs yaxşı, olmazmı ki, siz birgə işləyib birgə qazanc edəsiniz? – ana öyüd verərək soruşdu.

– Ehtiyac yoxdur. Biz təkbaşına da pul qazana bilərik. Həm də ayrı-ayrı biz daha çox qazanarıq, oğullar arxayincasına dedi.

– Yaxşı, madam ki, qərarınızda qətiniz, hazırlıq görüb gedin. Allah-Təala sizə xeyir nəsib etsin! – deyərək ana öz xeyir-duasını verdi.

Oğlanlar hazırlaşib bazara yola düşdü. Bura çatanda hərəsi bir tərəfə ayrılıb iş axtarmağa başladılar.

Əkbərin bir az yığıdığı pul var idi və o, həmin pul ilə ticarətə başlamaq istəyirdi. Bir neçə dəfə cürbəcür mal alıb satmağa çalışdı, amma heç birində xeyir əldə etmədi. Ən yaxşı halda malı elə aldığı qiymətə sata bilməmişdi. Öz-özünə fikirləşdi ki, ticarət nə çətin bir iş imiş. Bu işi hələ mən çox öyrənməliyəm.

Əhməd bazarın dulusçular cərgəsinə gəlib özü ilə gətirdiyi dolçaları bir kənardə düzdü. Müştərilər digər dolça satanlara yaxınlaşır, bəzisi alır, bəzisi malları ilə maraqlanırdı, amma onun dolçalarına heç baxan da yox idi. Əhməd çox fikirləşdi, ancaq bu işin sirrini tapa bilmədi.

Sübhan isə rəssam və nəqqaşlar işlədiyi yerə gəldi. Camaat cürbəcür əşyalarına naxış vurdurmaq üçün nəqqaşların yanına gəlirdi, Sübhan isə heç kəs fikir vermirdi. Bundan çox məyus olan Sübhan qardaşları ilə görüşəcəkləri yerə getdi. Həmin yerə çatdıqda Əkbər ilə Əhməd artıq orada onu gözləyirdilər.

– Bir iş tapa bildiniz?, – Sübhan onlara çataraq soruşdu.

– Xeyr, biz bir qazanc əldə edə bilməmişik, – deyə cavab verdilər.

Anamız bizi əlidolu gözləyir. Biz onun üzünə necə baxacağıq?, – deyib Sübhan məyus oldu.

– Yaxşısı budur ki, gedib ondan məsləhət istəyək. Bəlkə biz nəyisə düz etməmişik?, – deyərək Əkbər təklif verdi.

Beləliklə, uşaqlar əliboş evə qayıtdılar. Ananın yanına gəlib başlarına gələnləri danışmağa başladılar.

Əkbər dedi:

– Mən də başqaları kimi eyni malı alıb satmağa çalışdım, amma bütün müştərilər başqalarına yaxınlaşdı. Anacan, nəyə görə belə oldu?

Ana cavab verdi:

– Ona görə ki, insanlar çoxdan tanıdıqları, arxayın olduqları adamlarla ticarət etməyə üstünlük verirlər, sən isə bazarda yenisən. Ticarətçi kimi ad çıxartmağın üçün hələ çox zəhmət çəkməli olacaqsan.

Əhməd də başına gələni danışib anladı ki, onun dolçalarına tərəf heç baxan da yox idi, ancaq başqalarının malı yaxşı satılırdı. Ana Əhmədə qulaq asıb başa saldı ki, o, bu işdə yenidir. Əlbəttə, neçə illərdir dulusçuluqla məşğul olanların düzəlttikləri dolçalar səninkilərdən daha yaraşlıq olacaq. Buna görə də camaat ilk növbədə onların mallarını alacaq.

Ən sonda Sübhan da öz əhvalatını danışdı. Ana onu dinləyib dedi:

– Ən ağır peşə səndədir. Sən gərək öz istedadını nəyinsə üzərində göstərəsən, yoxsa insanlar qiymətli əşyalarını bəzəmək üçün sənə həvalə etməzlər.

Anaya diqqətlə qulaq asan uşaqlar soruşdu:

– Bəs biz onda nə edək?

Ana bir misal çəkərək cavab verdi:

– Baxın, bu əlimdəki təsbeh anamız Fatimeyi-Zəhranın (s.ə.) yadigarıdır. İlk baxışdan bu, ipə düzölmüş muncuqlardan başqa bir şey deyildir, amma onun dərin mənası vardır. Bu muncuqlar ayrı ayrılıqda heç bir əhəmiyyət kəsb etməzlər, ancaq elə ki, bunlar birlik olub bir ipə düzülər, Allah-Təalanı zikr etmə vasitəsinə təsbehə çevrilirlər. Lakin, tək-cə birlik kifayət deyil, ondan əvvəl niyyətiniz düzgün olmalıdır. Məsələn, siz ticarətlə məşğul olmaq üçün birləşmişiniz. Birinizin niyyəti varlanmaq, birinizin bu sənətdə ad çıxarmaq, birinizin də pul qazanıb xeyriyyəçilik etməkdir. Belə olduqda biriniz pulu yığmağa, biriniz şöhrət qazanmaq üçün xərcləməyə, biriniz də bu pulu xeyriyyəçiliyə yönəltməyə çalışacaq. Bu da aranızda ixtilaf salacaq və çox keçmədən, sizin birliyiniz dağılacaq. Odur ki, niyyətiniz bir Allah

bəyənən niyyət olmalıdır. Niyyətlərin ən üstünü isə Allaha xatir olanıdır. Allah-Təala Qurani Kərimdə bizə buyurur:

– Allahın ipinə sarının.

Bu nəinki hamının Tanrıya ibadət etməyi deməkdir, həm də bütün işlərinizi Allaha xatir görün, hamının amalı, məqsədi Allaha xatir olsun deməkdir. Siz də əgər niyyətinizi ana-atanın yanında başı uca olmaq üçün deyil, qardaşlar arasında ad çıxarmaq üçün deyil, çoxlu pul qazanıb varlanmaq üçün deyil, Allaha xatir edib bu təsbehin muncuqları kimi Allahın ipinə sarılıb bir olsanız, Allah-Təala da sizin işinizə bərəkət verib ruzinizi artırır. Məsələn, Əhməd bu gün yeni dolçalar düzəldər, Sübhan onu gözəl-göyçək naxışlarla bəzəyər, Əkbər də onları bazara çıxarıb satar.

Uşaqlar ananın sözündən ibrət aldılar. Öz aralarında sövdələşib, niyyətlərini Allaha xatir edib anaları dediyi kimi etdilər. Çox keçmədi, qardaşlar böyük uğur əldə etdilər. Onların bazara çıxartdıqları mallar camaat tərəfindən daha çox bəyənilib, daha çox alınır. Əhmədin düzəlttikləri dolçalar daha yaxşı idi. Sübhanın vurduğu naxışlar elə gözəl olurdu ki, özü belə onlara heyran qalırdı. Əkbərin isə alıcıları o qədər çoxalmışdı ki, dükanda mal qurtardığından sifariş qəbul etməyə başlamışdı. Onlar bu işdən yaxşı gəlir götürüb ad-san qazandı. Öz evlərinin dolanışığını təmin edib, qonşuluqdakı kasıb ailələrə də yardım edirdilər. Ata və ana hər keçən gün öz övladları ilə daha çox qürur duyub, Allaha şükür edirdi.

Göydən üç alma düşdü, hərəsi bir salavata dönüdü. Gəlin onları deyək:

– Birinin savabı nağıl deyənə, birinin savabı dinləyəne, birinin də savabı bu nağıldan ibrət götürənə.

NƏFSİN GÜCÜ

Biri var idi, biri yox idi, bir kənddə bir odunçu yaşayırdı. Bir gün o, xəbər tutdu ki, qonşu kənddə yaşayan adamlar dəmir ağacına sitayiş edirlər. Odunçu Allaha inandığına görə, istədi bütperəstləri hidayət edib düzgün yola gətirsin. Bunun üçün də

qərara aldı ki, ağacı yerli-dibli kəssin. Ağacı kəsmək üçün baltanı çiyninə atıb yola düşdü. Az getdi, üz getdi, dərə-təpə düz getdi, az qalmışdı ki, çatsın, birdən şeytanı gördü. Şeytan dedi:

– Hara gedirsən?

– Bax, gedirəm qonşu kənddəki adamları hidayət edim, çünki, onlar dəmir ağacına sitayiş ediblər. Mən istəyirəm onları düzgün yola dəvət edim.

Şeytan təəcübləndi:

– Nəyə görə gedirsən! Onların öz işi var, səninsə öz işin. Bu daşı ətəyindən tök.

– Yox, mən fikrimdən dönməyəcəyəm. Çəkil, mənim yolundan! Gedirəm ağacı kəsəm.

Şeytan güc göstərdi, ona hücum etdi, amma odunçu onu yerə yıxdı və bərk sıxıb saxladı. Şeytan dedi:

– Gəl, səninlə belə bir şərt kəsək. Hər gün mən sənə bir qızıl pul verəcəm. Yastığının altında ömrünün axırınadək hər səhər bir qızıl görəcəksən. Əgər görməsən, onda, get ağacı kəs. Mən səni saxlamayacağam.

Kişi heyrətləndi:

– Hər gün!!??

– Bəli, söz verirəm. Ömrünün axırınadək.

Həmin gecə odunçu yata bilmədi: Fikirləşdi ki, görəsən necə varlı olacaq. Elə hey planlar qurdu.

Səhər duranda, gördü ki, yastığının altında heç nə yoxdur.

Hirsiyənlənib öz özünə deyindi:

– Şeytan mənə yalan dedi! Gedirəm ağacı kəsməyə. Və qonşu kənddə ağacı kəsmək üçün yola düşdü. Yolda yenə də şeytanı gördü.

Şeytan dedi:

– Hara belə?

– Necə yəni hara?! Gedirəm insanların ibadət etdikləri o ağacı kəsməyə.

– Nəyə görə gedirsən?! Nə işin var?! Özləri bilərlər, sən qarışma.

– Yox! Mən ağacı dibindən kəsəcəyəm. Çəkil, yolumdan! Həmin an şeytan onun üstünə şığıdı. Odunçu güc elədi, amma şeytan onu üstələdi, yerə yıxıb, bərk saxladı. Odunçu nə qədər say etsə də, azad ola bilmədi.

Oduğunun vəziyyətini görən şeytan ona dedi:

– İstəyirsən biləsən ki, niyə mənim sənə dünən gücüm çatmadı, amma bu dəfə səni yıxdım?

– Bəli, istəyirəm, – deyə odunçu cavab verdi.

– Çünki, dünən sən Allaha görə bu işə gedirdin və məni yıxanda, sənin niyyətin sənə güc verdi. Amma bu dəfə sənə qızıl pulu verməməyimə görə acığımı çıxırsan. Pul isə indiyədək heç kəsi güclü edə bilməyib. Heç səni də güclü edə bilməz.

ALLEQORİK NAĞILLAR

KASIB KİŞİ VƏ ƏJDAHA

Qədim zamanlarda bir mahalı aclıq bürüyür. Bir ailənin başçısı çox çalışıb, vuruşsa da, ailəsini dolandırmağa gücü çatmırdı. Bir gün kişi arvadından halallıq istəyib dedi:

– Ay arvad, mən çox əlləşdim, amma sizi dolandırmağa gücüm çatmır. Uşaqlarımın acından öldüyünü görməkdənsə, mən özüm ölsəm yaxşıdır. Arvad nə qədər yalvardısa da, kişi inadından dönmədi. Səhər açılan kimi kişi düşdü yola. Uzaq kəndlərdən birinin yanından böyük bir çay keçirdi. Kişi düşündü ki, gedim özümü çaya atım, bu dərdədən canım qurtarsın. Çay kənarına çatıb, başladı düşünməyə. Çünki ölmək istəsə də, ondan da qorxurdu. Həm də çay elə də dərin deyildi. Bir müddət fikirli-fikirli burada dayanır. Kənardan ona diqqət yetirən bir nəfər kişiyyə yaxınlaşıb deyir:

– Ay qardaş, bayaqdan sənə baxıram. Çox dərdli görünürsən. Mən bu kənddə tək yaşayıram. Bəlkə mənə qonaq olasan. Kişi razılaşmır. Adam deyir:

– Ay qardaş, gəl ətəyindən daşı tök, mənə qonaq ol.

– Kişi yola gəlmir ki, gəlmir. Adam əlacsız qalıb deyir:

– Ay qardaş, sənın getdiyın bu yol ki, var, filan yerdə iki hissəyə ayrılır. Oraya çatanda, yolun sağıyla gedərsən. Çünki o yolun soluyla gedənlərdən qırx ildir ki, xəbər çıxmayıb. Adamın xəbərdarlığına baxmayaraq, kişi yolun soluyla gedir. Xeyli yol qət edəndən sonra bir dağa rast gəlir. Dağa qalxmağa başlayır. Bir az gedəndən sonra kişiyyə elə gəlir ki, kimsə onu çağırır. Dönüb arxasına baxır, amma heç kimi görmür. Bir neçə addım atmışdı ki, yenə adının çağrıldığını eşidir. Heç kimi görməsə də, səsin çox yaxından gəldiyini duyur. Diqqətlə ətrafına baxıb görür ki, böyük bir daşın yanında əjdaha var. Əjdaha kişiyyə deyir:

– Ey bəni-adəm, bəxtin gətirib. Düz qırx ildir ki, mən yolda durub, buradan heç kimi buraxmıram. Amma əhd eləmişəm ki, qırx birinci il buradan kim keçsə, ona heç nə etməyəcəm. Mən səni zəhərləməyəcəm. Amma görürəm ki, çox dərdlisən. De görüm dərdin nədir?

Kişi olanları əjdahaya danışib dedi:

– Ey əjdaha, öldür məni, canım bu dünyadan qurtarsın.

Əjdahanın kişiyyə yazığı gəldi və ona dedi:

– Sən bu yolu dümdüz get. Qarşına bir vilayət çıxacaq. Bu vilayətin şahı bir yuxu görüb. Görüb ki, iki ala öküz endi yerə. Sonra da hərəsi bir sünbül olub qalxdı göyə. O vilayətdə bu yuxunu yoza bilən heç kim yoxdur. Şəhərə çatanda, səndən soruşacaqlar ki, kimsən? De ki, yuxuyozanam. Səni aparacaqlar şahın yanına. Yuxunu yozub şaha belə deyərsən ki, bu yuxunun mənası odur ki, qarşıda əhalini aclıq gözləyir. Əhalini xəbərdar et ki, tədarüklü olsun. Şah sənə çoxlu qızıl pul verəcək. O puldan bir qızıl mənə verərsən, qalanı sənın.

Kişi sevincək yola düşdü. Gəlib gördü ki, doğrudan da hər şey əjdahanın dediyi kimidir. Kişi pulları aldı, amma əjdahanın pulunu verməyi unuttu. Bir müddət keçdi. Şah bu dəfə yuxusunda gördü ki, göydən iki damcı qan düşdü. Şah yuxudan oyanıb əmr elədi ki, dərhal keçən dəfə yuxunu yozan kişini saraya gətir-sinlər. Şahın adamları kişinin evinə gəlib onu saraya aparmaq istədiklərini bildirəndə kişi təşvişə düşdü ki, bu yuxunu necə yozacaq. Yuxunu yoza bilməsə, şah onun boynunu vuracaq, əjdahanın ya-

nına getsə haqqını vermədiyinə görə onu çalacaq. Kişi bir az düşünüb, şahın adamlarından vaxt istədi və üz tutdu əjdahaya tərəf. Gəlib əjdahanın yanına çatdı. Əjdaha kişini görəndə dilləndi:

– Yenə niyə gəlmisən, ey vəfasız bəni-adəm?

Kişi dilləndi:

– Əjdaha qardaş, mən sənənin yanında xəcalətliyəm. Məni öldür bu dünyadan canım qurtarsın.

Əjdaha dedi:

– Ey bəni-adəm, şah yenə yuxu görüb. Bu dəfə get ona de ki, başqa diyarın şahları gizli-gizli onunla döyüşə hazırlaşır. Ehtiyatlı olub qalib gəlsə, bütün dünyaya sahib olacaq.

Kişi şahın yanına gəlib, əjdahanın öyrətdiyi kimi yuxunu yozdu. Şah yenə kişiye çoxlu qızıl pul verib yola saldı. Bu dəfə kişi əjdahanın yanından keçməli oldu. Nəfsinə qalib gələ bilməyib, əjdahanın istədiyi pulu verməsin deyə, qılıncı çəkib, onu quyruğundan yaraladı. Aradan bir müddət vaxt keçdi. Şah kişinin dediyi kimi ehtiyatlı tərənib, bütün düşmənlərinə qalib gəldi. Şah vəziri çağırıb yenə də kişini sarayına gətirməyi əmr elədi. Kişi yenə təşvişə düşdü. Təkrarən əjdahanın yanına gəldi. Əjdaha dedi:

– Niyə gəlmisən, ey acgöz bəni-adəm? Narahat olma, şah bu dəfə səni təşəkkür üçün çağırır. Get, sənə nə versə qəbul elə.

Kişi getdi. Şah onu təmtəraqla qarşılayıb, çoxlu pulla yola saldı. Kişi bu dəfə əjdahanın yanına gəlib, onun payına düşəni vermək istəyəndə, əjdaha dilləndi:

– Şah sənə birinci dəfə pul verəndə, nəfsinə udub mənim haqqımı vermədin. Şah sənə ikinci dəfə də pul verəndə, nəinki payımı vermədin, üstəlik məni yaralayıb qaçdın. Onların hamısı haqqım idi. İndi şah sənə heç bir şey eləməsən də, yenə çoxlu pul verib. Sən də mənim üçün pay gətirmisən. Artıq o pullar mənə lazım deyil. Çünki onlar zəhmətlə qazanılmayıb.

AYININ “QƏHRƏMANLIĞI”

Biri var idi, biri yox idi. Meşənin dərinliklərində bir ayı yaşıyırdı. O, böyüklüyünə və qüvvətli olmasına baxmayaraq, heç

vaxt kimisə incitməz və narahat etməzdi. Hətta çox kiçik heyvanlar belə özlərini onun qəzəbindən uzaq olduğunu bilirdilər. Demək olar ki, meşədəki əksər heyvanlar onu sevirdilər. Ona işi düşən dovşanların, dələlərin və digər kiçik heyvanların dadına çatar, öz köməyini onlardan əsirgəməzdi.

Amma meşə çaqqalsız olmaz, deyiblər. Bir çaqqal da var idi ki, ayının bu hörmətindən çox narahat idi. Daima bir fürsət gəzirdi ki, ayını hörmətdən salsın.

Ov mövsümü başladığından, heyvanlar mümkün qədər meşədən kənara çıxmırdılar. Çünki artıq meşənin ətrafından tüfəng, it səsləri gəlirdi. Bu da o demək idi ki, ovçular şikar axtarışındadırlar. Cütqulaq dovşan da balalarını yığıb onları digər heyvanlar kimi başa salmağa başladı:

– Balalar, məni diqqətlə dinləyin. Bu gündən etibarən mən icazə verənə qədər o qoca palıddan o tərəfə getməyi sizə qadağan edirəm.

Balaca Çəpgöz dovşanın marağı artdı və tez anasından soruşdu:

– Anacan, orada nə var ki, elə bir neçə gün qabaq sənənlə oradan çoxlu giləmeyvə yığıb yedik. İndi nə oldu ki, biz oranın giləmeyvələrindən yığıb yeməyi qadağan edirsən?

Anası balacanı qorxutmaq istəmədi. Onunçün də ona:

– Həmin yerdə giləmeyvələr qurtarıb. Daha ora gedib artıq zəhmət çəkməyin. Sizə başqa yerləri nişan verərəm, gedib yığarsınız, – deyərək balacanı sakit etdi.

Ana dovşanın dediklərini qapının yanından ötən çaqqal eşitdi və bunu fürsət bilib, bir plan cızdı.

Səhər çaqqal əlində bir səbət giləmeyvə, gəlib dovşanın evinin önündən keçdi. Bunu görəndə və evdə tək olan balaca Çəpgöz dovşan marağını gizlədə bilmədi:

– Çaqqal lələ, salam. Onları haradan yığmışan belə? Çaqqal fürsəti əldən vermədi:

– O qocaman palıd ağacının yanından yığmışam. Balaca, orada dünənki yağışdan sonra yaman şirəli giləmeyvələr bitib, – deyib birini də çəpgözə verdi.

Balaca dovşan heç nə fikirləşmədən, evdən səbəti götürdü və anasının qadağan etdiyi palıd ağacına tərəf yollandı. Çaqqal hiyləsinin baş tutduğunu görüb sevindi.

Axşam Cütqulaq ana dovşan evə gəldi. Hamı evdə olsa da, Çəpgöz yox idi. Ana bir az narahat oldu. Çıxıb qapının ağzında ora, bura səsləndi:

– Çəpgöz, Çəpgöz, ay Çəpgöz!

Elə bu an qonşu ağacın koğuşunda yaşayan dələ Cütqulağın səsinə çıxdı:

– Ay qonşu, nə olub?

Ana, qonşusunu məsələdən agah etdi. Dələ bir az fikirləşdi, elə bil nə işə yadına düşdü:

– Dayan, dayan. Mən səhər-səhər onu əli zənbilli ora tərəf qaçan gördüm, – deyib, palıd ağacını göstərdi.

Ana dovşan bunu eşidən kimi, özündən getdi. Elə bu an çaqqal gəlib çıxdı. Vəziyyəti görüb, başladı hiyləyə əl atamağa.

Vaxt itirmək olmaz. Onu tez xilas etmək lazımdır. Əgər o balaca dovşan ovçuların əlinə keçsə..., çaqqal sözünə bir az ara verib, – yazıq dovşan, indi Allah bilir, nə qorxulu anlar yaşayır! – dedi.

Ana dovşanın halı lap pisləşdi. Çaqqal işə dayanmaq bilmirdi. Onun əsas məqsədi ayıdan qisas almaq idi. Ona görə də dedi:

– Məncə, bir cəsur, şücaətli birisi tapılar ki, o balacanı geri qaytarsın. Sizcə bunu kim edə bilər?

Qeyri-ixtiyari hamının gözləri ayını axtardı. Sağsağan olanları çoxdan ayıya çatdırmışdı. Heyvanlar bir də gördülər ki, ayı tövşəyə-tövşəyə gəlir. Cütqulaq, narahat olma. Sağsağan məsələni mənə danışib. İnşallah, mən gedib, balanı sağ-salamat sənə gətirəcəyəm, – deyə, ayı bir az nəfəsini dərib, ağaca tərəf üz tutdu. Çaqqal sevinərək əllərini bir-birinə sürtdü.

Ayı yavaş-yavaş meşənin kənarındakı talaya doğru getməyə başladı. Adətən, ovçular burada çadır qururdular. Bəli, o yanılmışdı. Çəmənliyin ətəyindən keçən çayın qırağında bir neçə çadır qurulmuşdu. Ayı nə qədər ətrafa baxıb, Çəpgözü axtarırdısa da, tapa bilmirdi. Amma vaxt itirmək də olmazdı. Çünki ovçuların tüfənglərini hazırlamasından görünürdü ki, onlar ova hazırlaşırlar.

Ayı bir az da ora bura baxdı. Birdən gördüyünə inana bilmədi. Ovçuların yanında balaca qəfəsdə tir-tir titrəyən Çəpgöz, qorxudan küncə qısılib qalmışdı. Ayı nə edəcəyini bilmirdi. Onların yanına yaxınlaşmaq lazımdır. Axı necə? Birdən ağlına nəsə gəldi.

Ovçular yavaş-yavaş meşəyə girməyə başladılar. Birdən onlardan biri qışqırdı:

– Ey uşaqlar, bura gəlin. Burada bir ayı ölüb. Dərisi də təptəzədir.

Onlardan biri tez arabanı sürüb gətirdi. Ayının ayağına bir kəndir bağlayıb, çadırlarının yanına sürüdülər. Ayı öz-özüne dedi:

– Bilsəydim, bir az yaxınlıqda uzanardım, qarnımın dərisi getdi ki!

Ovçulardan biri dedi:

– Gəlsənə onu şəhərə aparaq! Verərik muzeyə, qurudub saxlayarlar.

Ayı yavaş-yavaş gözlərinin ucu ilə Çəpgözüə yaxın olub-olmadığını yoxlamaq istədi. Çəpgöz lap burnunun ucunda idi, əlini uzatsaydı, çatardı. Fürsəti əldən vermədi, dəhşətli bir nəriltili qopararaq, yerindən qalxdı. Üstündə oturan ovçu bir neçə metr uzağa düşdü. Ayı digərlərinə dişlərini qıçayaraq əlini atıb qəfəsi götürdü. Yaxınlıqdakı silahları çaya tullayaraq, meşəyə üz qoydu. Ayı geriye baxmadan iti sürətlə qaçdı. Elə bu vaxt arxadan bir atəş açıldı. Ayı səndələyərək yerə yıxıldı. Bir zərbə vuraraq qəfəsi sındırıb, Çəpgözü azad etdi:

Ayı:

– Çəpgöz, yubanma, anan səni gözləyir, qaç. Mən onları saxlayaram, – deyərək, nərildəyib ovçular tərəfə qaçmağa başladı.

Çəpgöz kola-kosa ilişərək evlərinə, anasına tərəf üz tutdu. Hamı səbirsizliklə ayını gözləyirdi. Gözlər ayının getdiyi istiqamətə dikilmişdi. Bir də gördülər ki, o istiqamətdən xışıltı gəlir. Kollar o tərəf, bu tərəfə əyilir. Elə bu an Çəpgözün səsi eşidildi:

Anacan, anacan, deyərək, özünü Cütqulağın qucağına atdı. Cütqulağın sevincinin həddi-hüdudu yox idi:

– Yaxşı, bala, bəs ayını görmədin, səni axtarmağa gəlmişdi.

Çəpgöz başına gələn əhvalatı anasına danışdı. Çaqqaldan başqa hamı kədərləndi. Elə bu dəm Çaqqal yaranan sakitliyi fürsət sanıb, sözə başladı:

– Belə də ehtiyatsızlıq olar! Birdən güllə ona yox, bu balacaya dəyərdi! Onda heç bu yazığın tikəsi tapılmazdı. Mən deyirdim də...

– Kəs səsini, axmaq heyvan! O, özünü təhlükəyə ataraq, mənim balamı xilas edib. Sənsə burada dayanıb, hələ onu məzəmmət də edirsən?! – deyərək, Cütqulaq çaqqalın sözünü kəsdi. Sonra əlavə etdi:

– Mən ayını xilas etməyə gedirəm. Qonşu ağacdan dələ, ağacın koğuşundan porsuq və digər heyvanlar, quşlar böyükü-küçüklü hamısı ayını xilas etmək üçün birləşib, ovçuların üstünə hücum çəkdi.

Heyvanlar meşənin kənarında dayanıb, ayını xilas etmək üçün plan qururdular. Ovçular ayını kəndirle bağlamışdılar. Cütqulağın gözləri doldu. Daha heç nə fikirləşməyərək qəzəbli halda onlara tərəf qaçmağa başladı. Digər heyvanlar da ovçulara hücum çəkdi. Ovçular heyvanların bu hücumunu görüb özlərini itirdilər və heç bir şey götürmədən oradan uzaqlaşdılar.

Heyvanlar cəld yaxınlaşıb ayının qollarını açdılar və yarasından axan qanı çay suyu ilə yuyub, şəfəli yarpaq ilə sarıdılar. Ayının gözləri nəyisə axtarırdı. Birdən gözü sevincindən ağlayan Çəpgözə sataşdı. Ayı yarasını unudaraq gülümsündü...

ELMİN GÜCÜ

Biri var idi, biri yox idi, uzaq yerlərin birində qoca bir padşah yaşayırdı. Bu padşahın gözünün ağı-qarası bir oğlu var idi. Oğlanın adı Cəfər idi. Cəfər hər nə edirdisə, heç bir peşəyə yiyələnmə bilmirdi. Atası da ondan çox narazı idi. Axırda atası Cəfərə dedi:

– Sən get, dünyanı gəz, bəlkə özünə münasib bir peşə seçə bildin.

Cəfər çarəsiz qalıb, getdi özünə peşə axtarmağa. Bir gəzdi, iki gəzdi, axırda bir alimlə rastlaşdı. Cəfər dərdini alimə danışdı.

Alim baxdı ki, Cəfər heç də avara deyil, sadəcə olaraq heç nəyi axıra çatdırma bilmir. Qərara gəldi ki, ona bir elm öyrətmək lazımdır. Dəqiq elmlər üçün Cəfərin savadı az idi, buna görə də alim fikirləşdi ki, ona bir dil öyrətsin. Başqa məmləkətlərin dilini harada desən, öyrənmək olardı. Bu səbəbdən alim ona heyvan və quşların dilini öyrətməyi qərara aldı. Cəfər düz bir il alimin yanında qaldı və kərtənkələdən tutmuş fil və kərgədanacan bütün heyvanların dilini mükəmməl öyrəndi.

Cəfər atasının yanına qayıdanda atası onu tanımadı. Cəfər hər tərəfdən heyvan və quşlarla əhatə olunmuşdu. Başında iki dənə dovşan, çiyinlərinin hərəsində dələlər, yanında pişiklər, kirpilər, dayçalar, tısbağalar, balaca şir və pələng balaları, fil balası, balaca dəvələr, nə rəngdə istəyirsən quşlar ...

– Oğlum, sən özünə hansı peşəni seçmişən?, – deyərək atası ondan soruşdu.

Cəfər özündən razı halda dilləndi:

– Atacan, mən heyvanların dilini mükəmməl bilirəm.

Atası onun belə bir peşə seçməyindən narazı qaldı.

– Bu nə peşədir seçmişən? Adam belə peşəylə nə özünü dolandıra bilər, nə də xoşbəxt olar. Əgər öz peşəndə belə arxayınsansa, onda özün get özünə pul qazan.

Cəfər bütün heyvanlarını ətrafına yığıb dünyanı gəzməyə getdi. Yolda anasız iki quşcuğaz gördü. Onlara yazığı gəlib özü ilə götürdü. Beləcə, çox getdi, axırda böyük bir qəsrdə gördü. Qəsrin qabağında bir yaşlı insan oturmuşdu.

– Məni bir gecəlik qəsrinizə buraxa bilərsinizmi?

– Bu qəsrin içində əcaib heyvanlar doludur. İstəmirəm qəsrin içində olan sandığı qoruyan canavarlar səni yesinlər.

Gecə Cəfər elə meşədə özünə bir ağacın yanında yer düzəlttdi. Uzanıb yatmaq istəyəndə həmin vəhşi canavarları gördü. Canavarlar onu dövrəyə aldılar.

– Siz məndən nə istəyirsiniz?, – deyərək Cəfər soruşdu.

Canavarlar heyrətlə soruşdu:

– Sən bizim dilimizi haradan bilirsən? Biz burada bizimlə danışa bilən bir insanı gözləyirdik. O kəs bizdən bu sandığı götürməliydi. Sən bizim şahımızsan.

Cəfər onlardan kitab və qızılla dolu sandıqçanı götürüb, canavarları da yanındaki heyvanlara qoşub yenə yola düzəldi. Birdən onlar bir şəhər gördülər. Şəhərə daxil olanda fikir verdilər ki, hamı kədərli. Şəhərin bütün insanları çox qəmgin görünürdü. Heç kim gülmürdü. Hətta gülümsəyənlər də yox idi. Hamı da onlara təəccüblə baxırdı.

Cəfər yoldan keçən bir kişidən soruşdu:

– Sizin şəhərdə nə baş verib, nə üçün qəmlisiniz, niyə gülənlər yoxdur?

– Bizim şəhərdə birçə dənə də heyvan yoxdur. Biz heyvanlara zülm elədiyimizə görə, onlar buradan getdilər. Bütün heyvanlar bizdən küsüblər. Hətta balıq və böcəklər də qaçıblar. Biz də yaxşı işləyə bilmirik. Su az, hava çirki, ağaclar solub. Hamı çox kasıbdır, xəstələr də çoxdur.

– Bəs sizin şah haradadır?

– Şah yoxdur. Bizi heyvanlara zülm etməyə vadar edən məhz odur. İndi qərara gəlmişik ki, heyvanları bizə dost edən və onları şəhərimizə gətirə bilən adam bizim şəhərin şahı olacaq.

Cəfər fikirləşdi ki, bu şəhərə kömək etsə, yaxşı olar. Şahlığa görə yox, sadəcə adamlara kömək eləmək üçün. Cəfər bütün heyvanları dövrəsinə alıb elan etdi:

– Gəlin gedək. Gərək hər bir heyvan növündən tapıb bura gətirək. Mən də sizə kömək edərəm.

Canavarlar dağılışdı və getdilər heyvanları toplamağa. İki-iki, üç-üç, şəhərə yüzlərlə heyvan gəldi. Bütün heyvanlar onlarla danışa bilən adamı görmək istəyirdi. Beləliklə, hamı ağıllı Cəfərin pişvazına çıxdı. Cəfər onları şəhərdə, şəhərin ətrafında qalmağa razı saldı. Söz verdi ki, onları burada incidən olmayacaq. Bunun əvəzində onlar sadəcə şəhər sakinlərinə kömək etməlidirlər. Heyvanlar bir az fikirləşib razı oldular. Çox keçmədi ki, şəhər başdan başa yaşıllığa büründü. Gülüstana çevrildi. Hava təmizləndi, çaylar axmağa başladı. Bir müddət sonra isə camaat

ədalətli, xeyirxah və yaxşı bir adam seçib şah elədilər. Cəfər də onun müşaviri oldu. Atası Cəfərin dəvəti ilə bu dövlətə gələndə oğlunu tanımadı... O, artıq öz oğlu ilə fəxr edirdi.

BOŞBOĞAZLIĞIN BƏLASI

Biri var idi, biri yox idi. Bir kəndin kənarında kiçik gölməçə var idi. Bir tərəfi qamışlıq olan bu yaşıl gölməçədə qurbağalar yaşayırdı. Hər gün səhər açılanda qurbağalar suyun üzünə çıxıb birbiriləri ilə söhbətləşər, axşamlar isə bir yerə toplaşıb mahnı oxuyardılar. Amma qurbağaların arasında biri var idi ki, həddindən artıq çox danışar və öz söhbətləri ilə hamını narahat edib yorardı. Buna görə də qurbağalar onun adını «Qurqur xanım» qoymuşdular. Rastına çıxan qurbağalarla saatlarla danışar, onlardan əl çəkməzdi. Bundan tənqə gələn qonşuları onunla qarşılaşmaqdan çəkinirdilər. O, suyun üzünə çıxdığı zaman ətrafdakı qurbağalar ya suyun altına girər, ya da qamışlıqda gizlənərdilər ki, Qurqur xanım onları görüb söhbətə tutmasın. Hətta bu halda da Qurqur xanım susmaz, öz-özünə bütün günü quruldayardı. Göyə baxıb:

– Aha, cırcıramaya baxın, görün necə uçur. Quyuğu mavidir, gözləri də nə boyda, qurqur!

Yerə baxıb:

– Çəyirtkə, ay çəyirtkə, hara gedirsən? Axşam bizə hansı musiqini ifa edəcəksən? Mən də sənə qoşulub oxuyacağam. Görərsən, necə gözəl səsim var, qurqur!

Suya baxıb:

– Balıqlar, ay balıqlar. Bu gün bir soxulcan tapa bilmisiniz? Deyirlər, qamışlığın dibində çoxlu soxulcanlar olur, qurqur!

Beləcə, günlər keçirdi. Günlərin bir günü, gölməçənin yanından dəcəl bir oğlan keçir. Gölməçədəki qurbağaları görəndə onları daşa basıb, vurmaq fikrinə düşür. Cibindən sapandı çıxarıb oraya bir daş qoyur və nişan alıb atır. Daş qurbağaların heç birinə dəyməyib suya düşür. Bunu görəndə qurbağaların hamısı tez səslərini kəsib suyun altına girir. Amma Qurqur xanım gözünü bağlayıb, ağzını açmışdı, elə hey danışırı. O, öz

səsindən başqa səs eşitmirdi. Oğlan gölməçədə tək bir qurbağanın qaldığını görəndə elə onu nişan alıb daşı atdı. Daş Qurqur xanımın düz ağızından elə bərk dəydi ki, o, özündən gedib suya yığıldı. Bunu görə qonşuları Qurqur xanımı çəkib qamışlığa saldılar. O, özünə gəlib, ayıldıqdan sonra başa düşdü ki, bütün bu hadisələr onun başına çox danışmağına görə gəlib. Bir də boş-boş, lazımsız yerə danışmamağa özünə söz verdi.

Beləcə, bir müddət keçmişdi. Qurqur xanım gölməçənin ən az danışan qurbağası olmuşdu. Bunun nəticəsində Qurqur xanım daha diqqətçil olmuşdu. Ötəri baxdığı hadisələrə daha dəqiq nəzər yetirirdi. Danışdığı hər bir sözün mənasına diqqət etməyə başlamışdı və hər sözün nə aqibət gətirəcəyini fikirləşirdi. Beləliklə, çəkdiyi sükut onu qabaqlar görmədiyi şeyləri görməyə, fikirləşmədiyi şeyləri düşünməyə vadar etmişdi. Çox keçmiş ki, Qurqur xanım çox danışan qurbağadan müdrik qurbağaya çevrilir. Bunu görə gölməçənin digər qurbağaları öz problemlərini onun ağıllı məsləhətləriylə həll etməyə başladılar.

ASLANIN ƏHVALATI

Biri vardı, biri yoxdu, bir padşah vardı. Bütün padşahlardan fərqli olaraq, bu padşah olduqca adil və ağıllı padşah idi. Hamı onu çox sevirdi, bircə vəzirdən başqa. Vəzir gecə-gündüz yatmayıb onu necə öldürmək, yerinə necə keçmək barədə düşünürdü. Nəhayət, bir gün istədiyinə nail oldu. Əlaltıları ilə birlikdə padşaha qəsd elədi və onun yerinə keçdi. Vəzir padşahın nəslindən bir nəfəri də sağ buraxmayacağına söz vermişdi. Bu məqsədlə də öz adamlarına padşahın yeganə oğlunu da öldürməyi tapşırırdı. Padşahın arvadı oğlunu da götürüb qulluqçularla yaylağa getmişdi, ona görə də ərinin öldürüldüyündən xəbəri yox idi. Vəzirin adamları onun alaçığına hücum edəndə işin nə yerdə olduğunu anlamadı. Ona görə də yüksək səslə gələnlərin üstünə qışqırdı:

– Binamuslar, yəni siz o qədər qudurmusunuz ki, öz padşahınızın arvadına hücum edirsiniz?

Vəzirin adamları gülüb dedilər:

– Nə padşah? Sən artıq padşah arvadı deyilsən, ərin çoxdan o dünyadadır. İndi gəlmişik səni də, oğlunu da onun yanına göndərək. Padşahın arvadı məsələni başa düşdü və uşağı da götürüb, alaçıqdan çıxdı. Gəlib bir sıldırım qayanın başına çatan da gördü ki, burdan o yana yol yoxdur, onsuz da vəzirin adamları onu öldürəcəklər. Körpə oğlunun düşməni əlinə keçməməsi üçün onu sıldırım qayadan atdı. Xainlər padşahın arvadını öldürdülər, uşağın da ölmüş olduğunu zənn edib dalınca dərəyə düşmədilər.

Həmin padşahın bir qardaşı var idi. Vəzir necə dəfə onun üstünə adamlarını göndərüb öldürmək istəmişdisə də, bir şey çıxmamışdı. Vəzirin zülmündən qurtarmaq üçün padşahın qardaşı başına bir dəstə adam yığıb dağlara çəkilmişdi. Bir dəfə onun adamlarından biri dərədəki aslan yuvasının qarşısında oynayan bir uşağa rast gəlir və uşağı götürüb onun yanına gətirir. Padşahın qardaşı baxıb görür ki, uşağın biləyində bir bazubənd var. Bazubəndi oxuyub onun öz qardaşı oğlu olduğunu başa düşür. Uşağı götürüb bədrinə basır və şir südü ilə bəsləndiyinə görə adını Aslan qoyur. Vaxt keçir, vədə dolanır, Aslan gəlib on beş yaşına çatır. Bu vaxta qədər onun əmisinin dəstəsi böyüyüb qüvvətlənmişdi. Bir gün əmisi Aslanı və öz iki oğlunu yanına çağırır deyir:

– Övladlarım, artıq vəzirdən qardaşımın və bütün nəslimizin qisasını almaq vaxtı yetişib. Yaraqlanım, döyüşə gedirik. Oğlanlar ədəblə təzim edib, onun dediyi kimi döyüşə hazır vəziyyət alırlar. Vəzirin şəhərinə hücum edir, böyük çətinliklə taxtı ələ keçirir və vəziri bütün şəhər əhli qarşısında edam edirlər. Aslanın əmisi isə taxta çıxıb, həmin ölkəyə başçılıq etməyə başlayır. Aslanın əmisi oğlanları atalarının ona olan məhəbbətinə həsəd aparırdılar. Bunu hiss edən padşah bir gün balalarının üçünü də yanına çağırır deyir:

– Mən bilirəm ki, siz üçünüz də məni çox istəyirsiniz. Mən də sizin üçünüzü də eyni dərəcədə çox istəyirəm. Amma içərinizdə ən igid olanı mənim sağ əlim olacaq, buna görə də siz gərək öz igidliyinizi sübut edəsiniz.

Oğlanlar hamısı bir ağızdan sual verir:

– Bunun üçün nə etmək lazımdır?

Padşah:

– Mən bir şert kəsirəm, kim mənim atımın ayağı dəymədiyi yerdən, mənim görmədiyim, bilmədiyim bir şeyi gətirib gəlsə, aranızda ən igidi odur.

Padşahın böyük oğlu baş əyib səfərə çıxmaq üçün icazə istəyir. Padşah ona yol xərci verib, yola salır.

Oğlan iki ay gecə-gündüz yol gedir. Bir gün görür ki, atının ayağının altında nə isə parıldayır. Götürüb baxır ki, bu böyük bir ləldir. Öz-özünə düşünür ki, əgər atam bu yerlərdən keçmiş olsaydı, yəqin ki, bu ləli götürərdi. Ona görə də, daşı götürüb geri qayıdır. Padşah təmtəraqla oğlunun pişvazına çıxır. Oğlan gətirdiyi ləli xonçaya qoyub atasına təqdim edir. Atası lələ baxıb deyir:

– Şəhərin kənarında kahada mənim qırx otağım var. Apar bunu birinci otağa qoy.

Oğlan gedib kahadakı birinci otağı açanda görür ki, bu otaq həmin ləllərlə doludur.

Nəhayət, indi də növbə gəlir ortancıl oğula. O da atası ilə sağollaşib səfərə çıxır. Düz üç ay yol gedəndən sonra bir meşəyə rast gəlir. Meşədəki ağacların üstü qızıl meyvələrlə dolu idi. Həmin meyvələrdən bir səbət doldurub atasına gətirir. Atası onun gətirdiyi meyvələrə baxıb deyir:

– Apar bu meyvələri kahadakı ikinci otağa qoy. Ortancıl oğul ikinci otağı açanda görür ki, bu otaq həmin meyvələrlə doludur.

Növbə Aslana çatır. O, ədəb-ərkanla gəlib əmisinin əlini öpüb deyir:

– Əmi, icazə ver, mən səfərə sənin atınla çıxım.

Padşah razılıq verir. Aslan əmisinin atını minib yola düşür. Altı ay yol gedir, yeddinci aya dönəndə birdən at dayanır və kiş-nəyir. Aslan başa düşür ki, at burdan o yana getməyib. Başladı yavaş-yavaş yolunu davam etməyə. Bir qədər getmişdi ki, görür, yerdə nəşə yanır. Götürüb baxır ki, bu, öz-özünə yanan bir çıraqdır. Çırağın üstünə bu sözlər yazılmışdı: «Ay bu çırağı tapan, yer üzündə bu çıraqdan iki dənədir». Aslan fikirləşdi ki, bunun o biri tayını da tapmamış dönən deyiləm. Toqqasının altını bərkidib yola düşür. Bu minvalla bir neçə gün yol gedir.

Az gedir, üz gedir, gəlib bir şəhərə çatır. Karvansarayaya gəlib özünə bir otaq götürür. Axşam həmin otağa bir nəfər də gəlir. Xurcunundan bir çıraq çıxarıb yandırır. Aslan görür ki, bu onun tapdığı çırağın tayıdır. Aslan qonaqla tanış olur, öz əhvalatını ona nəğil edir və deyir:

– Qardaş, gəl sən o çırağı ver mənə.

Qonaqsa cavabında:

– Burdan bir az aralıda divlər yaşayırlar. Onların çox gözəl göyərçinləri var. Əgər həmin göyərçinlərdən bir cütünü mənə gətirsən, çırağı sənə verərəm, – deyir.

Aslan razılaşır. Kişidən ünvanı öyrənib, atına minib yola düzəlir. Gedib həmin yerə çathaçatda arxadan səs eşidir. Dönüb baxır ki, onu çağıran bir ağ quşdur. Ağ quş deyir:

– Aslan, o adam səni ölümə göndərir. Divlər o göyərçinləri çox istəyirlər. Sən gərək divləri yuxuya verəndən sonra göyərçinləri götürəsən. Amma bax ha, tamah sənə güc gəlməsin, bir cütdən artıq götürmə. Peşiman olarsan.

Aslan qala divarını aşıb içəri, göyərçinlərin yanına çatır. Görür ki, bunlar elə gözəl göyərçinlərdir ki, iki göz istəyir tamaşasına dursun. Əlini atıb bir cütünü tutur. Amma nəfsinə qalib gələ bilmir. Elə ikinci cütü tutmaq istəyirdi ki, quşlar buna bənd imiş kimi səs-səsə verib elə haray salırlar ki, gəl görəsən! Divlər oyanıb Aslanı tutur. Aslan əhvalatı onlara danışır. Divlərin Aslana yazdığı gəlir və deyirlər:

– Biz sənə quşlardan bir cütünü verərik, amma bu şərtlə ki, buradan bir az aralada yaşayan divlərin bağındakı üzümdən bir səbət bizə gətirəsən.

Aslan atını minib yola düşür. Bir az getmişdi ki, həmin divlərin qəsinə çatır. Bu vaxt yenə arxadan quşun səsinə eşidir:

– Aslan, mənim məsləhətimə qulaq asmadın, başını bəlaya saldın. Bu dəfə qulaqlarını aç, yaxşı-yaxşı eşit. Nəbadə ikinci səbəti götürəsən. Aslan yenə divləri yuxuya verib onların qəsinə girdi. Sürünə-sürünə üzüm anbarına gəldi. Gördü ki, anbar üzüm səbətləri ilə doludur. Ağzı sulandı, səbətin birini qabağına çəkib yeməyə başladı. Səbət boşalan kimi yenə üzümlə doldu. Aslan

səbətini birini götürüb çıxmaq istəyəndə, yenə tamah ona güc gəldi. Dedi:

– Ey dili-qafil, heç insafdırmı ki, bu üzümdən bircə salxım da əmimə aparmayım?

Bu fikirlə əlini ikinci səbətə uzadanda bütün səbətlər qışqırmağa başladılar:

– Ay aman, qoymayın, anbara oğru girib.

Səs-küyə divlər oyanıb gəldilər. Aslan əhvalatı olduğu kimi onlara danışırdı.

Divlərin başçısı Aslana dedi:

– Buralarda bir ağ div yaşayır, onun gözəl bir qızı var. Mən o qızın dərdindən dəli-divanəyəm. Əgər gedib o qızı mənə gətir-sən, sənə bir səbət üzüm verərəm. Sən də əminə apararsan.

Aslan onlardan da ayrılıb yola düzəlir. Ağ divin qəsrinə çatanda yenə arxadan quşun səsinə eşidir:

– Ey tamahkar insan, sən bu dəfə ölümə gedirsən. Mənim dediklərimə yaxşı-yaxşı qulaq as. Ağ divin qızı bu saat yeddi günlük yuxuya gedib. Yeddi günlük yuxuya gedəndə o saçlarından çarminxa çəkilməmiş olur. Sən gərək ağ divin tövləsindəki kəhər atı minəsən, sonra qızı yerindən qaldırasan. Əgər qaldıra bilməsən, daşa dönəcəksən. Aslan barını aşıb tövləni tapır. Tullanıb kəhər atın belinə minir, birbaşa ağ divin qızı yatdığı yerə çapır. Görür ki, bu elə gözəl qızıdır ki, yemə, içmə, xətti-xalina, gül camalına tamaşa elə. Əyilib, əlini salır qızın belinə, nə qədər güc verirsə, qızı qaldıra bilmir. Və Aslan yavaş-yavaş qurşağacan daşa dönür. Yenə güc verir. Bu dəfə qızı qaldırmağa müvəffəq olur. O saat daş əriyir. Qızı atın tərkinə alıb, yoluna davam edir. Arxadan cürbəcür əcaib səslər eşitsə də, Aslan çevrilib baxmır. Bir az keçmiş qız yuxudan ayılır. Nə qədər dil töküüb yalvarırsa da Aslan onu buraxmır.

Bir az beləcə getmişdilər ki, elə tufan qopur ki, gəl görəsən. Aslan istəyir ki, atdan düşüb daldalana. Amma bu vaxt ağ quş caynağında qılıncla peyda olur və Aslanı atdan düşməyə qoymur. Böyük çətinliklə ağ quşdan qurtula bilir.

Və yoluna davam edir. Bir az getmişdilər ki, Aslan görür çəmənlikdə belində qızıl yəhər olan bir at otlayır. İstəyir ki,

yaxınlaşıb atı tuta, amma bu əsnada ağ quş yenə ildırım kimi sıçayıb atı qovur. Aslan ağ quşun bu hərəkətlərindən qorxsada, dinmir. Nəhayət, bu minvalla gəlib çatırlar üzümü olan divlərin qalaçasına. Ağ quş Aslana deyir:

– Aslan, mən görürəm sən bu qızdan xoşun gəlir, onu divlərə vermək heç kişilikdən deyil. Sən çalış qızı vermə.

Aslan:

– Bəs nə edim?, – deyib ağ quşun üzünə baxır.

– Məni apar, bu qızın yerinə divlərə ver, üzümü götür, sonrasını ilə işin yoxdur.

Ağ quş bunu deyib həmin qızın cildinə düşdü. Aslan onu aparıb divlərə verdi. Qayıtdı, qızı da, üzüm səbətini də götürüb yola düşdü. Bir az getmişdi ki, gördü ağ quş qabağındadır. Bu dəfə də onu üzüm yerinə divlərə verdi. Göyərçinləri aldı, kərvansaraya gəldi. Burada çırağı olan adama ağ quşu göyərçin əvəzinə verib, çırağı aldı, əmisinin vilayətinə tərəf getməyə başladı. Şəhərə çatanda bir kişi onu səsləyib dedi:

– Harda qalmısınız, gəlin çıxın da!

Baxdı ki, bu da ağ quşdur. Əmisi Aslanın gəldiyini bilib, onu təntənə ilə qarşıladı, onun gətirdiklərinə baxıb alından öpdü və dedi:

– Afərin oğlum, sən mən deyəni tapıb gətirdin.

Aslanla qıza qırx gün, qırx gecə toy elədilər. Aslan toy gər-dəyinə girəndə ağ quş iki ayağını bir başmağa dirədi ki, mən də sənənlə yataq otağında qalmalıyam. Aslan çox dedi, ağ quş az eşitdi, nəhayət, ağ quş dediyindən dönmədi. Səhər tezdən Aslan əmisinin yanına gəldi, gecəki əhvalatı danışdı dedi:

– Əmi, mən istəyirəm ki, sən ağ quşu bu məmləkətdən qovasan.

Əmisi dedi:

– Niyə ki, ay bala? Axı o sənə çox yaxşılıqlar eləyib. Bu söhbəti eşidən ağ quş dedi:

– Aslan, de görüm mən sənə nə pislik eləmişəm? Aslan dedi:

– Məni tufanda, qiyamətdə atdan düşüb, daldalanmağa qoymadın, qızıl yəhərli atı tutmaq istəyirdim, imkan vermədin, bu gecə də ki, belə. Yataq otağımdan əl çəkmədin.

Ağ quş dərindən bir ah çəkib dedi:

– Ay Aslan, tufanda səni ona görə yerə düşməyə qoymadım ki, o tufan qızın atası idi, atdan düşən kimi səni öldürəcəkdə. Nə qədər ki, sən atın üstündəydin, o sənə bata bilmirdi, bunu deyib üzünü qıza çevirdi, düzdür, ya yox? Qız başı ilə «hə» cavabı verdi. Ağ quş sözünə davam elədi:

– O qızıl yəhərli at qızın əmisı idi, sən əlini ona vuran kimi yıxıb atdan yerə salacaqdı, düzdür?

Qız yenə onun dediyini təsdiqlədi:

– Bu gecə ona görə sənın otağında yatdım ki, qızın qardaşı ağ ilan olub, səni öldürməyə gəlmişdi. Gecə sən yuxuda olanda mən o ilanı öldürmüşəm, düzdür?

Qız yenə onun dediyini təsdiqlədi. Ağ quş iri bir ilan cəmdəyini atdı ortalığa. Sonra yenə dərindən bir ah çəkib dedi:

– Mənim alınma yazılmışdı ki, mən gərək bir adama kömək edəm. Əgər o adam mərd çıxsa, ona gedəm, əgər namərd çıxsa, öləm. İndi mənim vaxtım tamamdı.

Bunu deyib ağ quş dönüb daş oldu. Hamı peşman oldu, amma sonrakı peşmançılıq fayda verməz.

DOST DOSTA TƏN GƏRƏK

Biri var idi, biri yox idi. Böyük bir meşədə üç dost var idi. Dovşan, kirpi və dələ. Onların dostluğu o qədər məşhur idi ki, bütün meşə bunların dostluğundan danışırdı. Üç dost hər gün palıd ağacının altında görüşər və meşəni birgə gəzintiyə çıxardılar. Tapdıqları meyvələri birgə yeyər, axşamacan bir-birindən ayrılmazdılar. Bu üç şən dost bir gün yolda dostluqlarının möhkəmliyindən danışdılar. Birinci dovşan başladı:

– Mən dostluqda möhkəməm. Heç vaxt dostumu darda qoyub qaçmaram. Canımı bahasına olsa belə, dostumu müdafiə edərəm.

Dələ də dostluqda möhkəm olduğunu bildirdi. Hətta o, dovşandan bir az da irəli gedib, dostunun yerinə özünü fəda edə biləcəyini bildirdi.

Bunların arasında dovşana və dələyə nisbətən daha ləng yeri-yən kirpi, bu sözlərdən sonra özünü təhlükəsizlikdə bilib, bir az arxayınlaşdı. Bu cür dostlarla birgə olmasından fərəh hissi duydu. Fikirləşdi ki, belə dostlarla ona heç bir qorxu yoxdur.

Amma, necə deyərər, düz yolda yerimək asan olar. Dostlar dar gündə tanınar. Bir gün dostlar şöhli otların üstündə gəzərək, yollarının üzərindəki giləmeyvələrdən, çiyləklərdən yeyərək, cürbəcür məzəli söhətlər edir, gülüşürdülər. O qədər başları qarışmışdı ki, meşənin dərinliklərinə qədər gəldiklərinin fərqi belə varmamışdılar. Birdən kirpi elə bil ayıldı və dostlarına: – Dostlar, deyəsən biz evlərimizdən çox uzaqlaşmışıq. Gəlin qayıdaq, – dedi. Dovşan o yana bu yana baxaraq:

– Kirpi, bizim yanımızda nədən qorxursan?! Bizim kimi dostları olanın nədən qorxusu olar?, – deyərək sinəsinə döydü.

Kirpi bir az özünə toxtaqlıq verib, dostlarından ayrılmaı. Dostlar bir az da gəzişib geri dönmək istədilər, amma, deyəsən, yolu itirmişdilər. Gəldikləri çıxırı tapa bilmirdilər, yaman narahat oldular. Amma, daha dayanmadılar. Yavaş-yavaş təyin elədikləri istiqamətdə geri dönməyə başladılar. Kirpi dilləndi:

– Dostlar, bilmirik bu yol bizi hara aparacaq. Bəlkə səhərdək bir yerdə gizlənək, səhər rahat gəldiyimiz yolu taparıq.

Dələ və dovşan razı olmadılar:

– Yox, heç nə olmaz. Əvvəl-axır bir çıxış yolu olar, – deyərək irəliləməyə başladılar. Bir az da getmişdilər ki, birdən qarşı tərəfdən bir xışılı gəldi. Dostlar yerlərində dondular. Heç biri tərpnə bilmirdi. Bayaıqdan igidlikdən danışan dovşanın səsi belə çıxmırdı. Elə bu vaxt sıx kolluğun arxasından bir tülkü çıxdı. Şələquyruq tülkü bunları görcək, ağzını yaladı. Kirpi irəli çıxaraq iynələrini qabartdı və:

– Ey şələquyruq, bizə heç nə edə bilməzsən. Elə bilirsən səndən qorxacağıq?! Bu dəqiqə sənın dərşini verərik. Dostlar, irəli!, – deyib, irəliyə atıldı.

Tülkü kirpinin iynələrindən qorxaraq, bir az geriyyə çəkilərək dilləndi:

– Ay kirpi, sən «biz» deyəndə kimi nəzərdə tutursan? Əgər sənin qorxaq dostlarını deyirsənsə, onlar məni görəni kimi biri ağaca dırmandı, biri də qaçıb getdi. Sən də şükür et ki, iynələrin var. Yoxsa bu asta yerişinlə çoxdan tələf olmuşdun. Tülkü üzünü çevirib getdi.

Kirpi ağacdakı dələyə və kolun dalında gizlənen dovşana baxdı. Heç nə demədi. Onlar da öz səhvlərini başa düşmüşdülər. Başlarını aşağı salıb, susmuşdular. Aydın idi ki, onlar bir daha belə iş tutmayacaq, qorxaqlıq etməyəcəklər. Müdrik qocalar yaxşı deyib: «Dost dosta tən görəni, tən olmasa gen görəni». Əminlik ki, hərə özünün necə dost olması barədə düşünüb, nağıldan ibrət götürəcəkdir.

SƏRÇƏ VƏ QARANQUŞ

Biri var idi, biri yox idi. Qış başa çatmışdı, yaz öz gülləri, çiçəkləri ilə qışın yerini tutmuşdu. Bunu görəni quşlar da səs-səsə verib Allaha dua edirdilər. Ağaclar çiçəklədikcə, bağlar, bağçalar lap gözəlləşirdi. Artıq yazın gəlişindən xəbər tutan uzaq ölkələrdəki quşlar da geri qayırdılar.

Bu quşların arasında haçaquyruq qaranquş da var idi. O da uzun yol qət edərək, Səyyarə nənin evində keçən ildən qurduğu yuvasına qayıdırdı. Amma Haçaquyruq qayıdıb nə görsə yaxşıdır? Onun evində bir sərçə məskunlaşıb. Qaranquş öz-özünə fikirləşirdi ki, yəqin yuvanı boş görüb, mən gələndə burda məskunlaşıb, məni görüb evdən uçub gedər. Qaranquş uçub yuvanın yaxınlığındakı budağa qondu. Ədəblə sərçəyə salam verdi və bu evin yiyəsi olduğunu dedi. Sərçə salamın cavabını alıb, dilləndi:

– Başa düşmədim, necə yəni evin yiyəsi mənəm?! Bu, haradan çıxdı?! Hal-hazırda yuvanın içində mən, çölündə isə sən sən. ev sənənin haradan oldu?! Bütün qış uzununu burada əziyyət çəkən mən, hazırda nazır olmaq istəyirsən? Yaxşı deyiblər: “Nə yoğurdum, nə yapdım, hazırca kökə tapdım”. Həyasızlığa bax, bunda!

– deyərək yuvada yerini rahatladı. Qaranquş yaman narahat oldu. Bir az uçub, ağacın başında dövrə vurdu. Sonra yenidən yuvasının yanında bir budağa qondu. Sözə necə başlayacağını bilmirdi. O, sərçəni başa salmaq istəyirdi ki, onun zəhmətlə tikdiyi evindən çıxsın. Yenə sərçəni dilə tutmaq istədi:

– Sərçə qardaş, bizim həyat tərzimiz budur. Biz başqa cür yaşaya bilmərik. Allah bizim cismimizi ancaq isti ölkələr üçün nizamlayıb. Bizim uçub getməyimiz sizin üçün də xeyirlidir. Təsəvvür et ki, bəzi quşlar uçub getməsə, qışda onsuz da az olan yem heç kəsə çatmaz. Mən bundan sonra ev qurmaq istəsəm, çox gec olacaq. Xahiş edirəm, yuvamdan çıx. Yaddan çıxartma ki, mən bura tək uçmamışam. Biz bir dəstə halında bura gəlmişik. Mən onlara demək istəmirəm. Gəl bu daşı tök ətəyindən, çix mənim yuvamdan!

Amma sərçə çıxmaq fikrində deyildi:

– Sən hələ burdasan?! Axı mən sənə dedim ki, bu evdən götürü çək! Səni dimdikləməmiş öz xoşunla uç, bir də bu hədəvərə yaxınlaşma! Hələ bir mənə hədə-qorxu da gəlirsən? Get, kimə deyirsən de! Yoxsa qanadlarının qırılmasını istəyirsən?

Qaranquş gördü ki, sərçə heç cürə çıxmaq fikrində deyil. Bunu görüb uçdu öz yoldaşlarının yanına və hadisəni olduğu kimi danışdı. Yoldaşları birgə fikirləşib, bir çarə tapdılar. Səhər təzəcə açılmışdı. Belə bir nurlu səhərdə qaranquş yenə uçub öz yuvasının yanındakı budağa qondu. Sərçə bunu görəni kimi, daha bir söz deməyə imkan vermədən qaranquşu dimdikləməyə başladı. Elə bu vaxt yüzlərlə qaranquş onları əhatəyə aldı. Sərçə bunları görəni kimi, donub qaldı. Nə edəcəyini bilmədi. Elə bildi, bu dəqiqə qaranquşlar da onu dimdikləyəcəklər. Başladı yalvarmağa:

– Məni bağışlayın, mən bir də belə qələt etməyəm. Səhv etmişəm. Bu dəqiqə yuvadan çıxaram. Mənimlə işiniz olmasın.

Qaranquş onu sakitləşdirməyə başladı:

– Məni dinlə, tələsmə. Mən sənənin bu etdiklərinə sənənin kimi cavab vermək istəmirəm. Zülmə zülmə cavab verməzlər. Sərçə, mən bu yuvanı çox zəhmətlə tikmişəm. Və istəsəydim, sənəni buradan rahatca çölə atardım. Amma bunu etmədim, çünki sən öz

əməlinin pis bir əməl olduğunu bilməlisən ki, bunu digərlərinə qarşı da etməyəsən. Heç vaxt özündən zəifə güc göstərmə. Biz heç vaxt dostlarımızı çətin vaxtlarda tək qoymuruq. Bütün çətinliklər birlikdə asan olur. Bu vaxta qədər heç nəyi zülmə əldə etməmişik. Yadda saxla:

– “Zülmə abad olan, axırda bərbad olar”. Çalış, özünü zəhmətə alışdır.

Sərçə səhvini başa düşdü və uçub oralardan uzaqlaşdı. Onu bir də yuvanın ətrafında görəndə görünmədi.

İLAN HAQQINDA NAĞİL

Danarəban adında birisi varmış. Bir dəfə o, çöldən atasına nadir bir quş gətirir. Atasını, bu nadir quşu görəndə oğlu Danarəbanə dedi: “Oğlum, nə biz, nə də başqaları bu nadir və gözəl quşa layiq deyilik, o yalnız padşaha layiqdir”. Və Danarəban quşu padşaha apardı.

Bu nadir quşun oxuması şahı cuşə gətirdi. Ona qəfəs axtararkən vəzirlərdən biri dedi: “Nadir quşun nadir də qəfəsi olmalıdır, buna görə onun qəfəsi div sümüyündən hazırlanmalıdır.

Şah Danarəbanı yanına çağıraraq hədiyyə verdiyi quş üçün əcaib divin sümüyündən qəfəs düzəltməyi tapşırırdı. Şahın bu əmri Danarəbanə ağır göründü və o, əmri yerinə yetirə bilməyəcəyi təqdirdə şah tərəfindən ölüm hökmünə məhkum olunacağını da bildiyindən acı göz yaşları axıtdı. Nə etmək olardı. Danarəban div sümüyünü axtarmaq üçün hazırladığı plana görə yola çıxdı. O, yol boyu rast gəldiyi hər kəsə dərini danışar, qu-laq asanlar isə şahın əmrini yerinə yetirməyin mümkün olmadığını söyləyirdilər.

Danarəban az getdi, çox getdi, axırda rast gəldiyi bir qarıya dərini danışdı. Danarəbanə yazığı gələn qarı ona yol göstədirib dedi:

– Oğlum, dala baxmadan bu yolla get. Bu yolda sən su quyusuna rast gələcəksən, divlər oradan su içməyə gəlirlər; sən quyun yanında şüşə qab tapacaqsan. divin canı onun içindədir; div quyudan su içməyə gələndə sən şüşə qabı sındır və div həmin anda canını tapşıracaq.

Deyilənə əməl olundu. Danarəban divin sümüyündən qəfəs düzəldərək onu şahə apardı. Bir müddət sonra şahın qızını div oğurlayır. Hamı bu bədbəxtliyin qarçısında aciz qalır. Şah qızını divin əlindən almağı Danarəbanə tapşırır; şah, bu əmri verərkən, şahzadəni xilas edərsə ona böyük bəxşislər vəd edir, əks halda ölüm hökmü ilə hədələyir.

Danarəban çox fikirləşmədən şahzadənin axtarışına çıxdı. O, birdən yolda bir heyvanı udmağa çalışan, lakin buynuzlarını ağzına yerləşdirə bilməyən ilana rast gəlir. Bədbəxt ilan hey əlləşir, lakin düşdüyü vəziyyətdən qurtula bilmirdi. İlanə yazığı gələn Danarəban mişarı çıxarıb buynuzları kəsərək onu ölümdən qurtardı.

Xilası üçün minnətdarlığını bildirən ilan Danarəbanə dedi:

– Mən bütün ilanların şahıyam, nə istəyirsən de, yerinə yetiriləcək.

Danarəban ilanın ağzındakı möhürü istədi və ilan onun arzusunu yerinə yetirdi. Danarəban möhürü alaraq razı halda evlərinə qayıtdı.

Yatarkən, Danarəban şahın qızının səhər onun evində olması və divin gəbərməsi arzusu ilə ilanın möhürünü öpüb başının altına qoydu.

Hər şey Danarəbanın istədiyi kimi oldu: səhər şahın qızı onun yanında idi və o, qızla şahın hüzuruna getdi. Şah, vədinə sadıq qalaraq Danarəbanə bollu bəxşislər verməyi vəzirinə tapşırırdı. Vəzir, gəncin xoşbəxtliyinə paxıllıq edərək onu məhv etmək fikrinə düşdü. O, bu məqsədlə şahın əmrini icra etmədi və Danarəbanı öldürmək istədi. Lakin ilanın möhürü sayəsində Danarəban düşmənin niyyətini bilərək ölümdən qurtara bildi. Şah, vəzirin bu paxılığından bərk qəzəblənərək onu qovdu. Bundan sonra tale Danarəbanə vəzir olmağa və düşmənin yerini tutmağa kömək etdi.

OVÇU VƏ İLANLAR ŞAHI

Ovçu, dağda ova çıxarkən bir qara ilanın ağ ilanın üstünə atılaraq onu boğduğunu görür. O, ağ ilanın seçilmiş nəslə mənsub olduğunu bildiyindən onu qara ilanın ağzından qurtarmaq istədi.

Ovçu yaxınlaşaraq qara ilanı hədəfə alsada, ehtiyatsızlıqdan ağ ilanı vurdu və o, ağır yara alaraq çıxırmağa başladı. Onun səsinə hər tərəfdən müxtəlif nəsillərə mənsub olan ilanlar çıxmışdılar.

Bunların padşahı olan ilan, onun qızı olduğu bəlli olan yarı ağ ilana yanaşaraq çıxırmasının səbəbini soruşdu. Ağ yaralı ilan burada dayanmış ovçunu göstərərək dedi ki, o, indi harda işə gizlənmiş, məni boğmaq istəyən qara ilanın ağzından almaq üçün atəş açanda ehtiyatsızlıqdan mənə dəydi. Şahzadə ilanının əmrinə görə bir anda bütün ilanlar qara ilanın axtarışına çıxaraq onu tapıb şahzadənin hüsuruna gətirdilər və onun əmrinə əsasən buradaca tikə-tikə etdilər.

Ovçu tərəfindən xilas olmuş ağ ilan ona dedi:

– Qara ilanının əlindən məni xilas etdiyinə görə şahzadə anam sənə bəxş təklif etsə, götürmə və ondan sənənin ağzına tükürməyini xahiş et.

Ovçu, ağ ilanının dediklərinə qulaq asaraq şahzadə, qızının xilasına görə nə istədiyini soruşduqda, o, ağzına tükürməyini istədi. Şahzadə əvvəl ovçunun istəyini rədd etmək üçün onu qorxudan hərəkətlər etdi. Onun əmri ilə daşın üstünə bir ilan tükürməsindən sonra daş xırda-para oldu. Lakin bu, ovçunu qorxutmadı və o, istəyini təkrar edərək şahzadə ilanının onun ağzına tükürməsini xahiş etdi.

Nə etmək olardı. Şahzadə ilan ovçunun arzusuna əməl etməli oldu. O, ovçunun ağzına tükürdükdən sonra ovçu daş və ağac parçalarını təmiz qızıla çevirmək qabiliyyəti qazandı.

İLAN VƏ YOXSUL KİŞİ

Bir dəfə sahədə buğda toxumu səpən yoxsul kişiyyə hiss etmədən bir ilan yaxınlaşdı. Kişi, ilanı görəndə əvvəlcə onu öldürmək istədisə də, sonra nədənsə, fikrini dəyişdi, ona yazığı gəldi, rəhm etdi, hətta nahar yeməyində onu çörəyə də qonaq etdi. İlan gedərkən bu dəvətə görə kişiyyə qızıl parçası qoydu. Qızılı görəndə kişi çox sevindi. Səhəri gün kişi səhər yeməyi zamanı ilanı yenə yanında gördü. İlanın bəxşini yadına salan kişi

bu dəfə onu daha yaxşı qonaq etdi və ilan gedərkən ona dünənki qədər qızıl parçası qoydu. Beləliklə, ilan hər gün kişinin yanına gələrək doyunca yeyib əvəzində, gedərkən qızıl parçası qoyardı.

Bir dəfə kişi, xəstələndiyinə görə sahəyə çıxma bilmədiyindən oğlunu göndərir və ilanı öldürməməyi, ona sayqı göstərməyi və yeməyə qonaq etməyi tapşırır.

Kişinin oğlu sahədə işləyərkən doğrudan da ilanın ona tərəf süründüyünü görüb, atasının tapşırığına əsasən onu yedirdir və əvəzində qızıl parçası alır. Bu, ertəsi gün də təkrar oldu. Belə olduqda, ilanın gündəlik bəxşilə kifayətlənməyən gənc oğlan onu izləyərkən qızılın yerini öyrənmək qərarına gəldi. Nəhayət, o, bir dəfə ilanın qayanın böyük yarığına tərəf süründüyünü və orada dayandığını gördü. İlanın gətirdiyi qızılın yerini müəyyən etdiyini zənn edən gənc kişi buna sevindi. O, ilana yaxınlaşaraq onu öldürmək məqsədilə ağaclarla vuraraq quyruğunu qopardı. Dəhşətli qəzəbə gəlmiş ilan qədirbilməz kişini bərk sancdı və o, ölərək yerə yığıldı.

Oğlunun sahədən qayıtmağını çox gözləyən xəstə kişinin gözləri yolda qalqı. Nəhayət o, oğlunu ilan sancdığını və öldüyünü güman etdi. Xəstəlikdən özünə gələn kişi sahəyə gedərkən yenə orada həmin tanış ilanı gördü. O, oğlunun ölümünə görə qisas almaq üçün onu öldürmək istədi, lakin qorxaraq əl saxladı və həmişəki kimi yenə də ona çörək verdi, ilan işə gedərkən kişiyyə qızıl qoymadı və dedi:

– Əlvida, artıq biz dost deyilik. Sən oğlunun ölümünü, mən işə quyruğumun kəsilməsini yaddan çıxarmayacağıq.

GÖZƏL AĞ İLAN VƏ PADŞAH OĞLU HAQQINDA NAĞİL

Bir çox illər bundan əvvəl dünyada yeganə bir oğlu olan padşah yaşamışdır. Bu padşah sağalmaz xəstəliyə mübtəla olmuşdur. Həkimlər onun xəstəliyinə qarşı əlac tapa bilmirdilər. Günlərin bir günü onun yanına dərviş gələrək müalicə edəcəyini söyləyir. Padşah uzun illər davam edən xəstəliyini sağalda biləcək adam tapıldığına görə çox şad oldu və dərviş ilə şərt kəsdi. Bu şərtə

görə əgər dərviş padşahı sağalda bilərsə, böyük var-dövlət sahibi olacaq, əks halda ölüm hökmü ilə cəzalandırılacaqdı.

Dərvişin məsləhətinə əsasən padşah onun dövlətində olan bütün ilan ovsunlayanları çağırırdı. Dərviş-həkim ilan ovsunlayanlara tapşırırdı ki, onun göstərdiyi yerdə olan ilanı öldürərək qanından bir az götürüb padşaha versələr, o, tamamilə sağalacaq.

Ovsunçular dərvişin göstərdiyi yerə gedərək burada, doğrudan da, ilana rast gəlirlər; ilanın gözəlliyi və qeyri-adi ağ rəngi ovsunçularl o qədər heyran edir ki, onu öldürməyə razı olurlar, geri qayıdaraq ilanı dərvişin göstərdiyi yerdə tapmadıqlarını bildirirlər. Ovsunçuların sözlünə inanmayan dərviş padşahdan həmin yerə onlarla birlikdə yeganə oğlunu da göndərməyi xahiş etdi. Onlar həmin yerə gəldikdə yenə ilanı görürlər. İlanın gözəlliyinə vurulan padşahın oğlu onu öldürmək üçün özündə güc tapmır və ovsunçulara deyir ki, atasının sağalması üçün ilanın qanı çox vacib olsa da, onun canını almaq iqtidarında deyil.

İkinci dəfə göndərilənlər geri qayıdaraq gördüklərini padşaha danışirlər. Bu hadisədən bərk qəzəblənən padşah oğlunu edam etməyi əmr etdi, lakin onun yaxınları oğlunu yalnız məmləkətdən uzaqlaşdırmağı məsləhət gördülər.

Ata yurdundan uzaqlaşan padşah oğlu su içmək və istirahət etmək üçün bir kəhrizin yanında dayandı. Burada o, taxt-tacın vərəsesinə onunla getməyi, sevinc və dərini birlikdə bölüşməyi təklif edən bir gəncə rast gəldi.

Qovulmuş şahzadə xeyirxah gəncin təklifinə sevinclə qoşuldu və birlikdə yola düşdülər. Padşah oğlu yolda bu gəncdə aralıq həkim qabiliyyəti olduğunu, lalları müalicə etdiyini öyrəndi.

Onlar xeyli yol getdikdən sonra digər şahlığın ərazisinə çatdılar. Gənc oğlan burada özünü yaxşı həkim kimi göstərərək padşahın on altı yaşlı lal qızının dilini açmağa təklif alır. Saraya gələn həkim padşahın hüsurunda dayanaraq onunla aşağıdakı şərti kəsirlər: “Əgər qızımın dilini açarsən onunla evlənəcəm və istədiyən qədər qiymətli daş-qaş götürəcəksən, əgər onun dili açılmazsa başın kəsiləcəkdir.”

Səhəri gün gənc oğlan tutuquşunu özündə gizlədərək saraya gəlir. O, padşahın qızı ilə pərdə ilə ayrılmış otağın bir tərəfində, padşah da yaxın adamları ilə otağın o biri tərəfində oturlar. Həkim-oğlan otağın ona ayrılan hissəsində tutuquşu ilə danışmağa başlayır. Oğlanın qızı ilə danışdığını zənn edən padşah şad oldu, ona təşəkkür etdi və qızı ilə hamının yanında danışmasını təklif etdi. Lakin həkim qızın xeyli vaxtdan sonra hamının yanında danışa biləcəyini bildirərək bu təklifi qəbul etmədi.

Şərtə uyğun olaraq padşah saysız-hesabsız qiymətli şeylərlə qızını həkim oğlana əvə verdi. Bir neçə gündən sonra padşahdan vətəninə qayıtmağa razılıq alan həkim yoldaşı olan padşahın oğluna da vətənə qayıtmağı təklif edərsə də, o, atasının onu öldürəcəyindən ehtiyat edərək imtina edir. Gənc oğlan onu çox dilə tutduqdan sonra padşahın oğlu razılıq verir.

Onlar özləri ilə padşahın qızını da götürərək atla yola çıxdılar. Yolda padşah oğlunun birinci dəfə həkim oğlanla rastlaşdığı su quyusunun yanında dayandılar. Həkim burada bütün qiymətli şeyləri yarı bölərək, şahzadəni də yarı bölməyi təklif etsə də, oğlan buna qətiyyənlə razı olmadı. Həkim, sözünün üstündə duraraq əlindəki bıçağı qızın üstünə çəkərkən qız dəhşətlə çığırırdı və bu zaman onun boğazından ilan çıxdı. İlan qızın sinəsində yataraq onun lal olmasına səbəb olmuşdur. Şahzadə dərhal danışmağa başladı. Həkim isə ilanı öldürərək qanını dostuna verib əlavə etdi: “Bu qanı padşah atana ver, onu içdikdən sonra tamam sağalacaq. Sonra bu gözəl şahzadəni bütün qiymətli şeylərlə özüne götür. Mənə heç nə lazım deyil. Mən sənənin atanın müalicəsi üçün qanı tələb olunan və sənənin yazığın gələrək öldürmədiyən həmin ağ ilanam. Səni buna görə vətəninə qovdular. Mən didərgin həyatında sənənin çətinliklərinə şərik olmaq, köməklik etmək və sağ-salamat vətənə qayıtmaq naminə sənə yardımçı olmaq üçün gənc oğlan sifətinə girdim, indi isə əlvida”.

Sonra oğlan başına gələnləri atasına danışdı və bir müddət sonra gözəl şahzadə qızla təmtəraqlı toyları oldu.

ŞAHZADƏ OĞLAN VƏ QURBAĞA

Bir şahın üç oğlu var idi. Şah onları evləndirmək qərarına gəldi, bu məqsədlə vəzirləri və saray əyanlarını yanına çağıraraq dedi: “Oğlanlarım artıq yetginlik yaşına çatmışlar, onları evləndirmək vaxtıdır, mənə ləyaqətli şahzadə qızları göstərin”. Saray əyanları qayıtdılar ki, şahların belə bir adəti var: şahlığın bütün gözəl qızlarını toplayaraq onları oğlanlarına göstərir; kimin xoşuna hansı qız gələrsə, ona da evlənir.

Bu təklif şahın xoşuna gəldi və o, şahlıqda olan bütün gözəl qızları müəyyən edilmiş gün toplamağı əmr etdi. Şahın əmri yerinə yetirildi. Bütün qızlar onun sarayına gətirildi. Padşah oğlanlarını meydana çıxararaq onların hərəsinə bir alma verdi. Oğlanlar evlənmək istədikləri qıza almanı atmalı idilər. Sonra şah qızlardan daha yaxşısını arvadlığa seçmək üçün onlara bir-bir oğlanlarının qabağından keçməyi əmr etdi.

Böyük oğlunun xoşuna vəzirin qızı gəldi və o, əlindəki almanı onun üstünə atdı. Ortancıl oğlan almanı əyanlardan birinin qızının üstünə atdı.

Kiçik oğul da almanı atdı. Bu zaman kənardakı şələlənin yanında dayanmış bir qurbağa tullanaraq sahilə oturub bu mənzərəni seyr edirdi. Kiçik qardaşın alması düz ona dəydi. Şah bu hadisəyə çox təəccübləndi, vəzir və əyanlar dedilər:

– Bu, ola bilməz. Bu, səhvdir. Qoy şahzadə almanı yenidən atsın.

Qızlar yenə şahın oğlunun yanından keçərkən oğlanın atdığı alma yenidən qurbağaya dəydi. Şah pərişan oldu, saray əyanları oğlanı üçüncü dəfə almanı atmağa məcbur etdilər. Onun üçüncü dəfə atdığı alma yenə də qurbağaya dəydi...

Belə olduqda padşah xeyir-dua verdi: “Nə etməliyik. Görünür, bu, taleyin işidir. Toylara başlayaq və hər birinin qismətinə düşənlə evləndirək”. Şahzadələrə təmtəraqlı toy etdilər. Böyük oğul vəzirin qızı ilə, ortancıl oğul əyanlardan birinin qızı ilə, kiçik qardaş isə qurbağa ilə evləndilər. Böyük və ortancıl qardaşlar

həyatlarından razı və xoşbəxt idilər, kiçik qardaş isə bu biabırçılıqdan həmişə kədərli və başısağağı gəzərdi.

Bir dəfə padşah oğlanlarını yanına çağıraraq onlara arvadlarının qabiliyyətini öyrənmək üçün xalça toxumağı əmr etmələrini tapşırırdı. Böyük qardaşlar həmin anda evə gedərək xalça toxumaq haqqında atalarının əmrini verdilər. Kiçik qardaş isə nə etməli olduğunu bilmədən kədərli halda evə qayıtdı. Onu belə vəziyyətdə görən qurbağa kədərli olmasının səbəbini soruşdu. Şahzadə dedi:

– Sizin qabiliyyətinizi öyrənmək üçün atam hərənizə bir ədəd xalça toxumağı əmr edib; qardaşlarım arvadlarına xalça toxumağı əmr etdilər, mən isə nə edəcəyimi bilmirəm. Qəm çəkmə, mən də xalça toxuyaram, – deyə qurbağa dilləndi. O, həmin anda tullanaraq şələlənin yanına gedib yoldaşları ilə danışaraq geri qayıtdı. Səhər yuxudan duran şahzadə tayı-bərabəri olmayan bir xalça gördü. O, dərhal qardaşlarını qabaqlayaraq xalçanı atasına apardı. Padşah çox təəccüb edərək fikirləşdi: “Qurbağa belə xalça toxuya bilməz. Görünür, oğlum onu şəhərdə haradansa alaraq mənə gətirib”.

Bir müddət keçəndən sonra şah yenə oğlanlarını çağıraraq əmr etdi: “Arvadlarınıza tapşırın hərəsi bir ədəd xalça toxusun”. Böyük oğlanlar evə qayıdaraq xalça toxumaq tapşırığını onlara çatdırır, kiçik oğlan isə yenə kədərli halda evə qayıdır. Qurbağa yenə bu kədərin səbəbini soruşduqda şahzadə atasının tapşırığını ona bildirdi. “Qəm yemə, mən toxuyaram” – deyə qurbağa cavab verdi. O, yenə şələlənin yanına gedərək qurbağalarla məsləhətləşib geri qayıtdı.

Səhər yuxudan duran şahzadə tayı-bərabəri olmayan, heç yerdə rast gəlməsi mümkün olmayan bir xalçaya rast gəldi. Xalçanı görən şah yenə fikirləşdi ki, görünür, oğlu bunu haradansa alıb. Ancaq şahzadəni qəmləndirməmək üçün bu barədə ona heç nə demədi.

Budur, padşah böyük bir məclis quraraq oğlanlarını da arvadları ilə çağırır. Kiçik şahzadə yenə qəmə bataraq evə çox kədərli qayıtdı. Məclisin təyin olunduğu gün o, yuxudan durarkən

qurbağasının bütün dünyada tapılmayacaq bir gözəl qıza döndüyünü gördü. Çox xoşbəxt və şad-xürrəm olan şahzadə arvadını götürüb məclisə gəldi. Qurbağanın gözəl bir qıza döndüyünü görən qardaşlar ona paxıllıq etməyə başladılar, padşah isə oğlunun xoşbəxtliyinə çox sevindi və onun arvadına daha çox üstünlük verdi.

Məclisin qızgın çağında şahzadə arvadına dedi ki, gedib evdə qurbağanın dərisini yandıracaq ki, o, bir də yenidən qurbağaya çevrilməsin. Arvad ona bunu etməməyi məsləhət gördü, əks halda peşman olacağını söylədi.

Lakin şahzadə arvadının məsləhətinə qulaq asmadı, xəlvəti məclisdən çıxaraq evdə qurbağanın dərisini tapıb yandırdı. Arvad evə gələrək paltarının yandırılmasını görəndə ərinə bərk qəzəblənərək evdən yoxa çıxdı.

Arvadının yoxa çıxdığını görən şahzadə hərəkətindən çox peşman oldu və dünya boyu onu axtarmağa başladı.

Yazıq padşah şahzadənin halına çox acıdı, hər yerdə axtarsa da, nə şahzadəni, nə də onun qabiliyyətli arvadını tapa bildi.

YEDDİ GÜRZƏ ("Yeddi qardaş")

Bu hadisə müsəlman təqviminə görə 1798-ci il "zilqədə" ayının 17-də olmuşdur. İsti yay günlərinin birində Əkbər adlı biçinki zəmidə yatmışdır. O, birdən nəhənc bir ilanın fışılı ilə ona tərəf süründüyünü gördü. Qorxuya düşmüş Əkbər yanındakı beli əlinə alaraq gürzəni öldürmək niyyətilə üstünə yeridi. Lakin yazıq biçinçininki gətirmədi. Qəddar gürzə quyuğu üstə qalaraq onun boynuna sarışib ölümcül sancdı və Əkbər həmin anda öldü. Əkbərin qardaşı Cabbar bu dəhşətli mənzərəni görərək əlində silahla ilanın dalınca qaçaraq onu tapıb öldürdü.

Bir ildən sonra yayda, ilin həmin vaxtı tarlada işləyən Cabbar sancmaq üçün ona tərəf sürünən gürzəni gördü. Bu gürzə Cabbarın öldürdüyü gürzənin qardaşı idi. Gürzə ilan-qardaşının qisasını almaq üçün Cabbarla hesablaşmaq istəyirdi. Ancaq o, gürzəni vaxtında görərək onu ölümcül zərbə ilə məhv etdi. Bu

yolla Əkbər beş ilanı öldürdü. Lakin hələ ikisi qalmışdır, bunlar "yeddi qardaş" adlanan yeddi gürzə— qardaşlar idilər.

Bir müddət keçir. Bir dəfə Cabbar otağında oturarkən nəhəng bir zəhərli ilanının onun mütəkkəsinin altında gizləndiyini gördü. Qisasçı – gürzənin gəlişindən bərk qorxan Cabbar xançalı götürərək onun başını əzdi. O, ilanı ölmüş hesab edərək bayıra tullayırdı. Lakin bir müddət sonra özünə gələn ilan daha böyük qəzəblə Cabbarın evinə girir. Nəhayət, o, altıncı gürzəni də öldürdü, lakin bu, qurbansız ötmədi, Cabbarın oğlu və qızı qorxudan öldülər.

Bu bədbəxtliklə də Cabbar gürzələrin qisasından qurtara bilmədi. Axırıncı, yeddinci gürzə qalmışdı. Yenə biçin vaxtı sağ qalmış bu gürzə Cabbarı vurmaq üçün ona tərəf sürünürdü. Bu zaman kənardan keçən bir nəfər heç nədən şübhələnməyən Cabbarı xəbərdar etdi. Hiyləgər ilan Cabbarın əlinə düşməmək üçün onun su içmək üçün götürdüyü bardağın içinə düşdü. Onu görən Cabbar birdəfəlik canını qurtarmaq üçün ilanla birlikdə bardağı da tonqala ataraq yandırdı. İlan həmin anda yandı; lakin bədbəxt Cabbar onun qisasından qurtara bilmədi: möhkəm qızmış bardaq partladı və onun bir qəlpəsi Cabbarın gözüne girərək onu kor etdi. Bir müddət sonra Cabbar qorxudan öldü.

QURBAĞA

Vaxtilə dünyada bir padşah yaşamışdır. Onun vəzirinin şahzadəyə nişanlanmış gözəl bir qızı vardı. Padşah öldükdən sonra onun yeganə vərəsə şahzadə oğlu gənc olduğundan atasının taxtacını vəzirə, özünün qayınatasına güzəştə getdi. Vəzir şah olduğundan sonra şahın oğlunu özünə qorxulu saydı. Onun arvadı olan qızını geri alaraq hətta şahzadənin ölkədən çıxıb getməsini istədi.

Nə etmək olardı. Şah oğlu istər-istəməz öz ölkəsini tərk etmək və gözü gördüyü yerə getmək zorunda qaldı. Az getdi, çox getdi, nəhayət, bir adaya çatdı. Adada möhkəm və gözəl bir qala tikilmişdi. Lakin burada heç kim yaşamırdı. Şahzadə fikirləşib burada gecələməyi qərara aldı. O, qalanın qapılarını bağlayaraq yatdı. Şahzadə səhər tezdən qalxaraq ova çıxdı. Axşam

ovladığı şikarla qayıdarkən o, otağında qurbağa gördü. Qurbağa şahzadədən sığınacaq istədi. O, əlbəttə ki, imtina etmədi və onlar birlikdə yaşamağa başladılar.

Şahzadə də buna şad oldu, qurbağanı sevdi və ovdan gətirdiyi şikarları onunla bölürdü.

Bir dəfə şahzadə ova çıxandan sonra qurbağa qalanın yanından keçən tülkünü görərək onu özünə qonaq çağırdı. “Sus, mən artıq üç gündür ki, acam, səsini kəs, yoxsa səni udaram”, – deyə tülkü cavab verdi. “Acsansa, gəl yanıma, mənimlə aqam yaşayır, o, ovdan çoxlu maral və başqa quşlar ovlayaraq gətirir. Özü yemir, hamısını mənə verir, mən səni qonaq edərem” – deyə qurbağa dilləndi. Tülkü bu təkliflə razılaşaraq gürbəgür yeməklərdən doyunca yeyərək buradan getmək istəmədi, qalada şahzadənin xidmətində dayandı.

Axşam ovdan qayıdan şahzadə tülkünü görəndə qurbağadan soruşdu: “Tülkü bura necə düşüb?”. Qurbağa cavab verdi ki, onu sənə xidmət etmək üçün saxlamışam. Ertəsi gün şahzadə yenə tezdən ova çıxdı. Birdən qurbağa qapının yanından keçən canavarı görüb onu da isəri dəvət etdi. Canavar dilləndi: “Səsini kəs, qurbağa, üç gündür heç nə yemirəm, yoxsa səni udaram.” Qurbağa ona belə cavab verdi: “Gəl bura, mən səni yedirim. Mənim aqam meşədə çoxlu heyvan öldürür, özü yemir, hamısını mənə verir. Axşam ovdan qayıdanda sənə də yemək verər.” Canavar şad oldu, qurbağanın dalınca getdi və o, bunu doyunca yedirdi, beləliklə, bunların üçü də şahzadənin ovdan qayıtmasını gözlədilər.

Evə qayıdan şahzadə canavarı görərkən qurbağadan soruşdu: “Canavar burada neyləyir, mən onu gözetçiliyə götürmüşəm” – deyə qurbağa cavab verdi. Şahzadə heç nə demədi və ertəsi gün yenə ova çıxdı.

Birdən qurbağa havada qartal gördü. Canavar və tülkü kimi onu da özünə qonaq çağırdı. Qurbağa, canavar, qartal və tülkü qalada birlikdə yaşamağa başladılar.

Onlar şahzadəyə xidmət edir və onu çox sevirdilər. Gecələr şahzadə yatarkən qurbağa onu qoruyur, tülkü qapını güdür, ca-

navar isə həyəətə nəzarət edirdi. Binanın üstündə yatan qartal buradan hamıya hər yerə göz qoyurdu.

Bir dəfə şahzadə yenə ova çıxmışdı. Dostlar öz aralarında bir müzakirə keçirdilər. “Bu adam piyada meşəyə gedərək bizim üçün heyvanları öldürür, biz isə, qədərbilməzlər, ona xüsusi bir xidmət göstərə bilmirik”. Və onlar xeyirxah ağalarına bir at tapmaq qərarına gəldilər. “Mən dünyada tayı-bərabəri olmayan bir at tanıyıram”, – deyə qurbağa dilləndi. Bu at vaxtilə şahzadə atasının yanında yaşayanda tez-tez ova gətirdiyi vəzirin atı idi.

Tülkü ilə canavar atın dalınca yollandılar. Onlar vəzirin sarayına girərək qapını sındırıb atı qalaya apararaq ağalarına verdilər. Səhər duran şahzadə atı görüb, onu tanıdı, minərək ova getdi və iki saatdan sonra ovladığı iki maralla qayıtdı. Ertəsi gün şahzadə yenə ova çıxdı. Qurbağa, tülkü, canavar və qartal yenə öz aralarında müzakirə apardılar. “Gəlin, aqamıza arvad tapaq” – deyə qurbağa quruldadı, mən gözəlliyinə görə tayı-bərabəri olmayan bir şahzadə tanıyıram. Bu, vaxtilə şahzadənin arvadı olub, sonra geri qaytarılan vəzirin qızı idi. Bu dəfə şahzadə qızı oğurlamaq üçün tülkü və qartal getdilər. Onlar saraya yaxınlaşarkən bağda gəzən şahzadəni gördülər. Tülkü onun qabağında oynadığı zaman qartal havaya qaldırıp şahzadənin qalasına apardı. Vəzir qızının oğurlandığını bilən kimi məşhur cadugər-qarını tapmağı əmr etdi. Qarı vəzirin hüzuruna gələn kimi vəzir ona müraciətlə dedi: “Qızımı tapa bilsin sənə özün ağırlıqda qızıl verərəm”. Cadugər havaya qalxaraq adanı, qalanı və orada oturan şahzadə oqlanı görərək o tərəfə uçdu. Lakin qalaya girmədi, yolun qırağında şahzadəni gözləməyə başladı. Axşam qartal, tülkü, qurbağa və canavar öz ağalarını qarşılamağa çıxdılar. Evə qayıdan şahzadə yolun kənarında tənha bir qarını görərək rəhm edib özü ilə gətirdi. Canavar qarını parçalamaq istədisə də, şahzadə qoymadı. Ertəsi gün səhər şahzadə ova gedərkən tülkü və qartal da özü ilə apardı, canavar və qurbağanı isə şahzadə-qız və cadugər qarı ilə evdə qoydu. Şahzadə gedəndən sonra cadugər qarı şahzadə qızı yaxalayıb onunla havaya qalxaraq vəzirin sarayına uçdu. Canavar və qurbağa nə qədər səy göstərsələr də,

cadugəri saxlaya bilmədilər. Şahzadə axşam hadisədən xəbər tutaraq çox kədərləndi və peşmançılıq çəkdi, lakin qartal uçaraq bir müddət sonra şahzadə qızla qalaya qayıtdı. Hadisədən xəbər tutan vəzir bərk qəzəblənərək böyük qoşunla şahzadəyə müharibəyə başladı. Ağacda oturan qartal vəzirin böyük qoşunla gəldiyini şahzadəyə bildirməyi qurbağaya anladı, o isə vəzirin müharibə ilə gəldiyini şahzadəyə bildirdi. Bu zaman cadugər qarın yenə şahzadə qızı aparmaq üçün qalaya gəlsə də, buna müyəssər ola bilmədi. Bu dəfə canavar onu parçaladı. Bu arada vəzirin qoşunları qalaya yaxınlaşdı. Şahzadənin dostları tədbir tökməyə başladılar; qərara gəldilər ki, hər kəs öz cinsindən olan qardaşlarını yığsın. Tülkü-şahzadə 20 min tülkü, canavar-şahzadə – 30 min canavar, şahzadə – qartal 40 min qartal topladı. Bu heyvanlar və quşlar ümumi səylərilə vəzirin qoşununa zərbə vurmağa başladılar; canavarlar atları məhv edir, tülkələr əskərlərin paltarını cırıb tökür, qartallar isə qoşunun üstünə havadan daş yağdıraraq onu məhv edirdilər. Beləliklə, şahzadənin sadıq dostları düşmənin hücumunu dəf etməkdə ona yardımçı oldular.

Bundan sonra şahzadə qurbağanı, tülkünün, canavarın və qartalın bütün qoşunlarını götürərək onlarla atasının yurduna gedib vəzirdən azad olmuş taxt-taca sahib oldu, şahzadə qızla evlənərək məmləkəti idarə etməyə başladı. Sarayda üç gün davam edən şənlik məclisində şahzadə bütün heyvanları və quşları qonaq edərək sonra yola saldı, özü ilə yalnız dörd dostunu – qurbağanı, tülkünü, canavarı və qartalı saxladı.

ŞAHZADƏ VƏ QURBAĞA

Padşahın iki oğlu vardı. O ölərkən ölkənin sağlığına böyük oğlunun seçilməsini, kiçiyin isə dövlətin ən böyük şəhərinin valisi təyin etməyi vəsiyyəət etdi. Padşah öldü. Böyük oğul padşah seçildi, kiçik isə şəhərin valisi oldu. Qardaşlar atalarının ölmündən sonra çox mehriban yaşayırdılar, bunu görərək paxıllıq edən qonşu padşahlar onları məhv etmək üçün vasitələr axtardılar. Onlar bu məqsədlə qorxulu düşmən kimi kiçik qardaşı öl-

dürməyi padşaha – böyük qardaşa öyrətdilər. Bunlara inanan padşah kiçik qardaşını öldürmək məqsədilə yanına çağırırsa da, məsələdən xəbər tutan kiçik qardaş qaçır.

O gözü gördükcə qaçdı. Nəhayət, bir dənizə çataraq sahilə bir ilanın qurbağanı tutaraq aparmaq istədiyini gördü. Qurbağaya rəhmi gələn şahzadə ilanı daşla vuraraq onu xilas etdi. İlan, şahzadəyə tərəf sürünərək dedi:

– Gənc, niyə məni bu şikardan məhrum etdin? İndi mənim ac balalarımı yedirməyə heç nəyim yoxdur. Şikarımın əvəzini nə ilə istəyirsən ödə.

Şahzadə həmin anda öz ətindən qurbağa boyda kəsərək ilana atdı. Qurbağanın əvəzinə insan əti alan ilan çox razı halda sürünüb getdi. Şahzadənin bu hərəkəti qurbağanı heyrətə saldı, bu barədə öz arvadına danışarkən, o dedi:

– Şahın oğlu səni zalım ilanun dişlərindən xilas edibsə, sən onun qulu olaraq sədaqətli xidmətinlə əvəzini çıxıb bilərsən. Özünə “Sədaqətli” adını götürən qurbağa insan sifətinə girərək şahzadəyə xidmətə getdi; onlar birlikdə yola çıxdılar. Az getdilər. Çox getdilər, bir dənizə çatdılar. Burada bir padşahın vəzirləri və əyanları ilə oturduğunu gördülər. Padşah şahzadəni yanına çağıraraq söhbət etdi və bu gənc onun çox xoşuna gəldi. Şah gənci özü ilə ova apardı, onun yoldaşına (insan sifətinə girmiş qurbağaya) isə istirahət etmək üçün yer ayrılmasını əmr etdi. Şahzadə şah ilə birlikdə nahar edir, qurbağa ilə bir binada yatırdı.

Bir dəfə ova çıxan şah özü ilə qonaq şahzadəni də götürdü. Hava çox isti olduğundan şah dənizə getdi. O, çimərkən üzünü dənizdə itirdi. Nə qədər çalışsalar da, heç kim şahın üzünü tapa bilmədi. Həmin vaxt şahzadə qiymətli üzüyü tapmağı qurbağa yoldaşından xahiş etdi.

Şahdan icazə alaraq dənizə girən qurbağa tezliklə üzükə üzüb çıxdı. Bu hadisədən sonra bağda gəzən şahzadə qızı zəhərli ilan sancdı. Şahzadə qızı heç kim sağalda bilmirdi. Bu zaman şah yenə qurbağaya müraciət etdi. Qurbağa dərhal yardım göstərdi. O, bütün zəhəri yaradan sovurub çıxardı və qız sağaldı.

Beləliklə, gəlmə şahzadə qurbağanın xidməti sayəsində şahın gözündə yüksəldi və o, qızını şahzadəyə verdi.

Həmin vaxtdan şahzadə orada yaşayıb ömür sürdü. İlandan xilas etdiyinə görə şahzadəyə borcunu qaytaran qurbağa ondan evlərinə qayıtmağı xahiş etsə də, şahzadə öz yoldaşını buraxmağa razı olmurdu. Belə olduqda qurbağa ona dedi:

– Mən sənə zalım ilandan xilas etdiyin qurbağayam. Sənə borcunu qaytarmaq üçün qısa müddətə insan sifətinə girdim. İndi isə burax məni, mənəsub olduğum ailəyə qayıdım.

Qurbağanın etirafından məmnun olan şahzadə ona minnətdarlıq edərək xeyirxahlıq arzusu ilə buraxdı.

YOXSUL VƏ İLAN

Özünü güclə dolandıran çox kasıb bir kişi yaşayırdı. O, bir dəfə əllərini açaraq allaha müraciət etdi: “Ya allah! Ya məni öldür, ya da kasıblıqdan çıxmaq üçün pul göndər. O, belə düşüncə içərisində çox oturdu. Nəhayət, ayağa qalxaraq sədəqə yığmaq üçün bazara getdi. Yolda kiçik sandıq tapdı Allahın rəhmi gələrək ona pul göndərdiyini zənn edib çox sevindi. Sandığı açan kimi pul əvəzinə fişılı ilə sürünüb boynuna sarılaraq onu sancmaq istəyən ilanı gördükdə çox təəccübləndi. Səbrini itirən yoxsul yenə Allaha yalvardı; “Rəhmli allah! Pul istədim göndərmədin, ölüm arzulayan kimi göndərdin.” İlan isə şikarının axırına çıxmaq fikrində idi. İlanın əlindən bir-təhər qurtarmağa çalışan yoxsul ona müraciətlə deyir:

– Qulaq as, ilan, mən səni indicə sandıqdan azad etdim, sən isə məni sancmaq istəyirsən, axı yaxşılığını yaxşılıqla ödəyərlər.

– İlan dilləndi ki, yox, yaxşılığa yamanlıq etmək lazımdır, ona görə mən səni sancmalıyam. Yoxsul kişi dedi:

– Belə olduqda gedək, ilk rastımıza gələndən soruşaq görək ki, yaxşılığa yamanlıq edərlər, yoxsa yaxşılıq. İlan razılaşdı. Bu zaman onlara tərəf gələn bir nəfər boynuna ilan sarınmış yazıq kişini gördükdə bərk qorxaraq qaçıb rastına gələn birinci ağacın dalında gizləndi. Yoxsul kişi boğazına sarınmış ilanla bu ağaca yaxınlaşdılar.

– Bu ağacdən soruş.

Yoxsul ağacdən soruşur:

– Ağac, ağac! Deyin görək yaxşılığa yamanlıq, yoxsa, yaxşılıq edərlər. Ağacın dalında gizlənmiş kişi dedi:

– Yamanlıqla, ona görə ki, yol keçənlər mənim xəzəllərimin altında dincəldikdən sonra atlarını qovmaq üçün ən yaxşı budaqlarımı kəsib aparırlar. Belə adamı sancarlar.

– Yox, Yox!, – deyə yoxsul qorxdı, – sancma, daha iki nəfərdən soruşaq. “İlan yenə razılaşdı. Onlar inək sürüsü otlayan çəmənliyə çıxdılar. Yaxınlıqda dayanmış naxırçıya bu sualla müraciət etmək istədikdə o, kişinin boğazına sarınmış ilandan bərk qorxaraq inəklərin arasında gizləndi. Belə olduqda, ilanın təkidi ilə inəkdən soruşmalı oldular. O da yoxsulun xeyrinə olmayan cavabını belə izah edərək dedi ki, insanlar inək südündən istifadə etsələr də axırda inəyin özünü də kəsirlər. İlan, yoxsulu sanc! Görürsən, hətta insanlar da yaxşılığa yamanlıq edirlər”, – deyə, inək sözünü bitirdi. Üçüncü adamı da axtarıb soruşmaq üçün yoxsulla ilan yola düşdülər. Uzun yol getsələr də, bir kimsəyə rast gəlmədilər. Nəhayət, qaçan bir tülküyə rast gələrək eyni sualı ona da verdilər. Suala axıradək qulaq asmayan tülkü qayıtdı ki, yaxşılığa yamanlıq edərlər. Tamamilə ruhdan düşən yoxsul ölümünə hazırlaşmağa başladı. Birdən tülkünü ələ almaq fikrinə düşdü və bu niyyətlə ona altdan bir hədiyyə göstərdi. Tülkü məsələni dərhal anlayaraq ilanla söhbətə başladı:

– De görüm, ilan bacı, sən haradan gəlirsən. İndicə yoxsul məni bu sandıqdan çıxardı, – deyə, ilan cavab verdi. Tülkü dedi:

– Bu ola bilməz, sandıq kiçikdir, sən isə böyüksən, o sandığa sığa bilməzsən.

İlan çox təkid etsə də, sandıqdan çıxdığını tülküyə sübut edə bilmədi. Nəhayət, ilan sandığa girərək yığılıb dedi:

– Mən sandıqda belə oturmuşdum. İlan bu sözləri deyib qurtaran anda tülkü sandığın qapağını bağladı. İlandan qurtaran yoxsul əlinə daş alaraq sandığı sındıraraq onu öldürmək istədi, lakin ilan yalvararaq onu buraxmağı xahiş etdi və əvəzində yaxşılıq edəcəyini söylədi. Yoxsul xeyli vaxt onu buraxmaq istə-

mədi, nəhayət, ilanın vədinə uyaraq varlı, hətta şah olmaq istəyi qalib gəldi. Sandıqdan sürünüb çıxan ilan ona yaxınlaşaraq əlinə kiçik bir daş verib dedi:

– Bu gün axşam şahın sarayına girərək şahı ayağından sancacam; səhər şahı ölümdən qurtarmaq üçün həkimlər axtaracaqlar, sən bütün məşhur həkimlərdən sonra get, verdiyim daşı yaranın üstünə qoy, həmin anda o, sağalacaqdır. Ancaq qabaqcadan şaha xəbərdarlıq et ki, sən bunu pula görə yox, qızını sənə verməyin müqabilində edirsən.

Deyildiyi kimi edildi. Yoxsul, səhər yuxudan oyanan kimi şəhərdə səs-küy, çığırtı eşidir, hamı şahın başına gələn hadisədən, onu sağaltmaq üçün gətirilən həkimlərin səyinin heç bir nəticə vermədiyindən danışırdı. Yoxsul cəld geyinərək bazara gedib şahı sağaltmağı boynuna aldığı bildirdi. Onu saraya apardılar, burada ilanın dediyi kimi əvvəl şərt kəsdilər ki, şahı sağaltsa, qızını ona verəcək. Bundan sonra müalicəyə başladı və şahın tezliklə sağalması hamının təccübünə səbəb oldu. Şah verdiyi sözə sadıq qalaraq yoxsulu hamama aparmağı, ona yaxşı paltar geyindirməyi və toya hazırlaşmağı əmr etdi. Hamama gedən yolda ona rast gələn vəzir yüz imperial təklif edərək öz oğluna almağı nəzərdə tutduğu şahın qızından imtina etməyi təklif etdi. Yoxsul razılaşmadı. Belə olduqda vəzir onu döyməyi və zindana salmağı əmr etdi. Zindanda yatan yoxsul öz təleyinə acılanırdı. Bu zaman divarın dəliyiindən sürünüb içəri düşən ilan dedi:

– Mənə qulaq asmadın və tövsiyələrimi dəqiq icra etmədin, ona görə cəzanı çəkirsən. Dərd çəkmə, nə etmək olar, mən yenidən şahı sancaram, sən isə əvvəl dediyim kimi qabaqcadan şahın qızına evlənmək şərt ilə onun müalicəsinə başla. Mənim əmrlərimə əməl etməsən, sənənin özüni sancaram.

Ertəsi gün ilan sancan şah yenidən çığırtı, gələcək kürəkəni çağırırdı. Vəzir isə bildirir ki, kürəkən hara isə qaçıb. Şah bərk qəzəbləndi. Təcili olaraq yoxsulu tapmağı vəzirə tapşırırdı və bildirdi ki, əks halda o, başı ilə cavab verəcəkdir. Nə etmək olardı. Yoxsulu gətirmək üçün dalınca zindana adamlar göndərsə də, o, getməkdən imtina etdi. Şaha bunu bildirdikdən sonra o, müşa-

virini yoxsulun yanına göndərərək gəlməkdən imtina etməsinin səbəbini öyrənmək istədi. Zindana gələn müşavir ondan bütün həqiqəti öyrənir, şahın yanına qayıdaraq olanları deyir. Bundan sonra şah müşavirinə zindandan yoxsulu gətirməyi və ona vəzirin öldürüləcəyini bildirməyi əmr edir. Şahın sözünə qulaq asan yoxsul, saraya getməyə razılıq versə də, ayaqları bərk ağrıdığına görə piyada gedə bilməyəcəyini söylədi. Müşavir at gətirilməsini əmr etsə də, yoxsul, atın çox hündür olduğunu bildirərək ona minməkdən imtina etdi. Eşşək gətirilməsini əmr etsələr də, yoxsul bundan da imtina etdi. Ümumiyyətlə, getmək üçün nə təklif etdilsə, yoxsul hamısından imtina etdi. Nəhayət, ondan soruşdular:

– Sən nə ilə getmək istəyirsən.

– Məni döyən vəzirə yanına çağırın. Onu minib şahın yanına getmək istəyirəm.

Vəzirə gətirdilər. Yoxsul onu yəhərləməyi və başına yüyən keçirməyi əmr etdi.

– Hər şey yaxşıdır, bir qalır onu nallamaq. Onun bu əmrini də icra etdilər. Bu zaman vəzirin belinə minən yoxsul, deyir:

– Mənə çubuq verin, qovmağa bir şey yoxdur.

Çubuq verdilər.

– İndi gedərik, – deyərək vəzirə çubuqla döyülməyə başladı. Şahın yanına gələrək şərtə uyğun olaraq əvvəlcə onun qızı ilə evləndi, sonra isə ilan verdiyi daşla müalicə etdi. Şahın oğlanları olmadığına görə onun vərəsesi oldu.

ŞAHZADƏ OĞLAN VƏ ONUN QIRX YAŞLI İLAN ARVADI

Naməlum dövətdə, şahlıqarın birində bir padşah yaşayırmış. O, təkcə yeganə oğlunu – taxt-tacın varisini göz bəbəyi kimi qoruyur və güdüdü. Günlərin bir günü şahzadə öz yaxınları ilə ova çıxmışdı. Xeyli ov etdikdən sonra bərk yorularaq meşədə istirahətə dayandılar. Şahzadə, bir qədər istirahətdən sonra onu müşayiət edən saray əyanlarından ayrılaraq meşədə gəzməyə getdi. O, hiss etmədən meşənin dərinliyinə girərək, burada bö-

yük təəccübünə səbəb olan, kolları yataq simasını uzun saçlarını üzünə tökməklə gəncdən gizlədən və kədərlə ona baxan gözəli gördü. Şahzadə, çox fikirləşmədən yaxınlarının yanına qaçaraq gördüklərini onlara danışdı. Hamı tələsik qeyd olunan yerə gedərək insanın təsvir edə bilməyəcəyi bir gözəli gördülər. Qızdan bura necə düşdüyünü soruşduqda, onun cavabınan köçəri dəstədən geri qalaraq azdığını, yaxınlıqda gecələməyə yer tapmadığına görə artıq üçüncü gündür ki, burada, kolları ac gecələdiyini öyrəndilər. Şahzadənin ona rəhmi gəldi və özü ilə evlərinə gətirdi. Hadisədən xəbər tutan şah əvvəl oğlunun hərəkətinə təəccüb etdi, lakin qızı gördükdən sonra heyrətdən dilləndi:

– Bu nə gözəllikdi, bu nə gözəl qızdı, mənim oğlum?! Allah özü bunu sənə arvad göndərib, mən öz böyük dövlətimdə belə gözəli sənə tapa bilməzdim.

İlk görüşdən qıza möhkəm məhəbbət hiss edən şahzadə atasının bu sözlərini eşidəndə sevindiyindən özündə deyildi. Tezliklə qırx gün davam edən toy mərasimi oldu. Bu mərasim indiyədək padşahlıqda olmuş bütün toylardan cah-cəlalına və möhtəşəmliyinə görə üstün idi. Toydan bir müddət sonra şah sevimli oğlunun güngən-günə zəiflədiyini və saraldığını müşahidə etdi. Bütün məşhur həkimləri çağırırsalar da, onların verdikləri dərmanlar təsirsiz qalır, gənci naməlum xəstəlikdən sağaltmaq üçün göstərdikləri səylər nəticə vermirdi. Bir dəfə saraya gələn səyahətçi dilənçi dərviş söz-söhbətdən şahzadənin hansısa sağalmaz xəstəlikdən bərk xəstələndiyini və bu səbəbdən qəm çəkən şahın bir kimsəni qəbul etmədiyini öyrəndi. Şahzadəyə baxan dərviş dərhal xəstəliyin səbəbini müəyyən edərək dedi:

– Şaha deyin ki, onun oğlunu sağaltmaq çox asandır və əgər o məni asmasa, həqiqəti deyərəm.

Şah, oğlunun sağalmasına olan bütün ümidini itirsə də, dərvişi eşitməyə razılıq verərək onu yanına çağırmağı əmr etdi. Dərviş içəri girəndə şah ona dedi:

– Məndən qorxma, bütün həqiqəti danış. Sənin sözlərin düz olsa, istədiyin şeylərlə səni mukafatlandıracam.

Dərviş danışdı ki, şahzadənin gözəl arvadı var, o, əslində qırx yaşında qadın görünüşündə ilandır və şahzadə nə qədər onunla birgə yaşasa, xəstəlikdən xilas olmayacaq. “Sən bunları haradan bilirən və bizi necə inandıra bilərsən?”, – deyərək şah soruşdu. “Bilirəm”, – deyərək dərviş cavab verdi. Bundan ötrü axşam çox duzlu plov hazırladı və şahzadənin arvadını bununla yedirdi. Yataq otağında bir damcı belə su qoymayın, onlar yatarkən qoy şahzadə qapını özü bağlasın və özünü yuxuluğa qoyaraq arvadını müşahidə edəndə onun qadın yox, ilan olduğunu yəqin edəcəkdir.” Şah, dərvişin dediklərinə inanmasa da, onu pul və çörəklə mukafatlandıraraq evlərinə buraxdı. Şah, bu barədə oğluna danışdı və deyilənləri yoxlamağı qərara aldılar. Nə olsa yaxşıdı? Axşam yeməyində duzlu plov yeyən gözəl həqiqətən güclü susuzluq hiss edərək ərini çağırır, o isə özünü yuxuluğa vuraraq cavab vermir. Belə olduqda qadın, şahzadəyə baxaraq onun yuxuda olduğuna inanıb ilana dönərək qapının dəliyindən qonşu otağa keçir, burada su içdikdən sonra öz otağına qayıdaraq yenidən qadın olur və heç nə olmamış kimi yıxılıb yatır. Bütün bunları müşahidə edən şahzadə olanları səhər atasına danışır. Şah yenidən dərvişi yanına çağırmağı əmr edərək ona dediklərinin doğru çıxdığını bildirdi və ilan arvaddan oğlunu xilas etməyə məsləhət istədi.

Əlbəttə, dərviş şaha məsləhətdən imtina etmədi və belə qurğu qurmağı danışdı:

– Yalançı gözələ deyin ki, dərviş gəlmişdi və onun yaptığı çörəkdən istəyir. Adətə görə o, bu xahişi yerinə yetirməlidir. Ona kömək edən nökrə deyən ki, qadın çörək yapan zaman sobaya əyilərkən ayaqlarından tutaraq qaldırıb oda salsın və sobanın qapısını bərk-bərk bağlasın. Dərvişin dedikləri dəqiq icra edildi, şahzadə arvadından, onunla da ona əziyyət verən xəstəlikdən qurtardı. Şah dərvişi mukafatlandıraraq onu özünə birinci vəzir təyin etdi.

VIII. YANILTMACLAR

Qarı qara baxırdı, qanı qara baxırdı.

Hərif Şərif sərvətə də çıxdı şərik.

Qara qarı qanı qara, qana qana,
Qara qarı qara qıra qatdı, – deyən.

Qatırı qatıra, qatığı qatıra yaxın qoyma, qatıx qatırı yeməyə
də, qatır qatığı içə bilər.

Səhər tezdən faraş-faraş, qopdu savaş, şabaş oldu taraş-ta-
raş. Toy səhəri yavaş-yavaş, qopdu savaş, şabaş oldu taraş-taraş.

Qara qarğa qara, qara qırğı qara qıra batdı. Qarğaya qarğı-
yanı qırğı qarğadı, qırğıya qarğıyanı qarğa.

Cülüm bacı, gündüz gedax Göy-gölə, gecə gəlxax. Bəs ha-
vax dincəlxax?

IX. TAPMACALAR

I.

Bir qavır var ölüsü diri. (**Ayaqqabı və ayaq**)

Adı var, özü yox,

Mın gözü var, heç nə görmür (**İşdən sonra iş yeri**)

II.22

1. İki kardaş kaçıq, ikisi da kour; qiyamata kimi kousalar,
çata bilməzdər. (**Arabanın dörd təkəri**)

2. Bizim öydə iki gəlin var. İkisi də bir boida. (**Qapılar**)

3. Bizim öydə bir kişi var, üç dişi var. (**Üç ayaqlı sac**)

4. Burdan vurur qılınca, Dəhnədə oynar ucu. (**İldırım**)

5. Bizim eşiyə bir ağac yıxılıp – nə buri, nə budağı; bir kuş
qəldi, oni yidi – nə dili var, nə dodağı. (**Qar və günəş**)

6. Bir öküzüm var, kuirigunna tutmamış toliyə girməz.
(**Qasıq**)

7. Kzıl ləyən, kzıl tas – birin qori, birin bas. (**Günəş və Ay**)

8. Biz bizidix, otuz iki kızıdix – büzüldix, bir taxçıya
düzüldix. (**Dişlər**)

9. Alçax kişi çəpər örür. (**Biz**)

10. Alçax dağdan kar yağır. (**Ələk**)

11. Dayım uzun, qurşağı gödəh. (**Çay və körpü**)

12. Mən gedərəm, o da gedər. (**Kölgə**)

13. Mən gedərəm, o qalar. (**İz**)

14. Atdan hündür, itdən alçax. (**Yəhər**)

15. Adamda var, adı yox. (**Bığarası məsafə**)

16. Çatı su içər, dana köpər. (**Qabax və duması**)

17. Dördü yerdə, dürdü qöidə. (**İri mal-qara, aşağıda –
dörd ayağı, yuxarıda – iki qulağı və iki buynuzu**)

18. Biri içəridə, ikisi çöldə. (**Torpağa basdırılmış meyit,
çöldə isə onun xeyrixah və bəd işləri**)

19. Uzun-uzun dəvrişlər, bizim eşiyə qəlmişlər, okadər
oynamışlar, xurt-xaşıl olmuşlar. (**Yağış**)

20. "Gəl! gəl!" diyərəm, – gəlməz. "Gəlmə! gəlmə!", – diyərəm gələr. **(Dodaqlar)**. * Bax: izaha.

21. Mən baxaram, o kaçar. **(Qulaqlar)**

22. Yol içində kazan qainar. **(Qarışqa yuvası)**

23. Yol içində bir cam katık. **(Ay)**

24. Yol içində yoğun qarrı. **(Təndir)**

25. Qöddən düşti, yapışdı. **(Ad)**

26. Sari saxkal, uzun, hokkar, onu tapmiyən olsun çaxqal.

(Qarğıdalı)

27. Babam atdan düşti, doni bənttən düşdi. **(Yaşıl qərzəkdə qoz)**

28. Ağaş başında sari umağ¹ **(Heyva)**

29. Yonduqca yoğunniyir, kəsdikcə uzanır. **(Quyu)**

30. O yanı çəpər, bu yanı çəpər, İçində attı çapar. **(Nəhrə)**

31. Öz qavrını özi qazar. **(İrək qurdu)**

32. Bir bardaxda iki su. **(Yumurta)**

33. Bir tappaca diim, tappasan qənə diim. **(Gənə)**

34. Bazarda tapılmaz, tərəzidə çəkilməz, baldan şirin, eməl

(yemək) olmaz. **(Yuxu)**

35. Ağaş başında bir torva un. **(İydə)**

III.

1. Sarı, sarı sandıqça, iki dolu findıxlar. **(Qabaq)**

2. Bir qələm var, nə ərisi var, nə arqacı. **(Keçə)**

3. Uzun qızlar uzanar, özünə köynək qazanar. **(Oxlov)**

4. Ağacın başını oyduklar, kəndə koxa qoydular. **(Təknə)**

5. Bağırırım hündürdən, səs gəlir kəndirdən. **(Telefon)**

6. Bizim evdə bir kişi var, ana ilə işi var. **(Cəhrə)**

7. Ağ qala, qara toxum, əlim ilə əkərəm, dilim ilə biçərəm.

(Yazı)

8. Havalər, ha havalər,

Çöldə dovşan balalar.

¹ Umağ-yumaq

Dırnağından su içər.

Dimdiyindən balalar **(Sünbül)**

9. Bir bölük atlar.

Çəməndə otlar.

Vədəsi gələndə,

Dimdiyi çatlar. **(Pambıq)**

10. Hal gedən Leyli.

Hul gedən Leyli,

Gecəli, gündüzlü,

Yol gedən Leyli. **(Nənni, yüyruk)**

QOŞMA TAPMACA

Yaşıl taxt üstündə oturuf pəri,

Yaquta, mərcana bənzər ləbləri.

Uzaqdan baxanda üzün gizlətməz,

Əlini uzatsan vurur xançalı. **(Qızılgül)**

X. İNANCLAR

1. Səhər evdən çıxanda üç dəfə aşağıdakı sözləri desən işin uğurlu olar :

– La İlahə-İlləllah,

Xeyirli sabah,

Bismillahir- Rəhmanir- Rəhim, Xıdır İlyas.

Qədəm aldım, qədəm atdım,

Qırx möhürümü qapıdan atdım,

On iki İmamın dili ilə (nəzərdə tutulan şəxs) dilini, ağzını bağlayıb kənara atdım.

Gedirəm arı kimi,

Yığıram darı kimi, (nəzərdə tutulan şəxs) dilini, ağzını bağlayıram tumanımın bağı kimi.

Gedirəm arı kimi,

Meynəyə sarışan darı kimi,

(Nəzərdə tutulan şəxs) dilini, ağzını bağlayıram, tumanımın bağı kimi..

2. Stəkana çay tökərkən əvvəl dəm almış qara çayı, sonra isə üstünə qaynanmış ağ suyu tökərlər ki, qara günün üstünə ağ gün gəlsin.

3. Quymax çalanda diyəllər:

Ay camaat! Çavuş arvadını boşiytdi.

Ay aman, niyə? Nooldu ki, gənə boşadı?

Niyə boşiytdi ki?

Guya ki, heylə diyəndə quymağımız yaxşı yağ qoyurdu.

XI. AŞIQ YARADICILIĞI

MOLLA CÜMA

Cüng

Gedirəm, yol üstəyəm,
Bülbüləm kol üstəyəm,
Əyil üzündən öoüm,
(Ki) ayrılacaq, (+ yol) üstəyəm.

* * *

Əzizim (+Mən) Xəliləm,
Dərd əlindən zəliləm,
Ayrılanlar ayrı düşsün,
Mən ayrılısam, ölürəm.

* * *

Bir buynuzlu qoçam mən,
Yerim yoxdur qaçam mən.
Yürəyim süfrə deyil,
Hər gələne açam mən.

* * *

(Bu) dünyada çoxdur işim,
Yürəyimdə (23) vardır şişim,
Sağlığımda yazmışam,
Öləndə yadva düşüm.

* * *

Mən Aşiq(əm), dili şirin,
Bülbülün dili şirin,
Bir gün, bir sirr ver(+ib)di,
Şəkər dodaq, dil şirin.

* * *

(Eləmi) Dəryada balıq yan gedər,
Açma yaramı qan gedər,
Dindirmin qan ağlaram,
Əzrail gəlib qan gedər.

* * *

Gedirəm yolum dağdır,
Əcəb kölgəli bağdır,
Yaddan çıxarma(na)m (mən) səni,
Nə qədər canım sağdır.

B – 1470/10502

Döşəmələr və ya qoşayarpaqlar

Dolan

Şəkildə ağ ceyran, qılıqda aslan,
Laçın tək havalan, yanımda dolan.
Əğyardan göz nihan, sığalda tərən,
Gözləri can alan, yanımda dolan.

Edər xətmə zaman, cana dərd salan,
Üzündə bəndivan, züflərin ilan,
Bükübdür qəm-hicran, əql oldu talan,
Qəmər tək ziyalan, yanımda dolan.

Cumayam, çəkirəm ah ilə nalan, (24)
Ver dərdimə dərman, dinə səfalan,
Mənə, ey müsəlman, söyləmə yalan,
Yusif tək həyalan, yanımda dayan.

Get

Gözəl, birgə gözəl dayan burada,
Gözəl dərdim gözəl deyim sənə, get.
Gözəl günüm gözəl qoydun qarada,
Gözəl, rəhmin eylə gözəl mənə, get.

Gözəl, varmı gözəl dərdə dərmanım,
Gözəl aldım gözəl dinim, imanım,
Gözəlimsən, gözəl İsmi-Pünhanım,
Gözəl, rəhmin eylə mənə gözəl, get.

Gözəl, Cuma, gözəl, doymaz gözünmən,
Gözəl, qorxdum gözəl xumar gözünmən,
Gözəl, busə gözəl verib yüzünmən, (25)
Gözəl, canın gözəl qatıb canə, get.

İsmi-Pünhanım

Əziz, hüsnün əziz gördüm, əziz mən,
Əzizimsən, əziz İsmi-Pünhanım,
Əziz, səni əziz sevdim, əziz mən.
Əzizimsən, əziz İsmi-Pünhanım.

Əziz olmaz, gözəl, sən tək əziz can.
Əziz qurban, əziz, sənə əziz can,
Əziz aman, əziz bidad, əziz can,
Əzizimsən, əziz İsmi-Pünhanım.

Əziz, Cuma əziz dadar, əzizlər,
Əziz, eşqə əziz simsar əziz sən,
Əziz, danış, əziz kəftar, əziz sən,
Əzizimsən, əziz İsmi-Pünhanım.

Peşkəşdir

Bir zülfü-ənbərə, qaşı peykərə,
Bir gözü xumara canım peşkəşdir.
Bir ruxi-əhmərə, yüzü qəmərə,
Bir dişi kövkərə canım peşkəşdir.

Bir ləbi-şirinə, dili şəkərə,
Bir sinə mərmərə, şahı-Heydəre,
Bir qəddi-ərərə, tazə növbərə,
Bir belə dilbərə canım peşkəşdir.

Bir ismi-ənbərə, əndamı tərə,
Bir cavan bəstərə, gözəl düxtərə,
Bir əşki axtara, çox sitəmkərə.
Cumayam, aşkara canım peşkəşdir.

Sən səfa gəldin

Ey dərdə dərmanım, hakim loğmanım,
Ey gözəl cananım, sən səfa gəldin!
Ey şirin zəbanım, şahı-xubanım,
Oduna mən yanım, sən səfa gəldin!

Ey bağı-bostanım, gülü-reyhanım,
Ey çeşmi-məstanım, tazə gülşanım,
Ey dinim, imanım, ahı-əfqanım,
Başına mən dönüm, sən səfa gəldin!

Ey bağı-rizvanım, huri-qılmanım,
Ey qönçə xəndanım, sinə meydanım,
Ey abı-leysanım, dərya, ümmanım,
Ey dilim, dəhanım, sən səfa gəldin!

Ey canım, cananım, meyl qonanınım,
Ey əmbər-fəşanım, qaşı-kamanım,

Ey ləli-mərcanım, dəmi-dövrənəm,
Ey qərib mehman, sən səfa gəldin!

Cumaya yazığın gəlsin, soltanım,
Ey didə-giryanım, öz din-imanım,
Ey İsmi-Pünhanım, can mehribanım,
Yoluna dolanım, sən səfa gəldin!

Sallama gəraylı

Aşiq məşuqdan ayrılısa,
Canı yanar,
Təzənə vurar,
Simin qırar,
Saz vay eylər.

Yarı yadla gəzən görsə,
Bir ah çəkər,
Qəddin bükər,
Yaşın tökər,
Göz vay eylər.

Üç cür qafiyə

Bilmədin canan

Sən mənim qədrimi bilmədin, canan,
İndən sonra bu dostluğu duala.
Görəndə didarın sən hər zaman,
Düşər könlüm yüz min iki xəyalə.

Xəyal etdim bu sövdanı,
Çağırdım qadir mövlanı,
Gözümdən töküb al qanı,
Çox çəkirəm dərdi- bəla.

Dərd-bəla canda olu
Cəsətdə, canda olu.
Yar gəlib seyr etməyə
Açmışam canda yolu.

* * *

Yol açmışam canda yar gəlib gəzsin,
Basıban taptasın, bağrımı əzsin.
Bir kərə öldürsün, əlimi üzsün,
Susasın qanıma, batsın babala.

Babalı olar gözəllər də,
Eşitmişəm əzəllər də.
İki mələk yazallar da,
Çiyini üstə edib nala.

Nala edir hər günahı,
İşləmə hər günahı.
Yüzüm haqda, dil duada,
Çəkərəm hər gün ahı.

Ah çəkərəm yadıma düşəndə ruyun,
Aləmi məst eylər o müşki-buyun.
O əhmər zülflərin, sürahi boyun.
Oxşadır bənzimi solan xəzələ.

Xəzəl kimi saralmışam,
Kömür kimi qaralmışam.
Bimürvətə yar olmuşam,
Döndərir dərdimi dala.

Yox, dalım təzə yaydır,
Kamandır, təzə yaydır.
Yar daqdadan çıxanda,
Deyirlər, təzə Aydır.

Ay dolanıb ömür gedir üstündən,
Dərdimi artırıb aşırın mindən.
Yəqin bildim, fələk bizi gün-gündən,
Bu dostluğu yetişdirir zavala.

Zaval irsə yas tutaram,
Şad könlümə qəm qataram.
Tərən üçün tor ataram,
Bayquş gəlib keçər ələ.

Əlim əlli, yüz ayrı,
Doxsan ayrı, yüz ayrı.
Mən ki səndən dönmərəm,
İstərsən dön yüz ayrı.

Bu ayrılıq candan saldı məni yar,
Eylədiyini iqrar-iman hanı yar?
Molla Cuma əzəl sevdi səni yar,
İnanmazdı, döndərdin sən əbdala.

Əbdal olub şal geyərəm,
Bir neçə göftar deyərəm.
Cuma deyər: əl yuyaram,
Bu sövdadan indən belə.

İndən belə tər cumanı.
Edərlər tər cumanı.
İsmi-Pünhan dərdindən,
Basıbdır tər Cumanı.

Qoşma-müstəzadlar

Olubsan suvar

Minibən əsbinə olubsan suvar,
Könül əyləncəyi, bircə bəri bax,
Sonra ayrılıq,
Əzəl-axır bu ayrılıq bizə var,
Gəl sarmaş boynuma dü çeşmi-çıraq,
Vədədir iraq.

İraq etmə vədəni, ey qəlbi hatam,
Sənə qurban olsun anamnan atam,
Gəlməyin toy-bayramdır, geməyin matam,
İstəməm ətəgin heç əldən qoymaq,
Olmayır doymaq.

Necə doyum mən səndən, gözəllər şahı,
Camalın xəcil eylər şəms ilə mahı,
Bağlarda qönçəsən, dağlarda ahu,
Qorxuram, yoluna qövr eylər duzəx,
Düşərsən uzax.

Uzax düşsən, sənə çatmaz harayım,
Səndən ayrı tab eyləməz ürəyim,
Məcnun olub dağı-daşı arayım,
Görək kimdən alım bir doğru soraq,
Əhvalın soraq.

Gəl, sorum əhvalın dünya bəzəyi,
Gözəllər sərdarı, xubların bəyi,
Könlüm əyləncəyi, dilim diləyi,
Sən bu sözlərimə asginən qulaq,
Dodağı qaymaq.

Dodağın qaymaqdır, dişlərin mərmər,
Alıbsan canımı, olma bixəbər,
Şəkildə Yusifsən, sitəmdə sər-sər,
Dad əlindən, dadın yanına gedək,
Nə çarə edək?

Nə çarə eyləsin bu Molla Cuma?
Həsətli qoyursan o gül əndama.
Üç gündən üç günə yazginən nama,
Oxuyub könlümü eyləyim oyaq,
Gəzim bir sayaq.

AŞIQ SİRAC

Qıfıləndlər

Dolanır

Nərtaxtanın vardır iki qapısı,
Otuz daşdır iki sürü, dolanır.
On beşi qaradır, on beşi də ağ,
Nə ölüdür, nə də diri, dolanır.

İyirmi dörd mənzil daş düzən yerdir,
Səkkiz tərəfləri, dörd daraq sərdir.
İkisi oyunçu, ikisi zərdir,
Zərə görə hər bir yeri dolanır.

Sürünü hürküdür iki zər özü,
Zərlərin xalındır qırx iki gözü.
On altı küncləri, on iki üzü,
Gah ayağı, gah da səri dolanır.

Gəşt eyləyib hər məkanda səs salır,
Oyunçu tək olsa, məəttəl qalır,

Ariflər yanında gəzir, çox olur,
Vardır onun xeyri, şəri, dolanır.

Siracam, öyrənsin bilməyən nərdir!
Şeş-beş atıb yek-dü düşsə, var dərdi.
Otuz daşlarıdı, bir cüt də zərdir,
Hər bir yana var səfəri, dolanır.

Onun

Söhrab Tahir, bir nər gördüm, qardaşım,
Öz mənzili, şən növrəği var onun.
Huşum gedib, zəifləyib yaddaşım,
Rövşən edən nə çıraqı var onun?

Arif ustad hər əzasın düz verib,
Bir cüt qara qaşlar, bir cüt göz verib.
Tac-taxt verib, iki quyruq, üz verib,
Alt çənədə cüt qulağı var onun.

Hərdənbir qaşları yuyur üzünü,
İsnad verir on hərflə özünü.
Ram eyləsən gecə açır gözünü,
Başı ilə iki tağı var onun.

Uzun tağdan təam yeyir, nur alır,
Nərə çəkir, yolun kəssən hay salır.
Əl atanda quyruğuna süst qalır,
Dişi üçdür, beş dodağı var onun.

İki qolu dövrə vurur tağında,
Ruzi yeməz, üç ağzı var sağında.
Diqqət edib Sirac sübhün çağında,
Etibarlı dörd ayağı var onun.

Onun

Sən dediyin nəri gördüm, ay Sirac!
İki yolu, bir otağı var onun.
Rast gələnə sənəd verib alır bac.
Abad yerdə xoş oylağı var onun.

Cəsədində dəmirdəndir köynəyi,
Başındadır kömək üçün eynəyi.
Uzun qollarında oynaq biləyi,
Təkan verən cüt barmağı var onun.

Rüsxət versən gecə gedər yatmağa,
O tələsir səhər işə çatmağa.
Ləngər vuran qollarını tutmağa,
Lazım gəlsə cüt qarmağı var onun.

Ecazkardır onun namü-nişanı,
Yeməyin qeybdən alır pünhanı.
Bütün günü gəlib-gedir mehmanı,
Uğurludur, çox qonağı var onun.

Söhrab Tahir daldı dərin xəyala,
Düz iyirmi hərfdir, oxu dal-dala.
Uzaq düşmə cavab budur suala,
Rövnəq köşkü, şən yığnağı var onun.

Şah

İki şah fəth edib tutub dünyanı,
Olubdur hər yana car, o iki şah.
Məchuldur, yaşının bilinməz sanı,
Cahan yaranandan var o iki şah.

O, yoxdan yaranıb daş olur birdən.
Düşür dörd sifətə dəyişir hərdən.

Gah qeybə şəkilir durduğu yerdən,
Gah olur qorxulu şar, o iki şah.

Çox uzaq ellərə ağır sərvəti.
Daşıyır köksündə, yorulmur qəti.
Çəkib qılıncını yarır zülməti,
Qəzəbindən olur nar, o iki şah.

Ümmanlarda üzür, batmır dəryaya,
Sulardan ayrılıb qalxır dəryaya.
Nərə çəkib lərzə salır səmaya,
Ağladır aləmi zar, o iki şah.

Arif olan cavab versin Siraca,
Yeddi hərfdir, üç samitdir, dörd heca.
Savabı böyükdür, şöhrəti uca,
Verir təbiətə bar, o iki şah.

Qabaqda

Bəna qurmuş bir xoş bina üstündə,
Doqquz gözəl gəzir düzü qabaqda.
Doqquzu da durub canım qəsdində,
Alışır sənəmin közü qabaqda.

Doqquzu altdadır, doqquzu üstə.
Doqquz nəfər gördüm, boyları bəstə.
Gahdan coşur, bəzən dinir ahəstə,
Gəzir sahibindən özü qabaqda.

Doqquz baş gövdədir, doqquz ayaqdır,
Doqquz sütun onun üçün dayaqdır.
Doqquz bilərziyi özgə sayaqdır,
Durub tamaşaya yüzü qabaqda.

Doqquz zülfün tutmuş, doqquz dısında,
Doqquz sütun pərgar olur içində.
Kamil olsa gəzən əllər döşündə,
Ağ olar ol kəsin üzü qabaqda.

Mən aşıq Siracam, deyiləm naşı,
O doqquz gözəlin mənəm sirdaşı.
Hər kim tapsa, ollam onun qardaşı.
Deyərəm şəninə sözü qabaqda.

Dolanır

İki qapı açdım bir həyət gördüm,
O həyəti iki sürü dolanır.
On beşi keçidir, on beşi qoyun,
Nə ölüdür, nə də diri, dolanır.

İyirmi dörd mənzil, iki otaqdı,
Səkkiz bərəsi var, dörd də daraqdı.
İki çoban bir cüt quzu buraxdı,
O səbəbdən hər bir yeri dolanır.

Sürünü hürkütdü o iki quzu,
İkisinin vardır qırx iki gözü.
On altı dişi var, on iki üzü,
Gah ayağı, gah da səri dolanır.

Geşd eləyib hər məkanda səs salır,
Bir çoban olmasa məəttəl qalır.
Ariflər baxdıqca ondan həzz alır,
Vardır onun xeyir-şəri, dolanır.

Naqafildən Sirac ona tuş oldu,
O quzular altı adla xoş oldu.
Hesabladım otuz iki baş oldu,
Hər bir yana var səfəri, dolanır.

Eyləmə

Aşıq, sazı bas döşünə,
Yersiz qalmaqal eyləmə.
Huşunu topla başına,
Qeyri-müşkül hal eyləmə.

Həqiqətdən danış görüm,
Görən desin "səd afərin".
Sənə min bir sual verim,
Aç dilini, lal eyləmə.

Altmış başdır, qırx dörd ayaq,
Səksəni var özgə sayaq.
Eşq əhlinə odur mayak,
Fəhminə işkal eyləmə.

Dördcə qolu var altmışın,
Əvvəlidir altı beşin.
Sözlərimi dərin düşün,
Hər sözü məqal eyləmə.

Gahdan dörddür, gahdan beşdir,
Həftədir, həştdir, hərdən şeşdir.
Arif üçün asan işdir,
Çox dərin xəyal eyləmə.

Dörd, səkkiz, otuz iki,
İyirmi səkkiz, qırx dörddəki.
Olsan kamil ustad tək, i,
Hər ümmana yol eyləmə.

Siracdır el sənətkarı,
Gəlsin gövhər xiridarı.
Könlünə sallam qubarı,
Özün xoş iqbal eyləmə.

AŞIQ İSMAYIL (BAY İSMAYIL)

I Məni

Sazımı götürüb ellərə çıxdım,
Məclisdə əridim, yağ kimi axdım.
Əhli-əyalıma ər kimi baxdım,
Danışdı dodaqlar, qaymaqlar məni.

Qocaldım həyatda, ey bay İsmayıl,
Cavanlıq geriyə qayıdan deyil.
Daşağıl, Şin çayı, Kürmük, Suvagil,
Yordu gədiklərdə çaylaqlar məni.

II

Bağban idim əqdəm bir gülüstana,
Məni götürdülər, bağ yada qaldı.
Çoxları cəhd etdi, bağ-bağça saldı,
Özləri köçdülər, dünyada qaldı.

Çoxu atdı namusunu, arını,
Beyqub etdi öz dostunu, yarını.
At belində yığdı dövlət varını,
Axırda özü də piyada qaldı.

Çoxu iknəlli tutdu dünyanı,
Axırda kəfənsiz gömüldü canı.
Bu dünya fanidir, ey könül, tanı,
İsmayıl yetmədi murada, qaldı.

Bir gözəlin həsrətini çəkməkdən,
Sinəmdə qaynayan söz də qocaldı.
Qəm-hicrandan, göz yaşımı tökməkdən,
"Yazıq yetim!" deyib saz da qocaldı.

Hicran qanad çaldı, sinəmə mindi,
Dünyanın dərd-qəmi qəlbimə yendi,
Çilədim suyunu yanğısı söndü,
Qaraldı "can!" deyə, göz də qocaldı.

Alçaqdan gəzirsən, bilirsən dərin,
Çox arıfsən belə ağarıb sərin.
Biçarə İsmayıl, varımı xəbərin,
Tanımır dostları, göz də qocaldı.

İsmayıl, saz gəl,
Çox axtarma, aza gəl,
Nağıl, dastan sevən kəs,
Söhbətə gəl, saza gəl.

İsmayıl, ad alan,
Eşqə düşən, a dalan.
Sinəmdə bir ocaq var.
Yoxmu sizdən od alan?!

İsmayıl bir ana,
Dostlar məni bir ana,
Aləm yaddan çıxsa da,
Yada düşür bir ana.

İsmayıl, al çala,
Yar yanağı al çala.
Düşməni zəlil olsun.
Günü gündən alçala.

İsmayıl, azana,
Molla durar azana.
Fələk bir gün tor qurar,
Yoldan çıxıb azana.

İsmayıl, pisə dam,
Qoy qurulsun pisə dam.
Xalqın gözündən düşər,
Nəfsi iti, pis adam.

İsmayıl, qalalı,
Dağlar gördüm qalalı.
Başım nələr çəkmədi,
Gözüm səndə qalalı!

İsmayıl, yaya bax,
Bahara bax, yaya bax.
Kirpiklərin oxdumu?
Qaşın dönüb yaya bax!

İsmayıl, hasarı,
Bənnə çəkər hasar.
Zülfünü kəmənd eylə,
Gəl boynuma ha sarı.

İsmayıl, bala mən,
Haqq böyükdür, bala mən.
Hər yanaqdan bir busə.
Dilim vurmam bala mən.

İsmayıl, bir kərə,
Bir bal idi, bir kərə,
Bil ki, cənnət əhlisən,
Busə versən bir kərə.

Aşığam o üzünə,
Çix dağın o üzünə.
Bu üzündən busə ver,
Dəymərəm o üzünə.

**Gərək
(gəraylı)**

Dağ oğluyam, dağları mən
İldə bir yol gəzim gərək.
Torpağını çəmən-çəmən,
Öpsün ayaq izim gərək.

Gəz sübhündə, toranında,
Cənnət yaşar hər anında.
Yağışında, boranında,
Kam alınca dözümlər gərək.

Libası qar, çəmən, çiçək,
Çən-dumanı çarğat, ləçək.
Dağlar aşar, düzdə görçək,
Təpər gərək, dözümlər gərək.

Ucalıqdır qibləm, dinim,
Keçib gedir ömrüm, günüm.
Zirvələrdən gəlsin ünüm,
Sazım gərək, sözümlər gərək.

Keç Köçəri oylaqlardan,
İçib sərini bulaqlardan.
Mən öləndə bu dağlardan,
Doyub getsin gözümlər gərək.

**Adada
(dodaqdəyməz tənisi)**

Yanağından aşiqinə nəzir de,
Qada keçsin, Allah çatsın a, dada,

Yaradan kəs hər nicata hazırdı,
Yarananı çətin saxlar adada.

Hardan alaq hər istəyə açarı?
Aç sinəni, şirə çəksin ac arı.
Eşq ayırır nə ləzgi, nə acarı
Gəl, qarışsın dinlər dinə, adada.

Sehri sənə ən acıqlı Şirin, sən,
Aşıqlərə dağ yağdıran Şirinsən.
Sən Sakitə şəkərdən də şirinsən,
Sadağa qıy, ağzı gəlsin a, dada.

**Şükür
(İlyas Çərkəzə)**

İlyas, kasıblığın yansan odunda,
Darıxma, Haqq verən o şeyə şükür.
Elə varlı var ki, insan adında,
Tanısan deyərsən, eşşəyə şükür.

Tərs gələn sənənlə mənəim falımdı,
Dəymir bir köməyim, əlim yalındır.
Üz var ki, biz batmır, elə qalındır,
Divara, dəriyə, köşəyə şükür.

Bağlayıb cibini girir hər dona,
“Can, can” deyənlərdən gəlmişəm cana,
Uyma təriflərə, ucuz ad-sana,
Bağlan bir halalca peşəyə, şükür.

Özün doğrultmadı birinci faza,
Gün-güzəran verdi hər boşboğaza,
Əzgil yığ, satıb çıx birtəhər yaza,
Yollan Köçəriylə meşəyə, şükür.

Bu dünya

Ana-bacıların göz yaşlarında,
Boğuldu nə qədər, çimdi bu dünya,
Yetənə bir köhlən, bir qamçı verdi,
Sormadı nəçidi, kimdi, bu dünya.

Sürdü başa keçdi hər başdan basan,
Nə hörmət gözlədi, nə ismət, nə şan,
Qanmaza mahnıdı asandan-asan.
Qanana ağdı, ündü bu dünya.

İnsan əməmindən yorula bilər,
Yanar, Köçəri tək qovrula bilər,
Bir naşı mizrabla qırıla bilər,
Tarıma çəkilməmiş simdi bu dünya.

Elə

Gün üzünə qara bulud yaraşmır,
Ala gözlüm, qaşqabağı tərək elə.
Mən erk etdim, könlün alım, küsdürüb,
Sən də küsüb inciməyi tərək elə.

Ömrümüzü üzdü yersiz gileylər.
Şirin canı "can" dediyin kül eylər.
Ürəyimdə ləkələnər, yer eylər,
Gözlərindən axıtığının hər gilə.

Bülbül sanma sənə gülüm deyəni,
Üzdə "qabağında ölüm" deyəni,
Ürəyinə salma dilim deyəni,
Qəlbimi gör, ürəyimi dərk elə.

Aldadır

Yaşayırıq etibarla, inamla.
Etibarsız gültür üzə, aldadır.
Eybəcərlər sifətini gizlədir,
Kırşanımı yaxır üzə, aldadır.

Gözə girir əyri-oğru, pir olur,
Gətirəndə naxış, çaqqal pir olur.
Vəfasızdı gözəlliklər, kür olur,
Cahılları nazı-qəmzə aldadır.

Həyat sirli, kələkləri gizlidir,
Kiminə kor, kimisinə gözlüdür.
Qoca dünya özü ikiüzlüdür,
İnsanları bu möcüzə aldadır.

Sözündə bir, əməlində ikilər,
Sədaqətə, etibara şəkk edər.
Bu nə sirdi aslanları tülkülər,
Koroğlunu Keçəl Həmzə aldadır.

Təmizlikdə seçilmədik tifildən,
Mərdlik umduq hər gədədən, səfildən,
Alçaq işi alçaq tutur qəfildən,
Ürəklərə sancır nizə, aldadır.

Varmı elə bir gözəllik, solmayıb,
İnanırsa aldanmayan olmayıb,
Köçəriyəm, etibarım qalmayıb,
Özümdəki bir cüt gözə aldadır.

Şəkidədir

Rəssam dostum, təbiətə,
Etsən marağ, Şəkidədir,
Hər naxışı gözəlliyin,
Saxla ayaq, Şəkidədir.

Dağlar qucub olub kəmər,
Qoymadı yad alsın səmər.
Tarix olmuş abidələr,
Varağ-varağ, Şəkidədir.

Gör "Gələrsən-görəsən"i,
Heç nəsiz mat edər səni,
Şirin, şəkər ellər səni,
Saxlar qonaq, Şəkidədir.

Bir qonaq çıxsın ortaya,
Şərik olar el bu paya.
Hörmə-tizzət, abır, həya,
Arxa, dayağ, Şəkidədir.

Oğulsansa baxmayıb keç,
Gözəlləri çiçəkdən seç,
Ləhcəsindən doymazsan heç,
Assan qulaq, Şəkidədir.

Çıx seyr elə, dayan dikdə,
Bir qala var hər gədəkdə,
Qədimlik də, yenilik də,
Hər təmtəraq Şəkidədir.

Görünməz

(M.Yaqubun "Görünmür" rədifli şeirinə nəzirə)

"Hamı bir libasda, bir mərtəbədə,
Nə qədər baxırsan, tülkü görünmür..

M.Yaqub

Yox olsun yoxluğu, a Musa Yaqub,
Çəkisi, pərsənci bil ki, görünməz,
Tərəzi gözündə bu əyriliyin,
Hardan başlamıbdı ilki, görünməz.

Hardan rəvac tapdı, biləydik barı,
Vəzifə üstündə dəlil bazarı?
Apardı beynimi qarğanın "qar"ı,
Həyalı bülbülün ərki görünməz.

Qəmə qələm çəkmiş gözəl bir ölkə,
Dərddi, bu güzgüdə özündən hürkə,
Görünər təmizə düşən bir ləkə,
Çirkinin ləkəsi, çirki görünməz.

Çalmalıyıq, ömür qəm sazıdırsa,
Niyə gileyənək, bu yazıdırsa?
Tülkü tülkülükdən narazıdırsa,
Tülkülük görünər, tülkü görünməz.

Tamah vəba kimi basıb sağ, solu,
Rüşvət bir qoludu, yalan bir qolu.
Tənbeh boş gilizdi, barıtlı dolu,
İçi gülləlisi, bərki görünməz.

Vəzifə başında vicdan? Yalandı!
Həmin çapqınçdı, həmin kalandı,

Hamı yıxılında balta çalandı,
Sözü üzə deyən ər ki tapılmaz.

Hələlik o hamam, o köhnə tasdır,
Dəyişilən əqidə yox, libasdı.
Rüşvət nə qədər ki, bizdə mirasdı,
Dünənlə bu günün fərqi görünməz.

Şəki şəhəri. 1987-ci il.

Deyişmə

İlyas Çərkəz

Hansı əjdahanın qanı zəhərdir?
Yeri-yurdu meşə deyil, şəhərdir.
Nəfəsindən əhali bir təhərdi,
Hey çoxalır, artır sərəsər indi.

Sakit Köçəri

O zavoddu, məhsulları zəhərdi,
Yeri Sumqayıtdı, cavan şəhərdi.
Əvvəlkilər bir babat, birtəhərdi,
Ən pisinə ayırıblar yer indi.

İlyas Çərkəz

O hansı xəstədi tamam sağalsın,
Pulsuz dava-dərman alsın, ağ alsın,
Hansı fəhlə Mərdəkanda bağ alsın.
Fikirləşib tap cavabın ver indi.

Sakit Köçəri

Yoxdu elə xəstə tamam sağalsın,
Palatada pulsuz dərman, ağ alsın,
Hansı pula fəhlə gedib bağ alsın?
Bağ almağa nə olasan, nə indi.

İlyas Çərkəz

Hansı cinayəti alıb satdılar,
Hansı pulu hansı pula qatdılar,
Günahsızlar beş il, on il yatdılar,
Günahkarlar tökürlərmi tər indi?

Sakit Köçəri

Müstətiqin yeddi löyün fəndi var,
Çünki hər maddənin yeddi bəndi var.
Acısı var, turşməzəsi, qəndi var,
“A”sı yandırırrsa, “B”si şirindir.

İlyas Çərkəz

Hansı nərdin 72 yaşı var,
15 qara, 15 sarı daşı var?
Qaranın “sə”si, sarının “şeş”i var,
Təxsir daşlarındır, yoxsa zərindir?

Sakit Köçəri

Dürüst bilməsəm də nərdin yaşını,
Tanıyıram 15 sarı daşını.
Sarı daşlar qaraların başını,
Tumarlayıb sürtür sarı zər kimi.

Neynim?

(Aşıq Firidun Şimşəyin eyni rədifli şerinə cavab)

Firidun, yüz bahar açılsa belə,
Açılmır könlümün buludu, neynim,
Əldən-ələ keçən vəfasız dünya,
Neçə əsrlərin duludu, neynim?

Bir bax zəmanəyə, hesabına var,
Əməllər əyridir, yalanlar şüar,

Didərgin salınıb haqq axtaranlar,
Doğrular oğrunun quludu, neynim?

“Yazın barı” dedik duman, çiskiyyə,
.....
Əl çaldıq hər zaman murdar əskiyə,
İldırım çaxarmış palıdı neynim?

Ehtiyac vicdanı boğur sədd olub,
Oğurluq, ayrılık norma, hədd olub,
Bu kürsü qulları itmir rədd olub,
Geydiyi rüşvətin çuludu, neynim?

Hardan bulanıbdı bu sular, hardan,
Bağlayaq dəhnədən, səmti axardan,
Tamahdan gündə bir hoqqa çıxardan,
Köçəri hər işdən halıdı, neynim?

Payız

Olsa da əllərin dolu,
Üzün gülmür nədən, payız?
Gəlişinlə bağ, bağçanı,
Çırpan, yolan, didən, payız.

Bu sifətlə bu nə paydı,
Necə ülfət, haqqısaydı?
Arxanda qış durmasaydı,
Olmazdı bu hədəm, payız.

Can atsan da ucalığa,
Ömrün gəlir bicalığa,
Köçəri tək qocalığa,
Ağzı qışa gedən payız.

1987

1990

Nə qaldı? (Aşıq Aliya nəzirə)

Aldana, aldana ağullanmısan,
Başa gəlmiyəm bir qəza nə qaldı?
Hər şeyin var sevən ürəkdən savay.
Sənə bundan ağır cəza nə qaldı?

Qəlbimə od salıb gözündəki köz,
Kərəm dözməyəmə deyirsən ki, döz.
Dilin bir söz deyir, qəlbin ayrı söz,
Bəs bu naz deyilmi, naza nə qaldı?

Köçəri də “nazı satdı, qəm aldı”,
Bu dünyadan dad anladı, tam aldı.
İstisindən başqaları kam aldı,
Kül olmaqdan savayı közə nə qaldı?

Üstə

Bir qoca dünyanın, bir də qadının,
Kimlər oynamayıb nazının üstə?
Tutsa tərəfini el pak adının,
Yaz gələr ömrünün, yazının üstə.

Yenilmə, əyilmə, dönmə zatından,
İlham al qəlbinin saf həyatından.
Zaman endirsə də səni atından,
Hər ulduza hürən tazının üstə.

Köçəri, mərdlərin vəsfidir peşən,
Elin ağ günüdür bəxtinə düşən.
Sədaqət yoluna qurban ol, döşən,
Əyil gümüş telli sazının üstə.

1986

1985

Nə danışım, nə deyim.

("Daha konsertlərdə çıxış etmərsən,
deyərsən", – deyən dostlara)

Vaxtı deyil, çal-çağırın, düyünün,
Bir kəs varmı dərdim açım, deyinim?
Öyünməyə nəyim qaldı, öyünüm,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Bakı, yanvar, o Xocalı qırğını,
Bəyan etdi, kimlər qurdu qurğunu,
Xalq olubdur başsağlıqlar yorğunu,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Qonşu dönüb yağı olan zamanda,
Mahnım dönüb ağrı olan zamanda,
Hünər, qeyrət çağrı olan zamanda,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Qız-gəlinlər sürükləndi, sürüldü,
Körpə, qoca süngüləndi, kürüldü.
Gənclərimiz əliyalın qırıldı,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Nadanlara bal olduqca qızıl taxt,
Qarabağım dönüb oldu qara baxt.
Saza, sözə nə yer qaldı, nə də vaxt,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Başdadırsa hələ nəfsi yavanlar,
Tum satırsa bığıburma cavanlar,
Məzlumlara qurulursa divanlar,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Hiylə artıb, qılınc qında paslanıb,
Tülkü, çaqqal quya salıb aslanı,

Saz köynəkdə dustaq olub, yaslanıb,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Daşnaq olub İvan ilə aşına,
Dörd ildir ki, zəhər qatıb aşına,
Hər nankoru çəkdik ocaq başına,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Dörd ildir ki, dili lala dönmüşük,
Bir yiyəsiz, yersiz qula dönmüşük,
Başsız öyə, ərsiz dula dönmüşük.
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Nə sözümə, nə sirrimə sahibəm,
Nə yurduma, nə yerimə sahibəm,
Nə ölümə, nə dirimə sahibəm,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Təsəllilər ovutmursa bir kəsi,
Atəşini soyutmursa bir kəsin,
Bu qan, qırğın ta tutmursa bir kəsi,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Çənlibeli Həmzə salıb girinə,
Alver gedir cəng, döyüş yerinə,
Koroğlusuz mən sürünə-sürünə,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Ləyaqəti tapdanırsa millətin,
Boş sözün yox, məqamıdır qeyrətin,
Allah, kökə qayıtmırsa ümmətin,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Hayıfımı düşmənimdən almamış,
Haqq işimdə uğur mənim olmamış,

Ana vətən zəfər marşı çalmamış,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Bayramımız qara gəldi haradan?
Bir rəng varmı qara olsun qaradan?
Köçəriyə de, ey böyük Yaradan,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Eşşəyin islahatı (təmsil)

Buyruqqulu, sallaqbaş, üzüyola bir ulaq,
Mahmızlı günlərinin mukafatı olaraq,
Noxta-palana sadıq fəal bir vücud kimi,
Pərsənglər hesabına batman kimi, put kimi,
Sayıldı, bir örüşə müdirliyə seçildi.
Eşşək haray-həşirdən, səsdən-küydən başladı.
İclas çağırıldı, əvvəl "A" və "İ"dən başladı.

Tez çıxartdı o qərar:
Bu örüşdə kim ki, var,
Hamı anqırmalıdır.
Başqa səs çıxaranlar,
Bizdən yan durmalıdır.

İkincisi, noxtalı, palanlı olmalıdır,
Hətta anqırmağı da planlı olmalıdır.
Üçüncüsü budur ki, küldə ağnamalıdır.
Ağnamaq ləzzətindən ağnayanlar halıdır.

Dördüncü, qanqal yesin hamı bir nəfər kimi.
Mən görsəm bu nemətə dodaq büzən hər kimi,
Baxtından küssün, gərək hər tərəf qanqal olsun,
Qoymayaq gül, çiçəyi qanqala əncəl olsun.

Ölədü öz arşınıyla dünyanı eşşək müdir,
Kimlər ki, anqırmadı, etdi ona şək, müdir.
Kim ki, noxta-palandan, eşşəklikdən uzaqdı,
Ona düşmən gözüylə, ona bir cürə baxdı.

Şirinlik adı ilə axuruna daşınmış,
Müftə arpa-samandan hey yeyib harınladı.
Söykənib himayəçi Həmədan dayısına,
Atları burunladı.
Çıxartdı bir əmmayla işdən çox köhlən atı,
Kökü üstə bitmişdi, çünki eşşəkdi zətı.
Bu dünyada həmişə
Köhlənlərə tuşlanıb eşşəyin islahatı.

XII. AŞIQ RƏVAYƏTLƏRİ

Dədə Şəmşirin şeyirdi Aşiq Sakitə zəmanəti barədə aşiq rəvayəti

Rəvayətə görə 1978-ci ilin gözəl günlərindən birində aşiq Sakit Ustad Dədə Şəmşirin 85 illik yubileyi münasibətilə Kəlbəcərə yollanır, Şırran bulağından doyunca su içərək yaxınlıqdakı dərədən keçib 40-50 metr uzaqlıqda üzü enişə baxan evə çatır. Ustadla görüşür, həsrətinə həmin andaca su səpilir. Ustad Şəmşirin xəstəliyi şiddət eləsə də, sağlam və gümrəh görünürdü. Arvadı Güllü ana bu gümrəhliğin ətrafında pərvanə kimi dolanırdı. Aşiq Sakit çalib-oxuyur, ustad qulaq asır, ustad çalib-oxuyur, Sakit qulaq asır. Həm də Ustad Koroğludan o ki, var, deyirdi. Bu yaşda Koroğludan demək, "Koroğluluq" eləmək hər aşığın hünəri deyildi. Şeyirdin, Aşiq Sakitin "ürəyi atlanır". Hiss etdiklərini, duyğularını sözə çevirib Dədə Şəmşirə verir:

Qismət oldu bir də sənə görüşdük,
Dədə Şəmşir ömrə, bəxtə, çox şükür.
Qiblə qıldım, sanki etdim ziyarət,
Bu bahara, bu xoş vaxta çox şükür.

Əyməmişən qamətinin şaxını,
Uzaqlara qovlamışan yaxını,
Güllü ana, bu cür boyu-buxunu,
Qoyma gözdən sən uzaqda, çox şükür.

Dağlar oğlu dağlar kimi dayanıb,
Təbin onçun (26) gül, çiçəyə boyanıb,
85-də dan yeliylə oyanıb,
Yuyunmusan buz bulaqda, çox şükür.

Həm bahardı, həm də şaxta qocalıq.
Qismət olsun hər bir baxta qocalıq.
Görünşə də bu ocaqda qocalıq,
Çıxmayıbdı hələ taxta, çox şükür.

Dədə Şəmşir, dədə olmaz hər dədə,
Köçəriyə əziz tacisər dədə,
Koroğludan dedin beçə pərdədə,
Bir qıy vurub ağ otaqda, çox şükür.

Sakitin bu sözləri ustad Şəmşiri tərpədir, aşiq cuşə gəlir,
əlüstü cavab verir:

Baharı çiçəkli dəli könlümün,
Düşməyib üstünə şaxta, çox şükür,
Hələ taleyimin sözüdür bütün,
Olmur bir ilqarı saxta, çox şükür.

Təvəllüdüm olub "Qoşa bulaq"da,
Bənövşə şəhinə çimdım o vaxtda,
Qəzadan, qədərdən qaldım uzaqda,
Bir atan ox da, çox şükür.

Bələyim gül oldu, köynəyim lala,
Anam dönüb on dördündə hilala,
Ancaq məni o yetirib bu hala,
Baxtıma yar olub da, çox şükür.

Bir sərrafam simu-zərə, lələ mən,
Nəğməkaram obaya mən, elə mən,
Qocalığa baş əymirəm hələ mən,
Əllərinə xına yax da, çox şükür.

Şəmşirin şadlıqdı hər təmənnası,
Məndə Araz, Kürdü eşqin sədası,
Ürəyim atlandı, ləzgi balası,
Olmusan küyəndə püxtə, çox şükür.

Şeyirdin yazdıqları ustadı necə sevindirmişdisə, ona əlavə tərif də yazdı. Görünür bu, ustadın şeyirdini saza, şairliyə həvəsləndirməsi idi. Axı Sakitin hələ sənətin axar-baxarına çatmasına çox vardı. Bəlkə ustad Şəmşirin dilindən eşitdikləri şeyirdin atasına, onun ruhuna olan böyük hörmətin izharı idi. Atası Sakiti Ağdabana aparanda Dədə Şəmşir ona "Novruz və Qəndab" dastanını

üç günə yazdıraraq on gündən sonra əzbər danışmağı tapşırı. Sakit işə dastanı üç günə əzbərləyib danışdı və ustad onu xeyli təriflədi. Bu tərif Dədə Şəmşirin şeyirdinə verdiyi zəmanət idi:

Əlbəttə ki, olmalıdı,
Tərlanın tərlan balası.
Şikar edər, kəklik alar,
Laçının hər an, balası.
Mərifətdən qalmaz geri,
İgidin qanan balası.
Oxşayar öz xilqətinə,
Hər kəsin inan, balası.
Mərifətdə olmaz naşı,
Alimi-ürfan balası.

Əzəl lazımdır insana,
Ola abır, həyası mərd.
Çox görmüşəm obalarda,
Oğlan doğub anası mərd.
Hər kişiyyə igidliyi,
Gərək verə xudası mərd.
Oğlu da mərd olmalıdır,
Kimin olsa atası mərd.
El içində məşhur olar,
Aslanın aslan balası.

Hələ səsin yaxşı gəlir,
Tənə-töhmət gətirmədin.
Tərbiyəmə "bəli" dedin,
Hərcayi söz götürmədin.
Bağ saldım, gülün becərdin,
Qara tikan bitirmədin.
Şəmşirin zəhmətini,
Halalındı, itirmədin.
Bu sənəti yetir başa,
Ləzgi, Dağıstan balası.

Şəmşirin bu müqəddəs zəmanətini həmişə yüksək tutaraq sənətin zirvəsini fəth etdi və hər zaman ustadına sədaqətini, minnətdarlığını qəlbində, ürəyində gəzdirir.

Erməni aşığı Doninin müsəlmanlığı qəbul etməsinə dair aşiq rəvayəti

Kainatın sonsuzluğuna, 18 min aləmin mövcudluğuna inam, hər şeyə qadir fəvqəltəbii qüvvənin mövcudluğuna, qüdrəyinə inam aşiq ədəbiyyatında həmişə ön sırada durmuşdur. Rəvayətə görə, məşhur aşiq Molla Cuma ilə görüşüb, deyişib təsirlənən və bu güclü təsirdən sonra islam dini əqidəsini – müsəlmanlığı qəbul edən, Şəkinin Daşbulaq kəndində yaşamış erməni aşığı Doni də həmin qəbildən olan "Pərvərdigar" divanını yazır :

Altı gündə ta yaratdı dünyanı pərvərdigar,
7 qat yer, 7 qat göy, əsmanı (27) pərvərdigar,
Yaratdı Adəm, Həvvanı, pakı halal eylədi,
Verdirdi şeytan Adəmə meyvəni, pərvərdigar.

Birinci bəndlə dini rəvayətlərə diqqəti cəlb edən Aşiq Doni ikinci bənddə artıq dünyaya mütəfəkkir gözüylə baxaraq fəlsəfi mənə verir. Bu dünyanın, onun qanunlarının, fərmanlarının oyun-oyuncaq olduğunu, ədalət məhkəmələrinin ədalətsiz hakim-məz-lum səhnəcikləri olduğunu göstərir. Hamı bir ağacın məhsulu, budaqları olduğu halda insanlar hakim-məhkum təbəqələrlə biri digərinin divanına baxır, məhkəməsini durur. Dünyaya hakim kəsilmiş bu mənzərəyə ustad aşiq istehzal, gülünc bir gözlə baxır:

Adəm, Həvvadan yaranmış gör nə qədər bəndə var,
Üryan gəlir, üryan gedir, gəda da var, xan da var,
Bu divan bir divan deyil, bir ulu divan da var,
Quracaq mizan, tərəzi divanı pərvərdigar.

Rəvayətə görə, aşiq Doni öləndə son nəfəsində kəlməyi şəhadətini deyir, müsəlmanlığı qəbul edir və vəsiyyəət edir ki, onu müsəlman qəbiristanlığında basdırsınlar. Aşığın con vəsiyyətinə əməl olunub olunmadığı barədə dürüst məlumat yoxdur, onun hansı qəbiristanlıqda basdırılmasının elə bir əhəmiyyəti də

yoxdur. Torpaq hamı üçün vətəndir, son anda millətindən asılı olmayaraq hamını bağrına basır. Rəvayət edirlər ki, sonralar ermənilərdən soruşanda ki: “Aşiq Doni nətəri aşiq idi?” –deyirlər: “Aşiq Doni yaxşı aşiq idi, əmə (amma) öləndə xarapladı”.

Molla Cumanın Aşiq Hacı ilə ikinci görüşü

Rəvayətə görə, günlərin bir günü Aşiq Hacı köhnə dostu, ustaş saydığı Aşiq Molla Cumaya qonaq gəlir. Xeyli dərdləşir, aşiq sənətinin müxtəlif qollarına dair fikir mübadiləsi edirlər, bu arada bir-birlərini yaradıcılıq sınağından da çıxarırlar. Görüşün axırında Molla Cuma qonax aşığı bir də sınağa çəkir. Aşiq Hacı çəkmək üçün evdə bir şey olub-olmaması ilə maraqlanır. Molla Cuma soruşur ki, yumburu gətirim, yoxsa uzun? Aşiq Hacı bərkə düşür, bir şey deyə bilmir. Molla Cuma qonağı vəziyyətdən çıxararaq bağlamamı özü açır. Yəni siqaret çəkirsənsə, kösöv gətirim, qəlyan çəkirsənsə, maşa ilə od gətirim.

Molla Cumanın Marsanı və marsanlıları vəsf etməsi

Günlərin bir günü Molla Cumanı Qaxın Marsan kəndinə toy aparmağa çağırırlar. Bu da məlumdur ki, Molla Cuma bölgədə, Dağıstanda, Azərbaycanın hər yerində məşhur aşiq kimi tanınırdı, xalq onun toy məclislərini aparmasını özünə şərəf sayardı. Xüsusən də, Şəki-Zaqatala bölgəsində elə bir kənd yoxuydu ki, Molla Cuma orada toy aparmamış olsun. Nə isə, Marsanda toyun qızgın bir vaxtında kəndin hörmətli şəxsləri Molla Cumaya yaxınlaşıb, ondan Marsan kəndinə aid bir şeir deməyi xahiş edirlər. Bu xahişdən təsirlənən Molla Cuma sazı sinəsinə basaraq Marsan kəndinə və bəylə gəlinə qoşma-təcnis üstündə üç bənd şeir deyir. Təcnisin birinci bəndində Molla Cuma gəlini bənzərsiz şəkildə tərif eyləyir. Şeirinin ikinci bəndində bəyi tərifləyərək onu İslamın üç böyük xəlifəsi – Ömər (ə), Osman (ə) və Əliyə (ə) bənzədir. Üçüncü bənddə isə Marsan kəndini Yusif peyğəmbərin Kənan şəhərinə bənzədir, həm də kəndin əhalisini

cənnətdə yaşayan huri-pərilərə oxşadır. Sən demə, Marsan kəndinin çox hörmətli imamı da məclisdə imiş. Molla Cumanın bədahətən, sinədən qoşma-təcnis üstündə (təcnis, şeirin mürəkəb forması sayılır) məharətlə belə şeir deməsi onun çox xoşuna gəlir, ayağa duraraq Camaya yaxınlaşıb məclisdəkilərin alqışları altında alnından öpür və deyir ki, sən həqiqətən haqq aşığısan.

Söyləyici: mən bu qoşma-təcnisi sizə ərnağan edirəm, oxuyun və qiymətini verin.

Gözəl

Qamətin ər-ərdir, boyun sürahi,
Züflərin həyyədir, umarsan, gözəl.
Qaşların cəlladdır, gözlərin ahu,
Canımı almağa umarsan, gözəl.

Çərşənbə ötsə də, adına gəlir,
Eşq əhli xubların adına gəlir.
Səni görən kafər o dinə gəlir,
Əlisən, Osmansan, Ömərsən, gözəl.

Haqqı var ki, Molla Cuma o yerdə,
Huri-pəri mehman olmuş o yerdə,
Hər gözəli göyçək görürəm o yerdə,
Dönübdür Kənanə, o Marsan, gözəl.

Molla Cumanın Molla Babaya cavabı

Rəvayətə görə, günlərin bir günü Molla Cuma Zaqatalanın Əliabad kəndinə gəlib çıxır. Kənddə yaxın tanışlarından birinin dünyasını dəyişdiyini eşidərək onun yasına gedir, mərhumun yaxınlarına başsağlığı verir. Yas mağarında məclisin başında altında qalın döşək, arxasında mütəkkə, əlində təsbəh oynadan molla vəz edirdi. Molla Cuma da hamı kimi oturub ona qulaq asır. Və görür ki, bu, ağılına gələnə çərənəyir. Quranda yazılmayan, İslamda ol-

mayan şeyləri islam dininin adından özünə sərif etdiyi kimi da-
nışır. Savadsız camaat da onun dediklərini qəbul edir. Molla Cu-
ma bir qədər səbrinin üstündən bassa da, axırda səbir kasası dolur.
Qayıdır ki, ay molla, axı bu boyda da yalan olmaz, mən də Qurani
oxumuşam, İslamdan mənim də xəbərim var, sən vəz edənlərin
heç biri Quranda yoxdur, günaha batırsan. Molla Cumanı adi aşiq
kimi qəbul edən molla da qayıdır ki, aşiq, sən nə bilirsən İslam
nədi, Quran nədi, aşiqsən, get aşıqlığını elə, mənimlə baş başa
gəlmə. Cuma da buna deyir ki, əgər sən doğrudan da iahiyyəti bi-
lirsənsə, indi deyəcəyim qoşmanın açmasını məclisdəkilərə bildir.
Molla pis vəziyyətə düşür, qoşmanı aç bilmir, səhvini anlayır.
Məclisdəkilərdən və Molla Cumadan üzr istəyir. Qoşma belədir:

Varmı?

Mənə böhtan dedin, ey Molla Baba,
Dediyn o sözdən xəbərin varmı?
Haqqın dərgahında durruq hesaba,
Yeddindən, səkkizdən xəbərin varmı?

Böhtan sözdür qəmi cana dolduran,
Şər mi olubdur fitnələri qaldıran?
Yüz on dördü əhl-islama bildirən,
İyirmi doqquzdan xəbərin varmı?

Bir guş eylər Molla Cuma bədbəxtə,
Bir çıraq görmüşəm yeddi otaqda.
On iki şəcər üç yüz altmış otaqda,
Gül olan otuzdan xəbərin varmı?

Molla Cumanın İsmi-Pünhanla son vidası

Rəvayət edirlər ki, Layısqıya yaz gəlmişdi, gül bülbülü,
bülbül gülü çağırırdı. Hər tərəf yaşılalmış, gül-çiçəklərin ətri
ətrafı bürümüş, quşların cəhcəhi, baharın isti nəfəsi insanı bihuş

edirdi. Təzəcə kəsilmiş yaz yağışı da bu gözəlliyə yeni rənglər
qatmış, onu birə-beş artırmışdı.

Gözəllik aşiqi Molla Cuma təbiəti seyr etdikcə özündə yeni bir
ruh, həyat eşqi hiss edirdi. Kənddən xeyli uzaqlaşmışdı. Təbiətə o
qədər heyran qalmışdı ki, ona yaxınlaşan atlını belə görmürdü.

– Öldü İsmi-Pünhan, dözmədi sənsiz...

Atlı necə gəlmişdisə, eləcə də getdi, elə bil heç gəlməmişdi.
Molla Cumanı sanki ildırım vurdu, dünya başına fırlandı, quru-
yub yerində qaldı, nitqi, nəfəsi tutuldu. Hannan-hana, gecdən-
gec özünə gəldi, dərdi, qəmi, ahı-naləsi, hissi və həyəcanı ixti-
yarsız sözlərə çevrildi:

İsmi-Pünhan köçdü fani dünyadan,
Qarıxdı torpağa, göz hayıf oldu.
Xudanın tədbiri beləymiş bizə,
Soldu yanaqları, üz hayıf oldu.

Əcəl çatıb nəfəs sana düzüldü,
Qəm, hicran tapdadı, bağrım üzüldü.
Yenə sevdiyimdən əlim üzüldü,
İxtilat tükəndi, söz hayıf oldu.

Bu yazıq Cumanın dönübdü baxtı,
Əsdi əcəl yeli, sərvimi yıxdı.
Dedim ki, şad ollam bir bahar vaxtı,
Töküldü burnumdan yaz, hayıf oldu.

Hamı bir-birinə dəymişdi, bütün kənd yasa batmışdı, tay-
tuşları, qonum-qonşu qara geyinmiş, gözlərdə yaş, üzlərdə qəm-
kədar... Artıq dəfn üçün hazırlıqlar tamamlanmış, ağa (kəfənə)
bükülmüş meyit cənazə namazı qılınmaq üçün həyəətə sərilməmiş
xalçanın üstünə qoyulmuşdu. Yol onu birbaşa İsmi-Pünhanın
gəlin düşdüyü evə gətirdi. Həyəətə girdikdə gördüyü mənzərə
Molla Cumanı dəhşətə gətirdi. Hər zaman şəninə şeirlər
qoşduğu, vəsf etdiyi sevgilisinin cansız bədəni ağlar içrisində...

Gedibən zimistan bahar yetişdi,
Abi-leysan yağıb, dağlar bəzənir.

Bülbülün canına qəhər ilişdi,
Açılıb qönçələr, bağlar bəzənir.

Əcəl piyalədən dolanda camlar,
Qırılsa məhəbbət, yavaşar xamlar.
Odlanıb qəndillər, yananda şamlar,
Alışır pərvanə, yağlar bəzənir.

Bilmirəm neyləyim Qadir Xudama,
Salıbdır hicranə, böylə sitəmə.
Ah çəkib zığılda, ay Molla Cuma,
Sevdiyin üstündə ağlar bəzənir.

Mərasim bitmiş, dəfnə gələnlər işlərini tamamlayıb geri
dönmüşdülər. Tək bir nəfər qalmışdı, gözlərini qəbrə dikmiş na-
kam aşiq...

Torpağın altında illərlə sevdiyi, şəninə təriflər dediyi butası
– İsmi-Pünhan, torpağın üstündə gözüyaşlı nakam aşiq Molla
Cuma...

İsmi-Pünhan, ərəşətin günündə,
Bir hesab-kitaba düşməyəm sənsiz.
Yolunu gözləyəm Sirat üstündə,
Bir qədər irəli keçməyəm sənsiz.

İsmi-adın sənə baldan da şirin,
Axıtdın gözümdən qan ilə irin.
Mövlam əmr eyləsə, cənnətə girin.
Meyl edib qapısın açmaram sənsiz.

Cumayam, olmuşam cunun, sərsəri,
Qalıbdır canımda eşqin əsəri.
Versələr əlimə abi-Kövsəri,
Yəqin bil sevdiyim, içməyəm sənsiz.

Molla Cumadan Fıstıqlı mollasına ilahiyyət dərsi

Qaxın Fıstıqlı kəndində Molla Cumanın dostlarından biri
rəhmətə gedir. Mərasimdə Molla Cuma da iştirak edir. Məslisi
özündən razı, özünü çoxbilmiş sayan birisi aparırmış. Saqqallı,
əmmaməli molla dindən xəbəri olmadan ağına gələni danışır.
Məclisdəkilərdən biri molladan soruşur:

– Ay molla, görürəm çox savadlısan. De görək, bu içkilər-
dən nə halaldı, nə haram?

Molla özünü darta-darta qayıdır ki:

– Bil və agah ol ki, qaynadılmış (yəni araq) haramdır, qı-
cırılmış (yəni çaxır) halaldır. Digər suallara da belə cəfəngiyat
cavablar verir.

Bayaqdan özünü birtəhər saxlayan Molla Cuma mollanın
bu cavabından sonra daha susa bilmir:

– A kişi, utanmırsan, niyə yalan danışırısan, niyə camaatı
aldadırsan?

Molla bu sözlərdən bərk tutulur, narahat olur və tez yanında
əyləşənlərdən soruşur ki, bu kimdir? Yanındakı da Molla Cuma-
nı tanıyır. Kimsə deyir ki, bu aşıqdır. Aşiq sözünü eşidən molla
bir az özünə gəlir və deyir:

– Aşıqsan, get aşıqlığını elə, sən nə bilirsən din nədir, İslam
nədir?

Bundan sonra Molla Cuma başlayır mollanı ifşa etməyə. Qu-
randan ayələr gətirir, sonra onları Azərbaycan dilinə tərcümə edə-
rək izahını verir. Bir sözlə, Fıstıqlı mollasına ilahiyyət dərsi verir,
Mollanın bayaqdan danışdığı yalanları bir-bir ifşa edir. Molla
Cuma görür ki, molla yavaş-yavaş istəyir aradan çıxsın, deyir ki,
getmə, hələ sənə cavabını verməmişəm. Görək aşiq nə deyir:

Bu dünyada bir qaydadır qazılar,
İt küçüyü heç tazını bəyənməz.
Çöldə nəcis yeyən ala qarğalar,
Humay quşun avazını bəyənməz.

Başında ağı, kamalı olmayan,
Oxuyuban, əlif-beyi bilməyən.
Gündə beş vaxt namazını qılmayan,
Əfəndini, nə qazını bəyənəmz.

Çox gördüm ayağa corab olanı,
Beyinlər korlayan şərab olanı.
Fızıqlı kəndinin xarab olanı,
Mən Cumanın saz-sözünü bəyənəmz.

XIII. LƏTİFƏLƏR

Vəzir Həbibin başına qazan keçirilməsi

Lənkəran xanının vəzirinin baldızı Nisə xanımı sevən Teymur ağa tez-tez onun görüşünə gəlir. Həmin vaxt vəzir Mirzə Həbib də otağa daxil olur. Teymur ağa tez pərdənin arxasında gizlənir ki, vəzir onu görməsin. Nisə xanımın anası Pəri xanım vəziyyətdən tezliklə çıxış yolu tapır, kürəkəni vəzirin başının ölçüsünü götürmək lazım olduğunu özündən uydurur. Pəri xanım bu işi guya, fağır-füqərəyə paylamaq məqsədilə, səməni qoymaq istədiyini və lazım olan buğdanın miqdarını müəyyənləşdirmək üçün badyanı vəzirin başına keçirir. Bundan istifadə edən Teymur ağa aradan çıxır.

Lənkəran xanının ərizəçiləri qəbul etməsi

Əvvəlinci ərizəçi: Xan, başına dönüm, bu gün atımı suya suvarmağa aparmışdım, birdən əlimdən qurtuldu qaçdı. Bu kişi qabaqdan gəlirdi, çağırdım, a kişi, Allah xatiri üçün bu atı qaytar, əyilib bir daş götürüb ata sarı tulladı, daş atın sağ gözüne dəyib töküldü. İndi at məsrəfdən çıxıbdır. Dəyərini istəyirəm, vermir, mənimlə mübahisə edir.

Xan (ikinci ərizəçiyə): A kişi, belədir?

İkinci ərizəçi: Başına dönüm, belədir, amma mən qəsdən daş atmamışam.

Xan: Pərpüş danışma, qəsd olmasa necə daşı götürüb atmaq olar. Sənin də atın varmı?

İkinci ərizəçi: Vardır, başına dönüm.

Xan (əvvəlinci ərizəçiyə): A kişi, sən də get, vur bunun atın bir gözün çıxart! ...

Əvvəlinci ərizəçi: Xan, başına dönüm, mənim qardaşım naxoş idi. Dedilər ki, bu kişi həkimdir. Getdim, üç tümən pul buna verib, qardaşımın üstünə gətirdim.. Gələn kimi qardaşımdan qan aldı, qanı kəsilən kimi qardaşım canını tapşırırdı. İndi

deyirəm kişi, barı pulumu özümə qaytar. Pulumu vermədiyi yetmir, hələ deyir ki, qan almasaydı dəxi pis olacaqdı. Dadıma yetiş, başına dönüm!

İkinci ərizəçi (həkim): Xan. Başına dönüm, bunun qardaşı möhlik istisqa mərazinə mübtəla idi. Əgər qan almasaydım, altı aydan sonra bişək və şübhə öləcək idi: qan almaqla bu kişini altı ay ona bica xərc və zəhmət cəkməkdən xilas etmişəm.

Xan haqqında şikayət edilən həkimin tanış bəylərdən birinin yaxın dostu olduğunu görüb dostbazlıq edir və bəyin yanında öz nüfuzunu qaldırmaq üçün ikinci şikayətçiyə deyir:

– A kişi, get həkimə bir çuxa da ver, onu razı elə...

Erməninin qızıl qaşığı oğraması

Deyirlər, sovetlərdən əvvəl ipək fabriklərinin sahibləri barama tədarükü mövsümündən bir az əvvəl tədarükçülər, barama istehsalçıları və bu qəbildən olan adamlar üçün çox yüksək səviyyəli qonaqlıq verərmiş. Bir dəfə də belə bir mərasimə hazırlaşarkən sahibkarın yaxın adamları ona məsləhət bilirlər ki, şəhərdə bir belə erməni yaşayır. Bəlkə onlardan da 1-2 nəfər çağıraç, hər halda pis olmaz. Sahibkar etiraz etmir. Bəli, bir gün dəvət olunanlar yığılır, böyük bir məclis açılır. Baxırlar ki, bütün qaşığı-çəngəl qızıldandır. Adamlar əyləşir, masabəyi məclisi açır, sahibkarın sağlığına bol-bol təriflər deyirlər. Stolun üstündə neçə cür xuşgəbər, şirniyyat, xaricdən gətirilmiş şərəblər və s. Məclis get-gədə canlanır, kabab, qovurma gəlir, ardınca da neçə növ Şəki plovu...

Qədəhlərə şərəb süzülür, sağlıq-sağlığa qarışır. Biri oturur, o biri durur və məclisin belə qızğın vaxtında masabəyi görür ki, erməni ora-bura baxıb qızıl qaşığın birini tez qoltuq cibinə atdı. Üstünü vurmur, ancaq bu erməninini diqqətdən buraxmır. Nəhayət, gecənin bir vaxtı masabəyi son qədəhlərin doldurulmasını təklif edir, sonra isə:

– Ağalar, adətən Şəki məclisləri lətifəsiz, gültüzsüz olmur. Məclisimizin sonuna yaxın istəyirəm bir fokus göstərəm. Bəli, bir maraqlı fokus, – deyər o, boşqabın içindəki qızıl qaşığı götürüb

– bir baxın bu qaşığa, gözünüzün qabağında bunu atıram qoltuq cibimə, hə, gördünüzümü? İndi bir nəfər, məclisə qulluq edənə, – bala, oğul, bir irəli dur, bax o, yanındakı kişinin qoltuq cibinə əlini sal. Bu oğlan da irəli durub o kişinin qoltuq cibinə əlini salıb qızıl qaşığı çıxarır. Məclisdəkilər bunun fokus olduğuna inansalar da, oğru erməninini çəp-çəp süzürlər.

Həmin gecə erməni ailələri itlə-qurdun seçilmədiyi bir vaxt yüklənib Şəkidən çıxsalar da, sonra yenə də bizim kin-küdurət saxlamayan təbiətimizdən istifadə edib yavaş-yavaş geri qayıdırlar.

Eşşək qardaş

Hacı dayı adəti üzrə yolun ortası ilə eşşəkdə gedirmiş. Bu arada rayonun vəzifəli şəxslərindən birinin maçını fasiləsiz fit verərək yol istəyir, içəridən: “Eşşək qardaş, yol ver keçək də”, – amiranə sözlər eşidilirdi.

Hacı dayı fərqi varmadan eşşəkdən düşərək yolun kənarında dayanır, eşşək isə yolun ortasında qalır. Hacı dayı üzünü maşındakılara çevirərək qayıdır ki:

– Hayındı eşşək qardaşaa dinə yoldan çıxsın.

Torpaq vannası

Ahıl çağlarını yaşayan bir kişi ömrünü uzatmaq üçün Hacı dayıdan məsləhət alır. Hacı dayı buna deyir ki, get, iyirmi torpaq vannası qəbul elə, xeyli cavanlaşarsan, maa da “sağ ol” diyərsən. Kışı belə də edir. Lakın heç bir dəyişiklik görmür və bu barədə Hacı dayıya giley-güzar edərkən o qayıdır ki, ağroo mən alım, heş tələsmə, daa vannaları qəbul edib özo tamam hazırlamısən...

Məməli

Şəkililər varlı, zəngin bir həmyerlilərinin hansı sinfə mənsub olmasını müzakirə edirdilər. Bir qrup onu sürünənlər sinfinə aid etməyi təklif etdisə də, bu, yersiz hesab olundu. Digərləri

onun məməlilər sinfinə aid edilməsini əsas götürərək sübut etdilər ki, bu imkanlı həmyerliləri bütün qohum-əqrəbasını başına yığaraq onları “əmdirir”.

Şahqulu

Keçən əsrin otuzuncu illərində Şəkinin kəndlərində də partiya özəkləri (yaçeykalar) yaradılırdı. Aşağı Göynük kəndində Şahqulu adlı birisi yeni yaradılmış özəyin ilk iclasını aparır. O, iclası özü açır, özü danışır, özü də bağlayır. İclasın katibi protokola nə yazacağını soruşduqda Şahqulu deyir:

– Yaz ki, iclası açdı Şahqulu, danışdı Şahqulu, bağladı Şahqulu.

Yavandı

Bir müddət Şəhər Partiya Komitəsində məsul vəzifədə işləmiş və pulgirlikdə ad çıxarmış şöhrətpərəst birisinə “etimad göstərərək” Rayon İctimai İşlə Birliyinə müdir təyin edirlər. Təzə müdir elə birinci ayın hesabatlarını qəbul edərkən belə bir “qayda” qoymuşdu ki, hesabatlar “yağlı” olmalı, yəni, arxasına “şirinlik” qoyulmalıdır. Müdir bu qaydaya əməl etməyənlərin hesabatını geri qaytararaq deyərmiş: “Yavandı”.

Səyahət

Bir Şəkili bərk xətələnir, ölümə əlbəyaxa olur. Sağalıb ayağa qalxandan sonra küçədə Hacı dayıya rast gəlir. Başına gələnləri təfəsilatı ilə danışır, deyir ki, az qala ölmüşdüm, o dünyaya gedib gəldim. Fikri başqa yerdə olan Hacı dayı hannan-hana söhbətin sonunu eşidərək qayıdır ki, ə, heç olmasa yaxşı gəzmisən, o dünyanı da görüb qayıtmısan.

Dədə borcundan 10 manat çıxarsan

Hacı dayıya 300 manat borcu olan həmyerlisi qəflətən vəfat edir.

Bir müddət sonra mərhumun oğlunun toy məclisində iştirak edən Hacı dayı bəyə yaxınlaşaraq deyir: “Rəhmətlik atanın mənə olan 300 manat borcunun üstündən 10 manat çıxarsan”.

Avara gəldi...

Bakıdan Şəkinin Qudula kəndinə qonaq gəlmiş qadın qəribə bir hadisənin şahidi olur. Axşamüstü, qaş qaralanda onun qonaq qaldığı evin adamları birbirinə dəyir, elə hey deyindirilər: – Avara (28) gəlmeyitdi, avariyyə nooldu görəsən, həyəndi? Yaranmış mənzərəni maraqla seyr edən, yerli dialektə tamamilə nabeləd qonaq öz-özünə düşünür ki, yaqın avara evin yeniyetmə oğlanlarından biridir və o da naratlıqla “uşağın” qayıtmasını gözləyirdi. Bir xeyli narahatlıqdan sonra evdə bir canlanma yarandı; “avara gəldi, avara gəldi”, – deyər yerbə-yerdən səslənib, həyətdə girən camaş balasının başına yığıldılar. Sən demə, avara bu imiş.

...maa çox gülmax düşmür

Hazırca və bəməzə söhbətlərlə ad çıxarmış Qara Niyazi Şəkinin müasir “Hacı dayısı” kimi şöhrət qazanmış Nuru müəllimin yumorla dolu söhbətlərinə qulaq asdıqdan sonra deyir:

– Ə, sən Allah, mənə çox güldürmə, maa çox gülmax düşmür. O dün də sənnən oturanda o qədər güldürdün ki, öyə gedəndə gördüm ki, iki toya dəvətnamə gəldi.

Bizimkinskidi

Ticarətin incəliklərini mükəmməl mənimsəmiş, hər cür alıcı kateqoriyasının dilini bilən bir şəkili Sovet dönəmində Gürgüstandan xarici mal dalınca Azərbaycana axışmış gələnlərin “im-

portnu mal yoxdurmu?" sorğularına cavab olaraq yerli və Baltikyanı Respublikalardan gətirilmiş malları (Baltikyanı ölkələrdən gətirilən malların üstündə latın qrafikası ilə yazılar olardı) tərifləyərək deyirdi: "Alın, inportıdı, bizimkinskidi, bizimkinski..."

Ay işığında təhsil

Eşələn ləqəbi ilə tanınan bir baməzə Soyuqbulaq restoranda ayaxçılıq edirdi. O, bir axşam işi qurtardıqdan sonra adətli üzrə möhkəm yeyib içərək "alabaş" marşrut avtobusuna minib Dodu ayağındakı 14 sayılı məktəbin yanında düşür. Ətrafa göz gəzdirərkən bir qrup gəncə gözü sataşır. Yaxınlaşıb onların burada nə etdikləri ilə maraqlanır. Uşaqlar axşam məktəbində oxuduqlarını söyləyirlər. Eşələn bunları təəccüblə süzərək dillənir: "Ə, cənnətdiysin uşaqları, gün işığında oxuyanlar nə günə çıxmışdılar ki, siz Ay işığında oxuyub nə günə çıxasooz?"

Profestor olarsan

6-cı sinifdə oxuyan bir şəkili uşaq maraqla pitinin bişməsinə tamaşa edirdi. Bunu görən Eşələn uşağa yan alaraq deyir: "Haa, nətəridi, səən (səni) də bu piti kimi qaynatsalar, profestor (professor) olarsan".

Zənbilin kəraməti

Bir şəkilinin cavan arvadı dünyasını dəyişir. Yetim uşaqların xalası vaxtaşırı onlara baş çəkir, hal-əhval tuturdu. Bu hal uşaqların atasının ürəyincə deyilmiş. Günlərin bir günü səhər tezdən həyət qapısı döyülür. Yetimlər atalarına xəbər verirlər ki, yenə xalamız gəlib. Atanın başına cin vurur, deyilərək "səhərin gözü açılmamış gənə qapını kəsdirdi", – deyə var-gəl edir. Uşaqlar astadan deyirlər ki, ata, xalamız iki dolu zənbillə gəlib. Bu sözü eşidən ata: "Qaçın qapını açın, nə gözlərinizi döyürsünüz", – deyə yetimlərə təpinir.

Şəkililər Londonda

İki Şəkili dost Londona gəzməyə dedirlər. Onların ilk diqqətini cəlb edən iki yaruslu avtobuslar olur. Avtobusa minərək hərəsi bir yarusda dedir. Avtobusdan düşdükdən sonra təəssüratlarını danışarkən ikinci yarusda minmiş şəkili qayıdır ki, ə, sən öl, hayındı o dünyanı görüf qayıtmışam. Avtobus hər dəfə tormoz verəndə ürək-kövəyim düşürdü, bizim yarusda şofer yoxiydi.

"Çaparaq" piti

Şəkinin adlı-sanlı kişilərindən biri, iaşənin, milli mətbəxinin və müştərilərlə ünsiyyətin incəliklərinə yaxşı bələd olan Zənqərəb oğlu Əli (Allah ona rəhmət eləsin) müdirlik etdiyi yeməxanada qonşu Qax rayonundan gəlmiş bir qrup qonağa xidmət edirdi. O, mətbəxə tərəf əyilərək amiranə tərzdə səsləndi:

– Çaparaq beş dənə piti!

Qabağa qoyulan "pitilər" əslində pitidən daha çox sür-sümlü bozbaşa oxşayırdı. Bu arada iki nəfər yerli müştəri gəldi, Əli kişi ilə yaxın tanışlar kimi görüşdülər. Onlar da piti sifariş etdikdə Əli kişi yenə mətbəxə tərəf səslənərək: "iki dənə piti", – dedi. Yerlilərə əsl piti gətirdilər. Yaxında oturduqlarına görə pitinin iyi qonaqları götürmüşdü. Yalnız indi onlar "Çaparaq" pitinin əsl pitidən fərqi başa düşdülər.

"Frau"nun birini də dədaa gətir

Sovet dönəmində Almaniya Demokratik Respublikasında (ADR) Sovet Ordusu sıralarında xidmətini başa vuraraq evlərinə (Göynüyə) qayıtmağa hazırlaşan bir gənc anasına məktub yazaraq bildirir ki, özü ilə bir "Frau"(alman qız, qadın) da gətirir. Ana bunun mənasını anlamadığından bunun kişilərə gərək olan bir şey olduğunu zənn edərək cavab məktubunda yazdırır ki, can oğul, o "Frau"dan birini də dədaa gətir.

Eşşək anqırrar, tayını tapar

Üç dost Hacı dayını məclisə dəvət edirlər. O, içəri girəndə həmyerlilərindən biri məclisdəki iki dostunun bir-birinə bağlılığını, yaxınlığını qeyd edərək sağlıqlarına dediyi sözləri belə tamamladı: “Yaxşı deyiblər ki, eşşək anqırrar, tayını tapar”.

Təəssübkeşlik

Bir şəkili bakılı dostlarını Şəkiyə qonaq aparır və onlara xəbərdarlıq edir ki, yolda bir çayı ayaqla keçməli olacağıq, maşın o çayı bu yerdə keçə bilməyəcək. Gəlib çatırlar həmin yerə, maşından düşürlər, şalvarlarının balağını çırmalayıb hazırlaşırılar çayı keçməyə. 50 metrədən sonra bir arxı adlayıb keçirlər. Qonaqlar soruşurlar ki, ay şəkili, bəs hamı sənin “maşınkeçməz” çayın? Şəkili qayıdır ki, bəs hindi (indi) keçdiyimiz nə idi? Deyirlər: “Bu ki arx idi”. Şəkili cavab verir ki, hayındı mən öz arxımı böyüdüf çay eləməsəm, kim bunu edəcək?

Yelpik

Yumurtadan yun qırخان bir şəkili isti yay günlərinin birində Şəkiyə turist kimi gələn qonaqların yelpiyə ciddi ehtiyacları olduğunu anlayaraq bu fürsətdən yararlanmağı qərara alır. O, hinduşka lələklərini toplayaraq yelpik halında biri 5 manatdan şıdınğı satırdı. Qarşı skamyada oturan turislərdən biri yenice aldığı “yelpik”lə özünü sərnlətmək istərkən lələklər yerə tökülür. O, dərhal lələk satan şəkiliyə yaxınlaşaraq narazılığını bildirir və haqq-hesabının qaytarılmasını tələb edərkən şəkili qayıdır ki, hayındı sən cano yiyim, a qonax, düz dimədin axı. Sən yelpiyi üzü qabağında hərəkətsiz saxlayaraq başo sağa-sola yellətməliydin, amma yelpiyi yellətdin, heş buna lələk dözər?

Dədəm erkəkdi

Bir qaraqoyunlu Şəki bazarında qəssabdan ətin erkək, yaxud diş heyvanın əti olduğunu soruşur. Qəssab deyir:

– And olsun Məhəmməd Əfəndinin qəbrinə, dədəm erkəkdi.

Şəkiddə hamı bu ifadənin nə demək olduğunu yaxşı bilir. Qaraqoyunlu da bu məsələni bildiyindən qəssaba yaxınlaşaraq:

– Ə, utanmaz oğlu, mən sənən əti soruşuram, dədəyin erkək-dişiliyini yox!

Qəssab kişi tərəfə əyilib astadan deyir:

– Dayı, sən lap düzünü bilmax istiyirsənsə, bu ət sən (sənin) ciyoon (ananın) sortunnandı. Hayındı habırda bir abırsız iş var?

Qarşılıqlı biclik

Bir gün Molla Cəlil eşidir ki, xalası oğlu ustalıq eləməyə başlayıb. O, xalası oğlunun bu sahədə səriştəsiz olduğunu bilsə də ondan xahiş edir ki, gəlib onun həyatına hasar çəksin. “Usta” gəlib işə başlayır. Hasarın çəkilişi başa çatır. Nəhayət, “usta” xalası oğlundan zəhmət haqqını istəyir.

Molla Cəlil deyir:

– Əşi, pul verirdim, gedib əməlli-başlı usta gətirərdim, daa səni niyə gətirirdim?

– Xala oğlu, mən gəlmişəm ki, sən qoltuğunun altında kölgələnim, sən isə, deyəsən, mənim başımın üstündə güneylənmək istəyirsən.

Bu toy maa bir toy tutdu ki...

Aşağı Göynüklü Avdı kişi oğluna toy edir. Toydan sonra dostları onu bir də təbrik edərək soruşurlar:– Toy necə keçdi, xərcin çox oldumu?

Abdı kişi deyir:

– Bu toy maa bir toy tutdu ki, dilənçi olmuşam. Allah sizin də başımıza gətirsin.

Avdı kişinin 20 qəpiyi

Avdı kişinin köhnə bir “Mozkviç” maşını vardı. Bir dəfə o, yeznəsi ilə maşında gedəndə motor birdən söndür. Maşından nisbətən başı çıxan yeznə tramyoru açır və orada boşluq olan yərə cibindən bir 15 qəpiklik çıxarıb soxur. Avdı kişi də buna fikir verirmiş. Nə isə, motor yenidən işə düşür, yollarına davam edirlər. Bir neçə gündən sonra Avdı kişi özü tək yol gedəndə mator yenə söndür. O, cəld cibindən xırda pul çıxarır və görür kiş ancaq 20 qəpiklik var. 20 qəpikliyi götürür və tramyorun içinə atır. Maşın işi düşmür. Maşını buksirlə evə gətirirlər. Avdı kişi yeznəsinin yanına gedərək deyir: “Yeznə, sən keçən dəfə 15 qəpik atan yərə mən 20 qəpik atdım motor işləmədi”.

Yəhudi və şəkili uşaq

Günlərin bir günü milliyyətcə yəhudi olan birisi Şəkiddə bol qızıl olduğunu eşidərək oraya gedib qızıl əldə etmək qərarına gəlir. O, faytonu ilə Şəkiyə çatanda görür ki, şəhərin girəcəyində xırda uşaqlar abbası-abbası oynayırlar. Baxıb görür ki, bunlar qızıl puldur. Cuhud istəyir ki, qızıl pulları uşaqlardan alsın. Fatyondan düşüb uşaqlara yaxınlaşır və deyir:

– Ay uşaqlar! Gəlin sizə kağız pullar verim, aparın xərc-ləyin. O abbasıları verin mənə, itirərsiniz.

Uşaqlar razılaşırlar. Deyirlər, amma bir şərtimiz var:

– Sən eşşək kimi üç dəfə anqır, biz abbasıları verək sənə, çoxdandır eşşək səsi eşitmirik. Cuhud baxır bir sağa, bir də sola, görür heç kəs yoxdur. Öz-özünə deyir ki, əşi, burada kimdi mənə tanıyan və görən, uşaqlarda ki kiçikdirlər, nə qanırlar. Anqırım, qızıl abbasıları götürüb gedim, xeyli qabağa düşərəm. O, başlayır üç dəfə eşşək kimi anqırmağa. Qurtardıqdan sonra üzünü uşaqlara çevirərək qızıl abbasıları istiyir. Uşaqlağ ürəkdən gülüşərək deyirlər ki, necə ola bilir ki, sən eşşək ola-ola qızılı tanıyırsan, biz adam ola-ola tanımırıq? Eşşəyə qızıl vermərik. Cuhud tutduğu əməldən bərk peşman olur, öz-özünə deyir ki, Şəkinin uşaqları

belə çoxbilmiş və bədirlərsə, gör bunların böyükləri necə bədirlər. O, faytonu çevirərək gəldiyi yolla geri qayıdır.

Nə şərləyim?*

Bir dəhnəli sürücünü yolda avtomobil müfəttişi saxlayır, yol vəsiqəsini və s. tələb edir. Elə bu zaman onların yanına çatan şəkili dəhnəliyə sataşmaq üçün deyir:

– Nə durmusan, ə, şərləsənə!

– Ə, nə şərləyəsiyəm, iki şirvan vermişəm, üçünü də aparmaq istəyir.

Dəhnəlinin saati

Dəhnə kəndinin sahəsi Alazan dağlarına qədər uzanır. Bu Alazan dağlarının arxa tərəfində indiki Mingəçevir Su Anbarının yerində qədim Samux rayonu vardı. Samuxla Dəhnənin sıx əlaqələri olmuşdu. Alazanın sıldırım qayalıqları üstündən keçən yol təhlükəli olduğundan, gecə vaxtı bu yolu getməzdilər. Ona görə də Dəllək Qurbangildə gecələyən Samuxlu qonaqlağ sübh tezdən yola düşməliyidilər ki, hava işıqlaşanda həmin qayalıqlara çatsınlar və bu yolu keçsinlər.

Saat deyilən cihazın Dəhnədə olmadığı bir vaxtda samuxlu qonaqları səhər o başdan oyatmaq Dəllək Qurbanın nənəsinin öhdəsinə düşürdü. Çünki hamı əmin idi ki, nənə səhər açılmadan adəti üzrə su başına getmək üçün yuxudan ayılır. Amma bu dəfə belə olmadı. Hələ axşamdan qonaqlar üçün bişirdiyi plovun həlimindən çoxlu-çoxlu içən nənə su başına getmək üçün lap tez, yəni gecə yarısı oyanır və hamı onun səsinə oyanır. Qonaqlar geyinib-keçinib, atlarını arabalara qoşaraq sağollaşıb yola düzəlirlər. Yol boyu səhərin açılmadığını görən samuxlular nəhəyə, qayalıqlara çatırlar və deyinə-deyinə havanın işıqlanmağını gözləyirlər. Birdən samuxlulardan biri deyir:

– Ə, nə deyirsiniz? Bu dəhnəlinin də saati belədi da...

– Ə, o saatin içinə nə deyim. Belə də saat olar, əəə.?

Tost

Dəhnədə kolxoz vaxtı gecə-gündüz payız şumu vurulardı. Cumalı dayı kənddən xeyli uzaq bir sahəni şumlayan Məmmədağının yanına bələdçilik etmək üçün təyin olunur. Gecə yar traktor xarab olur. Əlləri heç bir yana çatmayn Məmmədağı və Cumalı dayı piyada kəndə üz tuturlar. Bir az yol getdikdən sonra Cumalı dayı deyir:

– Sağ ol, a Məmmədağı...

Məmmədağı xasiyyətinə bələd olmadığı Cumalı dayının niyə belə dediyini anlamayıb naçar “Sən də sağ ol, a Cumalı dayı” – deyərək cavab verir. Çox keçmir ki, Cumalı dayı yenidən dillənir:

– Sağ ol, a Məmmədağı...

Məmmədağı yenə də naçar: “Sən də sağ ol, a Cumalı dayı”, – deyərək susdu.

Soyuq payız gecəsinin sükutunu kürkə bürünmüş bu iki nəfərin ayaq səslərindən başqa pozan ayrı bir səs eşidilmirdi. Hər iki-üç yüz metrədən bir Cumalı dayının “Sağ ol, a Məmmədağı” sözləri, Məmmədağının isə “Sən də sağ ol, a Cumalı dayı”, – deyərək ona cavab verməsi bu ayaq səslərinə qarışırdı.

Səhər açılmasına az qalmışdı ki, onlar kənddəki taxta körpüyə çatdılar. Bu vaxt elə bil qeybdən şüşə parçası çaylaq daşlarının üzərinə düşərək vahiməli bir səslə çilik-çilik oldu. Bundan diksinən Məmmədağı həyəcan içində soruşdu:

– Boy, Bismillah! Bu nədi, a Cumalı dayı?

Cumalı dayı kefini pozmadan deyir:

– Yol boyu sən sağlığına içdiyim arəğın butulkasıdı da, a Məmmədağı...

Sora da diyillər Dulu söyür

Söyüşkən olmağınan bezikən Dulu kişi avtobusdan düşən iki cavan oğlanla rastlaşır. Cavanlardan biri Dulu kişidən soruşur:

– A Dulu kişi, Kiçik Dəhnə habıradımı?

Dulu kişi hövsələdən çıxaraq:

– Ay sən..... Dulu kişini tanıyırsan, Kiçik Dəhnəni tanıyırsan? Köpək oğlu, köpək! Sora da diyillər, habı Dulu söyüş-kəndi.

Hələ boşamamışam

Zarafata görə, belə bir lətifə gəzir ki, guya Kiçik Dəhnədə bir kişi arvadını boşadıqda digər kişi dərhal boşanmış arvadla evlənir. Bir gün öz həyatında arvadı ilə dava-dalaş edən bir dəhnəli kişi qonşunun hasardan boylandığını görüb bağırır:

– Nə baxırsan ə, köpəkoğlu, hələ boşamamışam.

Qoy dini çıxsın...

Bir yolu Şəki kəndlərinin birindən keçərkən gecədən xeyli keçdiyinə görə tanımadığı evlərin birində gecələməli olur. Qapını döyüb, gecələməyə razılıq istəyir, ev sahibi razılaşır. Şam yeməyinin vaxtı ötdüyünə görə evin uşaqları yatmağa hazırlaşdıqlarından elə hey yemək istəyirdilər. Şam yeməyinə isə xəşil bişirilibmiş. Onlar hər dəfə yemək istəyəndə anaları “Qoy dini çıxsın (dinnənsin), həyindi gətirirəm”, – deyərək onları sakitləşdirirdi. Təsədüfən qonağın da adı Dini imiş. Yerli dialekti bilmədiyinə görə o, ev sahibəsinin bu sözlərindən şübhələnib bərk inciyir və şələ-şüləsini dalına aqaraq gileyli halda donquldayır:

– Ay qardaşlar, arxayın çörəyinizi yeyin, mən gedirəm.

Bura çayxanadır, yoxsa heyvanxana?

Layışqı kəndinin mərkəzində böyük bir çayxana var. Bu çayxanayı Mustafə adında bir nəfər işlədir. Günlərin bir günü Həmzət adında kefkomon birisi çayxanaya çay işməyə girəndə görür ki, burada yeddi-səkkiz nəfər adam var, hamısı da heyvan ləqəbli. O da bunları cıratmaq üçün üzünü Mustafaya tutaraq deyir:

– Ə, Mustafə, bura çayxanadı, yoxsa heyvanxana?

Hoh, hoh, qız nənəsigilə gedib

Hidayət kişinin qızı nişanlanır. Qarlı-şaxtalı bir gün təzə yeznə bəzənib-düzənib gəlir qızgilin doqqaza ki, bulağa suya gələn nişanlısını görə bilsin. Bir az gözləyir, görür qız gəlmir, üz tutur onların evinə. Hidayət kişi də heyvanları bulağa suya gətirmiş. Yolda bunlar üz-üzə gəlirlər. Hidayət kişi arif adam idi, təzə yeznənin gəlişinin mənasını başa düşür. Heç demə, qız nənəsigilə qonaq gedibmiş. O vaxtlar qaynatanın yeznə ilə danışmağı ayıb sayırdı. Hidayət kişi də malları sürə-sürə yeznəyə çatarkən deyir:

– Hoh, hoh, qız nənəsigilə gedib, hoh, hoh, qız nənəsigilə gedib.

Baməzə Həməzətin yas zarafatı

Layışqılı baməzə Həməzətin anası rəhmətə gedir. Yasa gələn qadınlar Həməzətə deyirlər ki, get maqazindən kiçik bir güzgü al gətir. Həməzət təəccüblə soruşur ki, bəs güzgü nə üçündür? Qadınlar deyirlər ki, ölənin sinəsinin üstünə qoymaq üçündür. Həməzət burada da baməzəliyindən qalmır və qaydır ki:

– Həndi məəm anam ölənnən sora güzgüyə baxıb dal-dala getcax?

Ə, dinə Teymuram da...

Teymur adlı birisi dağda odun qırırmiş. Meşəbəyi Səməd kişi sahəni gəzərkən uzaqdan Teymuru görərək səs-küy qaldırır: Ə? düş aşağı görüm kimsən, ağacları niyə qırırsan?

Teymur işi başa düşərək dağdan aşağı enib sakitcə meşəbəyinin cibinə bir onluq basır. Səməd kişinin kefi açılır və deyir ki, ay cənnətdiyn oğlu, ə, beyaxdan dinə ki, Teymuram da, bir də niyə əziyyət çəkib aşağı düşürdün...

Sənədlərə baxan hamilədir

Quzu kişi pensiya yaşına çatdığına görə sənədlərini Şəki Şəhər Sosial Təminat Şöbəsinə aparır. Burada Quzu kişiye deyirlər ki, sən sənədlərinə baxan qonşu otaqda oturan qız hamilədir. Quzu kişi geri – kəndə qaydır. İki aydan sonra bir də gedir, ona yenə qonşu otağı göstərərək həmin sözləri deyirlər. Kişi yenə geri qaydır. Üç aydan sonra bir də gedir. Yenə əvvəlki cavabları eşidəndə qaydır ki, ay bala, bu hamiləliyin vaxtı bitmədi? Mən yollarda qaldım axı.

Quzu kişini başa salırlar ki, ay dayı, sən sənədlərinə baxan qız hamilə deyil, onun adı Hamilədir.

XIV. MASQARALAR (Məsxərələr, bəzəmələr).

Şənbə çərşənbədən uzundur – (alt (gecə) geyimi üst geyimindən uzun olan, pinti geyinən qadınlara xitabən deyilən məsxərə).
Mətəyh oynəyir, hələ bir əyilib qalxır da.
Dəlləhliyi təzə öyrənitdi, kekili yannan qoyur.
Alaca köynək qaraca qız dərdinnən ölürmüş.
Acınnan günorta durur.
Qudulalı (29) baxan daniyə oxşiyir.
Dəhnə (30) yengəsi kimi ortada oturur.
Eşşəyh vurub cənnətə salıtdı.
Elə bil, yağ yiyif yaxada gəzir.
Yumurtası tərs gələn tooğa (toyuğa) dönüdü.
Gənə kefi doxsan doqquzdu.
Özünə umac ova bilmir, özgiyə əriştə doğriyir.
Para kəndə padşah, ölkəyə padşah gəlir.
Saman sənin döyul, samannıx ki, səəndi (sənindi). (Qarınqulu adamlara xitabən deyilir)
Teyvəsiz toy olmaz.
Tırıqqası yeri, göyü dağıdır.
Hələ köbəyinə gün düşmiyitdi (Yuxudan gec duranlara məsxərə).
Cındırınnan cin hürkür.

XV. MƏZƏLİ İXTİLƏTLƏR

Şirin dialoqlar

Şəkililərin belə məzəli söhbətlərini tez-tez eşitmək olur:
– A Şirin bacı, bir dəyqalığa habı qapıya çıxı bilərsən?
– Cano yiyim, əlimdə uşağı farağatdiyirəm, (yəni yedirdirəm) içəri gə, görüm nə diyirsən?
Yaxud:
– Seyvan təmizdirsə, simavari də aparın çayı da orda içax.
– Təmizdi də sözdü? Gəlin elə silif-süpürf ki, qatığı tök, yala.
– Ay Eşmərcan bacı, maa təəliq qulluğun-zadın yoxdı ki?
– Səən ağzo yiyim, vaxtın varsa, camışa bir çimdih ot biç, sora da incimə, ho ağaşdan uşağa üç-dörd dənə giləs dənə.
Habı da saa vedirə!
– Baş üstə, a Eşmərcan bacı, habı vedrənin bir az yekəsi yoxdu?

Taxta biti

Bir oğlan bir qızı sevirdi. Qız da ona bigənə deyildi. Az vaxt içində onlar nişanlanırlar. Toydan qabaq qız oğlandan soruşdu: Sizin öydə taxta biti varmı?
Oğlan cavab verdi ki, xeyir, yoxdur. Onların toyu oldu. Gəlin evə gələrkən qaynanasını gördü və qəzəblə oğlana dedi:
– Bəs sən maa diyirdin ki, öyoozda taxta biti yoxdur, bu nədir?
Anasını təhqir etdiyi üçün oğlan dərhal qızı evdən qovur.

Adət

Hacıhəbillahların Nuru müəllim ixtilət edir ki, Şəkidə məişət xidməti kombinatının direktoru vəzifəsində işləyərkən Allahyar adlı birisi də mühasib işləyirmiş. Adətim üzrə səhər işə

gələrkən mühasibat sənədlərini imzalayıb, sonra obyektlərə şıxardım. Allahyar növbəti gəlişində sənədləri imzaladıb otaqdan çıxarkən işığı söndürdü. Bir az keçmiş o, qayıdaraq işığı yandırdı. Mən onun bu hərəkətinə təəccüb etdim. Lakin heç nə demədim. Allahyar sanki mənim təəccübümü hiss edərək aşağıdakı əhvalatı danışdı:

– Böyük Vətən müharibəsi zamanı almanlara əsir düşmüşdüm. Əsirlərdən bir neçəsini, o cümlədən məni bir evin təmirinə aparırdılar. Bizə nəzarət edən alman hər dəfə otaqdan çıxanda işıqları söndürməyi əmr etmişdi. Necə oldusa bir dəfə biz otaqdan çıxıb getdik, lakin işıqları söndürmək yadımızdan çıxdı. Buna görə alman zabiti hər birimizi 20 şallaqla cəzalandırdı. O vaxtdan otaqdan çıxarkən işığı söndürmək adətım olub.

Mən dəvərəgöz Mehdini öpmüşəm

Şəkide Azaqov Müzəffərlə yaxın qohumu Allahyarın arasında soyuq münasibət yaranmışdı. Xeyli müddət idi ki, bir-birlərilə küsülü gəzirdilər. Günlərin bir günü qonşuluqda yaşayan dəvərəgöz Mehdinin, (ona allahsız Mehdı də deyirdilər) oğlunun toyunda dost, aşna yığılaraq bunları barışdırırlar Müzəffərlə Allahyar bir-birini qucaqlayıb öpərək barışır, olub keçənlərdən xəcalət təri tökdüklərini etiraf edirlər. Səhəri gün işə gedəndə bunlar yenə qarşılaşırlar. Allahyar görüşmək üçün əlini uzadır, lakin əli havada qalır, Müzəffər onun salamını qəbul etmir. Allahyar deyir ki, bəs biz axşam toyda barışdıq, öpüşdük...

Müzəffər “Mən səni yox, dəvərəgöz Mehdini öpmüşəm”, – deyərək ötüb gedir.

Dünyanın işinə bax

Azaqov Müzəffər (Allah ona rəhmət eləsin) yaşa olduğu illərdə doğmayan kök bir qadınla evlənmişdi. Bir gün səhər tezdən o arvadıyla su almağa gedərkən qonşuda yaşayan qoca qadınla rastlaşırlar. Qadın bunların hara getdiklərini soruşduqdan sonra de-

yir ki, dünyanın işinə bax, vaxt var idi bu qapıdan qoşa camışlar çıxardı. Söz altında qalmayan Müzəffər də qayıdır ki, (arvadımı nəzərdə tutaraq) iki camışı satın bir inək almışam, o da sağlımır.

Həmid babanın ocağı yanır mı?

Günlərin bir günü Zaqatalanın Zəyəm kəndinə xeyir işə dəvət etmişdilər. Həmin kənddə qapıbir qonşumuz olan Həmid babanın qohumlarından yaşayan var idi. Elə ki, məclisdə yeyib içirdik, qarşımda oturanlardan biri məndən soruşdu:

– Elli, haralısan?

Dedim:

– Şəkinin Baş Laysiqi kəndindən.

Qarşımda oturan soruşdu ki, o kənddə Həmid babanın ocağı yanır mı? Mən heç nə fikirləşmədən dedim ki, xeyir, yanmır. Əslində cavabım düz idi. Çünki, Həmid baba hələ mən uşaq ikən ölmüşdü. Bir tərəfdən də suala tələsik cavab verdiyimə görə özümü günahkar sayırdım. Ona görə ki, Həmid babanın oğlu məclisdə məndən bir az aralı oturmuşdu və mən əslində sualın cavabını ona yönəldə bilərdim. Söhbət bununla tamamlandı. Mən kəndə qayıtdıqdan sonra bu söhbəti atama çatdırdım və sualın mənasını açıqlamasını xahiş etdim. Sən demə, nə vaxtsa həmin ellərdən Həmid babagilə qonaqlar gəlir. Həmid babanın arvadı Yetər nənə xörək bişirmək üçün ocaq yandırır, lakin odunlar yaş olduğundan tüstülənə-tüstülənə qalır, od almır. Qonaqlar bir xeyli oturur və xörəyin bişməyəcəyinə əmin olduqdan sonra əlüstü pendir-çörək yeyib yola düşürlər. Qonaqlar yola düşərkən onlardan birisi Həmid babaya deyir ki, inşallah, bir də ocaq yananda gələrik.

Atam bu əhvalatı danışanda Həmid baba ilə əlaqədar bəzi xatirələr yadıma düşdü. Mən balaca idim. Evimizin 5-10 metrliyində məscid binası Var idi. Məscidin günbatan tərəfində həmişə ət kəsərdilər. Həmid babanın da çoxlu keçisi var idi. Qonşumuz olduğundan və çiy ət yediyindən Həmid baba keçiyi kəsəndə başına toplaşaraq ona baxardıq. Həmid baba keçini həmişə motal (31) soyardı. Soyduqca da hərdən ətin qara yerindən və iç piyindən çiy-

çiy ağzına atardı. Bir gün uşaqlardan biri Həmid babadan soruşdu ki, baba, niyə əti həmişə motal çıxarırsan. Həmid baba qayıtdı ki, bala, motala həm pendir tökürəm, həm də başqa şeylər. Dəri açıq qalanda itib batır. Həmid babanın arvadı Yetər nənə həmişə ərindən gileyənərdi ki, bu kişi bir keçi ilə maraqlanır, heç qışa quru odun, mal qaraya ot, alaf hazırlamır. Odun lazım olan kimi Həmid baba tələsik gedib bir şələ yaş çır-çırıp yığıb gələrdi. Baxıb görərdin ki, çoxu kökündən bütöv çıxarılıb. Həmid babanın əllərinə baxanda iri, köpmüş şəkildə görünərdi. Uca boylu, qəddi-qamətli idi. Həmid baba mallara qışda çox vaxt balaq gətirib baxardı. Elə ki, qar düşdü, hərdən gedib balaq biçib gətirərdi. Özü də onun gətirdiyi bir şələ balaq bir neçə günə bəs olardı. Bu xatirələri yada salandan sonra Həmid babanın ölümündən illər keçsə də, onun ocağının yanub yanmaması və bir sıra maraqlı hərəkətləri yaddan çıxmır, yeri gələndə el içərisində söylənilir...

Mirzə Abdülcabbarın tösiyyəsi

Şəkiddə şəhərin bir neçə yerində qəbiristanlıq vardır. Ona görə də adam öləndə onu məhəllənin yaxınlığındakı qəbiristanlıqda dəfn edirlər. Qəbiristanlıqların bəziləri şəhərin dağlıq hissəsində yerləşir. Həmin qəbiristanlıqların bəziləri daş divarla əhatə olunsa da, dağlıq yerlərdə mövcud qəbiristanlıqların yola yaxın tərəfində bir qayda olaraq dəmir məhəccər olur ki, yaxınlıqda otlamaq üçün buraxılan mal-qara qəbiristanlığa girə bilməsin. Lakin dəfn mərasimində adamların girişini asanlaşdırmaq üçün bir neçə yerində elə məhəccərin öz materialından da qapılar qoyulur.

Günlərin birində Bacıoğlu Yusif rəhmətə gedir. Onu şəhərin kənarında dağlıq hissədə yerləşən qəbiristanlıqda dəfn etməli olurlar. "Bacıoğlu" onun ləqəbi idi. Bacıoğlu Yusif də sağlığında zarafatçı adam olub.

Həmin vaxt payız ayları olmaqla havalar artıq soyuq keçirdi. Dəfn mərasimində məşhur bəmərə Mirzə Əbdülcabbar da iştirak edir və mərhuma yaxın adam kimi qəbrin yaxınlığında durur. Bu zaman, əvvəl dediyim kimi, adamların qəbiristanlığa gi-

rişini asanlaşdırmaq məqsədilə məhəccərdən düzəldilmiş qapıların ikisi də açıq olur.

Molla Quran ayəsini oxuyub qurtarır. Mərəsimdə iştirak edən mərhumin yaxınları meyiti qəbrə qoymaq üçün mollağın göstərişini gözləyirlər. Bu zaman, təbii ki, qəbiristanlıqda sakitlik olur. Ona görə də Mirzə Əbdülcabbarın yaxınlığındakı cavan bir oğlana dediyi sözləri orada toplaşmış adamların çoxu eşidir. Mirzə Əbdülcabbar yaxınlığındakı cavan oğlana deyir:

– Ay bala, get, yuxarıdakı qapını ört!

Həmin cavan oğlan da bunun səbəbini soruşmadan gedib qapını örtür. Bu zaman daha bir bəmərə adam Mirzə Əbdülcabbarın soruşur ki, o, qapını örtməyi niyə cavan oğlana dedi. Mirzə Əbdülcabbar başqalarının da eşidəcəyi tərzdə deyir:

– Ə, görmürsən? Bacıoğlu Yusif "skvaznyak" dadır, sonra bunun xətası çıxar.

Mənim də əppəyimi oğurlayıblar

Kiçik Dəhnədə "Atıx" ləqəbi ilə tanınan Teymur adlı bir kişi vardı. Müharibə dövründə – 1941-ci ildə qonşusu və həmyaşıdı Qurbanəli ilə Samux rayonuna biçinə gedirlər. Onlar Sarıqaya kəndində gündüz biçin biçir, axşam da donuzlar onların biçdiklərini dağdır. Kolxozun briqadiri axşamdan biçinçilərin çörəyini paylayır. Atıx Qurbanəliyə deyir:

– A yetim, mən buradan qaçmaq istəyirəm, əlimizə haqq gəlməyə donuzlar qoymayacaq.

Axşam biçinçilər talvarda yatır, özlərini milçəkdən zorla qoruyurlar. Bundan istifadə edən Atıx biçinçilərin çörək və yavanlıqlarını bir meşoqa tökür və aparıb meçədə palıd ağacına gizlədir. Biçinçilərdən ilk oyananı Göynüklü Salam deyir:

– Qadam, mənim əppəyimi oğurlayıblar.

Bu sözə bənd olan Atıx hamıdan bərk qışqırır:

– Mənim əppəyimi də oğurlayıblar, daha mən biçəsi olmadım, – deyib Sarıqayadan çıxıb Köbər kəndinə biçinə gedir, amma gizlədiklərini də aparır.

“Günah” ləqəbdədi

Bizim kənddə (Baş Layisqi kəndi H.Ə.) ləqəbi olan adamlar çoxdur. Günlərin bir günü Babaş ləqəbli İsfəndiyar toy dəvətnaməsi gəlir. Dəvətnamənin üstündə İsfəndiyar sözünün qarşısına Babaş yazıldığına görə bu bərk inciyir və toya getmir. Bu söhbət adamların bir yerə yığıldığı gımgədə də xatırlanır. Adamların arasında olan öküz ləqəbli Şavəddin deyir ki, burda nə var ki, İsfəndiyar olmasın, Babaş İsfəndiyar olsun. Elə bu vaxt adamların içində olan hazırcavab Mövlan buna deyir ki, ay Şavəddin, sənın dəvətnamənin üstünə öküz Şavəddin yazsalar, xoşuna gələrmı?

Əmioğlu

Müharibə illərində Layisqi kəndindən Bəşir adında bir kişi ailəsinə çörək qazanmaq üçün Balakənə iş axtarmağa gedir. O, Balakənə çatanda hava qaralır. İstəyir ki, kiminsə evində qonaq qalsın və səhər durub iş axtarsın. Hansı qapını döyürsə, heç kim onu evinə dəvət etmir. Axırda naəlac qalan Bəşir kişi bicliyə əl atır. O, bir qapını döyür, qapını bir arvad açır. Bəşir, tez arvadı qabaqlayaraq deyir, ay bacı, əmioğlu evdədi? Onu görmək istəyirəm. Arvad çox dərinə getmədən “əmioğlu”nu evə buraxır və deyir ki, indi kişi evdə yoxdur, amma harda da olsa bir azdan qayıdacaq. Bir azdan ev yiyəsi gəlib çıxır. Arvad kişinin qabağına çıxaraq deyir ki, bir nəfər qonağımız var, deyir ki, sənın əmioğlundur, mən də onun dediklərinə inanıb içəri buraxdım, hal-hazırda çay içir. Kişi qəzəbli halda qayıdır ki, sən dəli ol-musan, nədi bilmirsən ki, mənim nə əmim var, nə də əmioğlum? Nə isə, kişi otağa keçərək “əmioğlu” ilə görüşür, arvada süfrəyə çörək gətirməyi tapşırır. Xülasə, bunlar çörəklərini yeyib, çaylarını içdikdən sonra başlayırlar söhbətə. Ev yiyəsi Bəşirə deyir ki, ay qonaq, sən bizim arvada özünü mənim “əmioğlum” kimim tanıtmısan. Axı mənim nə əmim var, nə də əmioğlum. Bəşir də heç özünü itirmir, deyir ki, biz həqiqətən əmioğluyuq. Ev yiyəsi təəccüblə soruşur ki, bəs indiyədək mən bunu niyə bilməmişəm. Bəşir də qayıdır ki,

iş ki, belə olub, indi qulaq as və agah ol. Biz hamımız Adəm və Həvvadan törəmişik, elə deyilmi? Ev yiyəsi təsdiqləyir. Bəşir sözünə davam edərək deyir ki, məlumdur ki, Adəm və Həvvanın iki oğlu olub: biri Habil, biri də Qabil. Deməli, sən Habildən törəyibsən, mən də Qabildən. Buna görə də biz əmioğluyuq. Ev yiyəsi Bəşir kişinin hazırcavablığına mat-məətəl qalır, ona rəğbət bəsləyir və deyir ki, bu gündən həqiqətən biz olduq əmioğlu, nə vaxt gəlsən mənim qapım sənın üzünə açıqdır.

Qayınatanın bağışladığı camış balası

Layisqılı Etibarın qayınatası onlara bir camış balası bağışlayır ki, bunların da evində malları olsun. Etibarın arvadı da hər gün atasının verdiyi gedəyi (camış balası) yada salarmış və deyərmiş ki, a kişi, həyindi atam verən gedəyin otu qurtarıf, atam verən gedəyin suyu yoxdu, öydən çıxanda atam verən gedəyin qabağına bi bafa ot tök və s. Bu mənzərə hər gün davam edir və Etibar da buna dözərmiş. Günlərin bir günü Etibar evə qanıqara gəlir. Arvad Etibarı qapıdan girən kimi saxlayaraq deyir ki, a kişi, bəs xəvərin var, atam verən gedəyin otu da, yemi də qurtarıf. Qəzəblənən Etibarın cin vurur başına, arvada heç nə demədən sakitcə bıçağı götürüb evdən çıxıb eşiyə düşür. Tövləyə girib gedəyi kəsir. Evə qayıdan kimi arvad yenə, a kişi, atam verən gedəyə yem verdinmi? – deyə sözünü qurtarmamış, Etibar da qayıdır ki, arvad, daa heç narahat olma, bundan sonra atan verən gedəyə nə ot lazımdı, nə su, nə də yem...

Şirin kişi və qısa bəkməz saxlayan arvadı

Layisqıda Şirin adında dəlisov bir kişi vardı. O, çoxlu arvad alıb boşamaqla ad çıxarmışdı. Hansı arvadı sözünə baxmasa həmin gün onu boşayar, üstündən bir neçə gün keçməmiş başqa arvad alardı. Günlərin bir günü Şirin kişi növbəti dəfə təzə arvad gətirmişdi. Layisqıda o vaxtlar, indi də tut bəkməzi bişirmək adəti vardı. Şirin kişi tutu silkələyir, arvad da bundan tut bək-

məzi bişirirdi. O vaxtlar bəkməz bişirən arvadlar onun hamısını götürməz, bir qədərini tiyanda saxlayardılar. Məhəllə-bacanın, bəzən hətta qonum-qonşunun uşaqları tiyanda qalan bəkməzi yeyərdilər. Bəkməz bişirən Şirin kişinin arvadı bu dəfə uşaqlara tiyanda bəkməz saxlamaz, tiyanı boş görən uşaqlar bəkməz istəyərlər. Arvad qıtmır (xəsis) olduğundan uşaqlara bəkməz verməz və deyər ki, bəkməzi qışa saxlamışam. Bunu eşidən Şirin kişi arvada deyər ki, uşaqların payını tök, yesinlər, qalan qışa bəsdir. Arvad isə təkid edir ki, bəkməzi qışa saxlamışam, verə bilmərəm. Bu sözdən bərk qəzəblənən Şirin kişi bəkməz qabını arvadın əlindən alıb uşaqların qabağına qoyur və hirsli arvadına deyir: “Köpək oğlunun qızı, mən səni heç qışa saxlamayacağam ki, sən də bəkməzi qışa saxlayasan”.

Toyuq və çaqqal

Layışqlı Əhməd kişi Şəki bazarında satmaq üçün toyuq aparır. O, avtobusdan düşən kimi əllərində toyuq, sağa-sola baxmadan birbaşa bazara tərəf irəliləməyə başlayır. Bunu görən Əyyub adlı toyuq alverçisi Əhməd kişini dolamaq üçün “ay toyuq, ay toyuq”, – deyə onu çağırır. Əhməd kişi isə Əyyubun ona sataşmasını duyaraq bir az da sürətlə yoluna davam edir. İşi belə görən alverçi qaçaraq Əyyub kişinin qabağını kəsib deyir: “Ay toyuq, eşitmirsən, beyaxdan səni çağırıram”. Əhməd kişi də kefini pozmadan cavab verir ki, ə, toyuq neynəsin, görür arxadan çaqqal gəlir, o da məcburdu qaçmağa.

Sən sənsən, mən də mən

Sovet dövründə kolxozda sürücü işləyən Cabbar kişi Yevlaxdan Layışqlıya kübrə daşıyardı. O, növbəti dəfə Yevlaxdan qayıdanda yolda əl edən qadını görür. Ona yazığı gələrək götürür və fikirləşir ki, Şəkiyə çatanda düşər. Sən demə, bu qadın da çox bic və qıtmır (xəsis) imiş. O, sürücüyə pul verməmək üçün bicliyə əl atır. Söhbət əsnasında hər dəfə Cabbar kişiyyə ba-

xaraq deyir ki, sən mənə yaman tanış gəlirsən, mən səni haradasa görmüşəm. Cabbar kişi də qadının nə demək istədiyini yaxşı başa düşür və qadın dediklərini təkrar edəndə Cabbar kişi də qayıdır ki, mən də səni haradasa görmüşəm, mənə yaman tanış gəlirsən. Bu sözdən alınan qadın cəld soruşur ki, bəs sən mənə haradan tanıyırsan? Mən kiməm? Cabbar kişi də cavab verir ki, sən sənsən, mən də mən.

Aslan balası təzə ət yeyər

Günlərin bir günü Layışqlı Aslan qəssab dükəninin yanından keçərkən burada dayanmış Tülkü Vahid ləqəbli kişinin oğlu Əziz Aslana sataşaraq deyir: “Ə, Aslan, niyə balalarına ət almırsan, axı aslanın balası ət yeyər”. Aslan da baxır ki, qəssab dükənində dünəndən qalan köhnə ət asılıb, sən demə, Əziz də bununla məzələnir. Söz altında qalmayan Aslan da üzünü Əzizə tutaraq deyir ki, ə, mənim balalarım tülkü balaları döyül ki, iylənmiş ət yesinlər, onlar aslan balalarıdır, yalnız təzə ət yeyərlər.

Biz də həblə qazanırox

Layışqlı Nadir danışır ki, Şəkidəki 43 sayılı Texniki Peşə Məktəbində oxuyurdum. Hər altı-bazar kəndə gələr, birinci gün səhər tezdən 5 sayılı avtobusla Şəkiyə gedib dərəcə çatardım. Hər gələndə evdən pay-pürüş, ərzaq və pul verərdilər. Bu dəfə qayıdanda nədənsə atam az pul verdi. Səhər tezdən avtobus dayanacağına gedərkən Mövlud əmimgilin hində yekə, iri bir xoruz gördüm. Ala-qaranlıq idi, səhər hələ tam açılmamışdı, həyətdə də heş kim gözə dəymirdi. Yavaşca hinin qapısını açıb xoruzun boğazından yapışdım ki, səs-küy salmasın. Xoruzu özümlə götürdüüm kağız torbaya salaraq ara yolla özümü “astanovka”ya çatdırdım. Ətrafa göz gəzdirdim, tanış adam gözə dəymirdi.

Avtobus düz bazarın qarşısında dayandı. Ayağımı yerə qoyan kimi bir qırmızı sifət toyuq alverçisi düşdü üstümə:

– Həbi cüyyə nə verim?

– 10 manat.

– Nə 10 manat, ə? Həbi əl boyda cüyədi, 3 manat verirəm.

Razılaşmadım. Başladım bazarda müştəri axtarmağa. Alverçi də məndən əl şəkmir, addım-addım izləyirdi. Nə qədər bazarı fırlansam da, xoruzla yaxın düşən olmadı. Axırda gördüm ki, dərslər başlamasına az qalıb, mən də hələ bazarda yəm. Əlacsız qalıb xoruzu alverçiyə 3 manata satdım. Dərslərdən çıxanda uşaqlar dedilər ki, gedək bir bazarı fırlanaq. Bazarı gəzirdik, birdən gözümə səhər məndən xoruz alan sataşdı. Canı dildən xoruzu tərifləyirdi:

– Xoruz var, xoruz var, toğlu boyda. 17 manat, 17 manat...

Qulaqlarıma inanmadım. Səhər məndən cüyə adıyla 3 manata aldığı xoruzu indi toğlu adıyla 17 manata satırdı. Yavaşca ona yaxınlaşdım:

– Həbi cüyə neçiyədi?

– Nə cüyə, ə? – deyərək mənə tərs-tərs baxdı və mənə tanıdı. Gülrək:

– Ə, bu sənənsən? Hayındı sən cano yiyim, biz də həbilə qazanıroq daa...

Muhtuluq

Layışqılı İntiqam danışır ki, uşaqılıqda muhtuluq eləməkdə çox mahir idim. Heç nəyi əldən buraxmazdım. Əsgər gəldi, kiminsə uşağı oldu, kiminsə heyvanı balaladı, kimsə ali məktəbə qəbul oldu. Özü də bir şey almamış əl çəkməzdim.

Bir gün evdə eşitdim ki, qonşumuz Təmrəz kişi ölüb, ancaq qızının xəbəri yoxdu. Tez özümü çatdırdım qızının yanına. Qarıya qızı çıxdı.

– Muhtuluğumu ver!

Qız qayıtdı ki, üstümdə pulum yoxdu, dinə, sora verərəm. Razılaşmadım. Gördüm ki, doğrudan da pulu yoxdu. Dedim, and iç ki, muhtuluğumu verəcəksən.

– Quran haqqı vericəm.

– Dədən ölüb.

– Nə – deyib mənə nə təhər itələdisə yıxıldım yerə. “Ay dədə”, – diyib mənə tapdalayıb qışqıra-qışqıra cumdu dədəsi evinə.

Bu mənim axırncı muhtuluğum oldu.

Biz getdik, sən də kişinnən gələrsən

Günlərin bir günü dekan Tofiq dostu Şövkətinən toya gəlməyə hazırlaşır. Bu vaxt onlara Tofiqdən xoşu gəlməyən bir layışqılı yaxınlaşır. Bunu görəndə Tofiq həmin adama deyir:

– Yaxşı gəlibsən, gəl bizimlə birlikdə toya gedək.

– Mən kişinnən toya gedirəm.

Cavab qısa və kəskin olur. Bu cavaba əsəbiləşən Tofiq heç nə demir. Hamı təəccüblənir ki, Tofiq niyə bunun cavabını vermədi. Aradan bir az keçir. Tofiq dostu Şövkətə deyir:

– Vaxtdır, Şövkət, gedək.

Sonra üzünü həmin adama tutaraq:

– Biz getdik, sən də kişinnən gələrsən.

Miriş kimi

Dəhnədə adət-ənənəyə sadıq qalaraq oğlan toyunun sonunda bəy tərifi (bəyatı) hələ də dəbdədi. Dəhnəli Miriş öz toyunda bəy tərifi zamanı yoxa çıxır. Bütün Dəhnə əhli Miriş bəyi axtarmalı olur. Ora Miriş, bura Miriş, Miriş yoxdu. Bir də görürlər Miriş əlində yaba deyinə-deyinə tövlədən (qazma) çıxır:

– Ə, həbi mallara gözünün ucuyun baxan yoxdu, heyvan acınan ölür.

O vaxtdan Mirişin toyu yaddaşlarda qalmaqla yanaşı “Miriş kimi” məsələsinə də çevrilmişdi.

Alkaşın Brejnevə məktubu

Keçmiş Sovetlər dönmində Böyük Dəhnə kənd Sovetinə Moskvadan məktub gəlir ki, bəs, Brejnevə ünvanlanmış bu məktuba aydınlıq gətirin. O zaman kənd Sovetinin sədri işləyən gənc

kadr Məmmədxamis Hacızadə məktubu açıqda eybəcər halda yazılmış bir cümlədən ibarət yazını oxuyur: "Hörmətdi Brejnev yoldaş, Raf spirti içdi, suyu vurdu."

Məmmədxamis müəllim məktubun pyaniskə Mənəf adlı kənd sakininin yazdığını təsdiqləyib onu yanına çağıraraq soruşur:

– A Mənəf, bu nə məktubdu Brejnevə yazmısan?

Mənəf:

– Mən Baş Katibə şikayət etmişəm.

Məmmədxamis müəllim təmkinlə:

– Ə, şikayətini bizə niyə eləmirsən? Yaxşı, de görüm bu nə deməkdir, "Raf spirti içdi, suyu vurdu".

Pyaniskə Mənəf qəzəblənərək dedi:

– O, feldşer Raufu deyirəm də. Xəstəxana sırtla doludu, mənə vermir, özü içir, yerinə də su doldurur. Ona görə də yazdım: Raf spirti içdi, suyu vurdu, mənə vermədi. Qoy tutsunlar onu!

Lələş xalaoğlunu etirafı

Bakıda ali məktəb müəllimi işləyən, əslən dəhnəli olan Ağabala müəllim (Allah ona rəhmət eləsin) doğulub boya-başaya çatdığı kəndə toya gəlir. Gecədən yol gələn qonaq səhər yuxudan oyanıb həyətdə düşür. Həyətdə toya qızğın hazırlıq işləri gedirdi. Bu mənzərəni xoş ovqatla seyr edən Ağabala müəllim Lələş xalaoğlunun erkək quzuları məharətlə kəsib, sonra da onları asaraq soymasına təəccüblənərək soruşur:

– Ay Lələş xalaoğlu, sən necə cəldliklə bu işləri görürsən?

Lələş xalaoğlu daha da cəld işləyə-işləyə deyir:

– A müəllim, hələ sən bizi gecələr kəsib soyanda görəsən...

Qaraqoyunlu ixtilətləri

Uzun ömür arzusu

Diyir bir şəkiliyə bir tərəkəmə dostluq eliyirdilər. Bir də bir şəkili yenə Şəkinin Qaraqoyunlu kəndlərindən birinə tərəkə-

mə dostuna qonax gedir. Bunun şərəfinə düzəldilmiş qonaxlıqda yiyif-işdikdən sonra tərəkəmələrdən-biri şəkildən soruşur:

– Ə, şəhəri qardaş, sən nə qədər yaşamaq istiyirsən?

Şəkili qayıdır ki, maa di görüm sən özün nə qədər yaşamaq istiyirsən?

– Məyə (məne) qalsa 100 il, 150 il.

Şəkili təəccüblə:

– Ə, ho nədi ki? Quş ömrüdü. Mən daha çox yaşamaq istiyirəm.

Bir neçə tərəkəmə birdən:

– Əşi, bir de görək da, neçə il?

Şəkili qayıdır ki:

– Ağzozu yiyim, hayındı bi maa diyin görüm büllür bədənli, mərmər sinəli, qaymax dodaxlı canan, huri görmüsooz?

Bir neçə tərəkəmə birdən dilləndi:

– Əyə, niyə görməmişik ki, çoox!

– Ha, bu oldu əla. Mən həmməşə arzusunda olmuşam ki, heyləsinin biri maa rast gəlsin. Onu başdan-əyağa öpəm, bi də öpə-öpə orta nöqtəsinə çatanda Əzrayıl canımı alsın. İncisəm, köpəkoğluyəm.

Tərəkəmələrin gözləri kəlləsinə qalxır, yerbəyerdən deyirlər:

– Paho, qağa, nə uzun ömür istiyirsən, cənnətdik oğlu, hardadı hərəyə bir o qədə ömür.

Tərəkəmələrin ağsaqqalı deyir:

– Əyə, bu şəkililər görün nə yaman bij olur, zalım oğlu nə əyaxda ölür, nə başda. Düz ortaliyif ölür, bərəkallah bala, səyə (sənə).

Bəlkə dəydi (Paylı payımı götürsün)

Bir qaraqoyunlu tez-tez gimdə (32) yerində, məclislərdə lovgalanaraq deyirdi: "Bir-iki aya, lap uzağı bi ilin sonuna bizimkilər hakimiyyət başına gələcəklərə.

Həmin adam bir dəfə də belə lovğalananda gimgədə olan Salam Şirəlioğlu üzünü daşqa səmtə tutub ucadan deyir: “Mənim bir ləzgi dostum var idi. O, tez-tez mənən ova gedərdi. Hansı tərəfdən bir heyvan, quş səsi gəlirdisə, tez o tərəfə gumbuldadırdı”. Mən də əsəbiləşib deyirdim: “A kişi, boş yerə niyə atıb ovu qaçırsan? O da qayıdırdı ki, ay canım, atıram ki, bəlkə dəydi...”

Dağ başında dəyirman

Vaxtilə Kür çayının vadisində bir neçə kənd var idi ki, onların sakinlərini “gəlmə öjəklilər” adlandırırdılar. Suyunun haradan gələcəyini fikirləşməyən öjəklilər bir dağ başında su dəyirmanı tikirlər, bir nəfəri də ora göndəririlər ki, sən də bizim dəyirmançımız olarsan. Həmin dağda qoyun saxlayan bir çoban uzaqdan dəyirmanı və qazılmış arxı görüb xeyli sevinir və tələsik sürünü ora həyləyir, “qurru ho”, – deyər sürünü arxın qırağına toparlayır. Bu səs, küyə dəyirmançı içəridən çıxıb çobana acıqlı acıqlı deyir:

– Əyə, çovan köpəkoğlu, nə qarnıyı cırırsan. Qanmırsan ki, bu dağın kəlləsində arx suyu olmaz?!

Çoban da bunun cavabında:

– A qanmaz başıboşlar. Su yoxdusa, bəs bu dəyirman nədi? Dağın başında göz dağı kimi, it kəlləsi tək tikdirmisiniz, – deyib sürüsünü geri qaytarır.

...Sənin əvəzinə ikisini öldürəsiydi

Qaraqoyunlu kəndlərində yaşayan bir ləzgi şəkilli ilə qonaq olur. Hər dəfə Şəkiyə gedəndə dostunun evində qalır, üzünü, başını qırxdırır, hamamlanıb qayıdır və hər dəfə də şəkilliyə deyir ki, bir dəfə də o, kəndə gəlib onun evini tanısın, bir stəkan çayını içsin. Sonuncu görüşləri zamanı şəkilli söz verir ki, filan tarixdə mütləq onlara gələcək. Deyilən gün şəkilli həqiqətən də ləzgi dostunun evinə qonaq gəlir. Ləzgi də onu yaxşı qarşılayır, qoyun kəsir, kabab, aş bişitdirir.

Həyətdə, ağacın altında açılmış süfrədə oturub yeməyə yenəcə başlayanda bir güllə açılır. Güllə vıyılı ilə qonağın sağ qulağının dibindən keçir. Şəkilinin rəngi-ruhu qaçır, loxma boğazında qalır. Ləzgi heç nə olmayıbmiş kimi tez-tələsik dillənir:

– Ədə, başına dünüm qunax, həbilə şeylərə sən çox da fikir vermə, yeməyini ye. Mənim bacısı oğlu küpək uğludu, dayısının zarafat ilədiydi. Qonaq birtəhər özünə gəlir və bir, iki qaşığı aş yeyir. Bu arada yenə güllə səsi eşidilir. Bu dəfə güllə qonağın sol qulağının dibindən vıyılı ilə keçir. Şəkili bu il ölmüsən, yoxsa bildir, oturduğun stuldan aşib ölü kimi yerə sərilir. Haray qopur. Tez su gətirib üz-gözlünə səpirlər. Hannan-hana kişi özünə gələrək gözünü açib ləzgiyə deyir:

– Ə qonax, canoo yiyim, hayındı andırın biri sağdan keçdi, birisi də soldan. Sən öl, ürəyimə damıtdı, üçüncü köpək oğlu da ortaliyiciydi. Başaa dönüm, heş nəyoo istəmirəm, hayındı mənə yola sal, salamatca ailəmin üstünə geyim.

Ləzgi heç nə olmayıbmiş kimi çox soyuqqanlıqla qayıdır ki:

– Qunax, vallah sən qurxuf eləmə. Ular heylə zarafat eliyirdilər ki, gürax bu qunax qurxaxdı, yuxsa düylü (deyil). Sənin əziz canına and olsun qunax, ular (onlar) səni öldürəydilər ha, başın üçün, sənin əvəzinə mən uların ikisini də öldürəsiydi.

Bu sözləri eşidən şəkilli yerindən sıçrayıb ayağa qalxaraq deyir:

– A kişi, sən öldürdüyün başaa dəysin, üçüncü açılana qədər məni itdən ötür, çıxıf öyümə gedim.

Şirniquşu satan yekəpərlə Güllü arvadın hekayəti

Dərəcənnətli Güllü arvad Şəki avtovağzalında avtobusa oturanda görür ki, bir yekə, yəndəmsiz, qarazolopa kişi əlində şirniquşu içəri girib, “şirniquşu, şirniquşu, şirniquşu”, – deyər çığırır. Güllü arvad kişinin boy-buxununa və əlindəki xoruz şirniyə baxıb dözmür və partlayır:

– Kişiyə bax bir. Dəvə boyda kişi şirniquşu satır ki, çörək pulu qazanajax, axşam da şişə-şişə arvadın yanına gedəjək ki,

bəs, mən də kişiyəm, pul qazanmışam. Tüpü, səyə, ayıf olsun. Düş ə, itil gözümün qabağınnan o yana.

Pəzəvəng də şəkili da, söz altında qalar? Kefini pozmadan aramla soruşur:

– Xala, sənün kişin vaar?

– Niniyirsən, yoxsa məni almaq istiyirsən?

Pəzəvəng tez deyir:

– Qoy, hayındı Allah səni heş düşmanıma da göstərməsin.

Avtobusda Güllü arvadın yanında oturan Fatı söhbətə qarışır:

– Yoxdu, ay qardaş, onun əri, çoxdan rəhmətə gedif. İstiyirsən düzax, qoşax səyə.

Şirniquşu satanı elə bil tok vurdu:

– Hayındı, diyirəm axı, onda salamat kişi qalar? O yazıx gör bunun əlinnən nələr çəkidi.

Güllü arvad da söz altında qalmır:

– Get, get, şirniquşuynan arvad saxlayan qurumsax. Arvat da diyir ki, kişim var. Papağın çəngəldə qalsın, a belə kişi.

Fatı Güllüyə deyir:

– Aaz, bunun papağı var ki, öləndə də çəngəldə qalsın? Mən həmməşə onu başı açıq görmüşəm.

– Ə, bular hardan azıf, habıra gəəltdilər? Ə, qoy düşüm ə, bulardan adama xeyir gəlməz. Qapooz qaralsın, ay həbilə arvad saxliyən kişilər.

Alı kişinin sözü olmasın...

Payızın bozlu günlərindən birində Dərəcənnətli Alı kişinin eşşəyi axşam evə gəlmir. Kişi gedib dağı-daşı nə qədər ələk-vələk eləyirsə də, eşşəyini tapa bilmir və dilxor halda evə qayıdır. Evə çatan kimi arvadı Zərixə kişini alib yatır. Onun acı sözlərinə dözəmməyən Alı kişi axırda partladı:

– A allahsız oğlunun qızı! Mən eşşəyi nə təhər tapeydim ki, gecə boz, çöl boz, eşşək boz, canavar boz!

İndi kənddə kim bir işin öhdəsindən gələ bilməyəndə deyir: – Ədə, mən nə qayıreydim ki, Alının sözü olmasın, “gecə boz, eşşək boz”...

Dadlı dil

Dərəcənnətli Hümət müəllim bir gün Şəkidə Zənqərəboğlu Əli kişinin (Allah ona rəhmət eləsin) yeməxanasının qarşısında (vaxtilə həmin yeməxana köhnə bazarın aşağı tərəfində yerləşirdi) Kürdəmirdən olan tələbə dostu Əliniyaz müəllimə rast gəlir. Hal-əhvəldən sonra onu yeməxanaya dəvət edir. Dostu da cavab verir ki, elə indicə oradan çıxıb. Hümət müəllim özü bilərəkdən dostundan nə yediğini və xörəyin dadlı olub-olmasını soruşur. Əliniyaz müəllim deyir:

– Vallah, ay dost, heç bildim ki, yeməyim nə idi. Mən içəri girən kimi aşbazxanadakı gögək kök bir kişi başını kiçik bir gözlükdən çıxarıb. “Ata, sən hayındı bizim Şəkiyə xoş gəlif, səfa gətirmisən. bəyəndiyin yerdən əyləş, qulluğunda olax”. Sonra bir piti gətirib orada hərənən hündür boylu xörək paylayan bir oğlana dedi: “Qeysər, bu erkək pitisini qonağa ver, ona yaxşı qullux elə, qonaxdı, uzaxdan gəəltdi və daha nələr-nələr...” Ondan sonra isə xörəkpaylayan başladı, nə başladı... Vallah dost, heç bilmədim nə yedim, bir təhər özümü çölə verdim...

Hümət müəllim təkidlə dostundan soruşur:

– A dost, sən Allah, de görüm, yeməkləri dadlı idi, yoxsa yox? Əliniyaz deyir:

– Xörəyi deyə bilmərəm, amma zalım uşağının dilləri yaman dadlı idi.

A bala, hər yerdə sarağan kötüyü olmur, ha...

Dərəcənnətli Mustafa kişinin yaşı 90-ı keçmişdi və ona görə onun əqli bir az o məsələ... Hər yerdə deyirdi ki, mən Mustafa peyğəmbərəm. Çoxları ona yazığı gələrək tövsiyə edərdilər ki, “A kişi, ayıfıdı, özüyü biyavır eləmə, Məhəmməd peyğəmbərdən (s.ə.s.) sora dünyaya peyğəmbər gəlməyəjək”. Mustafa kişi isə heç kəslə razılaşmır, “Mən Mustafa peyğəmbərəm”, – deyib dururdu. Ona görə də adamlar ona iyəşir, ələ salaraq deyirdilər: “Peyğəmbərlərin bir çoxu (İsa peyğəmbər, Nuh peyğəmbər, İbra-

him peyğəmbər) qayf oluflar (yəni, yox olublar – ərsə çıxmaq, göyə qalxmaq mənasında), gəl sən də hündür bir dağın başından göyə qalxaraq yox ol, biz də sənin peyğəmbərliyinə inanaq.

Bu deyilənlər Mustafa kişinin beyninə batır və bir gün heç kəsin xəbəri olmadan kəndin yaxınlığındakı Zoğallı dağına qalxaraq buradakı Quzğun qayasından göyə atılmaq istəyərkən qaya aşağı dərəyə tərəf dıgırlanır. Xoşbəxtlikdən o, bir-iki dəfə aşan kimi paltosunun ətəyi qayadakı canlı sarağan kötüyünə ilişir, onun bağirtısını yaxınlıqda naxır otaran Salam kişi eşidir, vəziyyətin nə yerdə olduğunu başa düşərək kəndə qaçaraq adamları köməyə çağırır, uzun kəndir gətirib “Mustafa peyğəmbəri” qayadan dartıb çıxarırlar.

O gündən bəri kənddə, məclislərdə, gimgə yerlərində hər kim sayaqalayanda, “filan qayadan, filan dağdan mən gözüyumulu keçə bilərəm”, – deyə lovgalananda adamlar gülə-gülə: “A bala, hər yerdə sarağan kötüyü olmur ha, sora çəşarsan”, – deyirlər.

XVI. HALA YANMA (Yazığı gəlmə...)

Anan ölməsin ki, ölüf qurtarıtdı!

Ox, səən (sənin) habı güno görmiyidim!

Yazıx canaa canım qurban!

Allah səni zulumnan ötəri yaradıtdı!

Allah məni zulumnan ötəri yaradıtdı!

Ox bala, cəhənnəmi diri gözlü gördün sən!

Hayıf sənnən !

Anam səən (səni) doğunca daş doğub daşqörəyə (33) qoyıdı!

Anam məən (məni) doğunca, daş doğub daşqörəyə qoyıdı!

Can bala, ölmax dərdinnən yaşiyirsən!

Dərdo süyə söylə, aparsın!

Dərdo yarısını maa ver!

Ox, çiyində gedim!

Ox, canaa canım qurban!

XVII. NƏSİHƏTNAMƏLƏR, VƏSİYYƏTNAMƏLƏR

1. Oğul, indi evlənirsən. Bax, bu gündən həyatın dəyişəcək. Görürsənmi, bu gün sən qara paltap, gəlin isə ağ paltap geyinir. Deməli, bu gündən çətin, ciddi günlərin başlanacaq. Qulaq as: bu gündən nə qədər pul qazansan üç yerə ayır; birini yemək – içməyə, birini əyin-başına, birini də ehtiyata saxla. Çox qazananda çox yeyib kökəlmə ki, az qazananda sifətinin solğunluğundan hamı bunu başa düşsün.

Çalış bir qaydada gedəsən. Çox da vəzifənin yuxarı pilləsinə çıxma ki, ordan yıxılanda qol-qabırğan əzilməsin, nərdivanın (nərdivanın) sonuncu pilləsində adam həm narahat olur, həm də ayağı əsir. Orta xəttə nahaq yerə qızıl xətt deməyiblər.

Evləndikdən sonra daha gözünü kənardan çək, onda həm başı sağlam olarsan, həm vicdanın sənə əziyyət verməz, həm də ruhun rahat olar. İnan ki, bir qadın eninə də bəsdir, uzununa da.

Qadına heç zaman sirr vermə, tərsinə düşər, müxtəlif yollarla bunlardan əleyhinə istifadə edər. Heç pulunun da miqdarını bilməsin. Kişilərin başına gələn bəlalərin əksəriyyəti qadın üzündən olur. Nə qədər bəla olsalar da, fəqət, hər evə birisi lazımdır, bu, Allahın buyuruğudur. Adəm peyğəmbərdən tutmuş Həzrəti imam Həsənə qədər çox kişilər qadınlardan əziyyət görüblər.

Qadının pulunun sayını ona görə bilməsin ki, varlı olanda hörmət edər, kasıblasan səni saymaz. Səndən bir şey istəsə “pulum yoxdur”, – deyər rədd etmə, hörmətdən düşərsən. Pulun olmasa da alacağına söz ver, yubandır. Allah qoysa, bir vaxt alarsan.

İsrafçılıq etmə, Allah israfçılıq edənləri sevməz.

Çətinə düşsən ruhdan düşmə, dözümlü ol, qəlbindəki işığı söndürmə. Dolanacağından kimsəyə şikayət etmə. “Səbrin gözəl olanı o kimsənin səbridir ki, halından kimsəyə şikayət etməz”, – deyiblər.

Özünə həmişə hörmət qoy. Özünə hörmət etməyən başqaşına da qiymət qoymaz.

Haram şeylərə əl uzatma, sonra verdiş edib tərgidə bilməzsən. Pis yola düşsən, dərhal ailəni və uşaqlarını yada sal ki, hidayət yoluna qayıdasan.

Arvad sözünə baxıb qohum-qardaşdan, yaxınlarından əlini üzmə. Bir vaxt o da üz döndərsə, kimsəsiz qalarsan.

Kişiləri sifətinə görə tanımaq olur. Qadınlarda isə bu qanun pozulub, çünki onlar şeytan kimi cilddən-cildə girə bilirlər. Bəzən mələksima bir qadın daxilən iblis, zahirən ifritə görünən qadın batində gözəl ola bilər. Allahın cinsi yoxdur, lakin insanlar onun öz yaratdığına ən alisinin adını ona qoşmaqdan fərəhlənir, çox vaxt, – “O Kişi”, – deyər işarə edirlər. Qız uşağını oxşadanda isə “şeytan bala” deməkdən həzz alırlar. Görünür, bu heç də təsadüf deyil.

Dostlarını çox sevsən də, evinə tez-tez dəvət etmə, hörmətini kənarla et, zira insanın qəlbinə Allahdan başqa dəqiq oxuyan yoxdur.

Çalış borc pul alma, sonra bu pis əməli özünə verdiş edərsən, hamı səndən qaçar.

Allahın verdiyindən qənaətlə istifadə et.

Yaxşılıq etmək şərəfdir, amma onu da həddindən artıq etmə ki, bir gün müqabilində pislik, nankorluq görəndə daha çox əsəbiləşməyəsən.

Övladlarını sev, çalış onlardan heç nə əsirgəməyəsən. Böyüyəndə isə onları özündən asılı vəziyyətdə qoyma ki, özləri müstəqil yaşamağı öyrənsinlər. Onları nə qədər çox sevsən də, üzə bunu bildirmə ki, sən dünyadan köçəndə hədsiz kədərilməsinlər.

Oğul! Bəlkə əsas şeyləri unuttum, amma bunlara da əməl etsən kifayətdir, qalanını həyat özü sənə öyrədəcək. Bəlkə də bihudə yerə özümü yoruram, çünki övladlar ataların sözlərinə baxmaz, əməllərinə baxırlar.

2. Gəlin iki uşaq dünyaya gətirib ayağa qaldıranadək ona ailənin sirrini verməzlər.

3. Köhnə dilənçiyə təzə cümə axşamının qaydalarını öyrətmək lazım deyil.

4. Yaşı ötmüş kişidən yaşını soruşmazlar. Yaşı ötmüş kişidən yaşını soruşmaq onun nə vaxt öləcəyi ilə maraqlanmaq kimi bir günahdır.

XVIII. TƏRİFLƏR

I

Maşallah! Allah yaman gözdən saxlasın!
Həzəl maşallah!
Ay maşallah! Vallah saa ölüm yoxdu!
Bi dənəsən!
Sənnən olmaz!
Ə, Vallah, sənnən olmaz!
Halal olsun!
Anaa südü saa halal olsun!
Əsl kişisən! Yaxşı diyidilər ki, əsli ho..., nəslı ho...!
Vallah sənin tayın-bərabərin yoxdu! (Yaxşı mənada).
Səən kimi oğlum (qızım) olseydi, nə dərdim varyıdı ki...!
Cannara dəyəən oğlansan!
Başımın tacısan!
Gözümün işığısan!
Yaşa səni!
Yeddi oğula dəyəən qızdı!
Səni yeddi oğula dəyişmərəm! (Qız barəsində)
Qızım yıxıx (yıxılan) öyün dirəyidi!
Qızım Aydan arı, sudan durudu!
Qızım su içəndə boğazında görünür!
Özü bi gəlindi, danışığı bi gəlin!
O qədər mülayimdi ki, bulandıx süyə sal, iç!
Sənnən (səninlə) nəfəs alıram!
Dilim, ağızım sənsən! (filankəsdi)
Sənsiz (sizsiz) bi günümüz olmasın!
Üstümüzdən (üstümnən) əskiyh olmiyəsen!

II

Gəlinin tərifı

Gəlin diyər, hanı anam?
Mən bu yerdə necə qalam?

Sənin qaynanan olar anan.
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin.

Gəlin diyər, hanı atam?
Mən də bu işlərə matam.
Sənin qaynatan olar atan,
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin.

Gəlin diyər, hanı bacım?
Başımda yoxdur ki, tacım.
Böyük baldızın olar bacın,
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin.

Gəlin diyər, hanı qardaşım?
Yanımda yox qohum-qardaşım.
Böyük qaynın olar qardaşın,
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin.

Gəlin diyər: – Hanı yarım?
Yanımda yox sevdagarım.
Sənin sevgilin olar yarın,
Gəlin, xoş gəldin, xoş gəldin,
Ay xoş gəldin, xoş gəldin,
Bir ceyran bala, xoş gəldin.

III

Oxşamalar

Oğlan yürəkdir (ürəkdir),
Bir qızıl dirəkdir.
Götürün, saxlayın,
Qızlara gərəkdir.

Dağın maralı,
Gözü qaralı.

Dünyanın malı.
Balama qurban.

Dağda darılar,
Sünbülü sarılar.
Qoca qarılar,
Bu balama qurban.

Dağlarda atlar,
Quyruğun qatlar.
Balama qurban,
Göyçək arvadlar.

Qızdı, nazdı,
Min tümən azdır,
Minin də gətir,
Mindir, götür,

Sənə qurban quzu olsun,
Quzunun qoy bozu olsun.
Quzudan qurban olmaz,
Ananın özü olsun.

Sözü sözdən olan var,
Zülfün yüzə (üzə) salan var.
Gəzən oğlan, tez böyü,
Gözü yolda qalan var.

XIX. DEYİMLƏR, QOŞMALAR, QOŞQULAR, SÖYLƏMƏLƏR

1. Ağzın əyri qalsın,
Çənən bağlı qalsın.
Yüz molla gətirəsən,
Aça bilməsin.

2. At, köbəyim, at,
İçində nabat.
Gəldi goburnat,
Saldı bir manat.

3. Getdin gördün lotu,
Yanında bir qədər otu.
Getdin gördün molla,
Dön, gəldiyini yolla.

4. Pullu gəlir qurbanı ad eyləyir
Molla axund, qolçomağı şad eyləyir.
Söyünsün Molla, yenə qurban gəlir,
Möminə can, mollaya meydan gəlir.

5. Zalxa, Züleyxa,
İkisi bir öydə.
Zalxa dolaşdı,
Zibeydə qaşdı.
İtlər hürüşdü,
Hamı gülüşdü.

6. Zərin varsa ver zərgərə,
Zərgər bilər zər qədrini,
Köç sürüb karvan görməyən
Nə biləcək nə qədrini?

* * *

Gəl bu dünya yaranannan,
Xeyir şərin həmdəmidi.
Doğru adam neylər yalan,
Şeytan bilir şərqədrini.

* * *

Yekəqarın, boynu yoğun,
Sərxoş olan, işdən qaçan,
Zəhmət çəkib tər tökmİYən,
Heç bilərmİ tər qədrini.

* * *

7. O fələk zülm eyləyir, gündə məni darə çəkir,
Yaralı qəlbimin üstən yenə bir yarə çəkir.
Bilmirəm neyləmişəm o əliqanlı fələyə,
Bulayıb əllərini ağ üzümə qarə çəkir.

Mən ona yalvarıram şamü-səhər, xeyrü nədir?
Ya olan canım alır, ya qəmimə çarə çəkir.
Düzü mat qalmışam özüm öz taleyimə,
Bilmirəm fəhm ilə bu bəxt məni hara çəkir?

Dönmüşəm eşqin əlindən dəli pərvanələrə,
Necə ki, axşam olur, o özü nalə çəkir.
Mahirə, qəm elmə, hər gələnin getməsi var,
Bir əyağın gülzarə, biri məzarə çəkir.

* * *

8. Hərənin öz dərdi var, mənimki Novruz dərdir,
Dərdimin qabağında dərdin qışda buz dərdir.
Eybsiz gözəl yoxdur, nə qıfilsız açar, qardaş,
Dərd də var yeddi göydə görünməz ulduz dərdir.

Dərdinə yəxdu yanan aləmdə bir çarə kəsin,
Əlində onluq yatır, riski qara tuz dərdir.

Hərənin qəlbində bir yaralanmış aslan yatır,
Mahiri yaralayan bir yetim Pərviz dərdir.

9. Ay nənə

Səhər-səhər bulaq üstə gedəndə,
Bir oğlan söz atdı mənə, ay nənə,
Danışdırıb şirin dilə tutaraq,
Söhbəti aldatdı məni, ay nənə.

Bir oğlan ki, həm özü məndən gözəl,
Həm söhbəti, həm sözü məndən gözəl.
Dedi mənə ürəyindən bir qəzəl,
Yandırır ağlatdı məni, ay nənə,
Dinmədim, əl atdı mənə, ay nənə.

Əvvəl vedrələri aldı əlimdən.
Sonra qucaqladı incə belimdən.
O dəmdə darağım düşdü belimdən,
Götürüb uzatdı mənə, ay nənə,
Dinmədim əl atdı mənə, ay nənə.

Baş açmadım fitnəsindən-felindən,
Qaçıb qurtara bilmədim əlindən,
Yapışaraq mənim incə belimdən,
Düz özünə dartdı məni, ay nənə,
Dinmədim aldatdı məni, ay nənə.

Aradan keçmişdi həftələr, aylar,
O bulaqdan da ayrıldı payımız.
Bir axsaxla oldu bizim toyumuz,
Dedi, bəs arvaddı mənə, ay nənə.

Çox keçmədi bir il onnan yaşadım,
Elə bil ki, bir ilanla qoşadım.

Zor gücünən, hay-küynən boşandım,
Bir cırıq şal qaldı mənə, ay nənə,
Dalımca daş atdı mənə, ay nənə.

10. Qaldı

İnsan oğlu qiybət etdin yoldaşdan
Kəsdin haqq-salamın harası qaldı?
Söz yetişdi sahibinə, utandın,
Axır sənə üzün qarası qaldı.

Pislikdən nə çıxar etmək, ey nadan,
Çıxmaz yaddan yüz il keçsə aradan.
Deyək ki, bir yoldaş çıxdı aradan,
Kimə var-dövləti, malları qaldı?

Yazıx Təslim daha bəsdir bu qədər,
Bülbül nəğmə deyər, bayquşlar ötər.
Xançaldan, bışaqdan, güllədən betər,
Sinəmdə pis sözün yarası qaldı.

11. Görmüşəm

Sorun mənnən neçə-neçə illəri,
Yadımdadır, sanki dünən görmüşəm,
Çox düşünə döyüb mənəm deyəni,
Tez qaçıb sözünnən dönən görmüşəm,

Nəyə gərək dünya malı, xəracı,
Təmiz qəlbin ona yox ehtiyacı.
Almazdan bərk kəskin iti qılıncı,
Haqqın qapısında sınıan görmüşəm.

Yazıq Təslim, olsa namərdin bağı,
Bağbanı bəd olar, meyvəsi ağı.

Zülmənən alışıb yanan ocağı,
Sərt yellər əsəndə sönən görmüşəm.

12. Olmaz

Qəza hər dəm kəməndini atanda,
Kəməndə düşənə qaç demək olmaz.
Gördün ki, dost sirri səndən pünhandı,
Üz vurub o sirri aç, demək olmaz.

Xəstəni görəndə demə bihaldır,
Yatıb sağalmağı ona mahaldır.
Yatan ölməz, yetən ölər, misaldır,
Vaxtı çatmayana köş, demək olmaz.

Təslim deyir günlər gəlib keçməklə,
Beşi ağlamaqla, beşi gülməklə,
Beşi doğulmaqla, beşi ölməklə,
Dünyanın sonuna "puç" demək olmaz

13. Könlüm

Hərdən bir çöllərdə qarğı-qamışdır,
Hərdən bostanlarda dürlü yemisdır.
Hərdən Əşrəfimdir, hərdən Gülümdür,
Hərdən yas tutub tunc olar könlüm.

Hərdən qəhrələnib ağlayır gözüm,
Hərdən ağzımdan qurtarır sözüm.
Hərdən də heç nəyi görməyir gözüm,
Hərdən öz-özündən peşmandı könlüm.

Hərdən uzaxları xəyal eyləyir,
Hərdən günlərini xəyal eyləyir.
Hərdən keçən günləri uzaq eyləyir,
Hərdən də özümə qəm olan könlüm.

Təslim sözlərini deyər, arınmaz,
Ərəb at yorulsa, könlüm yorulmaz.
Ürək bir şüşədir, sınısa sarınmaz,
Sarınsa sağalmaz, kəc olar könlüm.

14. Dərdi

Hərən qəlbini bir dərd incidir,
Hey deyirsən bağça dərdi, bağ dərdi.
Keçi can hayında, qəssab piy gəzir,
Heş demirsən özgəsinin var dərdi.

Bilmirəm nə itirdim, nə tapmışam.
Arzulara rüyalarda çatmışam.
Qəlbi ürəksizə ucuz satmışam,
Sevgi bağına gül əkdim, nübar dərdim.

Sellər kimi aşib-daşib, duruldum,
Bir cüt qaşın hilalına vuruldum.
Yalvarıb, yalvarıb, axır yoruldum,
Üzdü ürəyimi alagöz yar dərdi.

15. Maa nə var, dəmirim yanmır, kömürüm yanmır, hamı
nətəri mən də heylə.

16. Kəsəh də özünü daş bilir,
Qatıx da özünü aş bilir.

17. İşim, gücüm bucağa, şaqqulu bəy qucağa.

18. Sünbüləm, suyam, durmuşam buyam, istiyən alsın, istə-
miyəm yox.

19. Hamı saa gülür a cırıx, sən kimə gülürsən a mırıx?

20. Şirin dil min öy yiyitdi, acı dil bir də yimiyitdi.

21. Birinə diyillər: "Xalan gəzəndi", o isə cavabında qayıdır
ki, o gəzəyən olseydi, heç olmasa, bir dəfə də bizə gələrdi".

22. Pulun oldu yüz, düş içində üz...

Borcun oldu yüz, dünyadan əlini üz. (34)

23. Yanında nəqd pul saxlama...apar pulunu nə yerə ver, nə
nirə, yəni misə. Yəni, yeri düşman aparmaz, mis də nə qiymət-
dən düşməz və yer altında çürüməz. (35)

24. Səhər yiməyini ləngit,
Günortanı bərkit,
Axşamı tərgit.

25. Cıratma – deyim:
Əlimin içinnən gəlir,
İçinin içinnən gəlir.
Əlimdə bir noxud var,
Onun da içinnən gəlir.

26. Qoturam, qotur,
Yaram qopmur.
Qaşıyırım qanım çıxır,
Qaşımırım canım çıxır.

27. Daş kəsənin, baş kəsənin, yaş kəsənin (36) çörəyi olmaz.

28. Bazarda atlas,
İynələr batmaz.
Nişanlı qızlar,
Gecələr yatmaz.

Bazarda pendir,
Gəl məni dindir.
Əgər dinməsəm,
Vur məni öldür.

Bakiliyəm, bakili,
Dala qoydum kekili.
Bakidən bir yar sevdim,
Kimdir onun vəkili?

Muradına çatmadın sən,
Bir oğul toyu tutmadın sən.
Xonçaları cərgə düzüb,
Qollarımı açmadın sən,
Gül yanağın nə tez soldu?

Kənar yolların dərinliyində,
Geniş məhləmizin sərinliyində,
Kitabı götürüb bir dizin üstə,
Al qələm, karandaş, yaşla göz üstə,
Yazıram konlümün qəmgin dərini.

Çəmənələr ağladı, lələ dinlədi,
Qarşında bu böyük qohum, qardaşın,
Arzumu, fikrimi deyə bilmərəm,
Çoxlu fikirləşdim bu suallara,
Cəmləyib toplaya qəsi bilmədim. (? – red.)

Aynalarda qalıb gözüm,
Peşimandır gülən üzüm.
Ayrılığa necə dözüüm,
Aman Allah, aman Allah!

Qarmançalan Sonanın toydan sonrakı gileyi:

Qızıl üzüyün yanı,
Axdı barmağın qanı.
Hamı öyünə getdi,
Diyən olmadı, Sona hanı?!

29. Qayınana-gəlin, gəlinlə ev adamlarının münasibətinə
dair deyimlər:

Qayınana:
Evimə ozan gəlibdir,
Pərdəni pozan gəlibdir.
Gündüz olan işləri,
Gecə yazan gəlibdir.

Bizim gəlin bizdən qaçar,
Yüzün örtüb, qarnın açar.

Gəlinin dilindən ev adamlarına:

Qayınanam dəmir daraq,
Dınqıllar ötər.
Mən nə eyləyim?

Baldızım çuval duzum,
Hərdəm bir batar,
Mən nə eyləyim?

Qayınatam alabaş köpək,
Qapıda yatar,
Mən nə eyləyim?

Qaynım sərv ağacı,
Üstümdə bitər,
Mən nə eyləyim?

Maşın gəlir, ləng gəlir,
İki dolu qənd gəlir.
Mən şirin çay içməyəm,
Qayınanama dərd gəlir.

Qaynana, qaynana,
Gəlini güdər qaynana.
Oğlu evə gələndə,
Gəlini atar qaynana.

Aşı süz qoy, qayınana,
Kəfgiri düz qoy, qayınana.
Oğlun aldım əlindən,
Başına buz qoy, qayınana.

Yedin noğul qayınana.
Doğdun oğul, qayınana.
Aldım oğlun əlindən.
Çatda, boğul, qayınana.

Qaynana, yıgđığın kərə, bal olsun,
Başına örtdüyün tirmə şal olsun.
Sənə xeyir-duam arvat, ar deyil,
Oğlunu öyrədən dilin lal olsun.

Ay günü günüm qara,
Eyləmişən günüm qara.
Səni düşəsən odlara.

Ay elti, elti, elti qara,
Eyləmişən yanım yara,
Aman, nə yazıqşan biçərə.

30. Türk eli Koroğlunu bir şair kibi də danışdırır:

Koroğluyam, meşəm gərək,
Qarlı dağlar aşam gərək.
Yarım qoy oxlasın məni,
Mərd igidə nişan gərək.

Ey Koroğlu, ey Koroğlu,
Dostundan küsdüyün varmı?
Yurt obəki töküb gedib, (? – red.)
Qırat üstə hayqırmayıb,
Ömründə susduğun varmı?

At belinə yəhər basıb qayalardan süzə-süzə,
Ala gözü beş addıma çuban keçdiyün varmı?
Qartal kibi düşməninə basıb kəsib sinəsindən,
Avuc-avuc düşmən qanın içibən quşladığın varmı?

31. Qayğılı şair.

Kənd qayğıları ilə yaşayan şair Dəhnəli Məmməd Hacızadə
əkin sahəsinə baş çəkmək üçün sübh tezdən evdən çıxır və

nahara özünü güclə çatdırır. Yorğun evə daxil olanda həyat yol-
daşı Afət xanımın ona baxıb gülümsədiyini görəndə şair bu gün 8
Mart – Qadınlar günü olduğunu yadına salır və bədahətən belə
bir qoşma deyir:

Gün keçdi, ay ötrü gəldi səkkiz mart,
Bilirəm qiymətin ləldi, ay arvad.
Kasıblıq əlindən qaldım iki qat,
Bu halım bağrını dəldi, ay arvad.

Bilirəm, oynatma o göz, qaşını.
Çox bəhanələrlə qatıb başını,
Ləzzətlə yemişəm bayram aşını,
Gör necə bayramdı indi, ay arvad.

Ötürmə köksünü, çox da çəkmə ah,
Açılar bizə də bir nurlu sabah.
Qayğısız günləri o Qadir Allah,
Bəlkə bizə vəfa bildi, ay arvad.

32. Ana razı, qız razı,
Nə qələt eliyir qazı?

33. Danışırım söz olur,
Danışmıram dərd olur.

Tərəkamə deyimləri

Qız deyər: “A çarixlı, mən gedirəm çəkməli axtarmağa, tap-
masam yenə qayıdajam yanına”.

Yaraşlıq, boybuxunlu, lakin tənbel adamlar haqqında
deyərlər: “Bəddəli xoş, içi boş”.

Hər gün yağlı xörək yediyini başqalarına göstərmək üçün
bığını yağlayanlar haqqında deyərlər: “Bıgı parıltılı, qarnı gu-
rultulu kişi qırığı”.

Daz keçallar haqqında deyərlər: “Batmışın başının dərisi elə parilliyir ki, adam istəyir başına qatıx töküf yalasin”.

Heç bir işə yaramayan, heç kəsə qaynayıb, qarışmayan uzun boy adamlar haqqında deyərlər: “Uzun draz binamaz, keyrə, şərə yaramaz”.

Qızı qoysan öz xoşuna, ya halvaçıya gedər, ya zurnaçıya.
Tumanı yaşıl, aləmə maaşır (37)

Dağarda darım,
Məclisdə yarım,
Daha nağarım.

Qırmızı tuman vızvızı,
Ölürəm, a sərkar qızı.

A bala, mən olmasam, kündən küt gedər.

Dişin çağdı, canın sağdı.
Mənə bəxtəvər deyən, içimin içini gör.
Dişin mırıxdı, işin fırxıdı.
Məclisin ayağında oturub yekə-yekə danışana deyərlər: “A bala, oturduğun yerə görə danış”.

Çox axtardım, gördüm deyən olmadı.
A bala, eşşəyi min, ata çatana kimi.
Hürməyinə baxma, tutan deyil.
Ata xan oluf oğul nöker olmaqdan, oğul xan oluf ata nöker olsa yaxşıdır.

Birisinin qanı nədənsə qaralır, içinin zəhərini kiminsə üstünə tökmək istəyir. Beləsini görənələr deyər: “A bala, bunu tərəpətməyin, dənliyi doludu. Zəhərini üstüyüzə tökəjək”.

A balağı batdax, davanı çatdax, sən hardan oldun Allah?
Riyaziyyat müəllimi sinifdən gec çıxanda deyərlər: “Yəqin çayıydı”. Ədəbiyyat müəllimi gec çıxanda deyərlər: “Yəqin çəşməydi”.

Ərə getdiyi evdən razı qalan gəlin deyər: “Qurulu evə, yığılı yükə gəlmişəm”.

XX. RƏNGLƏRLƏ BAĞLI AĞIZ ƏDƏBİYYATI NÜMUNƏLƏRİ

Göy üzünə bulud gəldi, vay sarının gününə,
Təhnədən əppək qurtaldı, vay qaranın gününə.

Ağ ayran nəhrə divində,
Qara kişmiş bəylər civində.

Ağ günnü (günlü), ağ əppəyhli olasan!
Ağ üzdən qara pərdə götürəniti (götürülütdü).
Ağ eləmə.

Ağını çıxartma.
Ağ ləkə düşən göz qorxuludur.
Bu lap ağ oldu.

Yaman höcətdi, qatığa qara diyir.
Ağ dolaxlım sağ olsun, qırmızı dolaxlımı hardan olsa taparam.
Millətim (dostlarım, vicdanım...) qarşısında alnı açıx, üzünü ağam.

Günüm göy əskiyə büküldü.
Səni görüm ağ günə çıxasan.
Alma kürən, satma kürən, illah da ki, qaşqa kürən.
Atın bozu, elə bil quzu.

İstiyənin bir üzünü qaradır, vermiyənin iki.
Qaradan artıq rəng olmaz.

Qaradan qaş olmaz, özgədən qardaş.
Qara gün maa qalmışdı?

Allah mən qara günnünü yaratmaqdan, daş yaradıydı, daşqörəyə qoyaydı.

Qapın qaralsın, öyün yıxılsın.
Al da giysə yaraşır, şal da giysə yaraşır.

Dünyada qalan qırmızı giysin.
Şilliyənən üz qızardıroq, elə bilillər üzümüz qırmızıdı.

Ağ uzatdım.
Qırmızı toxudum,
Qara kəsdim. (Tapmaca, böyürtkən)
Gözləri göy, boynunun dalı sarı, alını çopur olan adam heç
vaxt düz danışmaz, belə adamdan qaçmaq lazımdır.
Göy və mavi rəngli paltar-təzə, şad bir xəbər eşitmək de-
məkdir. (Yuxu yozumu)

XXI. BAYATILAR

I.

1. Əzizim daş bulağa,
Suyu sərxoş bulağa,
İkimiz həmdərd olaq,
Tökək qan, yaş bulağa.
2. Gəncənin ocağında,
Şam yanar bucağında.
Baş qoyum dizin üstə.
Can verim qucağında.
3. Mənim balam, az ağla,
Payız ağla, yaz ağla.
Al qələmi əlinə,
Dərdim deyim, yaz ağla.
4. Dağların başı qara,
Dibi göy, başı qara.
Bir qız mənu (– bir) ox vurdu,
Gözü (– ü) ala, qaşu ala.
5. Dilimin altı yara,
Üstü qan, altı yara. (38)
Dilim, səni kəsərəm,
Nə dedin, küsdü, yara?
6. Mən aşiqəm, yaz bağda,
Bülbül oxur yaz bağda,
Yara qonaq olaydım,
Qış otaqda, yaz bağda.
7. Aşiq, naçar ağlama,
Gündür, keçər, ağlama,
8. Əziziyəm, nəmən dad,
Ağ üzündən nə mən, dad,
Sən ol ədalətli şah,
Nə sən dad et, nə mən dad.
9. Mixək əkdim ləyəndə,
Mixək boynun əyəndə,
İki qurban kəsərəm,
Əlin əlimə dəyəndə.
10. Dan yeri söküləndə,
Zülf (i) yüzə töküləndə,
Şeh düşmüş gülə bənzər,
Ağ yüz (in) (+ dən) öpüləndə.
11. Bu dağın o yüzündə,
Ceyran otlar düzündə,
Mən yarımı tanıram,
Qoşa xal var üzündə.
12. Əzizim dərdi məndə,
Dərmanın dərdi məndə.
Namərd ağası olma (ra) m,
Qul ollam dərdiməndə.
13. Bu sular mələr gələr,
Dağları dələr gələr,
Yar yarı çox istəsə,
Gecəni bölər gələr.

14. Qəribəm bu vətəndə,
Gözüm yoldan ötəndə,
Qəriblik yaman olur,
Baş yastığı yetəndə.

15. Tanrı məni quş eylə,
Qanadı (mı) gümüş eylə,
(39) Tar dəqqazda (40) tar yolda,
Yarı mana tuş eylə.

16. Göbəyin ağ dələmə,
Görmüşəm, düymələmə.
Adam ölər, qan düşər,
Qaş-gözün sürmələmə.

17. Aşiqəm, əyən gecə,
Dost boynun əyən gecə,
Cəsəddə can (+ım) titrər,
Əl ələ dəyən gecə.

18. Köynəyin biçə-biçə,
Xəbər allam kefi necə?
İki qurban kəsərəm,
Sən bizə gələn gecə.

19. Araz, Araz, xan Araz,
Sultan Araz, xan Araz!
Çayın, çeşmən qurusun,
Mənim təkə yan, Araz!

20. Gecə, gündüz Ay batmaz,
Dərdlilər gecə yatmaz,
Sənin kimi gözəli,
Tanrı bir də yaratmaz.

21. Əldə qəlyan kimi göz,
Göydə tərən kimi göz.
Xəyalın mənlən olsun,
Özün yadlar kimi göz.(41)

22. Əzizi (+yə) badam qız!
Məhlənidə yadam, qız!
Bircə (də) yüzünü görsəm,
İllərəcən şadam, qız.

23. Mən aşiqəm, sarı qız,
Sarı köynək, sarı qız,
Sinəm tabutun olsun,
Zülfün ilə sarı qız.

24. Bağa girdim bağbansız,
Dəvə gördüm sarbansız,
Aləmə dərman oldum,
Özüm öldüm dərmanlısız.

25. Əzizi (+yəm) m qalasız,
Burc olamaz qalasız,
Mən ki, getməli oldum,
Sağlıq ilə qalasız.

26. Ağ maya düzdə qaldı,
Yükü Təbrizdə qaldı,
Oğlanı dərd apardı,
Dərmanı qızda qaldı.

27. Öldüm mən, anam qaldı,
Oduma yanan qaldı.
Nə dünyada kam aldım,
Nə bir nişanam qaldı.

28. Dəryada gənim qaldı,
Biçmədim zənim qaldı,
Arzun yürə (yin) (+k) də qalsın,
Necə ki, mənim qalsın.

29. Qarşımızda nə qaldı,
Nə qovqadı, nə qaldı.
Fələk mənim başıma
Gətirməmiş nə qaldı.

30. Bağımda gülüm yandı,
Şeh düşdü, külüm yandı,
Bağban, bağban deməkdən,
Ağzımda dilim yandı.

31. Araza gəmi gəldi,
Mən dedim, hamı gəldi,
Sən ağla, ay gözlərim,
Ayrılıq dəmi gəldi.

32. Əzizim xalx eylədi,
Bağrımı talx eylədi,
Mən səndən ayrılmazdım,
Qırılmış xalx eylədi.

33. Bu dağlar kömürdəndi,
Keçən gün ömürdəndi,
Gözəldən vəfa umma,
Ürəyi dəmirdəndi.

34. Bu gələn yar olaydı,
Əlində(ki) nar olaydı,
İkimiz bir köynəkdə,
Köynək də dar olaydı.

35. Bu gün o gün olaydı,
Yaram düğün olaydı,
Sənlə keçən günlərin,
Biri bu gün olaydı.

36. Bu dağlar olmuyaydı,
Sarılb solmayaydı,
Ölüm allah əmridir,
Ayrılıq olmuyaydı.

37. Əzizim mehribandı,
Qaş gözə mehribandı,
Məndən yad olan gözün,
Gör kimə mehribandı.

38. Əzizim Dilimandı,
Yeməyə təlx üzümü.
Səndən (mən) əl götürməyəm,
Dannasa xalx üzümü.

39. Əziziyəm qalx indi,
Tər canımdan qalx indi,
Ayrıldıq, ayrı düşdük,
Qoy dincəlsin xalx indi.

40. Gözlərin xumar indi,
Yaş tökər, yumar indi,
Gözüm bir göz görübdür,
Aşnalıq umar indi.

41. Şimaldan bir yel əsdi,
Səbri qərarım kəsdi,
Sağ gözüm sana qurban,
Sol gögüm mana bəsdı.

42. Gülümü şaxta vurdu,
Nə yaman vaxta vurdu,
Allah məni vu (+r) muşdu,
Utanmaz xalx ta vurdu.

43. Bu gün ayın üçüdü,
Girmə, bostan içidi,
Dodaqların xam şəkər,
Dilin badam içidi.

44. Dərya səndən kim keçdi,
Kim qərq oldu, kim keçdi,
Yadıma kimlər düşdü,
Xəyalımdan kim keçdi.

45. Ay doğdu düzə düşdü,
Qara zülf üzə düşdü,
Fələyin çərxi dönsün,
Ayrılıq bizə düşdü.

46. Əzizim Ləngəbizi,
Qəşəti, Ləngəbizi,
Bir namərdin birisi,
Salubdur ləngə bizi.

47. Yaralıyam, yaralı,
Uca dağlar maralı,
Getmişdim av vurmağa,
Özüm gəldim yaralı.

48. Şirvanın yastı yolu,
Su gəldi basdı yolu,
Gedirdim yar(ı) görməyə,
Əzrail kəsdi yolu.

49. Ağlaram ağlar kimi,
Dərdim var dağlar kimi,
Xəzəl oldum töküldüm,
Virana bağlar kimi,

50. Apardılar gülümü,
Elədilər zülümü,
Nə qoydular danışam,
Nə kəsdi dilimi.

51. Şirvanın qara üzümü, (42)
Ölürəm(ana) bas gözümü,
Əzrail, bir aman ver,
Yara deyim sözümü.

52. Gəncənin təlx üzümü,
Yeməyə təlx üzümü,
Səndən (mən) əl
ötürməyəm,
Dannasa xalx üzümü.

53. Əziziyəm sərin camı,
Doldur ver sərin camı,
Fələk vurdu, dağıtdı,
Sən görən sərəncamı.

54. Sabahın sübh azanı,
Çağır mətləb yazanı,
İlahı, sən barışdır,
İki həsrət gəzəni.

55. Ay doğdu gördü günü.
Doğduqca gördü günü.
Könül sevdiyini istər,
Göz ilə gördüğünü.

56. Aşiqəm, bu da məni,
Xəncər al buda məni,
Gör nə günə qalmışam,
Bəgənmir bu da məni.

57. Gözlərin yedi məni,
Qurt oldu, yedi məni,
Bir namərdə sir verdim,
Aləmə dedi məni.

58. Kəkliyim, avla məni,
Dağlara qovla məni,
Gecələr al qoynuna,
Gündüz buxovla məni.

59. Mən aşiq (əm), bir də səni,
(Mələk)(+Fələk) səni, bir də səni,
O qədər ölmüyəydim,
Görəydim bir də səni.

60. Şəkinin ağ alması,
Ağ olur ağ alması,
Yarım gələnlə qalıb (dır),
Yaramın sağalması.

61. Qızıl ignənin sapı,
Görüntür sizin qapı,
Səni məndən eyliyəm,
Dilənsin qapı-qapı.

62. Dağ ayrı, duman ayrı,
Qaş ayrı, kaman ayrı,
Ayrıldıq, ayrı düşdük,
Gəzək bir zaman ayrı.

63. Əzizim Xorasanı,
Kim saldı tora səni?
Yalvarram mən Allaha,
Tez sallam yola səni.

64. Bağında tut nubəri,
Yeməgə tut nubəri,
Belə ki, bivəfasan,
Adımı tutma barı.

65. Həştərxanın söyüdü,
Mən gələndə göy idi.
Sən ki, belə döğüdü (43)
Kimdən aldın öyüdü.

66. Qələnil (44) abi gərək,
Yar-yarın babı gərək.
Zərrəcik eşqi olanın,
Dəryacan tabı gərək,

67. Əzizim, əsmə, külək,
Səbrimi kəsmə, külək.
Əzizim dənizdədir,
Qabağın kəsmə, külək.

68. Əzizim bir bizə gəl,
Qırmızı gey, təzə gəl,
Bir əlində şiş kabab,
Bir əlində məzə gəl.

69. Aşiq, aşım bişdi gəl,
Bişdi, yerə düşdü gəl.
Sən(in) (+nən) keçən günlərin,
(45)

İndi yada düşdü gəl.

70. Çəpər-çəpər oldu gəl,
Quş çəpərə doldu gəl,
Vədə verdin gəlmədin,
Vədən tamam oldu gəl.

71. Əzizi (yə)m, güldən allam,
Gülabı güldən allam,
Burda bir bülbül ölüb,
Qanını güldən allam.

72. Getdi gülüm, ağlaram,
Oldu sülüm, ağlaram,
Əsdi vədə küləyi,
Tökü gülüm, ağlaram.

73. Başına dolanmaram,
Dönmərəm, dolanmaram,
Aləm sənsiz dolansa,
Mən sənsiz dolanmaram.

74. Yaralıyam, yatmaran,
Hərfə qələt qatmaram,
Mənim dərdim özgədir,
Heç dərdlərə qatmaram.

75. Bu gecə uymamışam,
Baş yerə qoymamışam,
Sən məndən doymusansa,
Mən səndən doymamışam.

76. Əzizim, gülə bəndəm,
Bülbülə (m), gülə bəndəm,
Ölkənizdə qəribəm,
Bir şirin dilə bəndəm. ~ ~

77. Araz üstə miçəgəm (46)
Əl vurma köynəkçəkəm,
Aləmə çirkin olsam,
Öz yarımə gökcəkəm.

78. Yandım, Allahım, yandım,
Siməbillahım yandım,
Aləm bir dönə yansa,
Mən dönə-dönə yandım.

79. Aşiqəm, neylən alım,
Əlifi beylən alım.
Küsdürüb yola saldım,
Könlünü neylən alım?

80. Başına mən dolanım,
Mən dönüm, mən dolanım,
Tanrı səni saxlasın,
Kölgəndə mən dolanım.

81. Yanırsan, yan yürəgim,
Dolubdur qan yürəgim,
Səndən ayrı düşəni,
Fəğan eylər yürəgim. (47)

82. Əzzim, ya dolan gözüm,
Ya dön, ya dolan gözüm,
Ağlamasın neyləsin,
Yardan yad olan gözüm.

83. Üzül-üzül gözlərim,
Qəmə süzül gözlərim,
Gördüğünü görməzsən,
Baxsan yüz il gözlərim.

84. Sən yetim, mən də yetim,
Asta get, mən də yetim,
Sən (getdin) muradına yetdin,
Qoy gedim mən də yetim.

85. Dağlar dağımdır mənim,
Qəm avlağımdır mənim,
Dindirmin qan ağlaram,
Yaman çağımdır mənim.

86. Barmağım beşdir mənim,
Yaşım on beşdir mənim,
Cəfa çəkdim yar dutdum,
Axırım heçdir mənim,

87. Keşkəm bir quş oleydim,
Budağa qonmuş oleydim,
Sən can verən vaxtında,
Yanımda olmuş oleydim.

88. Keşkəm bir quş oleydin,
Budağa qonmuş oleydin,
Mən can verən vaxtında,
Yanımda olmuş oleydin.

89. Eviniz hasardı neynim?
Məni qəm basardı neynim?
Özün ki, şux tərlansan,
Ərin yasardı neynim?

90. Qərənfil əsdi neylim?
Səbrimi kəsdi neylim?
Dili dost, qəlbi xain,
Mən belə dostu neylim.

91. Fələyi dindireydim,
Dindirib güldireydim,
Fələk əlimə düşəydi,
Qələmin sındireydim.

92. Bu yola yol saleydim,
Karvamı bol saleydim,
O qədər ölmüyeydim,
Boynuna qol saleydim.

93. Əzizim ağlamazdım,
Gülərdim ağlamazdım,
Bilseydim vəfan budur,
Sana bel bağlamazdım.

94. Əzizi (+yə) m vəy dərdim,
Vay dərmanın, vəy dərdim,
Xalx gül əkdı, gül dərdi,
Mən (də) gül əkdım, vəy dərdim.

95. Dağları gəzdim, gəldim,
Xalların düzdüm, gəldim,
Yarı bivəfa gördüm,
Əlimi üzdü, gəldim.

96. Burda bir quzu gördüm,
Tükü qırmızı gördüm,
Açdı cənnət qapısı, (48)
Sevdiyim qızı gördüm.

97. Əzizim, mən də gülüm,
Şeh düşmüş, mən də gülüm,
(Ay) əqlikəm, canana bax,
Elə gül, mən də gülüm.

98. Sabah oldu oyandım,
Dərdə, qəmə boyandım,
Daş olseydim ərimişdim, (49)
Torpaq idim dayandım.

99. Gecə keçdi qaraldan,
Səni seçməm maraldan,
Nə dərdim var, nə qəhim,
Sənsən məni saraldan.

100. Yaralandım yanımdan,
Quşlar doymaz qanımdan,
Çək qılıncın, vur boynum,
Mən əl çəkdim canımdan.

101. Gözlərin qarasından,
Yaş axır arasından.
Adam da əl çəkərmə,
Sən kimi balasından?

102. Köynəgin sarısından,
Od dutub yarısından,
Səni məndən eyliyən,
Dönübdür tarısından.

103. Əziziyəm, bir biryan,
Kabab biryan, bir biryan,
Sənlən keçən günləri,
Sal yadına, bir-bir yan.

104. Su gələr axmaqlan,
Qayalar yıxmaqınan,
Hər kəs murada yetməz,
İraqdan baxmağınan.

105. Qərənfil sən, butasan,
Saldın məni oda sən,
Mən o düldən deyiləm,
İliyübən atasan.

106. Əzizim düzə ceyran,
Sürmə çək (misən) gözə ceyran,
Qorxmursan yad avçıdan,
(Nə) çıxmısan düzə ceyran.

107. Bağa girdim əzəldən,
Gülün dərdim xəzəldən,
Etibarım (ki) bu imiş,
Bana deyəydin əzəldən.

108. Əzizi (yə)m, üzüm dildən,
Xəbər ver üzüm, dildən,
Sənin şirin adını,
Mən necə üzüm dildən?

109. Mən aşıq, keçdi məndən,
Su gəldi keçdi məndən,
Mərdlərə körpü oldum,
Namərdlər keçdi məndən.

110. Əzizim, Murov səndən,
Heç getməz qırov səndən,
Yüz il avçılıq edim,
Vurmadım bir ov səndən.

111. Gedirəm ölkə, sənnən,
Qorxuram yol kəsəndən,
Gəl bir qol-boyun olaq,
Ayrıldıq bəlkə səndən.

112. Əzizim, Kür üstündən,
Min atın, sür üstündən.
(Bu) gələcək əcəl təridir.
Ağlama, dur üstümdən.

113. Dərya dolu lil ilə,
Yarım oynar gül ilə.
Aləmə can bağışlar.
Məni saxlar gül ilə.

114. Əzizi (+yə) m, bir də mən,
Doldur içim bir də mən.
Ömür keçdi, gün keçdi.
Cavan olmam bir də mən.

115. Bayquş mənəm,
bayquş mən,
Hamı quşdan sayquş mən.
Nə bələli quş oldum
Sızıldaram yay, qış mən.

116. Əziziyəm, gündə mən,
Golgədə mən, gündə mən.
İldə qurban bir olsa,
Qurbanınam gündə mən.

117. Göy yüzündə pərdə mən,
Yaman düşdüm dərdə mən,
Öyrətdin sinən üstə
Necə yatım yerdə mən?.

118. Fələk, necə fələksən?
Başma gətdin kələk sən.
Yarım əlimdən getdi
Daha nəymə gərəksən?

119. Çırağın yüz il yansın,
Kəs başın, yüz il yansın,
Qarğiyim balan ölsün,
Yürəyin yüz il yansın.

120. Aşıqəm, oda yansın,
Pərvanən oda yansın.
Səni məndən eyliyən,
Od dutsun, o da yansın.

121. Anam, bacım qız gəlin.
Əl (i), ayağı düz gəlin
On iki oğlan istərəm,
Bircə dənə (də) qız, gəlin.

122. Əzizim, tazələnsin,
Ot bitsin tazələnsin,
Nə gözüm səni görsün,
Nə dərdim təzələnsin.

123. Gözlərin şuxdu sənin.
Kipriyin oxdu sənin.
Dərdin məni öldürür
Xəbərin yoxdu sənin.

124. Başında (+var) şal(i)
bunun,
Yüzündə qoşa xal bunun.
Şeytan vəsvəə eylər,
Dur, qadasın al bunun.

125. Sən məni ağlar qoydun.
Sinəmə dağlar qoydun.
Yıxdın atam (ın) evini.
Qapısın bağlar qoydun.

126. Getdigin Məşəd olsun,
Yolları güşad olsun,
Səni məndən ayıran,
Nə gülsün, nə (də) şad olsun.

127. Kəcən gün, ayılan gün,
El dağa yayılan gün,
İçmişəm, məst olmuşam,
Yazıq, mən ayılan gün.

128. Əziziyəm, birə var,
Yatmağaca birə var,
Rüstəmi-Zal olsam da,
Fələk məni bir avar.

129. Əziziyəm, ləkə var.
Təlin götür, ləkə var.
Sana (+ki), Ay deyirlər
Ay yüzündə ləkə var.

130. Əzizim, bağda nə var?
Tərən quş (i) bağda nə var?
(A) Məcnun xəyallı köllüm,
Leylisiz dağda nə var?

131. Əzizi (+yə)m, sada var!
İskəndər varsa da var.
Deyirlər canan gəlir
Bir balaca sada var.

132. Əziziyən, yata var.
Cürə tərən, ya tavar,
Cürə av (in) (ala bilmədi)
(+ alammadı),
Özün (ü) yetir, ya tavar.

133. Əziziyəm, hələ var,
Bağban, bağda hələ var,
Əlim səndən üzulsə,
Gözüm səndə hələ var.

134. Qarabağda talan var.
Zülfün yüzə salan var.
Gedirsən tezcə qayıt.
Gözü yolda qalan var.

135. Ağacda qarmağım var,
Əldə beş barmağım var,
Yetimlərimdən ötrü,
Sənə yarvarmağım var.

136. Bəndəyəm, Allahım var,
Başımda külahım var,
Göz gördü, könül sevdi,
Mənim nə günahım var?

137. Aşiq, yara kimin var?
Bayquş, yara kimin var?
Belə dərd, belə düyün,
Belə yara kimin var?

138. Əzizi (+yə)m, bizim yar!
Göydə (+ki) yıldızım yar!
Aləm yar qucar, yatar
Mən qucaram dizim, yar.

139. Bostanda tağım ağlar,
Basma, yarpağım ağlar.
Nə qədər canım sağdır
Ölsəm torpağım ağlar.

140. Bu dağda turac ağlar,
Onun səsin kim anlar?
Öldürdülər balamı
İnanın, müsəlmanlar.

141. Mən aşiq, xalı bağlar.
Döşənmiş xalı, bağlar.
Sidqi dürüst olanın,
Belini Əli bağlar.

142. Əziziyəm, şən bağlar,
Şam ağacı çən bağlar.
Könlüm elə virandır,
Arı girsə şən bağlar.

143. Bu dağlar, yasdı dağlar,
Su gəldi basdı dağlar.
Üç ay (+ı) toy-bayramlı,
Doqquz ay yasdı dağlar.

144. Aşiqəm, oyan dağlar!
Al qana boyan dağlar!
Bu yan zülmatxanadır,
Necədir o yan dağlar?!

145. Bu dağlar, (ay) ulu dağlar,
Çəsməli, sulu dağlar,
Bu yerdə (bir) qərib ölmüş,
Göy kişnər, bulud ağlar.

146. Bu dağlar, meşə dağlar,
Gülü bənövşə dağlar,
İstərsən bir ah çəkim,
Dönəsən daşa, dağlar.

147. Arazı ayırdılar,
Qum ilə qayırdılar.
Mən səndən ayrılmazdım,
Zülm ilə ayırdılar.

148. Dəryada dəryalıqlar,
Suda oynar balıqlar.
Nə belə dostluq olsun,
Nə belə ayrılıqlar.

149. Arazın altı novlar,
Xan gələr altun ovlar.
Qurbanam o gözlərə,
Buxağın altın ovlar.

150. Bağdadda xurmalıqdır,
Şətdə oynar balıqlar.(?-red.)
Nə belə vüsəl olaydı,
Nə belə ayrılıqlar.

151. Su gələr axar gedər,
Qayalar yıxar, gedər.
Bu dünya bir pəncərə (dir),
Hər gələn baxar, gedər.

152. Çayda balıq yan gedər.
Açma yaram, qan gedər.
Həkim, təbib neyləsin?
Əcəl gəlb, can gedər.

153. Dağlar, mana qar göndər!
Əsirgəmə var, göndər!
Ya dərdimə şərik ol,
Ya dərmanın var, göndər.

154.Saçın ucun hörməzlər,
Səni mana verməzlər.
Əyil üzündən öpüm
Qaranlıqdır görməzlər.

155.Əzizim, bizə neylər?
Sürməli gözə neylər?
Av bizim, avlaq bizim
Yad avçı bizə neylər?

156.Hələklər, ha hələklər,
Çırmanıb ağ biləklər.
Düşməne xəbər olsun
Hasıl olub diləklər.

157.Bu dağda maral azdır,
Avçı çox, maral azdır.
Ağlama xumar gözlər
Ölmərəm, yaram azdır.

158.Gedirəm yolum dağdır,
Əcəb meyvəli bağdır.
Çəkərəm yar cəfasın,
Nə qədər canım sağdır.

159.Göyərçin havadadır.
Əl çatmır, yuvadadır.
Bir əlim yar əlində
Bir əlim duadadır.

160.Əslim qarabağlıdır,
Yürək (im) çarpaz dağlıdır.
Nə gələn var, nə gedən
Bəgəm yollar bağlıdır?

161.Bu gələn Xoydan gəlir,
Təbrizdən, Xoydan gəlir,
Gözümə bəzəkli gəlir,
Deyəsən toydan gəlir.

162.Əzizim, bəla budur.
Dərd budur, bəla budur.
Bəla (lar) çəkmiyəm başım
Çəkinən, bəla budur.

163.Apar məni bəndə vur,
(Zülfün ilə) (+züfünlə)
kəməndə vur,
Fələk məni vurubdur,
Əsirgəmə, sən də vur.

164.Məxmərəm, adım yoxdur,
Bülbüləm, sahibim yoxdur,
Küslüyük, gəl barışaq,
Küslüyə tabım yoxdur.

165.Saqqal(ın)a(+dən) düşübdür,
De görüm, nədən düşübdür,
Xalqa oğlan düşəndə,
Mana (da) dədən düşübdür.

166.Əzizi (yə)m, dalda yeri,
Meh tutmaz dalda yeri,
İki könül bir olsa,
Tez tapar dalda yeri.

167.Əziziyəm, gül əşrəf,
Bülbül əşrəf, gül əşrəf,
Saxla (san) bağbanın ollam.
Dərərəm gülün, Əşrəf.

168.Dağların başına bax!
Qar yağıb qaşına, bax!
Gec tapdıq, tez ayrıldıq,
Fələyin işinə bax!

169.Qəribəm, vətənim yox,
Bir qulam, satanım yox.
Düş (müşəm) (+ düm) qəm
deryasına,
Qolumdan dutanım yox.

170.Şirvan yolu bu imiş.
Arxı dolu su imiş.
Əzrail yalan oldu
Canlar alan bu imiş.

171.Mən aşıq, bular imiş.
Əcəb keşmə, sularmış.
Əzrail yalan imiş.
Can alan bular imiş.

B 659/105

172.Gəncənin ocağında,
Şam yanar bucağında.
Allah muradın (ı) versin
Ağ oğlan qucağında.

173.Oturmuşdum səkidə,
Səkidə, sərsəkidə,
Yarımdan bəlkə gəldi,
Qızıldan nəlbəkidə.

174.Qoyun gedir iziylə,
Dırnağının tozuyla.

Qardaş məni tulladı
Yad qızının sözüylə.

175.Dərya dolu gil ilə.
Yarım oynar gül ilə.
Aləmə can bağışlar
Məni saxlar dil ilə.

176. Bağa girdim üzümə.
Tikan batdı dizimə.
Əyildim çıxartmağa
Yar sataşdı gözümə.

177.Sandıq üstə qırxayaq,
Mən yarı gördüm bayaq.
Ha yüyürdüm tapmadım,
Küt olsun belə ayaq.

178.Əzizim, get, dilən, gəz,
Bağda gülü dilən gəz,
Qürbətdə xan olunca,
Vətən(+in)də dilən gəz.

179.Bu dağda biyan olmaz,
Can dosta qıyan olmaz,
Yüz il qürbətdə qalsam,
Heç bir "gəl" deyən olmaz.

180.Gedirəm yolum bağdı,
Bu bağ səbzəli bağdı.
Çəkirəm yar qəhrini,
Nə qədər canım sağdı.

181. Qapda çinar qurudu.
Çayda sular durudu.
Yar yolu gözləməkdən
Çiynim, boynum qurudu.

182. Akoşqanın işığı,
Oldum dilbər aşığı.
Gedib harda qalıbdır,
Bu evin yaraşığı?

183. Mən gedəndə qış idi.
(Yollar) (+göllər) dolu quş idi.
İstədim kağız yazam
Barmaqlarım üşüdü.

184. Buradan bir quş keçdi.
Gözləri sərxoş keçdi.
Fələk, gəl sübut eylə
Hansı günüm xoş keçdi?

185. Qara at qaşdı, getdi.
Dağlardan aşdı, getdi.
Xanımlara muştuluq
Bəylər barişdi, getdi.

186. Heyvə əkdim, nar gəldi.
Kətən köynək dar gəldi.
Evə kölgə düşəndə
Elə bildim yar gəldi.

187. Qızıl üzük laxladı.
Sirrim anam saxladı.
Anamı Allah saxlasın,
Yarım (i) qonaq saxladı.

188. Kisə tikdim (olmadı),
(+ dolmadı).
Suya saldım solmadı.
Elçi, dilin qurusun
Özüm sevən olmadı.

189. Baxça, barım oleydi.
Heyva, narım oleydi.
Qoltuğu zər kitablı
Mirzə yarım oleydi.

190. Əmim oğlu oleydi.
Başıma şal (+s) aleydi.
Saçım hörüb tökəydim
Bəlkə mənə aleydi.

191. Sarı yemiş dilimi,
Uçurtdum bülbülümü.
Gəl qapı daldasına
Deyim dərdi, dilimi.

192. Araşqının dardarı,
Gəl başımın sərdarı.
Evimizə gəlmirsən,
Qonşumuza gəl bari.

193. Akoşqanın milləri,
Açıb qızıl gülləri.
Oğlanı dərdə salan
Qızın şirin dilləri.

194. Mən aşiqəm, üz barı,
Bənna çəkir düz barı.
O qədər ölmüyəydim,
Oturdum yüz barı. (50)

195. Şamaxının meşəsi,
İylidir bənövşəsi
Könülsüz gedən qızın,
Ağlamaqdır peşəsi.

196. Simavarın sarısı,
İçdim, qaldı yarısı
Arvadların əri var,
Qızların da yarısı.

197. Ay qız, adın Hürüdü,
Duman dağı bürüdü.
Səndən mənə yar olmaz,
Cavan canım çürüdü.

198. Araşqının haşımı,
Hara qoyum başımı?
Məni sənə verməzlər,
Tökmə gözün yaşını.

199. Yerişi astan kəklik,
Quyruğu dəstə kəklik.
Səndən büryan bişirib,
Aparım dosta, kəklik.

200. Aman fələk, ax fələk,
Çıx bacadan bax, fələk,
Qız (lar)a elçi gəlmyənin
Get evini yıx, fələk.

201. Aman fələk, dad fələk!
Heç olmadım şad, fələk!
Böylə şirin şərbətdən,
Bir özün də dad, fələk.

202. Aşiq, quşum uçdu, gəl!
Dost bağına düşdü, gəl!
Yaxşı günün yoldaşı,
Yaman günə düşdü, gəl!

203. Mənim yarım Bəsti, gəl!
Kəmər belim kəsdi, gəl!
Söhbət vaxtı deyildir,
Məni yuxu basdı, gəl.

204. Qara atı yağlaram,
Gül ağac (ın)a bağlaram,
Mən sevənə getməsəm,
Gecə, gündüz ağlaram.

205. Ay deyiləm, yıldızam,
Gəlin deyiləm, qızam.
Qapıda duran oğlan,
İçəri gəl, yalqızam.

206. Qara atın nalıyam,
Çulun (un) ipək xalıyam,
Dəymə qonşunun oğlu,
Mən özgənin malıyam.

207. Əzizi (+yə)m, atmaram,
Yarı yada satmaram,
And olsun yaradana,
Yadımdan çıxartmaram.

208. Sandıq üstə gəzərəm,
Sandığa gül bəzərəm.
Ağır evin qızıyam,
Qəribliyə dözərəm.

209. Bənəvşəyəm bitmişəm,
Gül dibində itmişəm,
Qızılgül yardan ötrü,
Boynu əyri bitmişəm.

210. Simavarı quraydım.
Bürğüsünü buraydım.
Yarım bizə gələydi,
Qulluğunda duraydım.

211. Göydə yıldız olaydım.
Dibəkdə düz olaydım.
Qonşu qızı gələndə
Evdə yalnız olaydım.

212. Qarpızı pıçaqladım.
Dörd yanın saçaqladım.
Ha gözlədim gəlmədin,
Yastığı qucaqladım.

213. Qəlyanı bayaq çəkdim
Doldurdum, bayaq çəkdim
Səni bivəfa gördüm
Yolundan ayaq çəkdim.

214. Əzizim, qaynadım, daşdım.
Hicran dəftərin açdım.
Fələk güclü, mən gücsüz
Götürüb başım qaçdım.

215. Yaylığı kirli yarım,
Qəlbi fikirli yarım.
Bir məclisə çıxanda
Hamdan şəkilli yarım.

216. Əzizim, bu dağından,
Gül bitər budağından.
Mərdin töyləsi yaxşı (dır),
Nadərdin otağından.

217. Arxalığı (n) yaşıl oğlan,
Getdikcə yaşıl oğlan,
Azca gəlib gedəsən
Atam dalaşır oğlan.

218. Küçədən ötən oğlan,
Köynəyi kətan oğlan.
Nişanlın apardılar
Bixəbər yatan oğlan.

219. Bağçada (n) çəkil oğlan!
Başında kəkil oğlan!
Qızlar sürüsü gəlir,
Dur burdan çəkil, oğlan!

220. Donunu qaraltmışsan,
Qolların daraltmışsan.
Özün qaragöz oğlan,
Çoxların saraltmışsan.

221. Göydə yıldız üzdürən,
Qaşın, gözün süzdürən,
Sənin eşqin deyilmi
Məni burda gəzdirən?

222. Əzizim, dərəm bağlar,
Gülünü dərəm bağlar,
Günlərim belə keçsə,
Yürəyim vərəm bağlar.

223. Qalalar, ay qalalar,
Laçın orda yuvalar.
Laçın balasın verməz,
Bəlkə zora salalar.

224. Qapımızda var çinar,
Yarpağı dinar-dinar.
Mənim yarım körpədir,
Saxlasın pərvərdigar.

225. Dağların üstündə qar,
Butağ üstə şirin var.
O gözəllik səndə var,
Xoş halına baxtavar.

226. Bu kağız asta gedər,
Dolanıb (asta) (+ dosta) gedər,
Xaraba qalsın (bu) yaylaq (i),
(51)

Sağ gələn xəstə gedər.

227. Arxalığım ikidir,
Biri firəng çitidir,
Eləsinə gedərəm,
Bəylər onun itidir.

228. Bağçada bar yaxşıdır.
Meyvədə nar yaxşıdır.
Əcnəbi, rus olsa da
Genə də yar yaxşıdır.

229. Noxudu şal məndədir,
İki ucu təndədir.
Doxsan doqquz yar olsa,
Genə gözüm səndədir.

230. Yarım iraq gedibdir.
Cib (in)də daraq gedibdir
Fikrim ilə xəyalım,
Ondan qabaq gedibdir.

231. Aya bax, necə gedir,
Sallanıb gecə gedir.
Bir əlim yar qoynunda,
Bir əlim heçə gedir.

232. Qızılgülü dərərlər,
Məxmər üstə sərərlər.
Xoş o qızın halına,
Sevdiyinə verərlər.

233. Bu dağdan mələr gələr,
Ənişin ənər gələr.
Namərd dostu olanın,
Başına nələr gələr?

234. Aya bax, necə gəlir,
Dolanır gecə gəlir.
Zalımın qızına bax,
Salamsız necə gəlir.

235. Arı şana, bu şana,
Arı qonmaz bu şana,
İyidin oğlu gərək,
Qızdan olmaz nişana.

236. Araz üstə duran bəndə,
Boynunu buran bəndə.
Heyva kimi saraldım,
Mürüvvət yoxdu səndə.

237. Ağrım var yürəgimdə,
Yaram var kürəgimdə.
Tanrı, məni öldürmə,
Arzum var yürəgimdə.

238. Su gəlir qandağ ilə,
Doldur ver bardağ ilə.
Yarım kömləgim tikdi,
Hənəli barmağ ilə.

239. Araz qırağı meşə,
Aç yaylığın, gül döşə,
Qıra (qlarına) (+qına) bənövşə,
Ortasına gül döşə.

240. Oğlan, adın Yaqubdu,
Dağlara gün doğubdu.
Göndərdiyin üzüklər,
Barmağımı boğubdu.

241. Boz at bazara gəldi,
Tükü bozara gəldi,
Bəzənib, düzənəndə.
Gözə, nəzərə dəldi.

242. Bu gələn yar oleydi,
Əlində nar oleydi.
İkimiz bir köynəkdə,
Yaxası dar oleydi.

243. Aşiq, Riza sənindir,
Gəldim, riza sənindir,
Saxlasan qulun ollam,
Qovsan, riza sənindir.

244. Qara atın kəkili,
Tel olub (+an) tökülü,
Burda bir qız sevmişəm,
Kimdir onun vəkili?

245. Əzizi, üzmə barı,
Mərcanı düzmə barı.
Yüzünə həsrət qaldım,
Kağızın üzmə barı.

246. Qaşların mil qədəri,
Gözlərin zil qədəri.
Zərrəcə üzün görsəm,
Açillam gül qədəri.

247. Xoruz ban (i) verəndə gəl.
Sinəm qan verəndə gəl.
Sağlığında gəlmədin,
Barı can verəndə gəl.

248. Əzizim, günə gəlləm,
Kölgədən günə gəlləm.
Zərrəcə yüzün görsəm,
İmana, dinə gəlləm.

249. Dəryada sicim gördüm,
Baxdıqca ucun gördüm,
Mən səndən ayrılmazdım,
Fələyin gücün gördüm.

250. Aman, bu dərd əlindən,
Dərman, bu dərd əlindən,
Mən ölmədim, qurtaram,
Aman, bu dərd əlindən.

251. İlahi, arzum səndən,
Çıxartma canım təndən.
Ayırmasın mövlamız,
Sən (i) məndən, məni səndən.

252. Gül iylədim dəst ilən.
Yar sevdim həvəs ilən.
Məni yardan edənin
Günü keçsin yas ilən.

253. Gedərsən evlənersən,
Yaman dil öyrənersən.
Dilindən bir xəbər yaz,
Görüm nə vaxt gələrsən?

254. Sözü sözdən alan var.
Zülfün yüzə salan var.
Gedən oğlan, tez qayıt,
Gözü yolda qalan var.

255. Ay qız, mənim param var,
Dürlü-dürlü yaram var.
Aç yürəyim (in) başım,
Gör yanmamış haram var?

256. Akoşkadan baxan yar!
Qızıl düymə taxan yar!
Üstünə gül ələnsin,
Mənsiz soynub yatan yar.

258. Bulaq başı paxla, yar!
Al kəmərim saxla, yar!
(Bir) kisə tikdim, göndərdim,
Yadigarçün saxla, yar.

259. Aşiq haradan gəlir?
Göydən qaravan² gəlir,
Göydə bulud yox ikən,
Bu sel haradan gəlir?

B – 653/10544

260. Tiflisin yollarında,
Bənd oldum kollarında,
Bir cüt bazbənd oleydim,
Yarımın qollarında.

261. Qızılgül pərdə-pərdə,
Açılsın pərdə-pərdə.
İkimiz birdən ölək,
Qoysunlar bir qəbirə.

262. Əzizim, tikən gülə,
Sarmaşib tikən gülə,
Fələk də gözün tikib,
Mən gözüm tikən gülə.

263. Ağacda alma yalqız,
Sallanıb qalma yalqız.
Gedin, deyın yarımə
Qürbətdə qalma yalqız.

264. Şalım qara boyandı,
Ucu yerə dayandı.
Mənim ahi-naləmədən,
Çərxi fələk oyandı.

² Qaravan - karvan

265. Mən gedəndə yaz idi,
Çöllər dolu qaz idi,
İstədim kağız yazam,
Mürəkkəbim az idi.

266. Əzizim, dalda yeri,
Versələr dalda yeri,
İki yürək bir olsa,
Tez tapar dalda yeri.

267. Əzizim, yada məni,
Yalvarma yada məni.
Sən ki, getməli oldun,
Kim salar yada məni?

268. Kərə yağın tortası,
Qızıl kəmərt ortası,
Allah muradın versin,
Gələn bazar ertəsi.

269. Aman fələk, ox fələk!
Vurdun mənə ox, fələk!
İnsan qərrib edincə,
Et bir yolluq, yox, fələk!

270. Əzizim, yar içərdən,
Sök bağırim, yar, içərdən,
Getdi gözümlə qararı,
Çıxmadı yar içərdən.

271. Əzizi (+yə)m, yaz gəlsin,
Payız gəlsin, yaz gəlsin,
Qış ötdü, yaz gəlmədi,
Ümidim var, yaz gəlsin.

272. Əzizim gəl, gündə mən,
Kölgədə sən, gündə mən,
Qurban qoyundan olar,
Sənə qurban gündə mən.

273. Əzizim gəl, hər aylar,
Hər həftələr, hər aylar.
Başım cəllad əlində,
Dilim səni haraylar.

274. Bu dağda maralım var,
Avçıyam, maralım var.
Nə gecə yuxum gəlir,
Nə sənsiz qərarım var.

275. Pəncərədə üzüm var,
Anam, sana sözümlə var.
Qonşuda üç oğlan var
Kiçigində gözümlə var.

276. Qızılgülü dərələr.
Məcməiyə sərələr.
İki istəkli yarı,
Bir (i) - birinə verələr.

277. Məxmərəm, (tabım)
(+tavım) yoxdur,
Yaşılam, abım yoxdur.
Küsülüsən gəl barış (aq),
Küsüyə tabım yoxdur.

278. Araşqının al, yaşıl,
Çayda balıq qaynaşır.
Yarın səsi gələndə
Evdə qanım qaynaşır.

279. Səyyada (+bax), səyyada,
Torun qurmuş qayada,
Yuxulu bir maral düşüb,
Kimsəsi yox, oyada.

280. Dağlarda, meşələrdə,
Məsciddə, köşələrdə.
Aləmlər keyf çəkirlər
Mən qaldım küçələrdə.

281. Bivəfa oda yansın,
Mən gedim, o dayansın.
O ki məni yandırdı,
Od dutsun, o da yansın.

282. Ağlaram, gedər özümdən,
Qan-yaş axar gözümdən.
Ər adını çəkməyin,
Əqlim gedər özümdən.

283. Əzizi viran bağlar,
Gülləri solan bağlar.
Nə ölmədim, itmədim,
Yürəgim vərəm bağlar.

284. Maralım mələr gələr,
Dağlardan enər gələr.
Namərdə rast olanın,
Başına nələr gələr.

285. Narınca bax, narınca,
Saxlaram saralınca.
Öləydim, qurtulaydım,
Bu günlərə qalınca.

286. Aman, bu dərd əlindən,
Dərman, bu dərd əlindən.
Mən ölmədim qurtaram,
Həmişə bu dərd əlindən.

287. Barmağım beşdi mənim,
Dərdim on beşdi mənim.
Cəfa çəkdim, yurd saldım,
Axırım heçdi mənim.

288. Çay aşağı getməyəm,
Çadramı yellətməyəm.
Xoruzgöz oğlan gərək,
Dul kişiyyə getməyəm.

289. Əzizi, alma qara,
Yeməyə alma qara.
Xəlvət yar sevmiş idim,
Kim saldı qalma qala.

290. Oğlan gözümlə aladır,
Evimiz mənə qaladır.
Eşqin məni yandırdı,
Məhəbbət bir bələdir.

291. Gəlin, gəlin, tez gəlin,
Əli ayağı düz, gəlin.
On iki oğlan doğarsan,
Birgə dənə qız, gəlin.

292. Qızım, qızım, qızanə,
Qızımı verrəm ozanə,
Ozan aqca qazana,
Qızım geyə, bəzənə.

293. Bu dağların mēşəsi,
Əyilib bənövşəsi.
Könülsüz gedən qızın
Ağlamaqdı peşəsi.

294. Qara atın nalıyam,
Qaşqasında xalıyam.
Çəkmə minnəti, qardaş,
Mən özgənin malıyam.

295. Çiçək əkdim ləyəndə,
Bənövşə boynun əyəndə.
12 qurban demişəm,
Əlim sənə dəyəndə.

296. Köynəyi yaşıl oğlan,
Əcəb yaraşır, oğlan,
Səni çox sevdiiyimdən,
Dilim dolaşır, oğlan.

297. Əzizi, Ordubada,
Gəl gedək Ordubada.
Sərkərdə qoçaq olsa,
Heç getməz ordu bada.

298. Başında sarı sancaq,
Ağ sancaq, sarı sancaq.
Əgil yüzündən öpüm,
Sən uşaq, mən utancaq.

299. Dağlar, mənə qar göndər,
Əsirgəmə, var, göndər!
Dərdimə sən çarə tap,
Ya dərmanı var, göndər.

300. Bu dağlar, yastı dağlar,
El gəldi, basdı dağlar.
Üç ay toylu, bayatlı,
Doqquz ay yaslı dağlar.

301. Simavər yana-yana.
Od tutur yana-yana.
Danışırıq kağızla,
Dil qalır yana-yana.

302. Qiblədən külək əsdi,
Səbrimi fələk kəsdi.
Sağ gözüm sənə qurban,
Sol gözüm mənə bəsdi.

303. İstəkanın sarısı
İçdim, qaldı yarısı.
İstəməyəm yar gördüm,
Tutdu başım ağrısı.

304. Əziziyəm Ziyayə,
Dərdim yetdi ziyayə.
Canım qurban verərəm,
Təmsil yazan Ziyayə.

305. Gəlin, həyalı gəlin,
Xəmiri mayalı gəlin.
Özü gözəl olmasa,
Qədəmi sayalı gözəl.

306. Yatma fələk,
Qaşını çatma, fələk.
Gözəli gözəl yaz,
Günaha batma, fələk.

II

Atlı gedir köndələn,
Həlım yoxdur döndərəm.
Ünvanını bilmirəm,
Məktub yazam, göndərəm.

Otaqda yatan qardaş,
Köynəyi kətan qardaş.
Nişanlın əldən getdi,
Beyxəbər yatan, qardaş.

Dağlar dağımdı mənim,
Qəm oylağımdır mənim.
Dindirmə, qan ağlaram,
Yaman çağımıdır mənim.

Ceyran aşanda mələr,
Südü daşanda mələr.
Sağ vaxtı qədir bilməz,
Ayrı düşəndə mələr.

Əzizinəm, qalasız,
Şəhər olmaz qalasız.
Mən daa getməli oldum,
Siz sağlıqla qalasız.

Əzizim gedər, qalmaz,
Dərd ürəkdən gedər, qalmaz.
Vəfalıya can qurban,
Bivəfa gedər, qalmaz.

Xoruz çeşdir, çağırır,
Saat beşdir, çağırır.
Sinəm üstə Əzrayıl,
Dilim "qardaş" çağırır.

Qara at nalı neynər?
Qara qaş xalı neynər?
Vəfalı atı olan,
Vəfasız yarı neynər?

Əzizim, hara gedim?
Haram var, hara gedim?
Düşdüm dərmansız dərdə,
Dərmana hara gedim?

III

Gedirəm, yol üstəyəm,
Kəkliyəm, kol üstəyəm.
Əzrayıl, alma canım,
Balamın toy üstəyəm.

Bulağın başı ilə,
Dibinin daşı ilə.
Yazdım atama məktub,
Gözümün yaşı ilə.

Yaylığın ağına bax,
Çevirib sağına bax.
Balan yadına düşəndə,
Layısqa dağına bax.

Bənövşəyəm, bitmişəm,
Kol divində itmişəm.
Gül qardaşın dərdinnən,
Boynum əyri tutmuşam.

Yaylığım həşdi-hüşdü,
Bir ucu suya düşdü.
Hayıf mənim yaylığım,
Qədirbilməzə düşdü.

Qanıx qırağındayam,
Çeşmi-çırağındayam.
İtirmişəm balamı,
Onun soracağındayam.

Çıxaram hündür dağa,
Baxaram, Allah, sağa.
Desələr atam gəlir,
Qoç kəsərəm sadağa.

Cibin sancaq bıçağı,
Yarım xəstə naçaxdı.
Bir səhər gəl, bir axşam,
Bir də günorta çağı.

Yükün üstə tucu var,
(bəzək örtüyü)
Tucunun 40 ucu var.
Qızın meyli olmasa,
Oğlanın nə gücü var?

Bu yazı yazı döyül,
Yazılmış yazı döyül.
Qələmin ucu sınınsın,
Heç könlüm razı döyül.

İsitmə tutdu məni,
Tutdu, qurutdu məni.
Mənim əziz qardaşım,
Nə tez unuttun məni?

Bu öylər, hündür öylər,
İçində olsun toylər.
Çalsınnar, çağırınsınnar.
Oynasın bəstə boylar.

Yaralıyam yanımdan,
Quşlar doymaz qanımdan.
Bir dərdə düşmüşəm mən,
Əl götürdüm canımdan.

Xəlil bəyin meşəsi,
Gözəldir bənövşəsi.
Qərrib elə düşənin
Ağlamaqdır peşəsi.

Əzəli başdan ağlar,
Kirpiyi qaşdan ağlar.
Anası ölən qızlar,
Durar, o başdan (səhər tezdən)
ağlar.

Əsgərə gedən gəlmir,
Bilmirəm, nədən gəlmir.
Doxtur açır yaramı,
Dərmana gedən gəlmir.

Ay doğsun aydın olsun,
Doğduqca aydın olsun.
Ay gözün süzən, nənə,
Gözlərin aydın olsun.

Başında ağ şalı var,
Ağ şalın oxşarı var.
Özü gürcü qızıdır,
Müsəlmana oxşarı var.

Gəl gedək baş bulağa.
Suyu şirin xoş bulağa.
Sən dərdli, mən yaralı,
Tökək qan, yaş bulağa.

Əlimi qoydum üstə,
Mina gəzən bel üstə.
Bu gün yarım gələcək
Çıxım durum yol üstə.

Əzizinəm, yad daram,
Yaddan çıxıb yad daram.
Qəbrim üstə tez-tez gəl,
Səni görüb şaddaram.

Əzizinəm o yan gül,
O yan bülbül, bu yan gül.
Mən ki, getməli oldum.
İstər ağla, istər gül.

Dəryadan balıq tutdum,
Salladım, yenə tutdum.
Sənin dərdini görüb,
Öz dərdimi unuttum.

Ağacda xəzələ bax,
Dibində gözələ bax.
Öz yarı burda qalıb
Sərgərdan gəzənə bax.

Dəyirman üstü qavax,
Yarpağı tavax-tavax.
Sizin kimi qızların,
Başına bir şapalax.

Bu yol yola gedərmimi?
Ceyran kola gedərmimi?
On üçünü keçən qız
Öydə yola gedərmimi?

Əzizim, ana yeri,
Gül açar ana yeri.
Milyonca ana gəlsə
Verməz bir ana yeri.

Mahnıyan deyim səni,
Qıymıram yeyim səni.
Şamamaya oxşarsan,
Gəl bura iyniyim səni.

Bayatı tapmacalar

Kəkliyin qan əyağı,
Qan əli, qan əyağı.
Aşiq bir şey görübdü,
Üç başı, on əyağı.
(Sağıcı qadın, inək, buzov)

Maral-maral öküzüm,
Qarnı xaral öküzüm.
Paya üstənlə adlamaz,
Çəpər yarar öküzüm. (İlan)

İçini kabab etdim,
Çölünü corab etdim.
İldə bir dəfə kəsdim,
Böyük bir savab etdim.
(Qurbanlıq qoyun)

Uzun-uzun olama,
Ucuna qıl calama.
Gedər Şahbaz dağına,
Gələz bizə salama. (Orucluq)

Dəyirmanə dən gəlir,
Baxın görün kim gəlir.
Toxunmamış çuvalda,
Üyünməmiş dən gəlir. **(Qar)**

Əzizim bir ata,
Bir oğuldur, bir ata.
Səksən dəvə, yüz qatır,
Yüklənibdi bir ata. (...?)

A dağlar bir anası,
Hərən bir anası.
O hansı canlı ki,
Yüz bala, bir anası. **(Arı)**

Bulud bulud içində,
Ay da bulud içində.
Göydən yerə od yağdı,
Biz də yandıq içində. **(Günəş)**

Qazdım, qazdım quş çıxdı,
Qanadları yaş çıxdı.
Şər vaxtı yatan oğlan,
Sübh durub bir baş çıxdı. **(Su)**

Oturmuşdum səkidə,
Ürəyim səksəkidə.
Göydən bir işıq düşdü,
Bir gözəl nəlbəkidə. **(Günəş)**

Dünyanın ahı hanı?
Gəzir cümlə cahanı.
Dərələrdə ölüdür,
Nə əti var, nə qanı. **(Külək)**

Qabaqda yeli gözəl,
Dalınca seli gözəl.
Yaxasında sünbülü,
Baçında teli gözəl. **(Yaz,
payız, günəş)**

Gülü yan-yana düzdü,
Sayı əllidi, yüzdü.
Şah küsdü, oba küsdü,
Əlin bağçadan üzdü. **(Arılar)**

Dağlar qədər yaşı var,
Dağa çatan başı var.
Axşam tövlədə yatar,
Gündüz hayıma çatar. **(At)**

Aya bax, axtalanıb,
Qapılar taxtalanıb.
Bazara bir at gəlib,
Beş yerdən noxtalanıb. **(Gəmi)**

Çey (52) aşağı işim var,
Zəryalda (53) gümüşüm var.
Müşəbağlı (54) otaxda,
Gözü bağlı quşum var.

(Barama)

Tüfəngin xəznəsiyəm,
Küpüsü, xəznəsiyəm.
Atam mənim oğlumdur,
Anamın yeznəsiyəm. (?)

Hər yan ələk-vələkdi,
İşi tamam kələkdi.
Dəyirmanə can verir,
Xırmanə da can verir. **(Yel)**

Sarı əbası var bunun,
Büzmə yaxası var bunun.
Üstü çopur, içi dilim,
Gör nə səfası var bunun. **(Limon)**

Uzun-uzun olama,
Ucuna qıl calama.
Gedər Şahbaz bağına,
Gələr bizə salama. **(Orcluq)**

Cinas bayatı (55)

Azizim, karalıptı;
Yağıptı-karalıptı;
Paçadan bir daş düşdü –
Ocağın karalıptı.

**Qaraqoyunlu (Tərəkəmə)
bayatıları**

Dağlarda gözüm qaldı,
Duzdaxda duzum qaldı,
Yad apardı sürünü,
Körpəcə quzum qaldı.

Nə çəkdi başım mənim,
Torpağım, daşım mənim.
Nə dil deyim, ağılım,
Quruyif yaşım mənim.

Əzizim, itmişəm mən,
Yox oluf itmişəm mən.
Calay-vətən olmuşam,
Gör harda bitmişəm mən.

Düzüm o yerdə qalif,
İzim o yerdə qalif.
Burda qarool olmuşam,
Gözüm o yerdə qalif.

Əzizim, dərdə mən,
Sevincə sən, dərdə mən.
Adım çıxıb yadından,
Çağırırılar dərdəmən.

Gözlərim, qaşım ağlar,
Bacım, qardaşım ağlar.
Yadların tapdağında,
Torpağım, daşım ağlar.

Fəsilim, ayım quru,
Payızım, yayım quru.
Yad içməsin suyumu,
Bulağım, çayım quru.

XXII. "LAYLALAR"

I.

Layla, beşigim layla!
Evim, eşigim layla!
Sən get şirin yuxuya,
Çəkim, keşigin layla.

Laylay dedim yatınca,
Gözlədim Ay batınca,
Canım cəzana gəldi,
Sən hasilə çatınca.

Laylayın bir quş idi,
Hasara qonmuş idi,
Əl uzatdım dutmağa,
Mələklər dutmuş idi.

Laylay canım qurbanı,
El layların qurbanı,
Sən get şirin yuxuya,
Olum canın qurbanı.

Layla dedim, can dedim,
Yuxudan oyan dedim,

Sən yeri bir mən baxım,
Olum boyun qurbanı.

Laylay dedim ucadan,
Çıxсын səsin bacadan,
Tanrı səni saxlasın,
Boğmadan, qızılçadan.

Laylay dedim ellərdən,
Ətir dolu güllərdən,
Allah özü saxlasın,
Gələn aylar, illərdən.

Laylası (var) birdən – birdən,
Beşiyi (dir) inci, dürdən.
Layla de (yim) balam yatsın,
Yuxusu (var) qızılçaldən.

Layla dedim, yatarsan,
Gül yastığa batarsan,
Gül yastığın içində,
Şirin yuxu taparsan.

XXIII. VƏSFİ-HAL (Vəsmi-hal)

Kin axır çərşənbəsi günü yetişmiş qızlar və bəzi arvadlar toplanıb vəsfi-hala, "vəsmi-hala" baxardılar. Bir qaba su doldurub içinə hərə bir şey salar və üstünü yaylıqla örtərlər. Kəndxuda arvad vəsmi-hal bayatısı oxumağa başlar. Hər bayatının dalınca qabdakı sudan bir şey çıxararlar. O şey kimin olsa, bayatı ona aiddir. Bayatının məzmunu şey sahibinin gələcəyini andırır:

1. Kərə yağımın tortası,
Qızıl kımır ortası.
Allah muradın versin,
Gələn bazar ertəsi.

2. Cəngənin ocağında,
Şam yanar bucağında.
Allah muradın versin,
Ağ oğlan qucağında.

3. Əzizim, gözəl, a yaz,
Gök üzü gözəl, a yaz.
Al əlinə qələmi,
Gözəli gözələ yaz.

4. Əzizim, yüzə düşdü,
Sürməcik gözə düşdü.
Hər kəs öz keyfindədir,
Ayrılıq bizə düşdü.

5. Bağa girdim əzəldən,
Dəstə tutdum xəzəldən.
Bilsəydim vəfan budur,
Dost olmazdım əzəldən.

6. Ey səhərin azanı,
Çağır mətləb yazanı.

Allah özü qovuşdursun,
Bu iki həsrət gəzəni.

7. Yaylığı tikən ölsün,
Qırağın bükən ölsün.
Mən sənə göz tikmişəm.
Sənə göz tikən ölsün.

8. İraqdan gələne bax,
Çakqulub dönənə bax.
Muradı hasil olan,
Çırağı yanana bax.

9. Sən mənim tazə ayım,
Ərşə qalxır harayım.
Ayrılıqdır qismətim.
Görüşdən yoxdur payım.

10. Əlimdən bıçaq düşdü.
Bilmədim haçaq düşdü.
Viran ol, ey qərıblıq,
Yar məndən qaçaq düşdü.

11. Qaşların qarasından,
Qoy öpüm arasından.
Gec tapıb, tez ayrıldım,
Zalımın balasından.

XXIV. ƏLAVƏLƏR

Müəllifli bayatılar

Molla Cuma

Aşıqəm, köhnə dağı,
Gəzirəm köhnə dağı.
Təzədən bir dağ çəkdin,
Unutdum köhnə dağı.

Aşıqəm, yüzəngini,
Gedirəm, bas yüzəngini.
Qiyamət ol gün qopar,
Dost (+ dan) əl yüzən günü.

(Mən) aşıqəm, ota var,
Uçurdu (+ay) o ta var.
İnsansan sözüüm (+ü) qan,
Heyvansan (+sa) ota var.

(Mən) Aşıqəm, qəmər qaç,
Gün (+əş) gəlir, Qəmər, qaç,
Yüz yer (+im) dən yaram var,
Üstünə qan damar, qaç.

Aşıqəm, bədən yana,
Pərvanə nədən yana?
Yaman gündə yaxşı dost,
Çəkilir nədən yana?

(Mən) Aşıqəm, o taya,
Yolum düşdü o taya.
Zülfünü kəmənd elə,
Məni də çək o taya.

(+ Mən) Aşıqəm, ondandır,
Doqquzdandır, ondandır.
Məclisdə yerin tanı,
Deməsinlər ondandır.

Nuxa qəzasında xalq təbabəti və fala baxmaqla müalicə barədə bir neçə məlumat

Nuxa qəzasında yaşayan sadə xalqın ev şəraiti nəinki hər hansı gigiyenik qaydalara və tələblərə cavab verir, əksinə, epidemiya xarakterli cürbəcür xəstəliklərin yaranmasına şərait yaradır. Çoxlu sayda ailə üzvləri olan ev, adətən bir otaqlı, nadir hallarda iki otaqdan ibarət olur. Evin otaqları çox alçax, təxminən ucaboy insan boyunda olmaqla bir qapıdan və işıq düşmək üçün divardan açılmış kiçik dəlikdən ibarətdir. Hər otaqda borusu çardağa çıxan bir buxarı vardır: buradan qapıdan və pəncərədən otağa daxil olan hava çölə çıxır.

Evlərin mətbəxi yoxdur, yeməklər, adətən, otaqdakı buxarıda və ya torpaq döşəmənin üstündə qurulmuş yer manqalında bişirilir; buxarıda odun yandıqca onun kömürü qızmış halda yer manqalına köçürülür; bunun nəticəsidir ki, otaqda həmişə ağır və boğucu hava olur.

Otaqların döşəməsi və divarları adətən ildə bir dəfə “ şirə” (56) adlanan sarı torpaqdan hazırlanmış palçıqla “ şirələnir” və bu, növbəti ilə qədər yararlı halda qalır.

Təsərrüfat işləri əsasən bu otaqlarda aparılır; burada tez-tez yatan xəstələri də, qışda isə ev heyvanlarını da görmək olar, bu otaqlar həm xəstəxana, həm də çörək təminatı yeridir.

Belə vəziyyətdə, nəmlik, ətrafdakı zibillə dolu mühitin nəfəs üçün zəhərli qazların mövcudluğuna şərait yaratması, otağın havasının kəskin dəyişməsi, heyvanlar üzərində aparılan təcübələr kəskin epidemiya və xroniki xarakterli xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur. Əhaliyə xəstəliklərə qarşı sanitariya qaydaları haqqında göstərişlər verilsə də, onlar, adətən, buna əməl etməzlər. Buna onların inancları da mane olur. Məsələn: çiçək, qi-

zılça, ləkəli tif, keçəllik, vəba, taun, qarın yatalağı və digər yara və yoluxucu xəstəliklər, camaatın dediyinə görə, ailənin öz içində yox olub getməlidir: bu xəstəliklər insanlardan bir-birinə, evdən-evə, qohumluq və ailə əlaqəsinə görə keçdiyindən sağlamları xəstələrdən ayırmaq əhəmiyyətsiz hesab olunur.

Ağsaqqallar və xalq təbabətini bilənlər təcrübəli həkimlər sayılır və xəstələri geridə qalmış vasitələrlə müalicə edirlər.

1. Dua vasitəsilə müalicə

Ailənin qorxu xəstəliyinə tutulmuş üzvünü müalicə üçün dəvət olunan dindar dərhal pıçılı ilə ərəbcə hər hansı duanı oxuyaraq ağız ilə xəstənin üzünə üfürür, sonra isə ağ kağız və ya ağ parça üzərində “talisman” yazaraq üçbucaq şəklində büküb verir. Zəhmət haqqını aldıqdan sonra, – inama görə, bunsuz talisman müalicə gücünü itirir – müalicə edən həmin talismanı parçaya bükərək xəstənin üstünə tikməyi və ya boynundan asmağı tapşırır. Bəzən, müalicə edənin göstərişinə əsasən talismanı suya salaraq az-az içirlər.

2. Fal vasitəsilə müalicə

Ruhu pozuntu keçirən (ovsunlanmış) insan haqqında söyləyirlər ki, o, vəfat etmiş qohumlarının yanında plov və ya halva qoymadığına görə mərhumun ruhu onu “vurmuşdur”. Bu ovsunlamadan “ruh-ölçən”, və ya sadəcə falçı adlanan qoca kişilər və qadınlar qurtara bilirlər. Üç gün dalbadal, adətən, axşamlar çörək, duz, kömür, pendir və soğanı (və ya sarımsaq) xəstənin baş yaylığına bükərək onlara aparırlar. Falçı, qapısının girişində yaylığı açaraq sağ əlini onun küngünün üstünə qoyur və üç dəfəyə onu əlinə yığır. Bu zaman o, “öz əlimlə yox, müqəddəs babamın (və ya nənəmin) əli ilə ölçürəm” – sözlərini deyir. Ovsunlanma formasının, görünür, xalq arasında gəzən belə inamla əlaqəsi vardır ki, falçılıq irsən keçir: kişilərə – babalarından, qadınlara – nənələrindən. Sonra falçı gətirilmiş yuxarıda qeyd

olunan şeyləri xırda hissələrlə parça qırığına bükərək xəstəyə çatdırmağı tapşırır: burada, xəstəyə bir kəlmə də demədən, həmin bükülmüş şeylə onun belinə vurmaq və başının altına qoymaq lazımdır. Sonra onun bir hissəsi kənar nəzərdən uzaq qonşu qəbiristanlığa atılır, digər hissəsi isə qeyd olunan mərasim üç dəfə təkrar olunanadək falçada qalır. Dördüncü gün ruhu tutmuş mərhumun adı açıqlanır, hansı ki, onun yanında plov və halva bişirilməmişdi.

Bu arada mərhumun adının açılması belə olur: falçada qalmış yaylığa bükülmüş şeylərin hər biri xəstənin vəfat etmiş qohumlarından birinin adını bildirir: məsələn, çörək – ata və ya babanın, duz – ana və ya nənənin, kömür – əminin, soğan – qardaşın və b. Falçı bu şeyləri bir-birindən eyni məsafədə yerdə cızılmış dairələrin ətrafına qoyaraq, onları, təxmini olaraq şaquli vəziyyətdə qaldıraraq saldırmaqla hansı şeyə yaxın, məsələn, kömür parçasına, – dayandığını müəyyən edərək, bununla da xəstənin ölənin ata və ya əmisi tərəfindən ovsunlandığını müəyyən edir.

Mərhumun ruhunu yad etmək üçün eynilə qeyd olunan qaydada, – lakin çörək, duz və sadına uyğun hansı plovun bişirilməsi müəyyən olunur.

Bundan sonra falçı xəstəyə mərhumun qəbirindən götürülmüş torpaqla qarışıq isti vanna qəbul etməyi və kasıblara plov verməyi təyin edir.

3. Müqəddəs yerlərin ziyarəti

Bir çox hallarda xəstənin vəziyyətindən asılı olaraq onu “müqəddəs yerlər”ə (“pir”) aparırlar. Adətən belə yerlər əsrlik ağaclar və ya böyük daşlar sayılır. Məsələn, əsəb xəstələrini “əsəb xəstələri üçün müqəddəs yerlər”ə, öskürəyə tutulanları “öskürək üçün müqəddəs “yer”ə və b. aparırlar. Xəstə, pir sayılan yeri üç dəfə fırlandıqdan sonra pirin torpağından qarışıq suyu içməli, xəstəliyə tutulduğu zaman geydiyi paltardan kiçik bir parça kəsərək pira bağlamalıdır. Bu parça ilə xəstəlik pirdə qalır.

4. Qızdırmaya qarşı müalicə

Uzunmüddətli və ya vaxtaşırı baş verən qızdırma xəstəliyinə qarşı qarğız şirəsi verilir, xəstənin bədənində isə üzüm sirkəsi sürtülür. Bəzən qarğız şirəsi balla qarışdırılaraq qarğızın qabığına içində açıq havada bütün gecə qalır, səhər tezdən acqarına bu qarışıq xəstəyə verilir ki, qaytarmaq (qusmaq) yolu ilə ödənin ifrazının qarşısı alınsın.

Bu xəstəlik zamanı yaz aylarında qoz və ya nar noxud boyda olarkən bir neçə dəfə qəbul etmək də faydalı sayılır.

5. Sarılıqdan qurtarmaq vasitəsi

Mən bu barədə material toplayarkən tanınmış nəsildən olan bir cavan mənə danışdı ki, uzun müddət idi ki, sarılıq xəstəliyindən əzab çəkirdim. Tamam əldən düşmüşdüm, halsızlıqdan güclə tərpənmə bilirdim. Bir gün, bu vəziyyətdən bezib güc-bəla ilə küçəyə çıxmışdım. Şəhərdə tanınmış, hörmətli bir qoca mənim yaxınlığımdan keçirdi. Birdən o mənə yaxınlaşdı. Elə bildim ki, halımı soruşmaq istəyir. O isə qəflətən mənə elə bir sillə çəkdi ki, tirtap yerə yıxıldım. Qorxudan və qəzəbdən əsə-əsə güclə yerimdən qalxıb istədim ki, bu qocadan heyfimi çıxam. O isə gülə-gülə dedi: “Əzizim, mən bilirdim ki, sən sarılıqdan əzab çəkirsən. Səni bu xəstəlikdən xilas etmək üçün bu yolla səni qorxutmaq lazım idi.” Doğrudan da bu hadisədən sonra mən sağaldım.

Bundan başqa, sarılığı müalicə etmək üçün xəstəyə 20 gün acqarına zirinc şirəsi verir, əllərini isə yeddi dəfə düyünlənmiş və ucuna sarı muncuq bağlanmış pambıq parça ilə sarıyırlar...

6. Baş ağrısından müalicə vasitəsi

Belə hesab edirlər ki, uzunmüddətli baş ağrıları baş sümüklərinin bir-birilə zəif birləşməsinin nəticəsidir. “Başdüzəldən” xəstənin başına su doldurulmuş bir qab qoyaraq başın ətəfini nazik parça lentlə möhkəm sarıyır, bu zaman su doldurulmuş

qab da üstədən aşağı başa təzyiq göstərir. Başa edilən hərtərəfli təzyiqin nəticəsində baş möhkəmlənir və ağrı keçir.

7. Sancıdan müalicə vasitəsi

Sancı, adətən “Sancı atıcıları” tərəfindən məhv edilir. Bu, belə olur. Sancı tutan tərəfə taxta qab qoyulur, atıcı isə qollarını çırmalayaraq əlində yay və ox xəstənin həndəvərində fırlanır.

– “Hara gedirsən?, – deyə buradakılardan biri soruşur.

– “Mən sancını atmağa gedirəm”.

– “Bəs o haradadı?”

– “Burada imiş”.

Bu vaxt o, yaydan üç dəfə taxta qaba ox atır və sancı həmin anda kəsilir.

8. Qulaq ağrısına qarşı dərman

Bu xəstəlik barədə heç nə eşitməmiş qonşudan ərinmiş yağ alaraq bir neçə damcı ağrıyan qulağa tökülür.

Keçmiş vaxtlarda Şəkiddə toy adətləri

Paşa Cəfərov topladığı keçmiş vaxtlarda “Şəkiddə toy adətləri” haqqında

Bu maraqlı əsər 6 hissədə verilib:

1. Qudalıq, qız verib, qız almaq.

2. Toy tədarükü.

3. Oğlan toyu.

4. Qız toyu.

5. Qız evində kəbinkəsmə.

6. Duvaqqapma.

Bu hissələrin hər biri genişliyi ilə təsvir olunmuşdur. Bütün əsər boyu davam edən təsvirin hər momenti oxucuda yeni maraqlı oyadır. Çünki ifadədə təsviri təbiilik vardır. Hətta avtor bu haqda öz fikrini belə, göstərmədən uzaqdan-uzağa hər şeyi təsvir

edir. Buna görə oxucu oxuduqlarından özü nəticə çıxararı olur və bu zaman o, keçmişin adətləri səbəbini anlayır.

Məsələn: göstərilir ki, qohum qız almaq adət olmuşdu. Nəçün? Çünki oğlanlar görüb istədiyi qızları almaq istəyirdilər, onların gördükləri isə öz qohumları idi.

Bəzən qız istədiyi oğlana verilməyib, başqa yaşlısına verilir. Nəçün? Çünki o satılır. Pul məsələsi üstə bəzən hər şey pozula bilər. Bunun da səbəbi ərə vermə deyil, satmadır.

Bəzi yerlərdə gəlinlər, toy...başqaları haqda söylənən mən-zum parçalar çox maraqlıdır.

Bəzi kəlmələr var ki, onlar haqda kiçicik də izah olsa yaxşıdır. Bu kimi kəlmələrin təxmini mənasını tapmaq olur. Məsələn: "Ortalıqda bir balaca razılıq görünən kimi oğlan tərəfinin adamı qıza bir bəlgə verərdilər."

"Bəlgə" kəlməsinin təxminən " hədiyyə", "nişan" mənası daşması aydındır.

"...Kişimiz ilə gənəşib sonra cavab verərik".

"Gənəşib" kəlməsinin də təxminən "məsləhət etmək" mənası verməsi hiss olunur. Lakin elə kəlmələr var ki, onun qəti mənasını təyin etmək çox çətindir. Məs: " Bu iki ailənin qudalığı baş tutsaydı qız evi oğlan evindən gələn elçilərə deyəcək idi ki, filan gün nişan gətirib gələ bilərsiniz."

Burada "qudalıq" kəlməsi "qohumluq" mənasına yaxındır, "Belə xonçaların göndərilməsinə və alınmasına qudalıq deyirdilər" (57) cümləsində yenə başqa məna daşıyır. Bu kimi təmiz xalq sözlərinə qısa izah lazımdır.

Əsər musiqi tarixi yaranışında onun ayrılmaz bir hissəsi olan xalq məişətini təsvir etməklə maraqlı etnoqrafik bir materialdır.

Ərtoğrul Cavid
20. 12.1939

Keçmiş vaxtlarda Şəkidə toy adətləri Qudalıq, qız verib, qız almaq

Azərbaycanın bir çox rayonlarında olduğu kimi Şəki qəzasında da qohumların bir-birinə qız verib almağı çox qədim adətlərdən biridir. Qədim zamanlarda Şəki mühitində oğlan qızı və qız oğlanı görmək ancaq biri-birisinin evinə gediş-gəlişi olan qohumlara müyəssər olardı. Amma yad qızları görmək, evlənmək istəyən oğlan üçün həmişə vaxt çətin idi.

Qohum qaydalarında əmi qızını əmi oğluna vermək ən çox qədim adətlərdən birisi idi. Belə danışılar ki, əmi qızı ilə əmi oğlunun kəbinini göydə mələklər kəsiblər. Çox vaxt iki qardaş biri-birisi ilə əhd edərki ki, qızın olsa oğluma alacağam, ya da qızım olsa oğluna verəcəyəm. Çox vaxtlar uşaqlar hələ balaca ikən onları biri-birisinə nişanlayardılar. O ki, qaldı qohum olmayan adamlar üçün keçmiş vaxtlarda yad qızlarını görmək çox çətin idi. Hətta heç mümkün də deyil idi. Yad bir yerdən qız almaq istəyən adamlar gərək şəhərin hər bir yerindən soruşlaşıp ki, kimin yetişmiş qızı vardır. Elə ki, öyrənib bildilər, oğlan tərəfi saymazayana oraya bir nəfər arvad göndərərdilər ki, gedib qızı bəyənsin. O arvad da başqa bir bəhanə ilə özünü qız olan həyəətə soxardı. Mən fırlıdaq ilə qıza müştəri gözü ilə baxardı... danışdırardı, qızı söyləyərdi... qızın boyuna-buxununa, əlinə, ayağına, saçına zənn salıb sonra oğlan evinə gəlib gördüyündən və bildiyindən xəbər verərdi.

Burasını unutmamaq ki, yetişmiş qızı olan bir ailəyə nabaləd bir arvadın bir bəhanə ilə həyəətə soxulması ailə əhlini şəkkə salmamış olmazdı. Qız da gələn arvadın elçi sifətilə gəldiyini o dəqiqə başa düşərdi. Buna görə həyəətə gələn nabaləd arvadın qaçıb yayınardı.

Qayda belə idi. Hər hansı bir nabaləd arvad olsa, ona hörmət edərdilər. Ona çay qoyardılar. Əl altından xəlvətə qızın əl-üzünü yuduzdurub, təzə paltarın geyindirərdilər. Sonra padnosa çay, mürəbbə qoyub elçiliyə gələn arvadın yanına göndərərdilər.

Qız da bir neçə bəhanələr ilə elçi olan evə girib-çıxardı ki, elçi gələn arvad keyfi istədiyi qədər ona baxsın. Bəlkə elçi gələn arvad bəyəner, qızın da baxdı açılar, ərə gedər.

Bu elçinin oğlan evinə gətirdiyi məlumat əlverişli olmuş olsa, yəni qızın atası, anası, qardaşı, əmisi var isə camaat arasında nüfuzlu adamlar idisə və qızın güclü cehiz düzəltməyə təvanəsi var idisə, o surətdə oğlanın anası və bacısı oraya rəsmi surətdə elçi göndərərdilər. Sözlərini də qızın anasının yanında açardılar. Qızın da guya heç bir şeydən xəbəri yoxmuş kimi, bu gələnlərin yanına onlara qulluq etmək təriqi ilə bir neçə dəfə girib-çıxardı. Qayda belə idi. Gələn arvadlar saymazyanə qızdan bir neçə şey soruşacaq idi. Qız da onlara cavab verəcək idi. Belə hallarda qız çox zaman özünü bilməməzliyə qoyardı ki, guya onların elçi gəldiyindən heç xəbəri yoxdur.

Elçilər qızı bir neçə dəfə bəhanə ilə danışırdılar ki, görsünlər bəlkə qız kardır, bəlkə laldır... yaxud, danışanda kəkələyir. Bu gələn arvadlar oğlanın anası, bacısı olduğunu qız bilərdi. Və onlara artıq hörmət eliyərdi. Elçi ilə qız anasının arasında "aldım-verdim" sözü mütləq açılardı. Ortalıqda bir balaca razılıq görünən kimi oğlan tərəfinin adamı qıza bir bəlgə verərdilər. Bu iki ailənin qudalığı baş tutsaydı, qız evi oğlan evindən gələn elçilərə deyəcək idi ki, filan gün nişan gətirib gələ bilərsiniz. Yox, əgər qudalıq baş tutmasa idi, o zaman qızın anası bəlgəni götürməyib elçilərə xəbər verəcəy idi ki, biz özbaşımıza söz verə bilmərik. Kişimiz ilə gənəşib sonra cavab verərik.

Bu danışıklara şəxsən nə oğlan və nə qız qarışmazdılar. Qızlar ancaq xəlvətcə qapı dalından pusardılar. Qız bilmədiyi adama istənildiyi zaman elçinin dalınca bu sözləri deyərdi:

Kisə tikdim dolmadı,
Suya saldım solmadı.
Elçi, dilin qurusun,
Özüm sevən olmadı.

Anasının dalınca da bu sözləri deyərdi:

Qızılgülü dərşələr,
Məcməyiyə sərşələr,

İki istəkli yarı,
Biri-birinə versələr.

Ondan sonra sevgilisinə deyərdi:

Əzizim, gül haraylar,
Hər həftələr, hər aylar,
Başım cəllad əlində,
Dilim səni haraylar.

Adət belə idi ki, elçi gələnlər qızı bir neçə dəfə imtahan eyləyərdilər. Görərdin ki, yərə ipəkdən bir örpək sərərdilər. Qız da o örpəyin üstündən gərək bir neçə dəfə keçəydi. Əgər örpək qızın ayağının altında qırışsaydı, o qızı almazdılar. Nə var, nə var... qızın dabanı çatdaqdır ki, örpəy qızın ayağının altında qırışır. Ya da ki, qızın qabağına ləyən, aftafa, dəsmal qoyub qıza buyurardılar ki, " bunları əlinə götür gəl əlimizə su tök!"

Qız gərək sağ əli ilə aftafanın qulpundan tutmayıb boğazından yapısa idi. Dəsmalı da sağ qolunun üstünə salaydı. Və sonra sol əlində ləyən olduğu halda sol dizini yərə qoyub sağ dizini bükəydi. Bunu bilməyən qızı da almazdılar. Deyərdilər ki, qızın mərifəti yoxdur.

Bəzən də görərdin ki, elçilər evin içinə xəlvətcə bir neçə şey atardılar. Sonra qızı o biri otaqdan səs-ləyərdilər. Əgər qız içəri girdiyi zaman yərə atılmış şeylərin üstündən adlayıb keçsəydi o qıza da "tərbiyəsiz" deyərdilər. Yaxud qız içəri girən zaman yərə atılan şeyləri yığa-yığa gəlsəydi, o qızı bəyənərdilər. Hətta çox vaxtlarda elə olardı ki, qızı oturdub onun dizi üstə baş qoyub saça baxdırardılar. Saça baxmaq bilməyən qıza müştəri olmazdılar.

Elçilər qız anasına deyərdilər ki, "sənin qızın bizdə yalnız evin yiyəsi olacaqdır. Görək o tək canına evin ağır işini bacarar, ya yox."

Anası qızın haqqında deyərdi:

"Evin bir qalaq paltarını yuyur, bir putunun xamırını özünü yığurub yapır. Samavarı, ləyani gümüş kimi silib açır. Evləri, seyvanı, təndirxananı, şirləyib (şirələyib H.Ə.) silib süpürür. Yırtıq yamayır, qazan qırağı açır, başınızı nə ağrıdım, ha bu evin

cəmi işlərini tək canına görür. Üzüyola, başaşağı, həlal, heyvan kimi bir şeydir.”

Anaların dilindən eşidilən qızların tərfi belə olardı.

Nişan təyin edilən gün qız evində tədarük görüldü ki, axşamına qıza oğlan evindən nişan gətirəcəklər. Burasını unutmaq ki, nişanda gələn şeylər baxşayış hesab olunardı. Daha o şeyləri qızın mehirinə daxil etməzdilər. Buna hər kəs öz qüvvətinə görə nişan göndərirdi.

Nişan xonçasında oğlan evindən bir neçə dənə üzük qoyardılar. Bir cüt bilərzik, bir cüt daraq, bir medalyon, bir broşqa, bir Quran qabı, əlbəttə, bunların hamısı da qızıldan olardı. Sonra bunlar ilə bir yerdə bir cüt baş alafası, üç dənə kalağayı, on dənə ipək yaylıq, bir dəst ipək paltarlıq, bir dəst ipək parça, üç put qənd, bir put şirni, noğul, qanfet və sairə. Bir ədəd əsli tirmə şal. Bu nişan xonçasını oğlan evinin adamları, bir neçə nəfər dost-aşna, qohum-əqrəbə ilə götürüb qız evinə gətirirdilər. Qız evi də məhəllə mollasını, öz yaxın qohumlarını axşama dəvət edərdi.

Yirmi-otuz nəfər qonaq qız evində yeyib-içib, xeyir-dua verəndən sonra hər kəs çıxıb getdiyi zaman, onların yaylığına bir girvənkə qənd, bir qədər şirni bağlayardılar. Şəkildə buna nişan içmək adəti deyirdilər. Bu gündən sonra qeyri yerdən o qızı istəyən olmazdı.

Beləliklə də, qız bu oğlana nişanlı hesab olunurdu. Sonra nişanlı qız oğlan evinin cəmi qohum-əqrəbasından qaçıb yaşanırdı. Nişanlı oğlan da qız evinin bütün qohumlarından gizlənərdi ki, onu görməsinlər. Oğlan, hər halda, çalışardı ki, qızın adamlarına rast gəlməsin. Çünki bunu özlərinə ayıb bilirdilər. Qız evinə gedən nişan qablarını da boş qaytarmazdılar. Bu qabların içində oğlan evinə qız evindən “qənd paçı” xonçası göndərirdilər. Bu xonçanın içində yağlı şəkərli bişmişlərdən şəkərbura, şəkərçörəyi, almafatir və s. olardı. “Qənd paçı” xonçasının içində qız evinin qabları olardısa, oğlan evi o qabları boş qaytarmazdı. Gərək onun içinə bir dəst ipək parça, bir və ya bir iki dənə imperyal qoyub göndərəydi. Çox zaman qız bir il və hətta ildən artıq atası evində nişanlı qalardı. Bu aralıqda bayramlar

gəldikcə oğlan evi qızın bayramlığını mütləq göndərəcək idi. İlin axır gününü çərşənbə yemişi, Novruz bayramında, Oruc bayramında, paxlava, peşmək və sair, üstündə də əlbəttə bir dəst ipək paltarlıq göndərirdilər. Qoçun boğazına da bir ipək parça bağlayardılar. Bu xonçaların əvəzində də qız evi oğlan evinə Qurban qoyununun ətindən lülə kabab, kirs, doğa bişirib göndərmək adət idi. Belə xonçaların göndərilməsinə və alınmasına qudalıq deyirdilər.

Toy tədarüki

Nişandan sonra qız evi cehiz əşyasını toya qədər tədarük eyləyib hazırlayardı. Oğlan evində isə heç bir tədarük görülməyə lüzum olmazdı. Amma buna baxmayaraq yenə də gəlin üçün bir göz otaq ayırırdılar. Qayda belə idi. Gəlin köçürüləcək otağın akoşqasının, qapılarının, taxçasının, noğuldanının, buxarısının və sairənin enini, boyunu bilib ölçüsünü aparardılar. Qız evi də o ölçü əsasında pərdə, örtük tikib hazırlayardı. Qızı köçürən zaman qızın cehizi bu şeylər olardı: Akoşqa pərdələri, qapı pərdələri, taxçalara, noğuldanlara, buxarıya toxunmuş torlu pərdələr, otaq üçün xalının yanında çənarası (yan xalı – H.Ə) da olmalıdır.

Bunlardan başqa bir cüt yastıq, bir cüt mütəkkə ilə bərabər bir cüt də devrə döşəyi (58) qoyardılar. Bunların üzə zərri parçalardan, məxmərdən olardı. Bir ədəd qayınana üçün alahidə döşək tikərdilər. İki dəst nazbalış ilə yorğan-döşək, iki ədəd yük sandığı, bir neçə də mücrü, kül qabları, təzə samovar, çini qablar, bir neçə ədəd padnos, güzgü, bir neçə ədəd şarlı lampa, cürbəcür mürəbbələr, qalaylanmış mis qablar, qazanlar, sətir, (59) süzcək, tava və sairə.

Qızın qohum-əqrəbasında da hərə öz qüvvəsinə görə puldan pul, şeydən şey gətirirdilər. Həmişə toyun başlamasını oğlan evi qabaqcadan təyin edərdi. Oğlan evindən adam göndərirdilər ki, toyu barışdırmağa (60) gəlmək istəyirik. Qız evi də yaxın axşamların birisinə təyin eyləyib qudanı gözləyirdilər. Quda da öz yaxın adamlarından götürüb müəyyən vaxtda qız evinə gəlirdi. Qız evi də öz yaxın adamlarından bir-iki arvad xeylağı çağırırdı. Yiğışıb

bişmiş xörəkdən, çörəkdən yeyib danışib güləndən sonra oğlan evi qızın mehri barədə söz açardı. Mehrinin vəchində nə qədər nəgd pul və nə qədər vec almaq fikrində olduqlarını bilmək istəyərtilər.

Qızıl qismindən hansı imtarətə ehtiyac olduğunu oğlan evi soruşardı. Söz yox ki, qız evi qızın mehrinin miqdarını danışib qurtarandan sonra cəmisini bu başdan nəgd almaq istəyəcəkdi. Mehr pulu ya dörd yüz, yaxud iki yüz manat pul olardı. Ya da ki, iki yüz imperial olardı. Oğlan evi, hər halda, bu məbləği azaltmağa çalışacaqdı. Bəzən də hər iki tərəf höcətləşəcəkdi. Bu höcətləşmə yoğunlayıb “qudalığı pozmaya qədər uzanacaqdı”. O zaman yançılar (61) bunları barışdırmağa çalışacaqdılar. Xülasə, yançıların vasitəsilə hər iki tərəf güzəştə gedib “toyu” barışdıracaqdılar.

Ertəsi gün bir nəfər qız evindən verilən siyahı ilə və bir nəfər də oğlan evindən cibində mehr pulu ilə bazara sevdəgər tükənənə toy parçası almağa gedəcəkdilər. Bazardan qıza bu çeylərə almalıdırlar:

Toyluq üçün ipək parça, bahalı çarşov, fitə, qəffə, döçək ağı və sairə. Bu şeylərin pulu qızın mehrindən çıxılacaq idi. Bu şeyləri qız evinə göndərəndən sonra qız evində “toy parçası” biçilmək adı ilə oğlan evindən arvadlar dəvət olunacaq idi.

Arvadlar məclisə yığışandan sonra toy parçasını ortalığa gətirərdilər. Paltar biçən qayçıını əlinə alıb parçaya uzatdığı zaman oğlan evindən gələn arvadlara üzünü tutub deyəcəkdi ki: qayçıkesmə veriniz. Nişanlı qızın qayınanası yaxud oğlanın yengəsi 3 manatdan 10 manata qədər çıxarıb pul verəcəkdilər. Və parçaya qayçı qoydurub sonra dağılacaq idilər. Oğlanın adamları gedəndə qızın anasına deyəcəkdilər ki: “Biz sabah toyu başlayırıq, adına axşamı da gəlib gəlinimizi aparacağıq.” Qız anası ya “hə” deyəcək idi, ya yox. Səbəb də buna gətirəcək idi ki, “qızın baş paltarını tikib çatdırma bilmərik”. Nə bilim qalan əgər əsgiyimiz çoxdur. Məsləhət görəcək idilər ki, gəlin atlanmasını gələn bazara və yainki gələn adnaya (62) saxlasınlar. Bu söhbətlər ilə də qız hamamına vaxt qoyardılar. Nikah günü təyin edilərdi. Nə bilim qız evində toy günü müəyyən edilərdi. Bu müddətin ərzində də qız evi öz işlərini o yan-bu yan eyləyərdi.

Oğlan toyu

Oğlan evində toy məsləhəti, o məhəllənin cavan və qoçularının əli ilə olardı. Üç gün toy tutardılar. Toyun üçüncü axşamına “ağır yığınaq” məclisi deyərdilər. Həmin gecə “dövrən” yığardılar. Dövrəndə əgər beş yüz manat ya altı yüz manat yığısa idi, o puldan yüz manat xanəndəyə verərdilər. Üç yüz manat da toy sahibinə verərdilər. Qalanını da özləri götürüb cib xərcinə xərclik edərdilər.

Toy tədarükü görmək üçün o məhəllənin qoçuları gedib üç gün toya və üç gün də “bəy qonaqlığına” xanəndə danışardılar. Oğlan evinin həyətində toyxana qurardılar. Toyxanaya lazım olan xalı, gəbə, palaz, fənar axtarıb dost-aşnadan gətirərdilər. Cavanlar yığılıb toyxanayı bəzəyərdilər. Lampaları, fənarları yandırardılar. Toyun əvvəlinci gecəsinə xanəndə gəlirdi. Oxuyub çalardılar.

Şəhərin hər tərəfindən toyun tamaşasına gələnlərin sayı hesabı olmazdı. Gələn adamlar gah xanəndənin oxuduğu muğamata qulaq asardılar, yaxud, çaldırıb cavanları oynadardılar. Məclisin bir tərəfində üzük-üzük dəstəsi, o biri tərəfində isə qumarçılar dəstəsi oyuna məşğul olardı. Xülasə, bu sayaq ilə üç gün-üç gecə çalıb-çağırılıb oynayırdılar.

Bəzən də Xan oyunu oynayıb toy camaatını cərimə eyləyərdilər ki, çox pul yığılsın. Meyxanaçılar meyxana deyərdilər. Aşıqlar nağıl danışardılar, zurna çalardılar.

Toyun üçüncü axşamı “Ağır yığınaq” məclisinə siyahı ilə hörmətli adamlar çağırardılar. Bu məclis çox tənənəli olmaq üçün ortalığa xüşkəbər xonçası gətirərdilər. Cay paylayardılar. Cay içib xüşkəbər yeyiləndən sonra məclisin başından başlayıb axırına kimi üç nəfər qaval gəzdirərdilər. Bu məclisdə əyləşənlərdən “dövrən” yığardılar. Bu nəfərin birisi qaval tutardı, ikincisi devran verənin adını və verdiyi pulun miqdarını ucadan səsləyərdi. Üçüncüsü isə bu deyənləri siyahıya yazardı. Bu sayaq ilə külli miqdarda pul yığardılar. Toyun sabahı xərci çıxandan sonra toy sahibinə veriləcək pulu verib yerdə qalanını məhəllə qoçularını götürərdilər. Toy sahibi də o puldan gətirdiyi gəlininin mehrini verərdi. Yerdə qalanını da xərclik eyləyərdilər. Toyun axırıncı

güntündən sonra evlənən oğlan bəy oturardı. Bəyə iki nəfər taytuşlarından birisi sağdı, o birisi sol diş olardılar. Bunların vəziyyəti bəyə və gəlinə hamam açıdırmaq, bəyin başını qırxdırmaq, bəy qonaqlığı vermək idi. Sağ diş elə bir adam olmalı idi ki, bəyin bu xeyir işində pul xərcləyən olsun. Heç bir şeyə qızıldanmasın. Sağdı və soldı taytuşları ilə əvvəlcə bəyi hamama aparardılar. Hamamdan qayıdandan sonra çalğı ilə bəyin başını qırxdırardılar. Bu zaman xanəndə “Görüm, ay bəy, toyun mübarək olsun” havasını oxuyub bəyi o məclisdə rəsmi surətdə təbrik edirdilər.

Qız toyu

Oğlan evində toy olan zaman qız evində toy çaldırmaq adət idi. Qız toyuna ancaq qızlar və gəlinlər gedərdilər. Qız toyu olan həyətin qapısı bağlı olardı. Oraya oğlan və kişi buraxmazdılar. Toy həyətinə xalça-palaz döşəyirdilər. Qızlar, gəlinlər cərgə ilə oturdular. Qız toyundakı “arvad sazandaları” dəf ilə dümdəy çalib el bayatılarında oxuya-oxuya qızlar və gəlinləri oynadardılar. Köçən qızı da şala bürüyüb yığıncağın bir tərəfində oturdardılar. Oynayan qızların alınına “əskinaz” pul yapışdırıb şabaş verərdilər. Yapışdırılan pulları oynayan qız əlinə yığıb toy çalanların qabağına atıb yerlərində oturdular. Sazandalar da şabaş verənlərdən bir şahı, iki şahı qara pul qopardıb əskinazların sahiblərinə qaytarardılar. Qız toyuna on iki yaşdan yuxarı oğlan xeylağı buraxmaq adət deyil idi. Ancaq ev yiyəsinə yaxın olan oğlanlardan və kişilərdən xəlvətcə gəlib arvadların dalısında başlarına yaylıq və yaxud şal salıb gizləncə tamaşa edirdilər. Cavan oğlanların qız toyuna xəlvətcə gəlmələrini toya gələn qızlar da bilirdilər. Amma etiraz etməzdilər. Çünki toyda oynayan zaman bəyənilib ərə gedən qızlar da çox olmuşdu. Bu səbəblərə görə də qızlar oğlanların toyda olmasını ürəkdən arzu edirdilər. Qızlar oynayan zaman çox vaxt oğlanlar qızlara şabaş göndərirdilər. Qızlar da bu şabaşları çox məmnuniyyətlə alırdılar. Hətta oynayacaqları oyunu qurtarandan sonra bir başqa oyun oynayırdılar ki, oğlanın məhəbbətini özlərinə daha artıq cəlb edə bilsinlər.

Toy məclisindən başqa ayrı bir yer yox idi ki, qızlar oğlanları görə biləydilər. Yetişmiş qızları anaları ancaq toylara buraxardılar. Qızlar da toylara getməyə çox həvəskar idilər.

Oğlan yengəsi qız evinə güclü xərc töküüb “yencə xonçası” göndərirdi. Bu xonçanın içində köçən qız üçün bir cüt yaxşı tuffli, ipək corab, bir cüt əlcək, iki kisə xına, razıq daşı, maz, ənnik, kirşan, sabun, duxu, adikalon, cib güzgüsü, qayçı, bıçaq, sancaq, iynə, üskük, saç ayıran, yelpik qoyardılar. Köçən qız gəlin olmağa bir-iki gün qalmış qızın yaxın yoldaşlarını, dost qızlarını xınaya çağırırdılar. Gündüz qızı hamama aparardılar və axşamlar qızlar əllərinə, ayaqlarına xına qoyub yatardılar. Qayda belə idi ki, qız hamamını oğlan evi açırdı. Toya gələn oğlan yengəsi və qız yengəsi ilə bərabər böyük bir izdiham ilə qız hamamına gedərdilər. Qız hamamının sabahısı günü müşat (63) qızı bəzəyib toy paltarını geyindirirdi.

Qız evində kəbin kəsmək

Toyun axırında qudalar evində toy aş verərdilər. Qohum-qardaş, dost-aşna aş yeməyə dəvət olunardı. Dəvət olunan adamlar mütləq o yerə toy pulu gətirərdilər. Oğlan evi əfəndidən, axunddan, molladan, qohum-əqrəbədən götürüb qız evinə kəbin kəsdirməyə gedərdilər. Qız evi də öz adamlarını və sairə molla, axund dəvət edəcək idi. Hər iki tərəfin adamları əyləşib nikah şüru (? – red.) etməli idilər. Oğlanın atası və ya böyük qardaşı oğlan tərəfindən vəkil olduğunu, özləri ilə gətirdiyi vəkaləti mollaya həvalə edərdi. Qız tərəfindən nikahın kəsilməsi üçün qızdan vəkalət almağa məclisdən qızın qardaşı yaxud yaxın qohumu iki nəfər şahid ilə bərabər durub hərəmxanada qızın yanına gedərdilər. Bunlar hərəmxananın qapısı ağızında durub qız da hərəmxanada olduğu halda soruşardılar:

– Sənin nikahını kəsdirmək üçün özündən əvəz məni vəkil edib bilərsənmi?

Qız ya utanardı və yaxud nədən isə cavab verməzdi... Amma qızın yanında duran yançılar yerbəyerdən qızı qısma-boğma-

ya tutub, dimsükləyib yavaşca qıza deyərdilər ki, “tez de, verirəm, di tez ol, di qurtar. Ağız, camaat orada gözləyir... De ki, verirəm”. Nihayət, qız məcbur olardı ki, desin ki, “verirəm”.

Şahidlər ilə vəkil olan adamlar qızdan razılıq cavabını alandan sonra məclisə gəlib qızın vəkillik verdiyini təsdiq edərdilər.

Bu aralıqda qız vəkili oğlan evinin adamlarına nəzakət ilə andırardılar ki, mənim düşərgəmi verməlisiniz. Əgər vermənsəniz, vəkilliyimi mollaya verməyəcəyəm.

On-on beş manat oğlan tərəfindən alandan sonra vəkilliyini mollaya həvalə edərdilər. Vəkillik alan iki nəfər molla qabaq-qabağa oturub biri-birinin sağ əlini qamarlayıb nikahı oxuyardılar. Qız tərəfinin mollası əvvəl başlayıb deyərdi: “Mən filankəs filankəs oğlu vəkili olduğum filankəs filankəs qızına nəfsini dörd yüz yaxud beş yüz manat mehr ilə filankəs filankəs oğlunun vəkili, filankəs filankəs oğlunun nəfsi üçün tənqihliyə, təzviçliyə, arvadlığa, şəriqliyə alırsanmı?”.

Oğlan tərəfinin vəkili olan molla buna cavab olaraq deyərdi: “Mən filankəs, filankəs oğlu, vəkili olduğum filankəs oğluna nəfsi üçün sən vəkili olan filankəs filankəs dızını dörd yüz və ya beş yüz manat mehr tənqihliyə, təzviçliyə, arvadlığa, şəriqliyə alıb qəbul etdim”. Bu sual-cavabı üç dəfə ərəbcə təkrar edib deməyə nikah deyərdilər. Bundan sonra nikah kağızı yazırdı. Nikah kağızının dal vərəqəsində oğlan evinə aparacağı cehiz adbaad siyahı tutulub yazırdı. Siyahının altında məclisdə iştirak edən ağsaqqallar imza edəcək idi. Sonra mollalara pul veriləcək idi. Ortalığa pilov bişmiş gətirərdilər. Yemək yeyilib qurtarandan sonra qonaqlar dağılacaq idilər. Camaat dağılan zaman oğlan evinin yengələri də qızın cehizini qavqarıb aparmalı idilər. Qız yengəsi də şeylərin yanınca gedərdi. Toy gününə kimi qız köçən otağı bəziyib səliqəyə salırdılar. Qız yengələri bəzənərdilər və qızı da geyindirib bəzəndirərdilər. O vaxtlarda gəlini gündüz aparmaq adət deyil idi. Qayda belə idi ki, həmişə gecə saat doqquzdan sonra gəlini aparardılar. Gəlini aparan zaman məşəl yandırardılar. Gəlini aparan zaman qız tərəfinin qohumları qız evinə yığışardılar. Amma oğlan evinin adamları, qohumları,

dost-aşnalar, məhəllə qoçuları və cahılları izdiham ilə çala-çala bir faytonda oturardılar. Bu qayda ilə gəlini aparardılar. Qız yengəsi olan faytonla, oğlan yengəsi olan fayton arasında yarışma olardı. Onlar faytonları çapırdıb bir-birini ötmək istəyərdilər. Bu təntənə ilə çala-çala, oxuya-oxuya qız evinə gedərdilər. Adət belə idi. Lap qədim vaxtlarda gəlini kəsavəyə mindirərdilər. Gəlinin qabağında pəhləvanlar əynində təngə, əllərində mil kamata oynada-oynada nağara, zurna çalğısı ilə gəlini aparardılar. Gecəvəyə gücü çatmayan adamlar gəlini və yengələri ata mindirərdilər. Amma çalğıları olmazdı. Çalğı əvəzində balaca uşaqlar “ura-ura” çəkdirə-çəkdirə, tufəng-tapança ata-ata gəlini aparardılar. Toy adamları qızı aparmaqdan əvvəl yengələri qız evinə gətirərdilər. O zaman qız evinin adamları yengələrin pişvazına çıxardılar. Sonra oğlan yengələrini qız olan otağa aparıb əyləşdirərdilər. Hər kəs öz qüvvəsinə görə yengə “xonçası” qoyardı. Kasalara da şərbət doldurub, yengələrin qabağına gətirərdilər. Baş yengə üçün gətirilən xonçanın içində bir neçə araxçın, bir neçə dolaq, tuman bağı, cib kisəsi, baş yaylığı, ipək bir parça donluq, bir top ağ köynəklik, tafta zircəməlik, (mehirdən alınmış puldan), iki ədəd imperial qoyardılar. Yengənin yanında olan ikinci bir yengəyə supa yengə deyərdilər. Ona da bir münasib xonça düzəldərdilər. Baş yengə şərbəti dadandan sonra şərbət qabına beş manat salardı. Bundan başqa qızın qaşını alan arvada on-on beş manat pul verərdilər. Bir azdan sonra yengələr xonçalarını dəsmala bağlayıb qalxardılar. Al-alafa altına alınmış gəlini yengələr evdən çıxarıb faytona mindirərdilər. Gəlin oturan faytonda yengələrin birisi gəlinin yanında, o birisi onun qabağında oturardılar. Bunlar əllərində yana-yana lampanı və güzgünü gəlinin qabağına tutardılar. Qalan faytonlarda oturanlar nağara, zurna çalğısı ilə gəlini oğlan evinə aparadılar. Gəlin oğlan evinə çatdırılan zaman qızın adamları gəlinin dörd bir yanına göz qoyardılar ki, gəlinin yaxınlığına başqa adam yaxınlaşmasın. Çünki xiyal eliyərdilər ki, bəlkə gəlinin paltarına qurd yağı sürtərlər. Sonra oğlanın qızdan zəhləsi gedər. Qız oğlanın gözüne qurd kimi, meymun kimi görsənər. Bu zaman çardaqda gəlini

gözləyən bəyi səsləyərdilər ki, “A gədə, tök”. Bəy bu səsi eşidən kimi ovucla arpa, noğul, gümüş pulu çardaqdan gəlinin başına tökərdi. Gəlinin ətrafında olan adamlar başlayardılar yerdən şirniləri və pulları yığardılar. Bundan sonra gəlini gərdəyə çəkərdilər. Gəlin gərdəyə girən kimi əlinə bir dolu aftafa verərdilər. Gəlin də bu aftafanı üç dəfə əlinə alıb yerə qoyardı. Gəlin girən otağın qapısının astanasına qiyməkeş qoyardılar. Gəlin mütləq ayağını o qiyməkeşin üstünə qoyub adlamalıydı. Conra otaqda gəlinin ayağı altına payandaz salmaq adət idi ki, gəlin üstündən adlayıb keçsin. Gərdəkdə gəlin oturmaq üçün bir kürsü qoyardılar. Bir nəfər atalı-analı balaca bir oğlan uşağını o kürsüdə otuzdurardılar. Gəlin gərdəyə girəndən sonra uşağı qaldırıb gəlini otuzdurardılar və uşağı onun qucağına verərdilər. Bu adət ona görə idi ki, gəlinə andırmaq idi ki, indidən vəzifəni bil, səndən oğlan övladı istəyirik. Hətta el ədəbiyyatında bu hala münasib bir bayatı vardır:

Gəlin, gəlin, qız gəlin.
Əli ayağı düz gəlin.
On iki oğlan doğarsan,
Bircə dənə qız, gəlin.

Oğlan evinə yığılan arvadlar gəlinin ətrafına yığılıb oturdular. Bu zaman oğlanın anası bir kasa bal ilə bir neçə çörək gətirərdi. Bal kəsasını ortalığa qoyub çörəkləri gəlinin başının üstündə parçalayardı. Sonra parçaladığı çörəkləri ortalığa qoyacaq idi. Gəlinin ətrafındakı arvadlar çörəkdən bala batırıb yeyib sonra dağılacaq idilər. Camaat dağılından sonra otaqda oğlan və qız yengələri qalacaq idi. Qızın üzündə duvaq bir tərəfdə oturduğu halda bəy otağa daxil olardı. Bəy istərdi ki, qızı görsün. Bu məqsədlə də qıza yavuşlaşıb, üzündəki duvaqı götürmək istər-kən qız qoymazdı. Nihayət, axırda bəy qıza üzgörümçəyi verib gəlinin üzünü açardı.

Bu sayaq ilə də bir-birini görməyən oğlan və qız birinci dəfə olaraq görüşərdilər.

Duvaqqapma

Zifaf axşamının səhəri sağdış gəlib bəyi öz evinə bəy qonaqlığına aparacaq idi. Və öz tanışların da qonaq çağırub axşama kimi bəy orada istirahət edəcək idi.

Axşam qaranlığından sonra sağdış və soldış bəyi öz evinə aparıb ötürəcək idilər. Üç gün bu qayda ilə bəyi gəzdirəcəkdilər. Buna bəy qonaqlığı deyərdilər. Bəy səhər gedəndə gəlin gərdəkdə yalnız qalmazdı. Qız yengələri özlərini gəlinin yanına çatdırardılar. Onun halını soruşardılar. Qızın atası evindən qıza “dəstülaş” göndərərdilər. Gəlini istirahət etmək üçün yatdırardılar. Gəlin otağında qız yengələrinin məclisi qurulardı. Bütün şəhər arvadları gəlinin görüşünə gələrdilər. Tanıyan, tanımayan bu evə gəlməli idi. Və qızın da gətirdiyi şeylərə müştəri gözü ilə baxardılar. Bu gələn arvadların yanına gəlini gətirərdilər. Gəlinin hər bir qoluna bir yengə girərdi. Bu minval ilə üç gün gəl-get olardı. Dördüncü gün duvaqqapma məclisi qurardılar. Bu məclisə oğlan evinin və qız evinin qohum-əqrəbələri dəvət olunardı. Burada arvad sazandası çağırılardı. Bu təntənə məclisi qurulan zaman gəlini bəzəndirib duvaq altında hər qolundan bir yengə tutub məclisə gətirərdilər. Və məclisin ortasında qoyulmuş stul üstündə əyləşdirərdilər. Səkkiz, doqquz yaşında atalı-analı bir oğlan uşağı qızılgül ağacından kəsilmiş bir çubuğu gətirib gəlinin başında olan duvaq alafasını götürüb qaçardı. Məclis əhli arvadlar yerbəyer qalxıb gəlinə baxardılar. Ondan sonra ortalığa, gəlinin qabağına bir boş padnos qoyub deyərdilər: “Üz görümçəyi verənlər gəlsinlər”. Qayda belə idi. Məclisin hər tərəfindən növbə ilə səslənərdilər. Qayınata bir sağmal camuş, qayınana bir düzüm boğaz mərəcanı, böyük qayın iki imperial, kiçik qayın iki əşrəfi, böyük baldız bir imperial, kiçik baldız da bir imperial, oğlanın əmisi arvadı bir düzüm inci qolbağı, oğlanın bibisi firuzə qaşlı bir üzük, oğlanın xalası bir ləbbadalıq yaşıl məxmər, oğlan yengəsi beş manat pul... Bu yığılan şeylərə “üzgörümçəyi” malı deyərdilər. Və bu şeylər gəlinin malı hesab olunardı. Qız qohumları üzgörümçəyində iştirak etməzdilər. Du-

vaq qapılıandan sonra gəlin paltarını çıxardıb boxçaya qoyardı və adi ev libası geyərdi. Əynində ev libası olduğu halda əvvəl qayınatasının hüzuruna gedərdi, onun qabağında diz köçüb sağ əlini gözünün üstünə qoyub öpəndən sonra ayağa qalxıb dal-dalı gedib qayınanasına da bu minval ilə ikinci səcdəni eliyərdi. Onlar da gəlinə xeyir-dua verərdilər.

Əgər böyük qayın varsa, üçüncü səcdəni ona da etməli idi. O zamankı adətlərə görə, evin cəmi işlərini gəlin görməli idi. Və evdə olan adamların hamısı gəlinə əmr edərdilər. Gəlin bir yana da getməli olsaydı, qayınanadan icazə almalı idi. El ədəbiyyatında gəlin öz halını belə təsvir edir:

Qız idim, soltan idim,
Nişanlandın xan oldum.
Ərə getdim qul oldum,
Boz eşşəyə çul oldum.

Şəkinin Qaraqoyunlu kəndlərində toy adətləri

Şəki qaraqoyunluları da mənşəcə oğuz tayfalarından olan baharlılar soykökündəndir. Ağqoyunlarla döyüşdə məğlubiyətə uğrayan qaraqoyunlular (1468-ci il) Araz çayını keçib şimala üz tutmuş, Azərbaycanın müxtəlif regionlarında məskunlaşdılar. Qaraqoyunlular öz doğma diyarlarından pərən-pərən düşdükdən onlar bir-birindən aralı yaşasalar da, yerli camaatla qaynayıb qarışsalar da, özlərinin adət, ənənələrini qoruyub saxlaya bildilər. Qaraqoyunlular toy mərasimlərinin ən qədim özəlliklərini indiyə kimi davam etdirirlər.

Əvvəl, hər yerdə olduğu kimi elçilik olur, oğlan evi ilə qız evi ümumi razılığa gəlir, nişan aşamının vaxtı müəyyənləşdirilir, nişana hazırlıq görülür. Nişantaxtı üçün yaxın qohum-qardaş çağırılır. Oğlanın ağsaqqalları oğlan evinə yığılır, süfrə açılır, oğlanın ata-anası, yaxın qohumlarından 3-4 nəfər və nəslin ağsaqqalı qız üçün alınmış üzüyü, paltarı, hədiyyələri və “atalığı” qız evinə aparırlar. “Atalıq”ın tərkibi bütün qaraqoyunlular üçün eyni olur. Bura 70 kq qoyun yunu, bir dənə 70-80 kq-lıq dana,

700 manat pul (müasir dövrdə 7 min manat) daxildir. Atalıq verildikdən sonra tərəflər toyun vaxtını razılaşdırırlar. Qaraqoyunlular maldarlığa daha çox meyli olduqlarından toy vaxtını mövsümdən aslı olaraq qoyun yaylaqdan düşdükdən sonraya və ya qoyun yaylağa qalxana qədər olan vaxta salırlar. Bundan başqa toy döl vaxtına, qoyun qırxımı vaxtına düşməməlidir.

Toydan 3 gün əvvəl adna (cümə axşamı) günü oğlan evi qız evinə parça aparır. Həmin gün səhərdən kəndin kişilərinin əksəriyyəti ayaqüstü oğlan evinə dəyərək göz aydınlığı verir. Ev yiyələri də gələnlərin hamısına şirniyyat və qoz, fındıq paylayır. Günortadan sonra qız evində parça açması olur. Buraya kəndin qadınları dəvət olunur. Onlara süfrə açılır. Mağarın başında oğlan evinin gəlin üçün gətirdiyi sovqatlar, ata-anası, bacı-qardaşı üçün göndərdiyi hədiyyələr qoyulur. Axşam qız toyu olur. Qaraqoyunluların ən çox sevdiyi zurnaçılar dəstəsinin müşayiətilə toy əhli şənənir, rəqs edirlər.

Cümə günü səhərdən oğlan evində toya hazırlıq işləri başlayır. Mağar qurulur, zurnaçılar üçün toxxana hazırlanır, qab, -qazan yığılır. Bir nəfər carçı ayrılır və o, kənd camaatını toya dəvət edir. Həmin adam kəndin ayağından başınadək bütün kənd əhlini, uşaqdan tutmuş qocayadək hamını toya dəvət edir. Bir qrup kənd əhlini isə həmin axşam baş tutacaq “məsləhət”ə dəvət edirlər. “Məsləhət”də toyun idarə olunması ilə əlaqədar vəzifə bölgüsü aparılır, görülməli işlər və icraçılar müəyyənləşdirilir. Həmin adamlar üçün qoç kəsilir, bozartma bişirilir.

Toy sənbə günü günorta başlayır. Zurnaçıların “Zorxana” havasının sədaları altında bütün kənd toya axışır. Bəy toyda oynadıqdan sonra yaxın dostları ilə birlikdə “bəy başı” mərasiminə gedir. “Bəybaşı” bəyin yaxınlarının birinin evində olur. Bəy burada öz yaxın dostları ilə şənənir, yeyib içir, müxtəlif oyunlar oynayırlar. Bəy həmin gecəni o evdə gecələyir.

Səhər toy yenidən başlayır, kənd camaatı toya axışır. Uzaqdan çağırılan qonaqlar, adətən, həmin gün özlərini çatdırı bilirlər. Camaat yeyib içir, nəmərlərini verib toya tamaşa edir, oynayırlar. Günorta gəlini gətirməyə gedirlər. Bəyin kiçik qardaşı gəlinin

belini qırmızı lentlə bağlayır. Bundan sonra gəlinin başına qırmızı duhaq (duvaq – H.Ə) salırlar və bəy evinə gətirirlər. Bəy evinə çatan kimi gəlinin ayağı altına qurban kəsilir. Evin qapısı ağzında başına düyü, noğul səpirlər, başı üstündə çörək parçalayırlar. Bundan sonra yerə qoyulmuş nəlbəkini qıraraq gəlin yengələrin müşayiətilə onun üçün ayrılmış otağa keçir. İçəri girən gəlin qayınanasından “düşərgə”sini almamış oturmur. Qayınana gəlinə inək və ya camış pay verir. Bundan sonra gəlin oturur.

Axşam gün batana yaxın bəy “atdanır”. Musiqiçilər “bəy-başı” olan evə gəlir. Bəy sağdış, soldışla bərabər gəlir. Qabaqda da bəzədilmiş “şah” aparılır. Bəy həyəətə girəndən sonra musiqiçilər bəy tərifinə başlayırlar. Yaxın qohum-qardaş, dostlar musiqiçilərə nəmər verirlər. Sonra bəyboynu başlayır. Kəndin qadınları bəyin boynuna kələğayı, parça, rəngarəng yaylıqlar salırlar. Bundan sonra “Zorxana” çalınır, xeyli şənlikdən sonra toy dağılır.

Şəki dialektində işlənən kəlmələr

Danqar; danqaş; xirə; doqqaz; daz; cici; aba; qağa; yeznə; dağar; dılqır; cılğa; calğa; cabal; çikil; qöza; qaqa; palıt qaqası; donqa; cığır; cağal; cana; qurna; şatır; çırpı; ərşin; kərəs; küvəc; kürə; sərnice; təkne; tavax; qədəş; kükəş; oxlu; xörək; tağlaq; canta; tağar; əyd; cəhrə; daraq; daqqa; plov; tuç; həkbə; ciyə; fərə; damya; valaşa; kəsək; balax; cökə; manqal; marğal; dəməd; tonqal; cir; sağdış; soldış; girvənkə; cur; pişi; fəlli; pəncər; gən-dəlaş; anduz; cinci; şingilim; lafət.

Şəkiddə soy adları. Ləqəblər

Şəhərdə (64)

Armud oğlu Nazim
Ata Səfər
Aneynim Nurməmməd
Barsaq Emin

Badam oğlu
Bacıoğlu Məmməd
Bacıoğlu Yusif
Böy-böy Ələsgər

Cavan Mustafa
Cəhrəqulu Abdulla
Cıyqa Məmməd
Cıqırlər
Cırt Məcid
Cuhud Musa
Ceyran Cabbar
Cökə Fikrət
Çervon Züləcə
Çəmadan
Çənəsi bağlı İsa
Çopur
Çinqa-çux
Dartqopsun Əlibala
Dartqopsunların Ənvər
Doqquzbarmaq Məmməd
Dobu İvraam (İbrahim)
Dubbu Salam
Dumba Əliyəmi
Dumba Cabbar
Domkom Nurəli (Məşhur
“Nuxa toylarının rəqqasların-
dan biri”).
Dinamo Qasım (“Azərbay-
canı” oyun havasının məş-
hur ifaçısı).
Donqa Heydər
Erkək Mustafa
Eşələn
Ənbəbə Şirəli
Əlimsəndə Məmməd
Əmioğlu Əliəhməd
Əmioğlu Yəhya
Əşir-Bəşir
Fransız Mustafa

Göyəbaxan Muxtar (Məşhur
Nuxa toylarının rəqqasların-
dan biri)
Gorçu Kamal
Göygöz Zaur
Həkim baba
Xallı Mabud
İsluş İsfəndiyar
İrəfi Məmməd
Kəşan Loğman
Kəpənək Ramiz
Kəvər oğlu Əsgər
Keçal Həsən
Keçal İvraam (İbrahim)
Komsomol Əhməd
Komsomol Paşa
Kurort Həsən
Kürən Kərim
Kürən Mustafa
Qandoğlu Həsən
Qabardinoğlu Ələsgər
Qabardinoğlu Mənsur
Qaz Cəbrayıl
Ququş Mürsəl
Qumbaraların naxırçı Kərim
Qaşqa Yaqub
Qaraqaş Əsabəli
Qanun Qurban
Qız Əhmədiyə
Ququ Qəhrəman
Lotu Salam
Lülux
Mamaoğlu Həsən
Mama Zəhra
Macar İsfəndiyar

Malay Rasim
Maşaq Cabbar
Maral Valeh
Mastıroğlu
Minbəroğlu
Mopr Mustafa
Neqr Ələkbər
Neqr Fərman
Örəniy oğlu Sabir
Partizan Nuru
Pastı
Peyğəmbər Allahyar
Pereqon Abdulla
Pullu Bayram
Pilo Yaqub (Piloların Yaqub)
Salman çouş (çavuş)
Samoqon Seyran
Sarı Süleyman
Süddü oğlu Məmməd
Sinyor
Sərçə

Kəndlərdə (Orta Zəyzid kəndi üzrə)

Yavı uşaa
Alcan uşaa
Velcan (Vəlican) uşaa
Mansır uşaa
Molla Məmməd uşaa
Xıdıllar (Xıdıl uşaa)
Alı uşaa
Hacı (Həji) Kərim uşaa
Qundullar
Dəllək uşaa
Dradrallar

Şaa qəfdi Söyün
Şaqalat Telman
Şaqalat Abid
Şirvanı Hacıalı
Çundul
Şunquruxçu Əyyub
Tarzan
Taxtabaşoğlu Salman
Təpəl Rəsul
Tələsən
Təhmə-cüt
Tünüçə oğlu bic Mikayıl
Uça-buça İsfəndiyar
Vəhşi Əhməd
Yarımdünya Fikrət
Yetim Akif
Yağ Mənəf
Yabı oğlu Muxtar
Zənqərəb oğlu Əli
Zorvaların Yaqub

Sarı Cabbarlar
Koramallar
Pişiklər
İbad uşaa
Nazar uşaa
Tatanlar (Tatan uşağı)
Dərolar
Balaqasım uşağı
Məliklər
Cindililər
Tırşədilər

Qudeylər
Qondəllər
Potalar
Dıqqılar
Məsım uşağı
Usta babalar

Usta Əhməd uşağı
Məhərrəm uşağı
Hətəmlər
Meşədilər
Əzizlər

Kişi ləqəbləri

Tatan Muxtar
Dradra Usuf
Pişik Şamil
Əyaxyalın Qurban
Hampa Məmməd
Gürgənə Mürsəl
Lotu Məmməd
Anam Taptıq
Qılım Məmməd

Keçal Ənvər
Lələyün Qurban
Beçgə Əmi Sabir
Gül İsmayıl
Şamma Mustafa
Yeqi Məmməd
Usta İsfəndiyar
Quq-quf Əsəbəli

Baş Göynük kəndi üzrə

Kar uşaa
Kələçə uşaa
Keçi uşaa
Molla uşaa
Əyvəz uşaa (Əyvəzdər)
Saat uşaa
Gülməmməd uşaa
Çintallar
Xincallar
Hacıbey uşaa
Hacıyəhyalar
Duluzlar
Qaqçılar
Qadaşeylər

Kərim uşaa
Hacıyusiflər
Hacıabdurahman uşaa
Hacıtərə uşaa
Hacalı uşaa
Havaqara uşaa
Şəhmir uşaa
Motallar
Ərəb uşaa
Alməmməd uşaa
Aydəmir uşaa
Umar uşaa
Alıcanlar
Quzu uşaa

Ağası uşaa
Atek uşaa
Quş uşaa
Qaraçılar
Qırxıq uşaa (Qırxıqlar)
Mürşüd uşaa (Mürşüdlər)
Dood uşaa
Dinhçi
Nuru uşaa
Nırsız uşaa
Xıbiylər
Cantek uşaa
Teyvə oğulları
Tərk uşaa
Zahirlər
Mıdıllar
Abdulhəmid uşaa
İrəhim uşaa
Məmmədhəsən uşaa

Aşağı Göynük kəndi üzrə

Canqa Məmməd
Lanqa Məmməd
Xort Məmməd
Qadaş Məmməd
Cumbul Məmməd
Laqan İsmayıl
Xurnik Alı
Bığ İdris
Kəf gələn Nüyvər
Ot satan Mustafa
Petro Nüyvər
Cin Ələddin
Mıgı Musa

Alxanlar
Axın uşaa
Adıllar
Atəş uşaa
Seyid uşaa
Şaqqulu uşaa
Qəssəf uşaa
Səməd uşaa
Kəlçə oğlu Ağabəy
Bay İsmayıl
Bozbaş oğlu
Yığlıyən Paşa
Qand oğlu Həsən
Boşqa Yaqub
Yetim Həsən
Şamada Kərim
Erkək Mustafa
Dinkçi oğlu
Qaşqa Yaqub

Məqqiy Əyyub
Aqqay Qurban
Dopu Həsən
Mıdıl Qurban
Maşaq Sabir
Üskük Məsim
Kərsən Əhməd
Anda Əhməd
Kişi Məmməd
Bəybala Qüdrət
Quqquy oğlu Kərim
Pullu Murad
Balatı Cuma

Mıdırıx Mustafa
Çinar Hüseyn

Saşa Səlim
Vot-vot Zöhrə

Qaradağlı kəndi üzrə

Dağar Kərim
Keçə oğlu Kamal
Dəmirçi Musa
Kərmə Kərim
Dumba Cabbar

Toyuq Məmməd
Cücü Həsən
Zıbrıq Əlican
Deşt Yaqub
Ayı Abdurahman

Bıdeyiz kəndi üzrə

Nemeslər
Kosalar
Alxaslar
Bəhməzlər
Kərkilər
Cığaylar
Söyüd uşaa
Mikəl uşaa
Qoj uşaa
Həmid uşaa

Paslı Ələvsət
Sərçə Fərəc
Keçi Bəhrullah
Çeçen Sərkər
Pomp Əlibala
Pencər Mustafa
Daraqa-daraq Abdulla
Dır-dır Tacəddin
Şur-şur Əhməd
Koramal Əbuzər
Koş Müzəffər

Küş Əbuzər
Tom Əli
Cubba Məhəmməd
Kövkər Əsabəli
Dəvə Məmməd
Qaraqaqa Hümmət
Qəlyanboğaz Abdulla
Şor Ələfsər
Yağlı Bəlyar
Lantır İlməddən
Cütçülü Abdulla
Bada Rasim
Şətir Soltan
Cin Əli
Cincar Mustafa
Tuz Ənvər
Cuhud Seyfəddin
Lağ Cabbar
Qudu Qeydof
Kəlçə Ramazan
Qadar İsmayıl
Əsiy Ələsgər

Cincar Mustafa
Hektar Xatın

Qoğal Ələddin

Baş Kəldək kəndi üzrə

Arıqlar
Mənəf uşağı
Oruclar
Daqeylər
Alı uşağı
Çopurlar
Namaz uşağı
Qara pişiklər
Şıxallar
Bəkirlər
Molla babalar
Davaxlar
Qurqur Əli

Dosəmmədlər
Latiş Cuma
Pıx Cuma
Canqa Cuma
Qara Qurban
Zindan Usuf
Qomral Usuf
Ciqan Qurban
Fortopion Möhübbət
Qoqur Cəfər
Düng Camal

Aşağı Küngüd kəndi üzrə

Znaçit Fərrux Möhübbət
Xır-xır Sabir
Lilay Fərrux
Xaxol Mehdi
Keçi oğlu

Təpəl Murad
Ceyran Səfər
Şalvar Mahmud
Es Mustafa
Quş Etibar

Çayqaraqoyunlu kəndi üzrə

Ağası öyü
Xallı uşağı
Yaqublular
Osmanrı
Qarısqalılar
Dünbüllülər

Şirvanlılar
Qoca uşağı
Namaz evi
Səmədlilər
Xeyrat uşağı
Xanqal uşağı

Daşdəmirililər
Balıqçılar
Ağamalı uşağı
Molla İsalılar
Ədil uşağı
Oruclular
Baba uşağı
Camallı
Banişdılar
Totalar
Nazarlılar
Hasan uşağı
Çamaxlılar
Çomaq Nazeykə
Zaporoji Ceyran
Zərraf Musası
Qonaq Nurəddin
Erkək Müzəffər
Bılı Umud
Məzə Tapdıq
Mız-mız Əfsər
Papaq Mahmud
Sığallı Gülşən
Xan Çərkəz
Fırımov Şükür
Tömər Ramazan

Xanqal Qədim
Hoppadan Bəhrəm
Tompatan Yusif
Ayqa Nənəxanım
Balaqədaş Famil
Paxan Məhəmməd
Yeقان Məhəmməd
Bığ Şubay
Quş Bayram
Kak Şamil
Tin-tın Nurəddin
Laylabalam Nazim
Aşıq Şumal
Bəbə Kamil
Nazim
Ağacqopardan Rahim
Qüllələ Məhəmməd
Hostan Ruslan
Dovşan Şövkət
Moqu Elşən
Məsələ Qasım
Toppadan Güləbətın
Qaunu Yaqub
Pajarı Tərhan
Qəmən Əhməd
Diliz Qurban

Dərəcənnət kəndi üzrə

Fıy Səməd
Daqay Mustafa
Cilo Baxış
Dəgəm Oruc
Duray Ali
Çatı Məmməd

Blok Əhməd
Xaxol Qurban
Boz Həmid
Qənət Rəsul
Dımbız Sirac
Pılış Qurban

Cunud kəndi üzrə

Emin uşağı	Quqac Məmməd
Allah uşağı	Eyri oğlu Murtuz
Qaragül uşağı	Fağır Cuma
Axund uşağı	Yetim Cuma
Quduşlar	Bərbər Novruz
Cuqullar	Şair Həsən
Düddək Hacı	Dapet Məmməd
Aşiq Məmməd	

Baş Layisqi kəndi üzrə

Qaralar	Göygöz Mahmud
Nəsir uşaa	Qaqalay Məmməd
Duxular	Es Muxtar
Şıxılar	Qara Muxtar
Quvuşlar	Mantyor Muxtar
Dəlləklər	Yekə Əli
Balaki uşaa	Zurnaçı Ramazan
Allahyar uşaa	Kosa Abdulla
Talalılar	Xuban Əli
Axınlar	Xuban Nəzir
Motallar	Zəhər Musa
Mamaylar	Canqa Məmməd
Şeyxlər	Dovğa Məmməd
Xotu Mürsəl	Aşiq Məmməd
Kar davud	Dəllək Məmməd

İnçə-Zunud kəndi üzrə

Aşıqlar	Əmir uşağı
Hacımabud uşağı	Adıgözəl uşağı
Şərif uşağı	

Şin kəndi üzrə

Maraloğlular	Uzun Abdulla
Ruxublar	Körpə oğlu Abdulla
İsaoğlular	Tetim Əhməd
Babaoğlular	Keçəl Salam
Dabbalar	Ruxub Məhəmməd
Baduqlar	Biğ İsfəndiyar
Talıfoğluları	Biğ Şakir
	Biğ Zahid
Qocahüseyn	Qırax oğlu Seyfullah
Sarıhüseyn	Kosa oğlu Zahid
Həkimhüseyn	Uzunboğaz Şahmərdan
Dəmirçi Hüseyn	Dani Əsgər

Qudula kəndi üzrə

Əhməd uşağı	Cuhudlar
Maflar	Hacı Salman uşağı
Xıralar	Hacı Yaqub uşağı

Şorsu kəndi üzrə

Domba Cabbar	Yevrey Valeh
Dolmagöz Məmməd	Festival Ənvər
Göygözə oğlu İsfəndiyar	Əmisi Cahangir
Dovşandodaq Səlim	Bal Əhməd
Şodan Əhməd	Cərgə Vahid
Uzun Hacı	Çayka Əhməd

Oraban kəndi üzrə

Cığıtlar	Ballılar
Mollalar	Damanlar

Bahbahlar
Dəlləklər
Dönbələr
Cıncıdımlar

Süd Əhməd
Dərvişin Cabbarı
Cığıt Məhəmməd
Dom-dom İsa
Dood Cəlil

Aydımbulaq kəndi üzrə

Cıdılı Dostu
Cırt Yunus
Tuz Cəlil
Kəndir Söyün
Dodaq Gəncəli
Burun İsmayıl

Oxud kəndi üzrə

Cumaylar
Əzimlər
Duluzlar
Yarməmmədlər
Dəlləklər
İrəv (Ərəb) uşağı
Əfəndilər
Ağalar
De Qoll Əhmədiyyə
Fış Hümmət
Lotu Məmməd
Tıs Səfər

Kirəş Dadaş
Balavan Səfər
Fındıq Süleyman
Ləvərək Novruz
Mürüd Məhəmməd
Xan Əsli
Şəddə Şövkət
Kətənə Şövkət
Bəğ Abbas

Qaqqara oğlu Məmməd
Qır Camal
Əlləhər oğlu
Musa uşağı
Qız Cabbar
Maqay Fikrət

Göygöz Məmməd
Dəli oğlu Məhərrəm
Bic Hümmət
Ərkək Əvvəl
Kəpək Vahid
Ceyran Rəsul
Tuz Camal
Parad Oruc
Ərəb oğlu Məhərrəm
Qomqom Məmə
Dobu İbrahim
Ölü oğlu Baxçəli

Böyük Dəhnə kəndi üzrə

İmam uşağı
Nəbilər uşağı
Eşşək İsmixanlı
Hacı Rəhim uşağı
Alıuşağı
Cırdar
Hacıqəreydəlilər
Salam uşağı

Palçıq Məhəmməd
Dolça Məhəmməd
Lıgır məhəmməd
Çəpiş Məhəmməd
Təftiş Məhəmməd
Qara Məhəmməd
Sarı Məhəmməd
Balaca Məhəmməd

Kiçik Dəhnə kəndi üzrə

Lal Hümmət
Keçəl Zeynal
Topal Məcid
Axsaq Əliyə
Kor Məmməd
Çopur Vəli
Tın Həmid
Pəmə – nüt Mabud
Dünbə Əhmədiyyə
Gödək Əli

Kar Minnət
Çopur Vəli
Kürən Aslan
Kəsikqulaq Usuf
Qotur Əziz
Müşü Məmməd
Şülük Məmməd
Pəp Qaçan
Atıx Teymur

Suçma kəndi üzrə

Mator Əhməd
Yevlax Əhməd
Tat Abdulla

Qaqqə Abdulla
Xort İvraam
Ərəşti Söyün

Bolludərə kəndi üzrə

Çopur Niyazi
Xaşal Abbas
Daraqan İsmayıl

Müştük Mustafa
Bığ İsmayıl
Lap-lap Mustafa

Başaçıq Məmməd
Arxayın Cəlal
Dayça Məmməd
Lələ Həsən
Tüf Ələsgər

Əmcə İsrayıl
Qan Bağır
Toxmaçar Yusif
Komsomol Yusif
Petoy Xəlil

Kəndlərin ixtisarla adları

B.G. Baş Göynük
A.G. Aşağı Göynük
B.L. Baş Layisqi
A.L. Aşağı Layisqi
Bil. Biləcik
Baq. Baqqal
C. Cunud
B.K. Baş Küngüd
A.K. Aşağı Küngüd
K. Kəldək
Bid. Bideyiz
B.D. Böyük Dəhnə
K.D. Kiçik Dəhnə

S. Suçma
B.Z. Baş Zəyzid
O.Z. Orta Zəyzit
K.Z. Köbər Zəyzid
V. Vərəzəd
C. Cəfərabad
Ç.Q. Çay Qaraqoyunlu
T.C. Təpə Cənnət
D.C. Dərə Cənnət
Ayd. Aydınbulaq
Q-b. Qaya başı
Dşb. Daşbulaq
Ş. Şorsu

GÖSTƏRİCİLƏR

ŞƏXS, MİFOLOJİ VƏ FOLKLOR OBRAZLARI

A	B
Allah (C.C.)	Bəni-adəm
Ağaməhəmməd şah	Batmanqılınc Cəfərqulu xan
Qovanlı-Qacar	Dünbüli
Ağası bəy Dünbüli	Bayraqdar Məhəmmədsəfi
Avşar bəyləri	Bəy Yorğanlı
Avşar	Baqqallı Nütü
Arbaşi Herman	Baqqallı Niyazi
Aşiq Sakit	Baqqallı Təslim
Ayağı protez kişi	Bay İsmayıl
Ay	Babaş İsfəndiyar
Atlı	Bəşir
Ağ ilan	Baməzə Həməzət
Al-əlvan bəzədilmiş eşşək	Bəhlul
Ata	Balıq
Atalıq	Baba
Abbas	Bir şəkilli
Arif	Bir qaraqoyunlu
Ayı	Bir dəhnəli
Ana dovşan	Bir ləzgi
Aslan	Biçinçilər
Aşiq Doni	Briqadir
Allahyar	Böyük qardaş
Alkaş Məmməd	
Azaqov Müzəffər	C
Alim	Cabbar
Ağabala müəllim	Cadugər qadın
Avtomobil sürücüsü	Cərrah
Avtomobil müfəttişi	Cavan oğlan
Aqronavtlar	Canavar
Albanlar	Cütqulaq ana
Ağvanlar	Cəfər

Canavarlar
Ceyran Məcid
Cin
Cindarlar
Cinlərin başçısı

Ç
Çar I Aleksandr
Çoban
Çoban İbrahim
Çayçı Mustafa
Çəpgöz dovşan
Çaqqal

D
Danarəban
Darçın arvad
Dilbər xanım
Dəllək
Dəhnəli sürücü
Dəhnəli Qurban kişinin nənəsi
Dilənçi
Dələ
Dini
Div
Divlərin başçısı
Dədə Şəmşir
Dəvərəgöz Mehdi
Dəyirmançı
Dərviş
Dünbülü tayfası
Dağıstanlı aşiq Hacı
Dəhnəli Miriş kişi
Dekan Tofiq

E
Eşikağası İbrahim xan
Eşələn Nuru
Eşşək qardaş

Ə
Əfrasiyab Sultan Zərza
Əskər xan Əbdülməliki –Avşar
Əsəd bəy Dünbülü
Əziz Əliyev
Əzimzadə
Əzrayıl
Əkinçi
Əqrəb
Ərəb
Ərəblər
Ərəbzəngi
Əli pəhləvan
Əhməd-ibni-Yəhya Fətuhulbil
Əhməd xan
Əhməd
Əli
Əkbər
Əvvəlinci ərizəçi
Əjdaha

F
Fatimeyi-Zəhra
Fərrux müəllim
Fıstıqlı kəndinin mollası
Fatı arvad
Falçı

G
Gürcü çarı II İrakli
Gürcüstan padşahu Pəri Sultan

Gürcü çarları
Gəncə xanı Şahverdi xan
Gəlin
Gülzar
Gürzələr – “Yeddi qardaş”
Gözətçi arvad
Göyərçin
Güllü xanım

H
Həzrət Əli
Habil
Hüseyn
Həsən
Hacı İbrahim Xoylu
Hüseynqulu xan
Həkim
Hacı dayı
Həmid baba
Hürü
Hacıağa Əfəndi
Heydərənli tayfası
Hidayət kişi

X
Xan
Xanəhməd bəy
Xanəndə şəkili Ələskər
Xızır
Xoruz
Xəlil
Xuduş

İ
İran şahı Təhmasib Mirzə

II İrakli
İrəvan xanı Hüseynəli xan
İskəndərin atası
İsmayıl xan
İbrahim xan Cavanşir
İbrahimxəlil xan
İsmi-Pünhan
İbrahimxəlil xan
İrəvan hakimi Məhəmməd xan
Ziyadlı -Qacar
İsmayıl
İlyas Çərkəz
İlan
İlanların şahı
İlanın möhürü
İnək

K
Klavdi Ptolomey
Karvanbaşı
Keşiş
Kamil
Kirpi
Kor qız
Kor Leylək
Kürdlər
Kəndli

Q
Qarabağ xanı Kazım xan
Qabil
Qasım xan
Qara keşiş
Qaxlı Bayram kişi
Quzu kişi

U
Udinlər
Urmiyalı Məhəmmədqulu xan

Ü
Üç oğul
Üçüncü qadın

V
Vəzir
Vəzirin qızı

Y
Yuxu yozan
Yekəpər

Yetər nənə
Yəhudi zər atan
Yaşlı kişi
Yaqub
Yoxsul kişi
Yoxsul kişinin oğlu

Z
Zəngərəboğlu Əli
Zırrama
Zəngirlənmiş it
“Zakiroviç”
Zəyzidlilər
Zərzalar
Zərgər

ŞƏKİ QARAQOYUNLULARI FOLKLORU OBRAZLARI (ŞƏXS ADLARI)

(AFA IV, VI, XVIII kitablar və indiki Şəki folkloru
örnəkləri kitabına daxil edilmiş materiallara əsasən verilir)

Atıx Teymur
Dəli Arıx
Dədəm Oruc
Canqa Güləhməd
Çatı Məhəmməd
Duray Alı
Xaxol Alışan
Qlok Əhməd
Qobu Zeynəf
Qurbanəli
Pars Hasan
Məryəm oğlu Hasan
Çod Hacıbala
Göynüklü Salam
Dəmir-dümmür Sirac
Bədəl Lələ
Müdəl Lələ
Zomudu Qazax
Qıntı Aysay
Filit Salam
Dımbız Səməd
Atdodax Balaxanım
Pezi Məhəmməd
Kolya Bəhram

Tulum Məcid
Şodan Əmralı
Altıaylıq Cavad
Yetim oğlu Qoca
Qənət Rəsul
Tallay Cəvi
Voz Abdülhəmid
Metis İsmayıl
Pısqırt Məhəmməd
Qumbara Hasan
Dədin oğlu Nəzir
Ətcəbala Mödəm
Törəmə Əlif Perqırdı
Yiyəsiölmüş Fəttəh
Tuman-paçax Ramazan
Mıqırt Qurvan
Doqquzyanım İsa
Qamar-comar Teyfi
Yesir Bava
Bibih Əhməd
Qomudu Qazax
Əlaltı Məstən
Nanay İsmayıl

**TOPONİMLƏR, HİDRONİMLƏR,
ƏŞYA, PREDMET, HEYVAN, QAYA, MÜQƏDDƏS
DAŞLAR, MƏİŞƏT ALƏTLƏRİ**

“Əbvabulşəqi”	“Əli Kubəri” adlanan məşhur
“Şəqqi”	yer
“Şəqqin”	Qazan-bulaq
Aran	Şin çayı
Ardan hökuməti	Alazan (Qapıx) çayı
Suçma	“Dəhnə” çayı
Samux rayonu	Böyük Qurcana çayı
Alam	Kiçik Qurcana çayı
Qafqaz dağları	Su dərəsi çayı
I Biləcik kəndi	Dəyirmanlar çayı
II Biləcik kəndi	Kiş çayı
Aşağı Göynük	Dəmədəre çay
Aşağı Layısqi	Çaylaq
Sarıqaya kəndi	Kəhriz
Köbər zəyzi	Dağ başında su dəyirmanı
Arıx	Qəbir-məqbərə
Qaşqaçay	Tək məzar
Tur dağı	“Qızıl yunlu qoyun”
Çuxur Qəbələ kəndi	Xan sarayı
Fıstıqlı kəndi	Xan meçidi
Marsan kəndi	Gələsən-Görəsən
Kənan kəndi	Nöyül bulağı
Qoxmoq kəndi	Alıxanlı bulağı
Cunut kəndi	Calğalı bulağı
Zulut kəndi	Qaratoyuq bulağı
Dinçə kəndi	Qaçaq Abbasın bulağı
Qanlı Qəbu	Co bulağı
Zivər qalası	Qara bulaq
Eşşək qalası	Saxsı bulağı
Kumuklar məhəlləsi	Ay
Moğollar məhəlləsi	Çay

Çadır
Qayı
Ağac
Alma
Qamış
Poltoratonka maşın
Bataqlıq quşları
Vəhşi ördək
Vəhşi qaz
Leylək
Durna
Qırqovul
Çaqqal
Balıq
Qaz
Camışlar
Qarğa
Qurd
Öküzlər
Xoruz
Tülkü
Dəvə
Mıx
Mismar

Möhürlü kağız
Qızıl
Qazan
Dən
Su dəyirmanlarında suyun pəri
fırladan novu

Zər
Xalça
Kürk
Kür çayı
Taxta parçası
Cəhrə daşı
Kino lenti
Pulemyot
Şirvan restoranı
Baş Zəyzi
Vərəzət
Dağbağı
Nikçey
Salmas
Cəfərabad
Küngüt
Baş Layısqi

TOPLAYICILAR, SÖYLƏYİCİLƏR, QAYNAQLAR HAQQINDA MƏLUMATLAR

I. Allahın (C.C.) adı ilə bağlı kəlamlar, atalar sözləri və zərb-məsəllər, deyimlər, bayatı və alqışlar...

1. R.B.Əfəndiyev – yazıçı, pedaqoq, Mahmud İsmayılov – AMEA müxbir üzvü, tarix elmləri doktoru, professor. Vasim Məmmədəliyev – Akademik, Ədalət Tahirzadə – professor, 62 yaş (2010), Səlim Əfəndi – Şəki şəhərinin qazisi, 74 yaş (2012), Qaffarov Yaqub İbrahim oğlu, Allahın (C.C.) mömin bəndəsi, Müqəddəs “Qırqlar” nəslinin Şəkiddə son mögikarı, 80 yaş (1978), Həyat Hüseyn qızı Qaffarova-evdar qadın, folklor bilicisi, 90 yaş (2002-ci il). Hüsniyyə Yaqub qızı Qaffarova – Azərbaycan Respublikasının metodist müəllimi, 60 yaş (1999), Bəstərək nənə, 80 yaş (1973), Abdurahmanov Təslim – təqaüdüçü, 90 yaş (2005-ci il), Həsənov İbrahim – bank işçisi, 75 yaş (2003), Əliyev Əli Yusif oğlu – mühəndis, 74 yaş (2001), Vahabov Lütfəli, təqaüdüçü müəllim, folklor bilicisi, 86 yaş (2005).

2. Şəki şəhər sakini, folklor bilicisi, evdar qadın, 90 yaşlı Qaffarova Həyat Hüseyn qızının dilindən 1990-cı ildə yazıya alınmışdır.

3. “Xalq ədəbiyyatı və yaxud el sözləri” – müəllim Rəşid Əfəndizadə. “Azərbaycanı öyrənmə yolu” jurnalı, № 1. Respublika Əlyazmaları İnstitutu. Transliteraya edən: AMEA Folklor İnstitutunun Klassik Folklor şöbəsi”nin müdiri, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Rza Xəlilov.

II. Mif – “Aşkar yuxu”: Şəki şəhər sakini, ali təhsilli hüquqşünas Nəbiyev İftixar Bədrəddin oğlu nənəsi Hüseynova Afərdə Siyahpər qızının dilindən qələmə almışdır. Nənəsinə isə qeyd olunan mifi onun əri Cəfərov Mürsəl Ağamməd oğlu nəql etmişdir.

III. Əmək nəğmələri. Nəhrəm ol! – Şəki rayonu Baş Küngüt kənd sakini, evdar qadın Solmaz Babayevanın dilindən Azərbaycan Milli Musiqi Konservatoriyasının dosenti Fəttah Xalıqzadə qələmə almışdır. (2005)

IV. Lirik mahnılar

1. “Gəl, maralım, gəl.” Oxuyan Aşıq İsmayıl Allahverdiyev (Bay İsmayıl), Şəki rayonu, Baş Göynük kənd sakini, 1929-cu il təvəllüdü. Yazıya alan və nəğmənin not yazısını hazırlayan Fəttah Xalıqzadə-Azərbaycan Milli Musiqi Konservatoriyasının dosenti. (2005).

2. “Dilbərim nar alar” – Mahnını Şəki şəhər sakini, 1935 – ci il təvəllüdü evdar qadın Məşədıcamalova Züleyxanın dilindən Azərbaycan Milli Musiqi Konservatoriyasının dosenti Fəttah Xalıqzadə yazıya almış və not yazısını hazırlamışdır. (2005). Mahnının birinci hissəsi AFA XVIII. Şəki folkloru III cildində (s.60) verilmişdir.

V. Atalar sözləri və məsəllər

1. Mirzə Fətəli Axundov, Rəşid bəy Əfəndiyev, Həyat Hüseyn qızı Qaffarova, Hüsniyyə Yaqub qızı Qaffarova, Sədayə Yaqub qızı Şərifova, Lütfəli Vahabov, Hümət Abdurahmanov, Molla oğlu Mənəf, Səyyarə Baba qızı, Cəmilə Şərifova, Həmid müəllim, AMEA müxbir üzvü, tarix elmləri doktoru, prof. Mahmud İsmayılov, sənətsünaslıq doktoru, prof. Faiq Çələbi (Faiq İbrahim oğlu Çələbiyev), İqtisad elmləri doktoru, prof. Qüdrət Əbdülsəlimzadə, Aşıq Sakit (Sakit Qurbanov), Molla Əli, Təslim Abdurahmanov, Əliheydər Şamilov, İbrahim Həsənov, Əli Əliyev və b.

2. СМОНІК (QƏXTMT). Yelizavetpol Mixailovski sənət məktəbinin müəllimi A.Kalaşev Nuxa şəhər sakini Abdulla Əfəndiyevin dilindən qələmə almışdır. Məcmuənin 1894-cü il 18-ci buraxılışının 2-ci şöbəsinin 5-ci hissəsinin 51-53-cü səhifələri. (bax: Qeyd və şərhlər. S. Orucovanın qeydləri).

3. R.B.Əfəndizadə “El ədəbiyyatı və yaxud el sözləri” – “Azərbaycanı öyrənmə yolu” jurnalı, 1928-ci il, № 1.

VI. Əfsanələr, rəvayətlər

“Şəhmir xanın sarayı” – “Azərbaycanı öyrənmə yolu”, 1930. № 4-5. s.75. R.B.Əfəndiyev : “Şəki mahalında Baş Layisqı kəndi və Eşşək qalası.”

“Etibar” “Bəhanə”, “Cəhrə daşı” – Danışan: Məmmədali Ələvsət oğlu Babayev bu rəvayətləri 1897-ci ildə anadan olmuş, 88 il ömür sürmüş atası Ələvsət kişindən eşitmişdir. Rəvayətlər M. Babayevin dilindən 21.02.2011-ci ildə qələmə alınmışdır. M. Babayev – Ali təhsilli rabitəçi mühəndis, 65 yaş (2011-ci il).

“Ərəbin xeyir-duası”– Hacı Qüdrət Əbdülsəlimzadə, 75 yaş (2011-ci ildə), əslən şəkili, idtihad elmləri doktoru, professor.

“Tək məzar”– Rəvayəti Şəki rayonunun Baş Zəyzid kənd sakini 86 yaşlı Lətif kişi (o, 1980– cı ildə vəfat etmişdir) oğlu Əskərov İsrailə danışmışdır. Rəvayət 07. 09. 2012-ci il tarixdə Əskərov İsrailin dilindən qələmə alınmışdır. Əskərov İsrail Lətif oğlu, Baş Zəyzid kənd sakini, ali təhsilli, təqaüdcü, 76 yaş (2012).

“Pişiyi birinci gecə öldürəllər” – Danışan Kərimov Kərim, Şəki şəhər sakini, Ali təhsilli, mədəniyyət işçisi, 60 yaş. (1995).

Müqəddəs “Qırqlar” nəslində dini rəvayət: – Yunus İmrə: “Güldəstə” şeirlər toplusu, “Yazıçı”, Bakı, 1992, s.217. H.Əbdülhəlimov: “Ağsaqqalın hikmət işığında. O, kişi adam idi.” “525-ci qəzet”, 30 dekabr 2010-cu il. ” Çiçəklənən ömrün faciəli sonu”, 525 – ci qəzet” 25.12.2007. – Bu dini rəvayət Akademik V.Məmmədaliyevin, “Qırqlar” nəslinin Şəkiddə son mögikanı, Allahın (C.C.) mömin bəndəsi Yaqub İbrahim oğlu Qaffarovun, onun həyat yoldaşı, mahir folklor bilicisi Həyat Hüseyn qızı Qaffarovanın və bu müqəddəs nəslin digər nümayəndələrinin mülahizələri, xatirə və inancları əsasında qələmə alınmışdır.

Tarixi rəvayətlər

Şəki xanı Hacı Çələbi xanın “Nə olur olsun, Kür keçmək içində olsun” məşhur kəlamı ilə bağlı tarixi rəvayət – (39, 548-551, -720 səh. Əlavə bax: Səhər Orucova: Azərbaycan folklorunun toplanması, tərcümə və nəşr problemləri, s.349 -350).

Şəkiddə 1930-cu il hadisələri ilə bağlı tarixi rəvayət. – Şəki rayonunun Baş Zəyzid kənd sakini, 90 yaşlı Həmidov Mustafa Səməd oğlunun dilindən qələmə alınmışdır (2011).

Şəki xanı Cəfərqulu xan Xoyskinin nəsil şəcərəsi və həyatına dair tarixi rəvayətlər : Birinci rəvayət. İkinci rəvayət. Üçüncü rəvayət və ya rusların təyin etdikləri Şəki xanı. “Azadlıq” qəzeti, 23 noyabr 2012.

Xanəndə şəkili Ələskər haqqında tarixi rəvayətlər:

Ustad Keştaqlı Həşimin tələbəsi

Tacir Ağa Səid oğlu Ağaların Ələsgəri “ kəşf etməsi”.

Seyid Şuşinskinin nəql etdiyi əhvalat“

“ Cabbardan sonra ikinci xanəndə”

“Muğam xiridarı şəkili Ələsgər”, “ Azadlıq” qəzeti, 16 fevral 2013– cü il. № 37 (5098).

Toponim rəvayətlər:

Şəki haqqında bir neçə qeydlər – “ Azərbaycanı öyrənmə yolu”, 1930, № 4-5, s.76-77.R .b.Əfəndizadə:“Şəki haqqında bir neçə qeydlər.”

Eşşək qalası – “ Azərbaycanı öyrənmə yolu”, 1930. № 4-5,s.74-75.

R.B.Əfəndizadə: “ Şəki mahalında Baş Layisqi kəndi və Eşşək qalası.”

Zivər qalası – Şəki rayonunun Baş Zəyzid kənd sakini, 90 yaşlı Həmidov Mustafa Səməd oğlunun dilindən yazıya alınmışdır.

Bulaq rəvayətləri

Nöyül bulağı – Bu rəvayət Şəki şəhərinin Dağdibi hissəsinin sakinləri -70 yaşlı bəna (2005) Niyazi Abdurahmanovun, filoloq-alim Abdurahman Abdullayevin, 75 yaş (1996), filoloq alim Sabir İmamverdiyevin (Sabir Yanardağ), 80 yaş (2012), dövlət qulluqçusu Sabir Kərimovun (Pambıq oğlu Sabir), 65 yaş (1995) dilindən və xalq arasında gəzən digər rəvayətlər əsasında qələmə alınmışdır.

Ceyran Məcidin bulağı– Rəvayəti Ceyran Məcidin oğlu Abdurahman danışmışdır. Şəki şəhəri, natamam orta təhsilli, 1986-cı il. 50 yaşında.

Co bulağı – Danışan: İsrail Əskərov, Şəki rayonu, Baş Zəyzid kənd sakini, ali təhsilli, təqaüdçü, 76 yaş. (2012).

Calğalı bulaq – Şəki şəhərinin qocaman sakinlərinin dilindən yazıya alınmışdır. (2012).

Qaçaq Abbasın bulağı – Şəki şəhərinin Gileyli (Güləhli) məhəlləsinin sakinlərinin dilindən qələmə alınmışdır. Qeyd: Bu məhəllə Qaçaq Abbasın bulağının mövcud olduğu Taclıq dağının ətəyindən axan çayın sağ tərəfindədir. .

Saxsı bulaq, Qara bulaq, Qaratoyuq bulaq – Şəki rayonu, Böyük Dəhnə kənd orta məktəbi müəllim və şagirdlərinin təqdim etdikləri folklor topluslarından götürülmüşdür.

“Alıxanlı bulağı” – (Bax: Azərbaycan folkloru antologiyası, VI. Şəki folkloru, II. s.556.)

Nağıllar – **“Şahzadə”**: Vaxtilə bu nağıllar “Nuxa rus-sünni-tatar uçilişi”nin müəllimi S. Abdurrəhman tərəfindən qələmə alınmış və 1905-ci ildə Tiflisdə çap olunmuşur. Ruscadan dilimizə çevirilmiş bu variant “İpəkçi” qəzetinin 1 may 2 011 –ci il tarixli nömrəsindən götürülmüşdür.

“Çoban İbrahimın nağlı”, “İskəndərin hekayəsi”, “Cavan oğlan və şah”, “Fərasətli İsmayıl”, “Dostluq dastanı”, “Xızır və Tərki-dünya”, “Məscid əhvalatı”, “Ovçu Pirimin nağlı”, “Şəddatın hekayəti”, “Atanın oğluna nəsihəti”, “Dünyaya yeni övlad”, Kasıb kişi və əjdaha”, “Yəhudi zər atan və müsəlman qızı”, “Yazıya pozu yoxdur”, “Ata və oğul”, “Üç qardaş”, “Aynın “ qəhrəmanlığı”, “Elmin gücü”, “ Hədiyyə”, “Ananın öyüdü”, “Nəfsin gücü”, “Boşboğazlığın bəlası”, “Aslanın əhvalatı”, “Dost-dosta tən gərək”, “Sərçə və qaranquş” – Şəki rayonunun Baş Zəyzid kənd sakini, 90 yaşlı Həmidov Mustafa Səməd oğlunun dilindən qələmə alınmışdır (2011).

“Zırrama”– Hümmət Abdurahmanov. Şəki rayonu, Dərəcənnət kəndi, maarif xadimi.

“İlan haqqında nağıl”, “Ovçu və ilanlar şahı”, “İlan və yoxsul kişi”, “Gözəl ağ ilan və padşah oğlu haqqında nağıl”, “Şahzadə və qurbağa”, “Yeddi gürzə”. (“Yeddi qardaş”),

“Qurbağa”, “Yoxsul kişi və ilan”, “Şahzadə və onun qırx yaşlı ilan arvadı”

A.V.Baqriy: «Фолклор Азербайджана и прилегающих стран», I cild.“ Nuxadan nağıllar, ss. 22-48. Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutu. Dil, Ədəbiyyat və İncəsənət şöbəsi. ADETI nəşriyyatı. Nağılları 10 noyabr 1899-cu ildə Nuxa şəhər rus-sünni-tatar məktəbinin inspektoru V.A. Yemelyanov yazıya almışdır.

Yanıltmaclar – Şəki rayonu, Dərəcənnət kənd orta məktəbinin müəllimi Hümmət Abdurahmanov təqdim etmişdir (2011).

Tapmacalar – I. Abdurahmanov Hümmət Həsən oğlu – Şəki rayonu, Dərəcənnət kənd orta məktəbinin müəllimi.

II – СМОМПК (QƏXTMT), 1894-cü il, 18-ci buraxılış, 2-ci bölmə, 4-cü hissə, ss. 48-51. Bu tapmacalar Yelizavetpol Mixaylovski sənət məktəbinin müəllimi A.Kalaşev tərəfindən Nuxa şəhər sakini Abdulla Əfəndiyevin dilindən qələmə alınmışdır/

III – R.B.Əfəndizadə – “ El ədəbiyyatı yaxud el sözləri”: müəllim Rəşid Əfəndizadə. “Azərbaycanı öyrənmə yolu” jurnalı, 1928-ci il, № 1.

İnanclar

1. Səyyarə Baba qızı – Şəki şəhər sakini, həmkarlar işçisi.
2. Cəmilə Şərifova – Şəki şəhər sakini, evdar qadın, 80 yaş (2013).
3. Zümrüd Abdullayeva – Şəki rayonu, Oxud kənd sakini, evdar qadın. İnançı onun dilindən Azərbaycan Milli konservatoriyasının dosenti Fəttah Xalıqzadə qələmə almışdır (2005).

Aşıq yaradıcılığı

Molla Cümə – Güng . Asya Məmmədova: “ Bayatılar”, “Elm” nəşriyyatı, Bakı – 1977, . B – 1470/10502

“Molla Cuma – “Döşəmələr və qoşayarpaqlar: Dolan, Get, İsmi-Pünhanım, Peşkəşdir”, “Üç cür qafiyə,” Qoşma – müstəcadlar. Olubsan suvar” – Molla Cuma, əsərləri, I cild,

Toplayan, transliterasiya və tərtib edən, ön söz, izahat, qeyd və lüğətin müəllifi: Mövlud Yarahmədov, filologiya elmləri doktoru. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Bakı: Örnək – 2000, s. 59-61, 180-181, 209-210.

Aşıq Sakit – Aşıq, yaradıcılığına aid nümunələri (əlyazmalarını) özü təqdim etmişdir.

Aşıq Sirac – “Məməsinə” – Aşığın bu şeirinin əlyazmasını AMEA Folklor İnstitutunun elmi əməkdaşı Azad Ozan təqdim etmişdir. “**Qıfıləndlər: “Dolanır”, “Onun”, “Onun”, “Şah”, “Qabaqda”, “Dolanır”, “Eyləmə”** – Aşıq Sirac: “Gözləyən var yollarımı”, Ağah – 2003, s. 190-197.

Aşıq İsmayıl (Bay İsmayıl) – I. “Məni”, Qələmə aldı: Fəttah Xalıqzadə, Azərbaycan Milli Konservatoriyasının dosenti. II. Toplayan: Faiq Çələbi. “Azəri” qəzeti, Sankt-Peterburq Azərbaycan Milli Mədəni Muxtariyyətinin qəzeti. №2 (20) iyun-iyul, 2005.

Aşıq rəvayətləri – “**Dədə Şəmşirin şeyirdi aşıq Sakitə zəmanəti haqqında aşıq rəvayəti**,” “**Erməni aşığı Doninin müsəlmanlığı qəbul etməsinə dair aşıq rəvayəti**” – Aşıq Sakit təqdim etmişdir. “**Molla Cumanın aşıq Hacı ilə ikinci görüşü**” – İslamova Rəhimə, Şəki rayonu, Biləcik kəndi, müəllim, 1947-ci il təvəllüdü.

“**Molla Cumanın Marsanı və marsanlıları vəsf etməsi**”, “**Molla Cumanın Molla Babaya cavabı**”.– Molla Cumanın nəslindən olan (nəticəsi), orta təhsilli, 1972-ci il təvəllüdü, Şəki rayonu, Baş Layısqı kənd sakini Əzizov Habil Mövlud oğlunun dilindən yazıya alınmışdır (2013).

“**Molla Cumanın İsmi-Pünhanla son vidası**”, “**Molla Cumanın Fıstıqlı mollasına ilahiyət dərəsi**” – Əzizov Elman Mövlud oğlu, 1962-ci il təvəllüdü, ali təhsilli, AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun dissertantı, Molla Cumanın nəticəsi (2013).

Lətifələr

“**Vəzir Mirzə Həbibin başına qazan keçirilməsi**”, “**Lənkəran xanının ərizəçiləri qəbul etməsi**” – M.F.Axundov: “Sər-

güzaştı-vəzir-xani-Lənkəran” ss.92-94, 96-99. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı-1987.

“**Eşşək qardaş**”, “**Şəkililər Londonda**”,– Şərifov Elçin Abid oğlu, 1967-ci il təvəllüdü, ali təhsilli, bank işçisi.

“**Şəyahət**”, “**Maa çox gülmax düşmür**”, “**Bizimkinski-di**”. “**Torpaq vannası**”. Həbibillahzadə Nuru Yusif oğlu – təqaüdü, mühəndis, 75 yaş.

“**Dədə borcunun üstündən 10 manat çıxarsan...**” Cəfərov Xanlar Hətəm oğlu, ali təhsilli hüquqşünas, istifadə olan polkovnik. 73 yaş, 2013.

“**Məməli**”, “**Fraunun birini də dədə gətir**”, “**Eşşək anqırır tayını tapar**”.– Bəşirov Rauf Abbas oğlu, 1939-cu il təvəllüdü, təqaüddə olan hərbi qulluqçu.

“**Ay işığında təhsil**”, “**Profestor olarsan**”, – Şamilov Teymurxan Ziya oğlu, dövlət qulluqçusu.

“**Zənbilin kəraməti**”, – Salamov Akif Salam oğlu, mühəndis. “**Erməninin qızıl qaşığı oğurlaması**”, – Xaniş Məmmədov – “Canlı əfsanə”, “Vətən” nəşriyyatı, Bakı. 2012, s. 31-32.

“**Dədəm erkəkdi**”, – Hümət Abdurahmanov, Şəki rayonu, Dərəcənət kəndi, maarif xadimi.

“**Yəhudi və şəkili uşaqlar**”– Şəki rayonu, Suçma kənd orta məktəbinin müəllim və şagird kollektivi təqdim etmişdir.

“**Qoy dini çıxсын**” – Şəki rayonu. Bolludərə kənd natamam orta məktəbinin kollektivinin folklor topluslarından götürülmüşdür.

“**Nə şərləyəsiyəm?**”– Şəki rayonu, Kiçik Dəhnə kənd 2№ li orta məktəbinin metodist müəllimi, filologiya elmləri namizədi, SSRİ-nin maarif əlaçısı Alxasov Kamil Kamal oğlu. 70 yaş, 1998-ci il.

“**Dəhnə saati**”, “**Tost**”, “**Sora da diyillər Dulu söyür**”, “**Hələ boşamamışam**” – Şəki rayonu, Böyük Dəhnə kənd sakini, 1972-ci il təvəllüdü, orta təhsilli, şair-yazıçı Hacızadə Məmməd Məmməd xamis oğlu (2012-2013).

“**Bura çayxanadı, yoxsa heyvanxana?**” – Şəki rayonu, Baş Layısqı kənd sakini, orta təhsilli, 1972-ci il təvəllüdü, aşıq

Molla Cumanın nəticəsi Əzizov Habil Mövlud oğlunun dilindən yazıya alınmışdır (2013).

“Hoh, hoh, qız nənəsigilə geditdi”, “Baməzə Həməzətin yas zarafatı”, “Ə, dinə Teymuram da...” “Sənədlərə baxan hamilədi.” – Şəki rayonu, Baş Layısqı kənd sakini, orta təhsilli, 1972-ci il təvəllüdü Şərifov İmran Muxtar oğlunun dilindən yazıya alınmışdır. (3013).

Masqaralar (Məsxərələr, sataşma, bəzəmələr)

Müxtəlif vaxtlarda Şəki şəhəri və rayonu sakinlərinin dilindən qələmə alınmışdır.

Məzəli ixtilətlər

Dialoqlar: “Şəkinin gülüş çələngi”, toplayıb tərtib edən: H.Əbdülhəlimov. Bakı, “İşıq” nəşriyatı, 1987. s.6. “Girişvari söz” – Əziz Əfəndizadə, pedaqoji elmlər doktoru, professor.

“Taxta biti”: İslamova Rəhimə, Şəki rayonu, II Biləcik kənd orta məktəbinin müəllimi. 1947-ci il təvəllüdü.

“Adət”, “Mən dəvərəgöz Mehdini öpmüşəm”, “Dünyanın işinə bax” – Həbibillahzadə Nurəddin Yusif oğlu (Hacıhəbillahların Nuru), təqaüdcü, mühəndis.

“Mirzə Əbdülcabbarın tövsiyəsi” – Abbasov İlham Qurban oğlu, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

“Həmid babanın ocağı yanırımı?” – Şəki rayonu, Baş Layısqı kənd natamam orta məktəbin kollektivinin təqdim etdiyi folklor topluslarından götürülmüşdür. 1989-cu il.

“Mənim də əppəyimi oğurlayıblar” – Alxasov Kamil Kamal oğlu, Şəki rayonu, Kiçik Dəhnə kənd orta məktəbinin metodist müəllimi, filologiya elmləri namizədi, SSRİ-nin maarif əlaçısı, 70 yaş, 1998-ci il.

“Günah” ləqəbdədi”, “Əmioğlu”, “Qayınatanın bağışladığı çamış balası”, “Şirin kişi və onun qısa bəkməz saxlayan arvadı”, “Toyuq və Çaqqal”, “Sən sənən, mən də mən”, “Aslanın balası təzə ət yeyər” – Şəki rayonu, Baş Layısqı kənd sakini, orta təhsilli, 1972-ci il təvəllüdü, aşıq Molla Cumanın

nəticəsi Əzizov Habil Mövlud oğlunun dilindən yazıya alınmışdır.

“Miriş kimi”, “Alqaşın Brejnevə məktubu”, “Lələş xalaoğlunun etirafı” – Şəki rayonu, Böyük Dəhnə kənd sakini, 1972-ci il təvəllüdü, orta təhsilli, şair-yazıçı Hacızadə Məmməd Məmmədxamis oğlu (2012 -2013).

Qaraqoyunlu ixtilətləri

“Uzun ömür arzusu”, “Şirniquşu satan yekəpərlə Güllü arvadın hekayəti”, “Bəlkə dəydi”, “Dağ başında dəyirman”, “Sənin əvəzinə ikisini üldürəsiydi”, “Alı kişinin sözü olmasın”, “Dadlı dil”, “A bala, hər yerdə sarağan kötüyü olmur ha...” – Toplayanı: Hümət Abdurahmanov, Dərəcənnət kənd orta məktəbinin müəllimi.

Hala yanma – Şəki şəhəri və rayonu sakinlərinin dilindən müxtəlif vaxtlarda qələmə alınmışdır.

Nəsihətnamələr, vəsiyyətnamələr

1. Salamov Akif Salam oğlu, Ali təhsilli, mühəndis, 65 yaş (2010).

2. Süleymanova Surə Məhərrəm qızı, Şəki şəhəri sakini, təqaüdcü, 70 yaş (1991).

3. Məmmədkərim (Çopuroğlu) – Əslən şəkili, ticarət işçisi, 75 yaş (2004).

4. Ədil xan İlisuinski – Əslən Qax rayonunun İlisu kəndindədir. Şəkiddə yaşamış, xan tituluna layiq görülmüşdür. Deyilənlərə görə 1970-ci ildə Gəncədə vəfat etmiş, İmamsadə qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur. Bu kitabın tərtibçisi Şəki şəhərində vaxtilə Sarıtorpaq məhəlləsində Ədil xanla qonşuluqda yaşamış, qeyd olunan nəsihəti onun dilindən eşitmiş və sonralar qələmə almışdır.

Təriflər

I. Şəki şəhəri və rayonu sakinlərinin dilindən qələmə alınmışdır.

II.Gəlinin tərfi – Şəki rayonu, Baş Layısqı kənd sakini, 1939-cu il təvəllüdü, orta təhsili, təqaüdcü Əzizova Zahidət Səməd qızının dilindən yazıya alınmışdır (2013).

III.“ El ədəbiyyatı yaxud el sözləri” – müəllim Rəşid Əfəndizadə. “Azərbaycanı öyrənmə yolu”jurnalı, 1928, № 1.

Deyimlər, qoşmalar, qoşqular...

2, 17, 18, 33, 34 – Qaffarova Həyat Hüseyn qızı, Şəki şəhəri, evdar qadın, 70 yaş, 1980-cı il.

1, 16, 21, – Qaffarova Hüsniyyə Yaqub qızı, təqaüdcü müəllimə,65 yaş, 2004 cü il.

5 – Şəki rayonu Orta Zəyzid kənd orta məktəbinin kollektivinin təqdim etdiyi folklor nümunələrindən götürülmüşdür.

3. 4, 28 – Vahabov Lütfəli Şirəli oğlu, Şəki şəhər sakini, təqaüdcü müəllim, 70 yaş, 1995.

7. 8, 9, 10 – Yaqub Mahir, Şəki rayonu, Oxud kənd sakini, rəbitəsi,80 yaş, 2012.

15 – Arif Məmmədov, Şəki rayonu, İnçə-Zunud kənd orta məktəbinin dil – ədəbiyyat müəllimi.

19 – Əliyə Əliyeva, Şəki şəhər sakini, evdar qadın, 75 yaş, 1995.

11, 12, 13, 14, 15 – Abdurahmanov Təslim Məhəmməd oğlu – Şəki rayonu, Baqqal kəndi, 75 yaş, 2007.

20 – Hümmət Həsən oğlu Əbdürrəhmanov – Şəki rayonu, Dərəcənnət kənd orta məktəbinin müəllimi, 60 yaş, 1998-ci il.

22 – Əmirov Oqtay (Abdurahman) Əsəd oğlu, Şəki şəhər sakini, həkim-stomatoloq, 60 yaş, 1999-cu il.

23, 24, 30, 31 – Rəşid bəy Əfəndizadə, Yazıçı– pedaqoq. “Azərbaycanı öyrətmə yolu”, Bakı, 1930, № 4-5, s. 76-77. “Şəki haqqında bir neçə qeyd”. “ El ədəbiyyatı və yaxud el sözləri”, “Azərbaycanı öyrənmə yolu”, Bakı, 1928, № 1.

6, 25, 26, 27 – Şərifova Cəmilə , Şəki şəhər sakini, evdar qadın, orta təhsilli, 80 yaş, 2013.

29 – Şəki rayonu, Baş Layısqı kənd sakini, orta təhsilli, 1939-cu il təvəllüdü, təqaüdcü Əzizova Zahidət Səməd qızının dilindən yazıya alınmışdır (2013).

32 – Hacızadə Məmməd Məmmədxamis oğlu – Şəki rayonu, Böyük Dəhnə kənd sakini, 1972-ci il təvəllüdü, orta təhsilli (2013).

Rənglərlə bağlı ağız ədəbiyyatı nümunələri – Şəki şəhər və rayonu sakinləri Həyat Qaffarova, Hüsniyyə Qaffarova, Sədayə Şərifova, Cəmilə Şərifova, Ruhəngiz İslamova, Abdurahman Abdullayev, Hümmət Abdurahmanov, Bəstərək nənə, Surə Süleymanova, Səhnə xala, Sitarə xala, İsrayıl Əskərov, Qüdrət Muradov, Lütfəli Vahabov, Təslim Abdurahmanov və b. dilindən qələmə alınmışdır.

Bayatılar

I. Asya Məmmədova: “Bayatılar”, “Elm” nəşriyyatı, Bakı, 1977.

S. Mümtaz : **1-171.** B-653/10544. Arx. 8.Q 1(81).Q 3(88).

Rəşid bəy Əfəndiyev: **172-280.** Arx. 8.Q 1 (81), Q -3 (88), ss.321-324.

Rəşid bəy Əfəndiyev: **281-304.** “El ədəbiyyatı yaxud el sözləri” – “Azərbaycanı öyrənmə yolu” jurnalı, 1928-ci il, № 1.

305 – Şəki rayonu, Şin orta məktəbinin müəllimlərinin folklor topluslarından götürülmüşdür.

306 – Şəki rayonu, Qudula kənd orta məktəbinin müəllimlərinin folklor topluslarından götürülmüşdür.

307, 308, 309 – Şəki rayonu, Suçma kənd orta məktəbinin müəllim və şagirdlərinin folklor topluslarından götürülmüşdür.

II. Bu hissədə verilən bayatılar Şəki şəhər sakini, evdar qadın, 80 yaşlı Cəmilə Şərifovanın dilindən yazıya alınmışdır..

III. Bu hissədə verilən bayatılar Şəki rayonu, Baş layısqı kənd sakini, 1939-cu il təvəllüdü, orta təhsilli, təqaüdcü Əzizova Zahidət Səməd qızının dilindən yazıya alınmışdır (2013).

IV.Tapmaca bayatılar: Vahabov Lütfəli Şirəli oğlu, Şəki ş, 75 yaş, təqaüdcü müəllim. Qaffarova Həyat Hüseyn qızı, Şəki ş. 75

yaş, 1985-ci il. Çələbiyev Faiq İbrahim oğlu, Sankt-Peterburq, sənətsünaslıq doktoru, professor, 60 yaş, 2010-cu il. Əliyev Nemət Əbdüləziz oğlu, Bakı şəhəri, həmkarlar işçisi, 65 yaş, 1999-cu il.

Azərbaycan Folkloru Antologiyası, IV. I cild, s. 428 -433. Bakı-2000. "Səda" nəşriyyatı. Tərtib edənlər: Hikmət Əbdülhəlimov, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Ramazan Qafarlı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Oruc Əliyev, Vaqif Aslan. Bayatı tapmacaların bir qismi tapmaca kimi CMOMPIK-dan (QƏXTM) götürülmüşdür (Bax: CMOMPIK məcmuəsi, buraxılış I – XXXXVII, Tiflis, 1881-1927).

V. Cinas bayatı – CMOMPIK (QƏXTMT) məcmuəsinin 1894-cü il 18-ci buraxılışının 2-ci bölməsi, səh. 42. Cinas bayatı Yelizavetpol Mixaylovski sənət məktəbinin müəllimi A. Kalışevin Nuxa şəhər sakini Abdulla Əfəndiyevin dilindən yazıya aldığı ağıllardan götürülmüşdür. (Ətraflı bax: Qeyq və şərhlər – .56)

VI. Qaraqoyunlu (Tərəkəmə) bayatları – Şəki rayonu, Dərəcənnət kənd orta məktəbinin müəllimi Abdurahmanov Hümət Həsən oğlu təqdim etmişdir.

Laylalar

I. Asya Məmmədova: Bayatılar, "Elm" nəşriyyatı, Bakı-1977. R.B.Əfəndiyev, Arx. 8, Q. 1(81), 3 (88).s. 321-324.

Qaraqoyunlu toyu – Şəki rayonu, Dərəcənnət kənd sakini Abdurahmanov Mübariz Hümət oğlu təqdim etmişdir.

Əlavələr:

Müəllifli bayatılar:

Asya Məmmədova – "Bayatılar", "Elm" nəşriyyatı, Bakı – 1977. Molla Cuma: "Şeyrlər", s. 121– 123. B. 1937. 11921

Nuxa qəzasında xalq təbabəti haqqında bəzi məlumatlar: SMOMPK (1890), XI. R.B.Əfəndiyev – "Yelizavetpol quberniyasının Nuxa qəzasının Qutqaşen kəndi və Nuxa qəzasında xalq təbabəti haqqında bəzi məlumatlar. SMOMPK (1890), XI, ss. 141– 147.

Keçmiş vaxtlarda Şəkiddə toy adətləri: – Yazıya aldı: Paşa Cəfərov, 1939, şərh edən: Ərtoğrul Cavid: "Paşa Cəfərovun topladığı keçmiş vaxtlarda "Şəkiddə toy adətləri" haqqında. 20.12.1939. "Azərbaycanın qeyri-maddi mədəniyyət abidələri və Ərtoğrul Cavid", Bakı. "Çaşıoğlu" nəşriyyatı, 2011-ci il, s.187-205. Trasliterasiya edən: AMEA Folklor İnstitutunun "Klassik folklor şöbəsi"nin müdiri, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Rza Xəlilov.

Şəkinin qaraqoyunlu kəndlərində toy adətləri – Şəki rayonu Dərəcənnət kənd sakini Abdurahmanov Mübariz Hümət oğlu təqdim etmişdir.

Ləqəblər

Kiçik Dəhnə kəndindən ləqəbləri kənd orta məktəbinin müəllimi Alxasov Kamil Kamal oğlu təqdim etmişdir. 70 yaş, 1998-ci il.

Şorsu kəndindən ləqəbləri Cəfərabad kənd orta məktəbinin müəllimi Əhmədiyə Musayev təqdim etmişdir.

Bideyiz kəndindən ləqəbləri kənd orta məktəbinin müəllimi Nərminə Qarayeva təqdim etmişdir.

Baş Kəldək kəndindən ləqəbləri kənd natamam orta məktəbin direktoru R.S.Məsimov təqdim etmişdir.

Küngüt kəndindən ləqəbləri kənd orta məktəbinin müəllimləri Oqtay Yunusov və Əmanət Mustafayeva təqdim etmişlər.

Baş Layisqi kəndindən ləqəbləri kənd orta məktəbinin müəllimi R.Ramazanov təqdim etmişdir.

Digər kəndlərdən verilmiş ləqəbləri həmin kəndlərin orta və natamam orta məktəblərinin müəllimləri və şagirdləri təqdim etmişlər.

QEYQ VƏ ŞƏRHLƏR

1 – Nehrə havası – Bu havanın nisbətən fərqli variantı AFA XVIII kitab, Şəki folklorunun III cildində (səh. 59) verilmişdir.

2 – Gəl, maralım, gəl. – Bu nəğmənin birinci hissəsi (AFA XVIII kitab, Şəki folklorunun III cildində, səh. 60) verilmişdir. Hazırkı mətnə mahnının tam mətni (üç hissədə) verilir.

3 – Mahnı Sarıbaşındı,

Söz oynadan qaşındı,

Oynamadı, yaşındı

“Yaşındı” kəlməsi yerli dialektə “gizləndi” mənasında işlənir. Bu söz Şəkinin bəzi yerlərində “yeşindi, yeşinmax” mənasında işlənir. Burada uşaqlar arasında məşhur bir oyun – “Yeşin babaş” da “Gizlənpaç” sözünü əvəz edir.

4 – Bala, başa bala, dala şəla – “Şələ” sözünün təhrif olunmuş variantıdır. Bu sözün bir başa mənasının dağdan (meşədən) odun və ya çırıq bağlayaraq dalına almaq və ya hər hansı yükü dalına almaq, at, eşşək, qatır və b. heyvanları yükləyəndə də “şələləmək” ifadəsi işlədilir. Bu sözdən frazeoloji ifadə kimi də geniş istifadə edilir: məs: filankəsin şələsini (şələ-şüləsini) dalına yüklədilər; yəni, vəzifədən, işdən və s. çıxartdılar, qovdular və s.).

5 – Qonşu qonşu olsa, kor qız ərə gedər – Böyük pedaqoq, yazıçı R.B.Əfəndizadə bu atalar sözünü özünün eyni adlı əsərinə qoymuşdur.

6 – Bu hissədə verilən atalar sözü və məsəllər CMOMPIK (QƏXTMT) məcmuəsində şəkilli söyləyicinin – Abdulla Əfəndiyevin dilindən yazıya alındığı kimi dialekt özəlliyi saxlanılmışdır.

7 – İt də yuxa yiyər, türməyini bilsə – dürməliyə bilsə mənasını verir.

8 – Pişiyin ağzı ətə çatmaz, diyər: nə pis iylənip-iylənib mənasında.

9 – Karqa kaz yerişini yerisə, öz yerişini də yanqılar; Burada öz yerişini itirər, səhv salar mənasında.

10 – Layəski – Hazırda Şəki rayonunun Baş Layısqi kəndi.

11 – Bu nəslin sonuncu moqikamı Yaqub İbrahim oğlu Qafarov idi; 1. Mogikan (t. h), mogikanlar (c. h.): Şimali Amerikanın nəslə kəsilməmiş hindli tayfaları; 2. Sonuncu mogikan (ölüb getməkdə olan hər hansı bir ictimai qrupun və s. son nümayəndəsi).

12 – Cabbarı – kiminsə üzünə qorxmadan deyilən düz söz, irad və s.

13 – “Sizi görüm ürüyüp artmiyəsooz, heç kimə də möhtac olmiyəsooz”. Bu qarğış-alqış Şəkiddə “qırqlar” nəslinə məxsusdur. “Ürüyüp artmiyəsooz” kəlməsi nəsil artımına işarədir.

14 – Şəki xanı Cəfərqulu xan Xoyski və oğlu İsmayıl xan haqqında tarixi rəvayətlərin fərqli variantına bax: AFA, VI kitab, Şəki folkloru, II cild, səh. 130; Bakı, “Nurlan” nəşriyyatı, 2002. AFA, XVIII kitab, Şəki folkloru, III cild, səh. 106. Bakı – “Nurlan” nəşriyyatı, 2009.

15 – Bu gün həmin fərziyyə əsassız sayıla bilər. 2012-ci ilin oktyabrında şəhərin təməlinin qoyulmasının 2700 illiyinin qeyd edilməsi də görünür tarixi faktlara söykənir.

16 – “Gələsən-Görəsən” yerli dialektə işlənən eyni adlı qalamin adıdır. Ədəbi dilimizdə “Gələrsən-Görərsən”dir.

17 – ...apar pulunu nə yerə ver...nə nərə, yəni, misə. Müasir zamanda Şəkiddə bu atalar sözünün deyilişi belədir: apar pulunu nə yerə ver, nə yesə. Burada “yes” sözünün mis sözünün təhrif forması olduğunu fərz etmək olar.

18 – “Nuyl yol” – bu sözün Şəkinin Dağdibi hissəsindəki “Nöyül yolu”na ald olduğunu güman etmək olar. Bu yola yerli əhali arasında “Qəbələ yolu” da deyilir.

19 – “Co” – Azərbaycan dilinin Şəki dialektinə məxsus sözdür. Alça meyvəsindən xüsusi tiyanlarda hazırlanır. Alçanın növünə görə turş, kəməşirin və b. dadı olur. Co hazırlanma qaydası və keyfiyyətinə görə adi alça turşusundan fərqlənir.

20 – Mustafa bəy Mirzə Cabbar bəy oğlu Əlibəyov 1872-ci ildə Nuxa şəhərində anadan olmuşdur. XIX əsrin 90-cı illərində Bakı şəhər məhkəməsinin baş müstəntiqinin dilmancı (tərcüməçisi) kimi fəaliyyətə başlamış, dava vəkili, müstəqil vəkil kimi şöhrətlənmişdir. O, XX əsrin əvvəllərində naşir, puplisist-yazıçı,

dramaturq kimi də tanınaraq Azərbaycan Cümhuriyyəti dövründə “Yaşıl qələm” Yazıçılar Birliyinin fəal üzvlərindən olmuşdur. 1905-ci ildə yazdığı “Abşeron neft cəzirəsi” əsəri, Bakıda yaratdığı “Şərakəti-hidayəti-islamiyyə” neft cəmiyyəti, 1914-cü ildə bədii ədəbiyyatımızda orijinallığı ilə fərqlənən, insanların zaman-zaman hüquq tərbiyəsində mühüm rol oynayan “Məhkəmələr qarşısında tökülən qanlı (acı) yaşlarımız” adlı altı pərdəli faciəsi onun qazandığı şöhrətin coğrafiyasını daha da genişləndirdi.

Mustafa bəy Əlibəyova əbədi hörmət qazandıran məsələlərdən biri də onun Nuxada (indiki Şəki) xalqın “Yaşılıq səltənəti” adlandırdığı böyük fiziki zəhmət hesabına ərsəyə gətirdiyi “Mustafa bəyin bağı” adlı həmişəyaşar bir gözəl guşə olmuşdur.

1937-ci ildə repressiya qurbanı olan Mustafa bəy Əlibəyov 1943-cü ildə həbsxanada dünyasını dəyişmişdir.

Bu materiallar Fərrux Ağasibəylinin “Vəkil Mustafa bəy Əlibəyov: “O bizə şərəfdir, biz ona övlad” kitabından götürülmüşdür.

21 – Calğalı bulaq : Calğa yerli dialektdə tut ağacının adıdır. Salman Mümtazın XX əsrin 30-cu illərində topladığı Şəki dialektinə məxsus kəlmələr arasında calğa sözü də vardır. Calğanın tutu böyük müalicəvi əhəmiyyətə malik olmaqla, ondan həm də bəhməz (tut doşabı), irçal, tut arağı (müalicə vasitəsi kimi) qayırırlar. Cabal da tut ağacının başqa növüdür, (ona toxmaçar da deyilir). Calğadan fərqli olaraq cabal qısa boy olur. Bəzən xalq arasında qısa boy adamlara “toxmaçar” da deyirlər. Cabalın yarpağı əsasən barama qurdunu yedirmək üçün yeganə yem hesab edilir. Onun qol-budağını kəsərək (budayaraq) yarpağını yemək üçün barama qurdunun qabağına qoyurlar. Əsasən kəndlərdə, şəhərin bəzi yerlərində də barama qurdunu yedirmək üçün toxmaçar bağları salardılar. Barama qurdunun ən çox yem tələb etdiyi günlərdə toxmaçar yarpağı qıtlığı yaranardısı, kəndlilər hətta digər rayonlara gedərək tut yarpağı tədarük edərdilər. Əgər belə günlərdə vaxtında tut yarpağı çatdırılmasa, barama qurdları kütləvi halda məhv ola bilər.

22 – Tapmacalar. II hissə. Dialekt saxlanılmışdır.

23 – Yürəyim-ürəyim.

24 – Cumayam, çəkirəm ah ilə nalan.
Nalə deməkdir.

25 – Gözəl, busə gözəl verib yüzünnən.
Üzünnən.

26 – Aşıq Sakit:
Dağlar oğlu dağlar kimi dayanıb,
Təbin onçun gül, çiçəyə boyanıb.
Onçun – Ona görə, onun üçün.

27 – Aşıq Doni:
Altı gündə ta yaratdı dünyanı pərvərdigar,
7 qat yer, 7 qat göy, əsmanı pərvərdigar.
Əsmanı – Asımanı.

28 – Avara – ikidən artıq yaşı olan erkək camış balası.

29 – Qudulalı baxan daniyə oxşiyir.
Qudula – Şəkinin kəndidir.

30 – Dəhnə yengəsi kimi ortada oturur.
Böyük Dəhnə və Kiçik Dəhnə Şəki rayonunun kəndləridir.
31 – Həmid baba keçini həmişə motal soyardı.

1. Motal – bütöv çıxarılan dəri; motal çıxarılan dəriyə hən pendir, həm də başqa şeylər tökülür, dəri açıq çıxarılanda itib-batır.

2. Motal çıxarılan dərilərdə tutulan pendirə motal pendir deyilir. Motal pendir xüsusi dadı və keyfiyyəti ilə fərqlənir.

3. Kəndlərdə motal papaq kişilərin baş örtüyü kimi həmişə dəbdə olub.

32 – Bir qaraqoyunlu tez-tez gimgə yerində, məclislərdə lovğalanaraq deyirdi:

Gimgə – Az sayda insanların yığıldığı ünsiyyət yeri.

33 – Anam səən (səni), məən (məni) doğunca daş doğub daşqörəyə qoyıydi.

Daşqörəh – Qum, sement və kirəcsiz çay daşı ilə hörülən həyat divarı.

34 – Pulun oldu yüz, düş içində üz,
Borcun oldu yüz, dünyadan əlini üz...
Bax : R.B.Əfəndizadə “Şəki haqqında bir neçə qeyd”.

35 – “Yanımda nəqd pul saxlama...apar pulunu nə yerə ver, nə nərə, yəni misə. Yeri düşməni aparmaz, mis də nə qiymətdən düşməz və yer altında çürüməz.”

Şəkidə bu deyimin bizə çatmış təhrif forması belədir: Pulun varsa nə yerə ver, nə yesə. (Yəqin burada “yes” dedikdə mis nəzərdə tutulur).

36 – Daş kəsənin, baş kəsənin, yaş kəsənin çörəyi olmaz.

1. Yaş, qurumamış canlı ağacların kəsilməsi nəzərdə tutulur.

2. İnsanın uzun ömür yaşamasına mane olmaq mənasında.

37 – Tumanı yaşıl, aləmə maaşır; “məşhur” mənasında başa düşülür.

38 – Dilimin altı yara,

Üstü qan, altı yara.

Dilim, səni kəsərəm,

Nə dedin, küsdü yara.

Görünür, ilk iki misra əslində belə imiş:

Dilimin üstü yara,

Altı qan, üstü yara.

39, 40 – Tanrı məni quş eylə,

Qanadı gümüş eylə,

Tar doqqazda, tar yolda,

Yarı mana tuş eylə

Tar – dar.

Doqqaz – küçə.

41 – Əldə qəlyan kimi gəz,

Göydə tərlən kimi gəz,

Xəyalın mənlən olsun,

Özün yadlar kimi gəz.

Qafiyə pozulub. Bəlkə belə imiş:

Özün yad, yan kimi gəz.

42 – Şirvanın qara üzümü,

Ölürəm (ana) bas gözümü,

Əzrail, bir aman ver,

Yara deyim sözümü.

Birinci misra “Qara Şirvan üzümü”dür.

43 – Həştərxanın söyüdü,

Mən gələndə göy idi.

Sən ki, belə döğüdüñ,

Kimdəñ aldın öyüdü.

Döyüdüñ – deyildin.

44 – Qələñfil abi gərək,

Yarpağın balı gərək.

Zərrəcik eşqi olanın,

Dəryacan tabı gərək.

Qərənfil

45 – Aşiq, aşım bişdi, gəl,

Bişdi, yerə düşdü, gəl.

Sən (in) (+nən) keçən günlərim,

İndi yada düşdü, gəl.

Əsli “Sənlə keçən günlərim”dir.

46 – Araz üstə miçəyəm,

Əl vurma, göynəkçəyəm.

Aləmə çirkin olsam,

Öz yarım gökçəyəm.

Milçəyəm

47 – Yanırsan, yan yürəcim,

Dolubdur qan yürəcim.

Səndən ayrı düşəli,

Fəqan eylər yürəcim.

Eylər fəqan yürəcim.

48 – Burda bir quzu gördüm,

Tükü qırmızı gördüm.

Açdı cənnət qapısı,

Sevdiyim qızı görgüm.

Əslində “Açdım cənnət qapısını” olmalıdır.

49 – Daş olseydim ərirdim

50 – Mən aşiqəm, üz barı,

Bənna çəkir düz barı.
O qədər ölmüyədim,
Oturdum yüz barı.

Yüz barı – düz barı

51 – Bu kağız asta gedər,
Dolanıb (asta) (dosta) gedər.
Xaraba qalsın (bu) yaylaq (i),
Sağ gələn xəstə gedər.

Bayatının bu misralarını qeyd-şərtsiz qəbul etmək olmaz. Məlumdur ki, yaylaqlar dağlarda, ən səfəli, havası təmiz, müalicə əhəmiyyətli içməli qaynama suları olan yerlərdə yerləşir. İnsanlar sağlamlıqlarını bərpa etmək, möhkəmlətmək, istirahət etmək üçün yaylaqlara gedir, qoyun-keçilərini də yay aylarında aranın, qarasonun istisindən xilas etmək üçün yaylağa göndərirlər.

Füzuli dərd əlindən dağlara çıxdı,

Dedilər: bəxtəvər yaylağa çıxdı.

Burada yaylağa çıxanların “bəxtəvər” sayılması da dediklərimizə dəstək ola bilər. Yaylaqlara “sağ gələn xəstə gedər” misrası da, görünür, beytin qafiyəsini tamamlamaq xatirinə yaylaqlara atılan lüzumsuz bir daşdır. Bayatıda deyilənlərin əksinə, aranda, qaraso adlanan yerlər xəstəlik mənbəyi sayılırdı. Keçən əsrin 80-cı illərində Şəki şəhərində məşhur folklor bilicisi Həyat Hüseyn qızı Qaffarovanın dilindən qələmə aldığı bayatı deyilənlərə sübut ola bilər:

Su gəlir, asta gəlir,
Dolaşır, dosta gəlir.
Qaralsın Qarasonu,
Hər gedən xəstə gəlir.

Şərh H. Əbdülhəlimovundur.

52 – Çey aşağı işim var

Çay nəzərdə tutulur.

53 – Zəryalda gümüşüm var

Zərgərdə gümüşüm var.

54 – Müşəbağlı otaqda,

Gözü bağı quşum var.

Müşəbağlı otaqda; burada: hər tərəfdən bağı, qapalı otaqda, mənasında.

– Müşəbağ – Şəki dialektində işlənən sözdür; əl ilə toxunan yun corabın yırtılan yerinin kiçik, mini toxuma vasitəsilə yamaq edilməsi. Şəkili folklor bilicisi Həyat Hüseyn qızı Qaffarovanın dilindən yazıya alınmış bayatıda deyilir:

Göydə uçan quşa bax,
Əyaxları müşəbağ.
Hamıya yaz gələndə,
Mənə gələn qışa bax.

55 – Cinas bayatı “Bayatların bir növü cinas bayatlarıdır. Belə bayatların qafiyəsi cinas sözlər üzərində qurulur, xüsusən də aşıq yaradıcılığında geniş tətbiq edilir və cinas üzərində qoşulan şeirlər böyük ustalıq tələb etdiyindən, onu yaradanları da ustad sənətkar sayırlar. Məsələn, A.Kalaşevin Nuxa şəhər sakini Abdulla Əfəndiyevdən yazıya aldığı bayatların arasında bir dəne belə nümunə var...” (Bax: Səhər Orucova: “Azərbaycan folklorunun toplanma, tərcümə və nəşr problemləri”. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, s. 385-386).

Burada folklor bilicisi Abdulla Əfəndiyev haqqında da məlumat vermək yerinə düşərdi. Abdulla bəy Əfəndiyev yazıçı, pedaqoq Rəşid bəy Əfəndiyevin kiçik qardaşıdır. 1875-ci ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. Şəkiddə realnu məktəbi, Qori müəllimlər seminariyasını və Tiflis Aleksandrovsk müəllimlər İnstitutunu bitirmişdir. Bakı Dövlət Universitetinin və Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun açılışında iştirak etmiş, burada müəllimlik etmişdir.

1928-ci ildə Bakıda vəfat etmişdir.

56 – Şirə – sarı torpaqdan hazırlanır. Sarı torpaq xüsusi torpaq təbəqəsi kimi müəyyən yerlərdə, həm də torpağın orta və aşağı sükurlarında olur. Çiy kərpicdən tikilmiş evlərin daxili və çöl divarlarını, torpaq döşəməsini torpağı su ilə qarışdıraraq qoyun dərisi parçası vasitəsilə divarlara və döşəməyə çəkirşirələyirlər. Şirələmək, yerli dialektdə sarı torpaqdan hazırlanmış xüsusi məhlulla ağartmaq mənasında işlənir.

57 – Qudalıq: Ərtoğrul Cavidin “ Keçmiş vaxtlarda Şəkida toy adətləri”nə yazdığı şərhdən: “Burada “qudalıq” kəlməsi “qohumluq” mənasına yaxındır, “Belə xonçaların göndərilməsinə və alınmasına qudalıq deyirdilər” cümləsində yenə başqa mənə daşıyır. Bu kimi təmiz xalq sözlərinə qısa izah lazımdır”. Ə.Cavidin qeyd olunan fikri tamamilə doğru və obyektivdir. Onun fikrinə dəstək olaraq izah etməyi özümüzə borc bilir ki, əslində ailələrin qız verib qız almaq niyyəti baş tutandan sonra bu ailələrin arasında “qudalıq” – qohumluq münasibətləri yaranır. Yuxarıda adı qeyd olunan kitabda verilmiş “ Belə xonçaların göndərilməsinə və alınmasına qudalıq deyirdilər” – cümləsinin mənasına gəldikdə isə əslində bu, qudalıq – qohumluq münasibətlərini möhkəmlətmək üçün vasitələrdən sayılır.

58 – Devrə döşşəyi: Yerli dialektde dör döşşəyi deyilir.

59 – Sətil : Yerli dialektde satıl. Misgər misdən hazırlayır.

60 – Toyu barışdırmaq: Yəqin ki, toyun baş tutması, reallaşması nəzərdə tutulur.

61 – Yançılar : Qudalıq, qohumluq münasibətlərinin yaranmasında bəy və gəlinin yaxın adamları.

62 – Cümə axşamı.

63 – Cəlini bəzəyən xüsusi təcrübəli qadın.

64 – Bu kitaba daxil olmayan Şəkida ailə və nəsil ləqəbləri, kişi və qadınlara qoyulan ləqəblər bundan əvvəl son 30 il ərzində H.Əbdülhəlimov tərəfindən toplanıb tərtib edilərək bəzi ləqəblərin şərhilə müxtəlif vaxtlarda nəşr edilmişdir; bax: “Şəkinin gülüş çələngi”, Bakı, “İşiq” nəşriyyatı, 1987, s.66-72; “Şəkinin gülüş çələnci”, təkmilləşdirilmiş təkrar nəşr, Bakı, “İşiq” nəşriyyatı, 1988, s.55-64. “Saa quzu kəsərəm”, Bakı, “İşiq” nəşriyyatı, 1992, s.150-160. “Şəki lətifələri”, Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, 1994, s. 114-123. AFA, IV kitab, Şəki folkloru, I cild, s. 449-461, Bakı, 2000, “Səda” nəşriyyatı; AFA, VI kitab, Şəki folkloru, II cild, s. 499-505. Bakı, 2002, “Səda” nəşriyyatı; AFA, XVIII kitab, Şəki folkloru, III cild, s. 421-426. Bakı, 2009, “Nurlan” nəşriyyatı.

Şəkinin bəzi kəndlərindən toplanmış ləqəblər ilk dəfə nəşr olunur.

MÜNDƏRİCAT

Bir daha Şəki folkloru haqqında (F.Çələbi)	3
TƏRTİBÇİDƏN. Şəki folklorunun toplanması, tədqiqi və nəşri tarixi oçerkləri	37
I. ALLAHIN (C.C.) MÜQƏDDƏS ADI İLƏ BAĞLI KƏLAMLAR, DEYİMLƏR, ATALAR SÖZLƏRİ, ZƏRB-MƏSƏLLƏR, BAYATILAR, ALQIŞLAR....	66
II. MİF	69
III. ƏMƏK NƏGMƏLƏRİ.....	74
IV. LİRİK MAHNILAR	
Gəl, maralım, gəl	75
Dilbərim nar alar.....	75
V. ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR	77
VI. ƏFSANƏLƏR, RƏVAYƏTLƏR	
Şəhmir xanın sarayı	79
Etibar	80
Bəhanə	81
Cəhrə daşı	82
Ərəbin xeyir-duası	82
Tək məzar	83
Pişiyi birinci gecə öldürəllər.....	83
Müqəddəs “Qırqlar”nəsli haqqında dini rəvayət	84
Tarixi rəvayətlər	
Şəki xanı Hacı Çələbi xanın “Nə olur olsun, Kür keçmək içində olsun” məşhur kəlamı ilə bağlı tarixi rəvayət	86
Şəkida 1930-cu il hadisələrinə dair tarixi rəvayət	88
Şəki xanı Cəfərqulu xan Xoyskinin nəsil şəcərəsi və həyatına dair tarixi rəvayətlər	
Birinci rəvayət.....	89
İkinci rəvayət	92
Üçüncü rəvayət və ya rusların təyin etdiyi Şəki xanı.....	93
Məşhur xanəndə şəkili Ələsgər haqqında tarixi rəvayətlər	
Ustad Keştaşlı Həşimin tələbəsi	94

Tacir Ağa Səid oğlu Ağaların Ələsgəri	
“kəşf” etməsi	94
Seyid Şuşinskiyin nəql etdiyi əhvalat	95
“Cabbardan sonra ikinci xanəndə”	96
Toponim rəvayətlər	
Şəki haqqında bir neçə qeyd	97
Eşşək qalası	100
Zivər qalası	101
Bulaq rəvayətləri	
Nöyül bulağı	102
Ceyran Məcidin bulağı	103
Co bulağı	103
Qaçaq Abbasın bulağı	104
Calğalı bulaq	104
Saxsı bulaq	104
Qara bulaq	105
Qaratoyuq bulaq	105
Alıxanlı bulağı	105
VII. NAĞILLAR	
Şahzadə	106
Zırrama	110
Çoban İbrahimin nağılı	113
İsgəndərin hekayəti	116
Cavan oğlan və şah	118
Fərasətli İsmayıl	121
Dostluq dastanı	127
Xızır və Tərki-dünya	130
Məscid əhvalatı	132
Ovçu Pirimin nağılı	134
Şəddatın hekayəti	135
Atanın oğluna nəsihəti	137
Dünyaya yeni övlad	141
Yəhudi zəratan və müsəlman qızı	145
Yazıya pozu yoxdur	148
Ata və oğul	152

Üç qardaş	156
Hədiyyə	158
Ananın öyüdü	163
Nəfsin gücü	166
Kasıb kişi və əjdaha	168
Ayının “qəhrəmanlığı”	170
Elmin gücü	174
Boşboğazlığın bəlası	177
Aslanın əhvalatı	178
Dost dostu tən gərək	184
Sərçə və qaranquş	186
İlan haqqında nağıl	188
Ovçu və ilanlar şahı	189
İlan və yoxsul kişi	190
Gözəl ağ ilan və padşah oğlu haqqında nağıl	191
Şahzadə oğlan və qurbağa	194
Yeddi gürzə (“Yeddi qardaş”)	196
Qurbağa	197
Şahzadə və qurbağa	200
Yoxsul və qurbağa	202
Şahzadə oğlan və onun qırx yaşlı ilan qadını	205
VIII. YANILTMAQLAR	208
IX. TAPMACALAR	209
X. İNANCLAR	212
XI. AŞIQ YARADICILIĞI	
Molla Cuma	
Cüng	213
Dolan	214
Get	215
İsmi-Pünhanım	215
Peşkəşdir	216
Sən səfa gəldin	216
Sallama gəraylı	217
Bilmədin canan	217
Olubsan suvar	220

Aşıq Sirac

Dolanır	221
Onun	222
Onun	223
Şah	223
Qabaqda	224
Dolanır	225
Eyləmə	226

Aşıq İsmayıl

Məni	227
------------	-----

Aşıq Sakit

Gərək	230
Adada	230
Şükür	231
Bu dünya	232
Elə	232
Aldadır	233
Şəkidədir	234
Görünməz	235
Deyişmə	236
Neynim?	237
Payız	238
Nə qaldı?	239
Üstə	239
Nə danışım, nə deyim	240
Eşşəyin islahatı	242

XII. AŞIQ RƏVAYƏTLƏRİ

Dədə Şəmşirin şagirdi Aşıq Sakitə zəmanəti haqqında aşıq zəmanəti	244
Erməni aşığı Doninin müsəlmanlığı qəbul etməsinə dair aşıq rəvayəti	247
Molla Cumanın Aşıq Hacı ilə ikinci görüşü	248
Molla Cumanın Marsanı və marsanlıları vəsf etməsi	248

Molla Cumanın Molla Babaya cavabı	249
Molla Cumanın İsmi-Pühənlə son vidası	250
Molla Cumanın Fıstıqlı mollasına ilahiyyət dərsi	253

XIII. LƏTİFƏLƏR

Vəzir Həbibin başına qazan keçirilməsi	255
Lənkəran xanının ərizəçiləri qəbul etməsi	255
Erməninin qızıl qaşığı oğraması	256
Eşşək qardaş	257
Torpaq vannası	257
Məməli	257
Şahqulu	258
Yavandı	258
Səyahət	258
Dədə borcundan 10 manat çıxarsan	259
Avara gəldi	259
Maa çox gülmax düşmür	259
Bizimkinskidi	259
Ay işığında təhsil	260
Profestor olarsan	260
Zənbilin kəraməti	260
Şəkililər Londonda	261
“Çaparaq” piti	261
“Frau”nun birini də dədə gətir	261
Eşşək anqırır, tayını tapar	262
Təəssübkeşlik	262
Yelpik	262
Dədəm erkəkdi	263
Qarşılıqlı biclik	263
Bu toy maa bir toy tutdu ki	263
Avdı kişinin 20 qəpiyi	264
Yəhudi və şəkili uşaq	264
Nə şərləyim?	265
Dəhnəlinin saati	265
Tost	266
Sora da diyillər Dulu söyür	266

Hələ boşamamışam	267
Qoy dini çıxсын.....	267
Bura çayxanadı, yoxsa heyvanxana?	267
Hoh, hoh, qız nənəsigilə gedibdi	268
Baməzə Həməzətin yas zarafatı	268
Ə, dinə Teymuram da	268
Sənədlərə baxan hamilədi	269
XIV. MASQARALAR (MƏSXƏRƏLƏR, BƏZƏMƏLƏR)	270
XV. MƏZƏLİ İXTİLƏTLƏR	
Şirin dialoqlar	271
Taxta bitisi	271
Adət	271
Mən dəvərəgöz Mehdini öpmüşəm	272
Dünyanın işinə bax	272
Həmid babanın ocağı yanırımı?	273
Mirzə Əbdülcabbarın tövsiyəsi	274
Mənim də əppəyimi oğurlayıblar	275
“Günah” ləqəbdədi	276
Əmioğlu	276
Qayınatanın bağışladığı camış balası	277
Şirin kişi və onun qışa bəkməz saxlayan arvadı	277
“Toyuq” və “Çaqqal”	278
Sən sənən, mən də mən	278
Aslanın balası təzə ət yeyər	279
Biz də həblə qazanırox	279
Muştuluq	280
Biz getdik, sən də kişinnən gələrsən	281
Miriş kimi	281
Alqaşın Brejnevə məktubu	281
Lələş xalaoğlunun etirafı	282
Qaraqoyunlu ixtilətləri	
Uzun ömür arzusu	282
Bəlkə dəydi	283
Dağ başında dəyirman	284

Sənin əvəzinə ikisini öldürəsiydi	284
Şirniqəşu satan yekəpərlə Güllü arvadın hekayəti ...	285
Alı kişinin sözü olmasın	286
Dadlı dil	287
A bala, hər yerdə sarağan kötüyü olmur ha	287
XVI. HALA YANMA	289
XVII. NƏSİHƏTNAMƏLƏR, VƏSİYYƏTNAMƏLƏR	290
XVIII. TƏRİFLƏR	292
XIX. DEYİMLƏR, QOŞMALAR, QOŞQULAR, SÖYLƏMƏLƏR	295
XX. RƏNGLƏRLƏ BAĞLI AĞIZ ƏDƏBİYYATI NÜMUNƏLƏRİ	307
XXI. BAYATILAR	309
XXII. LAYLALAR	336
XXIII. VƏSFİ-HAL (VƏSMİ-HAL)	337
XXIV. ƏLAVƏLƏR	338
Müəllifli bayatılar	338
Nuxa qəzasında xalq təbabəti və fala baxmaqla müalicə barədə bir neçə məlumat	339
Keçmiş vaxtlarda Şəkidə toy adətləri	343
Keçmiş vaxtlarda Şəkidə toy adətləri. Qudalıq, qız verib, qız almaq	345
Şəkinin Qaraqoyunlu kəndlərində toy adətləri	358
Şəki dialektində işlənən kəlmələr	360
Şəkidə soy adları. Ləqəblər	360
Kəndlərin ixtisarla verilmiş adları	362
Göstəricilər	
Şəxs, mifoloji və folklor obrazları	373
Şəki Qaraqoyunlularının folklor obrazları	379
Toponimlər, hidronimlər, əşya, predmet, heyvan, qaya, müqəddəs daşlar, məişət alətləri	380
Toplayıcılar, söyləyicilər, qaynaqlar haqqında məlumatlar	382
Qeyd və şərhlər	396

**Şəki folklor örnəkləri,
1-ci kitab.**
Bakı, “Nurlan” nəşriyyatı, 2014.

Nəşriyyat redaktoru:
Vüsal Abriyev

Kompyuterdə yığdı:
Səadət Əliyeva

Kompyuter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Aygün Balayeva

Kağız formatı: 70/100 1/16
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 26 ç/v
Tirajı: 300

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, səhifələnmiş,
“Nurlan” NPM-də ofset üsulu ilə
çap olunmuşdur.

ŞƏKİ FOLKLOR XƏRİTƏSİ

Azərbaycan Folkloru Antologiyası seriyasından Şəki folklorunun I-II-III cildləri və "Şəki folklor örnəkləri"nin I cildinin materialları əsasında hazırlanmışdır.

Tərtib edən: **Hikmət Əbdülhəlimov**



Janrlar, nümunələr:

1. Örnək nəğmələri
2. Mövsüm-mərasim nəğmələri
3. Bəhslər
4. Deyişmələr
5. Dildemələr-Ağılar
6. Atalar sözü və məsəllər
7. Tapmacalar
8. Uşaq folkloru
9. Yarımtaclar
10. Miflər
11. Əfsanələr
12. Rəvayətlər
13. Nağıllar
14. Dastanlar
15. Lətifələr
16. Məzəli ixtilətlər
17. Gimqə söhbətləri
18. Əhvalatlar
19. Bayatılar
20. Mahnılar
21. Vəslər
22. Deyişmələr
23. Qoşqular
24. Şunqurux qoşmaları
25. Aşıq şeiri
26. Bazarda alqı-satqı ifadələri
27. Xeyir-dualar
28. Bədd dualar
29. İnanclar
30. Yuxu yozmalar
31. Sənəmlər, qızıxdırmalar
32. Salamlar və sağollaşmalar
33. Öyüd-nəsihətlər
34. Ürəkqoppacalar (höycəcn-tələş ifadələri)
35. Mərasimlər, adət-ənənələr
36. Uşaq-oyun tamaşaları, uşaq oyunları
37. Az təsadüf olunan şəxs adları
38. Açımacalar
39. Andlar
40. Zarafatlar
41. Laylalar
42. Sayacı sözlər, holavarlar
43. Vücutnamə
44. Bulaq rəvayətləri



7, 38, 39, 40, 41
19, 27, 28

- 1, 12, 17, 20, 20, 27
- Oxud - 1, 5, 11, 20, 23, 27, 28, 29, 30, 39
 Babaratma - 12, 19
 Qaradağlı - 9, 13, 29, 30
 Baitalı - 8, 18
 İncə - 18
 Zunud - 6, 11, 23
 Baş Göynük - 6, 7, 8, 12, 13, 15, 19, 20, 25, 29, 33, 34, 41, 42, 43
 Baş Layışqı - 4, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 25, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 39
 Aşağı Layışqı - 5, 12, 27, 28
 Aşağı Göynük - 6, 11, 15, 16, 35
 Aşağı Şabalıd - 12, 29
 Baqqal - 5, 11, 12, 13, 23
 Biləcik II - 6, 7, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 25, 35, 37, 40
 Baş Zəyzid - 6, 7, 11, 12, 13, 18
 Suçma - 19
 Daşbulaq - 12

- Şorsu - 4, 29, 30, 41
 Oraban - 9
 Orta Zəyzid - 6, 16, 19, 22, 35, 37
 Vərəzəd - 4, 6, 7, 13, 19, 22
 Baş Küngüt - 1, 5, 6, 19, 20, 23
 Baş Kəldək - 12
 Bideyiz - 7, 13, 22
 Cəfərabəd - 12, 13
 Böyük Dəhnə - 1, 6, 8, 11, 12, 15, 16, 23, 27, 28
 Kiçik Dəhnə - 1, 2, 6, 8, 12, 15, 16, 18, 19, 27, 28, 42
 Aydınbulaq - 6, 15, 16, 18, 27, 28, 39
 İbrahimbənd - 6, 15, 16, 18
 Kəhrizoba - 6, 15, 16, 18
 Qayabaşı - 3, 6, 15, 16, 18
 Təpəcənət - 6, 15, 16, 18
 Dərəcənət - 6, 7, 9, 15, 16, 18, 19, 23
 Şirinbulaq - 6, 15, 16, 18
 Şin - 19
 Qudula - 19

Handwritten signature or mark.

Ar $\frac{2014}{149}$

97750